

Betænkning vedrørende

KONKURRENCEFORHOLDENE FOR ØL OG MINERALVAND

AFGIVET AF DEN I HENHOLD TIL
LOV NR. 128 AF 31. MARTS 1949 NEDSATTE
TRUSTKOMMISSION

ex. 2

BETÆNKNING NR. 246

1960

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	7
I. 1. Oversigt over branchen	9
II-V. <i>Beskattet øl</i>	11-51
II. <i>De vigtigste strukturforhold.</i>	
2. De fremstillede sorter	11
3. Produktionsprocessen	12
4. Omsætningsvejene	13
5. Beskatningssystemet	13
6. De vigtigste virksomheder	16
7. Bryggeriforeningen	17
III. <i>Konkurrenceforholdenes udvikling indtil 1912.</i>	
8. Indledning	20
9. Konkurrencens skiftende faser 1847-90 i hovedstadsområdet	20
10. Oprettelsen af A/S De forenede Bryggerier i 1891	22
11. Aftalen af 12. februar 1895 mellem Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og De forenede Bryggerier	22
12. Kontrakten af 6. maj 1903 mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier	24
13. Konkurrenceforholdenes udvikling i provinsen	26
IV. <i>Samarbejdet mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier.</i>	
14. Indholdet af kontrakten af 6. maj 1903	28
15. Udviklingen af samarbejdet under kontrakten af 1903	34
16. De to bryggeriers interesser i beslægtede virksomheder	40
V. <i>Bryggeriforeningens nugældende aftaler o. lign.</i>	
17. Oversigt	42
18. Prisaftalerne	43
19. De kollegiale vedtægter, reklameoverenskomsten og emballageoverenskomsten	45
20. Voldgiftsretten	50
VI. <i>Hvidtøl og skibstøl (skattefrit øl)</i>	52-55
21. Indledning	52
22. Konkurrenceforholdenes udvikling	52
23. De nugældende aftaler	53
VII. <i>Mineralvand</i>	56-58
24. Indledning	56
25. Konkurrenceforholdenes udvikling	56

VIII. <i>Detailsalget af øl og mineralvand.</i>	
26. Indledning	59
27. Samarbejdet mellem bryggerierne og de handlendes organisationer om detailpriserne	59
28. Andet samarbejde mellem bryggerierne og de handlendes organisationer ...	61
29. Detailavancerne 1891-1957 for øl af skattekasse I	62
IX. <i>Karakteristik og vurdering af konkurrenceforholdene.</i>	
30. Oversigt over de nuværende konkurrenceforhold	64
31. Konkurrencen på kvalitet, service og reklame	66
32. Konkurrencen mellem de store og de små bryggerier	68
33. De to store bryggeriers omsætning, investeringer og overskudsfordeling ...	75
34. Konkurrenceforholdet mellem de to store bryggerier	82
35. Aftalernes virkninger på effektiviteten og omkostningerne m. v.	92
X. <i>Vrisforhold og rentabilitet.</i>	
36. Prisudviklingen siden 1899	99
37. Rentabilitetsundersøgelser for de to store bryggerier. - Grundlaget	102
38. Kommissionens rentabilitetsberegning på grundlag af de faktisk afholdte anlægsudgifter	105
39. Bryggeriernes rentabilitetsberegninger	107
40. Sammenligning af rentabilitetsberegningerne	108
41. Udviklingen i priser, omkostninger og rentabilitet	114

TABELLER OG OVERSIGTER

1. Producenternes samlede salg, inklusive eksport af bryggeriprodukter og mineralvand i 1956	9
2. Antal bryggerier og mineralvandsfabrikker 1956	9
3. Bryggeriernes indenlandske salg af beskattede ølsorter 1956	11
4. Ølafgiften for skattekasse I i bryggerier af forskellig størrelse	15
5. Detailprisen sammensætning for pilsnerøl af skatteklasserne I og II fremstillet og solgt i hovedstadsområdet (november 1958)	15
6. Bryggeriforeningens aftalte minimumspriser for øl af skatteklasserne I, A og B ifølge prislisten af 15. juni 1957	44
7. Produktionen af mineralvand i 1956	56
8. Detailavancen 1891-1957 for øl af skattekasse I i hovedstadsområdet	62
9. Fordelingen af den indenlandske omsætning af øl af skattekasse I, 1925-1955 ...	72
10. Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers andele i overskud og overskuds-overførsler i henhold til 1903-kontraktens § 13	80
11. Den procentvise fordeling 1921-1938 af indtægter, udgifter og overskud ved Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers årsopgørelser før overskudsudligningen	81
12. Procentvis fordeling af Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers salg og S 13-overskud siden 1903	85

13. Bryggeriforeningens aftalte minimumspriser for engrossalg af øl af skatteklasse I i perioden 1899-1956	100
14. Sammenligning af de foreliggende rentabilitetsberegninger 1922-56 for virksomhederne under Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers overenskomst af 1903.....	109
15. Indekstal for priser og lønninger og for de to store bryggeriers salg 1922-1939.....	115
16. Udviklingen i de to store bryggeriers omkostninger og bruttooverskud 1922-1939	117
17. Forrentningsprocenter m. m. for de to store bryggerier 1922-1956.....	119
18. Oversigt over dividende- og forrentningsprocenter 1922—1956	123

BILAG

I. Oversigt over Gamle Carlsbergs produktion, salg og priser m. m. 1847-1897.	129
II. Overenskomsten af 12. februar 1895 mellem Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og De forenede Bryggerier.....	131
III. Kontrakten af 6. maj 1903 mellem Carlsbergfondet og De forenede Bryggerier ...	137
IV. Antal bryggerier samt produktion og salg af de forskellige ølsorter og mineralvand 1892-1956.....	145
V. Bemærkninger vedrørende de to store bryggeriers afskrivningsgrundlag	147

FORORD

TRUSTKOMMISSIONENS undersøgelse vedrørende bryggeribranchen påbegyndtes i foråret 1950 ved, at der på lignende måde som til forskellige andre brancher blev udsendt spørgeskemaer til samtlige bayerskøl-bryggerier, til Bryggeriforeningen og forskellige andre af branchens foreninger. Vedrørende arten af de spørgsmål, man ønskede besvaret, henvises til de spørgeskemaer, der er optrykt som bilag til betænkningerne om kulbranchen, planglasbranchen, teglværksbranchen og cementbranchen. Det materiale vedrørende bryggeribranchens konkurrenceforhold, man modtog som svar på spørgeskemaerne, er senere suppleret ved brevveksling og forhandlinger med de pågældende virksomheder og organisationer, og der er yderligere fremskaffet oplysninger fra Det statistiske Departement, Departementet for Told og Forbrugsafgifter og fra Monopoltilsynet.

I juli 1956 fik de brancheorganisationer, hvis virksomhed er omtalt i betænkningen, tilsendt et udkast til de respektive afsnit til udtalelse; de afsnit, der vedrørte det særlige samarbejde imellem Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier (Tuborg), blev tilsvarende sendt til de to bryggerier. Bemærkningerne til udkastet forelå i november-december samme år, og de gav anledning til, at der i januar 1957 blev nedsat et fællesudvalg til gennemgang af udkastet og bryggeriernes bemærkninger til dette. Fællesudvalget kom til at bestå af fire repræsentanter for kommissionen, tre repræsentanter for hvert af de nævnte to bryggerier og en repræsentant for Bryggeriforeningen.

Fællesudvalget afholdt derefter en række

møder i tiden januar 1957-januar 1958, og der blev herunder på forskellige punkter fremsat nye oplysninger og synspunkter, især vedrørende samarbejdet imellem og rentabilitetsberegningen for nævnte to bryggerier. De regnskabsmæssige spørgsmål blev yderligere uddybet ved en brevveksling imellem kommissionen og de to bryggerier.

Efter at man i januar 1959 havde modtaget bryggeriernes slutbemærkninger til regnskabsproblemerne, udarbejdedes et udkast til en revideret udgave af betænkningen, som Bryggeriforeningen og de to bryggerier har haft lejlighed til at knytte bemærkninger til før forelæggelsen for den samlede kommission. Betænkningen er derefter færdigbehandlet i kommissionsmøder i maj og juni 1959. Hvor ikke andet fremgår af teksten, er redegørelsen ført frem til foråret 1959; de talmæssige oplysninger har det dog som hovedregel ikke været muligt at føre længere frem end til 1956.

Den 30. juni 1959 blev betænkningen fremsendt til handelsministeren, som ifølge § 8 i loven af 31. marts 1949 om trustkommissionen afgør, hvorvidt og i hvilket omfang kommissionens betænkninger skal offentliggøres. I en skrivelse af 23. december 1959 har handelsministeriet meddelt, at betænkningen kan offentliggøres, idet det dog tilføjedes, at ministeriet fandt det rigtigst, »... at de i mill. kr. angivne beløb i tabel 14 erstattes med indekstal«, og at man samtidig indføjede den fodnote, der nu findes side 109. Ved offentliggørelsen har man derefter som nærmere omtalt i nævnte fodnote erstattet de pågældende aktiv- og overskudsbeløb med indekstal og foretaget de fornødne redaktionelle ændringer i teksten.

Trustkommissionen blev nedsat i henhold til lov nr. 128 af 31' marts 1949. Ifølge loven skulle kommissionen undersøge og afgive betænkning om, i hvilken udstrækning dansk næringslivs enkelte grene

1. beherskes af danske eller udenlandske enkeltforetagender, sammenslutninger, interessefællesskaber eller finansielt sammenknyttede selskaber,
2. deltager i eller berøres af privatretlige aftaler, vedtagelser eller bestemmelser, som kan begrænse den frie konkurrence eller erhvervsfriheden,
3. præges af andre forhold end de under 2. nævnte, der kan medføre begrænsning i den frie konkurrence, såsom indgreb fra det offentliges side.

Kommissionen skulle herunder tage stilling til, hvorvidt den bestående lovgivning kan anses for tilstrækkelig til på betryggende måde at værne mod urimelige eller skadelige virkninger af de nævnte sammenslutninger m. v., aftaler m. v. eller andre forhold, og kunne, såfremt dette ikke skønnedes at være tilfældet, fremkomme med indstilling om sådan ny lovgivning, som måtte anses påkrævet.

Kommissionen har tidligere offentliggjort følgende betænkninger: Nr. 1: Kalk-, kridt-

og mørtelbranchen (1951); nr. 2: Kulbranchen (1953); nr. 3: Konkurrencebegrænsning og monopol (1953); nr. 4: Planglasbranchen (1954); nr. 5: Teglværksbranchen (1957); nr. 6: Cementbranchen - F. L. Smidth-Koncernen (1960).

Ved afgivelsen af nærværende betænkning havde kommissionen følgende sammensætning:

Professor H. Winding Pedersen (formand)

Professor, dr. oec. P. Nyboe Andersen
Professor, dr. techn. A. H. M. Andreasen
Hv. departementschef Einar Cohn

Professor, dr. jur. Stephan Hurwitz
Statsautoriseret revisor, lic. mere. H. Hjernø Jeppesen

Professor Kristen Skovgaard

Direktør E. Seligmann og underdirektør Niels Banke, monopoltilsynet, har efter kommissionens anmodning deltaget i møderne.

Kommissionens sekretariat har været ledet af kontorchef i monopoltilsynet S. Gammebjerg og bestod ved betænkningens afgivelse i øvrigt af følgende medarbejdere i monopoltilsynet: Ekspeditionssekretær Povl Nørgaard, ekspeditionssekretær A. Sonne, fuldmægtig Preben Lüchow og sekretær Arne Mikkelsen.

Kapitel I.

OVERSIGT OVER BRANCHEN

1. Bryggeriernes produktion af øl kan deles i to hovedgrupper, *beskattet* og *skattefrit øl*. Ved ølproduktionen fremkommer affaldsproduktet mask, der afsættes til foderbrug. Foruden øl fremstiller bryggerierne som regel også *mineralvand*. Denne vare fremstilles tillige i et stort antal »rene« mineralvandsfabrikker. Endelig fremstiller en del bryggerier forskellige biprodukter til salg, navnlig malt og maltprodukter, ølgær og gærprodukter.

Bryggeriernes og mineralvandsfabrikkeres salg belyses i *tabel 1* med nogle hovedtal fra 1956.

Fremstillingen i det følgende angår alene øl og mineralvand. Importen af disse varer er ganske ubetydelig. Derimod foregår der

en ret betydelig og i de senere år stærkt stigende eksport af øl. Inklusive salg til proviantering af skibe i udenrigsfart udgjorde øleksporten i 1952 299.000 hl og i 1956 530.000 hl. Eksporten er således i denne periode steget med ca. 80 % og androg i 1956 næsten en fjerdedel af salget af beskattet øl på hjemmemarkedet. Eksportværdien udgjorde i 1956 ca. 70 mill. kr.

Virksomhedernes antal og art belyses i *tabel 2*. Det fremgår heraf, at produktionen af beskattet øl finder sted på et forholdsvis

Tabel 1: Producenternes samlede salg, inklusive eksport, af bryggeriprodukter og mineralvand i 1956.

	Mængde 1000 hl	Salgets engrosværdi eksklusive afgifter mill. kr.
Beskattet øl	2819	256
Skattefrit øl	555	33
Mineralvand	840	62
Malt til eksport		19
Affalds- og biprodukter	-	7
		377

Kilde: Produktions- og handelsstatistikken 1956.

Tabel 2: Antal Bryggerier og mineralvandsfabrikker 1956 ¹⁾.

Antal bryggerier i alt	129
Heraf:	
Bryggerier, der kun fremstiller beskattet øl	3
Bryggerier, der både fremstiller beskattet og skattefrit øl	29
Bryggerier, der kun fremstiller skattefrit øl	97
Antal mineralvandsfabrikker i alt (1948) ²⁾	208

Kilde: Produktionsstatistikken 1956.

Anmærkninger: ¹⁾ Oversigten omfatter de enkelte arbejdende bedrifter (tekniske enheder), uanset om disse er led i en flere bedrifter omfattende virksomhed. - ²⁾ Det senest foreliggende tal er fra erhvervstællingen i 1948. Tallet omfatter såvel rene mineralvandsfabrikker som bryggeriernes mineralvandsafdelinger.

begrænset antal bryggerier. De fleste af disse såkaldte *bajerskøl*bryggerier¹⁾ fremstiller tillige skattefrit øl. Skattefrit øl (hvidtøl og skibstøl) fremstilles desuden af et stort antal bryggerier, som ikke har produktion af beskattet øl. Disse såkaldte *hvidtølsbryggerier* er for størstedelen ret små virksomheder. Endelig fremstilles mineralvand af så godt som alle bajerskølbryggerier, adskillige hvidtølsbryggerier og et stort antal rene *mineralvandsfabrikker*.

Selv om således en del af branchens virksomheder fremstiller såvel beskattet øl som skattefrit øl og mineralvand, er konkurrenceforholdene for de tre varegrupper så forskelligartede, at det vil være naturligt at be-

handle dem hver for sig. Derfor taler også, at der findes særskilte brancheforeninger for hver af de tre varegrupper.

Redegørelsen i det følgende vedrører alene hjemmemarkedet. Først beskrives konkurrenceforholdene for hovedvaregruppen beskattet øl, som omtales i kapitlerne II-V. Noget mere kortfattet omtales derefter i kapitlerne VI og VII konkurrenceforholdene for henholdsvis skattefrit øl og mineralvand. Fremstillingen i disse 6 kapitler tager alene sigte på at beskrive konkurrenceforholdene i produktionsleddet. Konkurrenceforholdene for øl og mineralvand i detailhandelen behandles under ét i kapitel VIII. I kapitel IX er der givet en sammenfatning af de nugældende konkurrenceforhold i branchen som helhed, og der er desuden foretaget en vurdering af konkurrencebegrænsningernes virkninger, navnlig for så vidt angår hovedvaren bajerskøl. Endelig behandles i det afsluttende kapitel X spørgsmålet om bryggeribranchens prisforhold og rentabilitet.

¹⁾ Betegnelsen bajerskøl anvendes i denne betænkning om alt beskattet øl. Betegnelsen kan strengt taget ikke anvendes om de såkaldte maltpræparater (maltøl m. v.), der henhører under skatteklasse II. Produktionen af disse sorter har imidlertid ikke kunnet udskilles i en række af de oversigter, der indgår i betænkningen. Da de pågældende varer mængdemæssigt kun spiller en mindre rolle, begås der ikke nogen større fejl ved at medregne dem under bajerskølproduktionen.

Kapitel II.

DE VIGTIGSTE STRUKTURFORHOLD

2. De fremstillede sorter.

I henhold til lov af 23' marts 1955 om afgift af vin, spiritus og øl omfatter det beskattede øl fire klasser opdelt efter alkoholstyrke og ekstraktindhold (indbrygningsstyrke). 01 med et alkoholindhold på $2\frac{1}{4}$ vægtprocent og derover inddeles efter ekstraktindholdet i tre afgiftsklasser, nemlig *skatteklasse I*, der omfatter de almindeligste bajerskølssorter, samt *luksusøl af klasse A* henholdsvis *klasse B*. 01 af *skatteklasse II* omfatter øl med under $2\frac{1}{4}$ vægtprocent alkohol, herfra dog ifølge loven undtaget overgæret øl af almindelig hvidtølstype, der forhandles med betegnelsen »hvidtøl« eller »skibsøl« tydeligt angivet på hovedetiketten og i øvrigt i et fra de afgiftspligtige sorter afvigende udstyr, idet sådant øl er *afgijsfrit*.

Bryggeriernes indenlandske salg af de forskellige beskattede ølsorter i 1956 frem-

går af *tabel 3*. Inden for hver skatteklasse findes der flere forskellige typer. Vigtigst er sondringen mellem lyst øl og mørkt øl.

01 produceres og sælges under form af *mærkevarer*, idet hvert bryggeri anvender særligt navn eller mærke til sine produkter.

Bl. a. som følge af beskatningsreglerne er de forskellige bryggeriers produkter dog nogenlunde ensartede med hensyn til alkoholindhold og ekstraktindhold (indbrygningsstyrke). Bryggeriforeningen har herom oplyst, at øl af skatteklasse II, der efter beskatningsreglerne højst må indeholde $2\frac{1}{4}$ vægtprocent alkohol, sædvanligvis fremstilles med et alkoholindhold på ca. 1,8% for de lyse sorter og 1,5 for maltøl og dobbeltøl. For de øvrige beskattede øltyper indeholder afgiftsloven som ovenfor nævnt ingen maksimumsgrænser for alkoholstyrken, men sondringen sker her efter ekstraktindholdet, idet

Tabel 3: Bryggeriernes indenlandske salg af beskattede ølsorter 1956.

	Mængde 1000 hl	Engrosværdi eksklusive ølafgift mill. kr. ¹⁾	Ølafgift mill. kr.	Engrosværdi inklusive ølafgift mill. kr.
Øl af skatteklasse I	2056	185,5	221,0	430,6
Luksusøl, klasse A	64		8,4	
» » B	105		15,7	
Øl af skatteklasse II	64	5,3	1,7	7,0
I alt	2289	190,8	246,8	437,6

Kilde: Produktions- og handelsstatistikken 1956.

Anmærkninger: ¹⁾ Der foreligger ikke oplysninger om engrosværdien af det indenlandske salg alene. De anførte tal er beregnet som forskellen mellem værdien af bryggeriernes samlede salg til ind- og udland ifølge produktionsstatistikken og værdien af eksporten ifølge handelsstatistikken. Sidstnævnte tal er ved beregningen forøget med anslåede tal for værdien af skibsprovieringsalg.

der er fastsat højestegrænser for ekstraktindholdet i øl af skatteklasse I og luksusøl af klasse A. Ifølge Bryggeriforeningen indbrygges øl af disse to skatteklasser som regel nær ved de fastsatte grænser. Luksusøl af klasse B er i loven defineret som øl med højere ekstraktindhold end klasse A, og her findes der altså ingen lovmæssige begrænsninger hverken for alkoholindhold eller ekstraktstyrke. De fleste bryggerier har imidlertid ved underskrift på en erklæring tiltrådt en henstilling fra Bryggeriforeningen om at indbrygge lyst øl samt øl af lagerølstype under denne skatteklasse på en sådan måde, at alkoholindholdet ikke overstiger 6 %, dog med en nødvendig tolerance på 0,5 %. Foreningen har over for kommissionen oplyst, at denne begrænsning er gennemført af alkoholpolitiske grunde, og at en tilsvarende regel for de mørke ølsorter af klasse B, f. eks. porter og mørk påskebryg, ikke er anset for nødvendig, idet der af tekniske grunde ikke foreligger risiko for et uønsket højt alkoholindhold i disse sorter.

Som følge af det nævnte giver eventuelle kvalitetsforskelle mellem forskellige bryggeriers produkter inden for samme skatteklasse sig hovedsagelig udtryk i forskellig smag og afhænger af forskelligheder i de anvendte råvarer og hjælpeprodukter samt i forholdene under øllets produktion og behandling.

3. Produktionsprocessen.

01 fremstilles i hovedsagen af danske råstoffer, først og fremmest byg. Importerede råstoffer som humle og forskellige ekstraktgivende stoffer som majs, ris o. a. udgør kun en ringe del af det færdige øls råstofværdi. Alle større bryggerier fremstiller selv renkulturer af gær, medens de mindre bryggerier, som ikke råder over de nødvendige laboratorieforhold m. v., sædvanligvis indkøber gær.

Øllets fremstilling falder i følgende afsnit: Maltning, brygning, gæring, lagring og aftapning. Maltning er dog ikke nogen nødvendig del af bryggerivirksomheden, og små bryggerier køber deres malt hos de større eller hos særlige malterier, hvoraf der her i landet findes 4. Når de større bryggerier oftest selv fremstiller malten, er det dels af

økonomiske grunde som led i deres forretning, dels fordi det antages, at den måde, malten fremstilles på, spiller en afgørende rolle for karakteren af det øl, der brygges. Maltproduktionen foregår som regel uden for sommersæsonen, hvor ølproduktionen kulminerer, og produktion af malt er således også beskæftigelsesmæssigt et naturligt supplement til ølfremstillingen.

Selve brygningen foregår ved kogning af knust malt og de ovenfor nævnte ekstraktgivende stoffer. Den ekstrakt, urten, som herved uddrages, koges med humle og føres til gærkælderens, hvor den efter tilsætning af rendyrket gær omdannes til øl under udvikling af alkohol og kulsyre.

Efter gæringen lagres øllet ved en temperatur omkring frysepunktet. Lagringstiden er for pilsnerøl 2–3 måneder, for lagerøl 3–5 måneder og for porter o. lign. et halvt år eller længere.

Når øllet er lagret, føres det til tappehalen, hvor det tappes på flasker, der lukkes med kapsler. Efter pasteurisering etiketteres flaskerne og lægges i kasser parat til udlevering. Det færdige produkt har kun begrænset holdbarhed.

Den beskrevne produktionsproces gennemføres på de forskellige bryggerier ved anvendelse af et noget varierende udstyr. Det gælder således, at de interne transportindretninger og malterierne gennemgående kan mekaniseres i højere grad i de større bryggerier end i de små. En stor forskel i mekaniseringen findes for aftapningsanlæggenes vedkommende, idet kun de større bryggerier på økonomisk forsvarlig måde kan udnytte den nyeste teknik: aftapningsmaskiner med en kapacitet på over 100.000 flasker pr. normal arbejdsdag.

Anlæg af et nyt bajerskølbryggeri af nogenlunde størrelse kræver en betydelig kapital til faste anlæg, og da produktionen af de enkelte bryg som nævnt varer adskillige måneder, kræves ligeledes ret stor investering i råvarer, halvfabrikata, flasker, kasser o. lign. Der er ikke i en årrække blevet anlagt helt nye bajerskølbryggerier, men i årene før anden verdenskrig begyndte en del hvidtølsbryggerier at fremstille bajerskøl og foretog de i den anledning nødvendige investeringer. Desuden har ombygning og ud-

videlse fundet sted på en række bajerskøl-bryggerier, også i provinsen.

4. Omsætningsvejene.

Alt salg fra bajerskøl-bryggerierne foregår gennem øldepoter og salgskuske. Øldepoterne varetager bryggeriernes udenbys salg, medens salgskuskene varetager salget i bryggeriets hjemby og eventuelt dennes nærmeste omegn.

Salgskuskene aflønnes almindeligvis såvel med fast løn som med provision, og bryggerierne stiller kørselsmateriel og fornøden medhjælp til disposition. Salgskusken er således ansat på bryggeriet; men på visse punkter optræder han som selvstændig forretningsdrivende og må regne med forskellige salgssomkostninger. For eksempel er salgskusken ansvarlig for den kredit, han måtte yde kunder for varer og emballage.

Depoterne er som regel økonomisk selvstændige virksomheder, hvis udgifter til kørselsmateriel og medhjælp, lager o. s. v. fuldt ud afholdes af depotindehaveren. Indtægterne fremkommer i form af provision af salget. Depotindehaveren knyttes til bryggeriet ved kontrakt, hvorigennem han forpligtes til ved videresalg at overholde de salgsvilkår, som bryggeriet til enhver tid fastsætter. Hovedreglen er, at depotindehaveren har en ret på engrosforhandling af bryggeriets produkter inden for et vist område og er afskåret fra handel med andre bryggeriers tilsvarende produkter. Som depotindehavere er dog ofte antaget mindre hvidtølsbryggere og mineralvandsfabrikanter, som har ret til at forhandle egne varer sammen med bryggeriets.

For såvel salgskuske som depotindehavere gælder det, at deres virksomhed er begrænset til et bestemt distrikt, som bryggeriet har fastlagt. Endvidere videresælger begge til to hovedgrupper af forretninger: dels detailbutikker og dels restauranter, marketerier o. lign. De detailbutikker, der forhandler øl, er kolonialforretninger, brugsforeninger, detailmejerier, grøntforretninger, tobaksforretninger o. a.

Indtil begyndelsen af indeværende århundrede solgte bajerskøl-bryggerierne som hovedregel ølet på fade til særlige ølhandlere

eller øltappere, der forestod aftapningen på flasker og videresalg til detailhandlere og restauratører. Men efterhånden som den mekaniske aftapning er trængt igennem, er aftapningsprocessen overgået til bryggerierne, og mindre end 1 % af bajerskøl-bryggeriernes produktion leveres i dag på fade, fortrinsvis til videresalg som fadøl i restauranter.

Samtidig med, at aftapningen gik over til bryggerierne, afløstes ølhandlerne af depoter og salgskuske. De tidligere ølhandlere fortsatte i mange tilfælde som depotindehavere, og for tabet af fortjenesten ved aftapningen udbetaltes der dem fra de fleste bryggeriers side en erstatning.

5. Beskatningssystemet.

Produktionen og omsætningen af øl er pålagt afgifter til det offentlige i form af 1) en indførselstold, 2) en afgift på såvel importen som den indenlandske produktion, den såkaldte ølafgift, samt 3) en særlig afgift for restaurationsvirksomhedernes salg, den såkaldte beværterafgift, som omfatter skatteklasserne I, A og B og udgør 25 % af salgsværdien inklusive afgift. I det følgende redegøres der nærmere for de gældende regler om indførselstolden og ølafgiften.

Indførselstolden. For øl, som importeres på flasker eller i fustager m. v. med et indhold på indtil 50 liter, svares der en told på 1,20 kr. pr. liter eller 42 øre pr. flaske; for øl på fustager med et indhold på over 50 liter er tolden 58 øre pr. liter, svarende til ca. 20 øre pr. flaske.

Toldsatserne er ikke ændret siden 1923. Efter indførelsen af en procentvis omsætningsafgift i 1930, som oprindeligt var ganske lav, men efterhånden blev forhøjet betydeligt, har bryggerierne i nogle år opnået en forøget beskyttelse, idet den procentvise afgift også omfattede importeret øl og beregnedes af engros-salgsprisen inklusive told. Omsætningsafgiften blev afskaffet i 1955.

Indtil april 1955 blev der af den danske produktion opkrævet en særlig afgift, den såkaldte ølskat, og tolden kunne da for en del siges at have den funktion at kompensere bryggerne for ølskatten. Denne an-

drog imidlertid kun ca. 10 øre pr. flaske, og det meste af toldsatsen var altså beskyttelse. Tolden har nu karakter af en ren beskyttelsestold. Ved de nugældende prisforhold udgør beskyttelsen for det vigtigste vareområde i den indenlandske produktion, øl af skatteklasse I, ca. 130 % af bryggeriets salgspris pr. flaske eksklusive afgift, hvis øllet indføres på flasker eller i små fustager og ca. 60 %, hvis det indføres på fustager med over 50 liter. Den faktiske import omfatter ifølge Bryggerforeningen alene klasse B-øl, hvor de tilsvarende procenter er 80 og 38.

Importen af øl har været underkastet importregulering siden oprettelsen af valutacentralen i 1932. Såvel før som efter importreguleringens indførelse har importen været betydningsløs, og importreguleringen har således på dette område næppe haft nogen selvstændig beskyttelsesmæssig virkning.

Olaf giften. Afgift på den indenlandske produktion af øl indførtes i 1891, da der blev pålagt de stærke ølsorter, d. v. s. de senere skatteklasser I, A og B, en afgift (*ølskatten*) på 7 kr. pr. td., svarende til ca. 5,25 kr. pr. hl. Skat på de lettere sorter, den senere skatteklasse II, indførtes i 1917.

Satserne for ølskatten er i tidens løb ændret gentagne gange, og ved lov af 22. marts 1930 blev der desuden indført en *omsætningsafgift* for skatteklasserne I, A og B. Afgiften, som var 1 % af engrosomsættningens værdi for såvel importeret som dansk øl, er gentagne gange blevet forhøjet og androg til sidst 43 % af engrosprisen inklusive afgiften.

Som led i en forenkling af hele øl- og spiritusbeskatningen blev ølskatten og omsætningsafgiften ved lov af 23. marts 1955 slået sammen til én afgift, den såkaldte *øl-cifgi*, der for tiden svares efter følgende grundsætser for såvel dansk som importeret øl af de forskellige skatteklasser:

Kl. A	146,50	kr. pr. hl	(51,28 øre pr. fl.)
- B	175,00	- - -	(61,25 - - -)
- I	116,50	- - -	(40,78 - - -)
- II	28,00	- - -	(9,80 - - -)

I disse grundsætser tilstås der som under den hidtidige lovgivning bryggerierne visse *afgiftslettelser*. For øl af skatteklasse II opnår hvert bryggeri således en afgiftslettelse

på 4,50 kr. pr. hl (ca. 1,5 øre pr. fl.) for de første 1000 hl, der udleveres til forbrug her i landet, og 2,50 kr. pr. hl (0,9 øre pr. fl.) for de næste 1000 hl. For hver følgende hl af bryggeriets produktion svares afgiften med det fulde beløb. For de øvrige skatteklasser er reglerne udformet således, at bryggerier med et samlet indenlandsk salg af disse sorter på under 3000 hl opnår en afgiftslettelse på 30 kr. pr. hl (10,50 øre pr. fl.) for de første 2000 hl, medens resten beskattes med grundsætserne. Overstiger salget 3000 hl, reduceres afgiftslettelsen for de første 2000 hl efter en fastsat formel, indtil den helt bortfalder ved et årligt indenlandsk salg på 120.000 hl. Beskatningsreglerne indebærer således, navnlig for skatteklasse I, A og B, en favorisering af de mindre bryggerier.

Til nærmere belysning af beskatningsreglernes virkning for bryggerier af forskellig størrelse er i *tabel 4* foretaget en beregning af, hvorledes afgiften for hovedvaren, skatteklasse I, varierer med produktionens størrelse. I tabellens sidste kolonne er på basis af tal fra 1954 vist antallet af bryggerier i de forskellige størrelsesgrupper.

Det fremgår af tabellen, at med samme omsætning som i 1954 vil samtlige bryggerier på nær de to største opnå afgiftslettelse. Det trediestørste bryggeri har dog i flere år ikke fået afgiftslettelse, og med en produktion som i 1954 vil lettelsen kun andrage et ubetydeligt beløb, 0,007 øre pr. fl. I absolutte beløb vil lettelsen under nævnte forudsætning variere fra ca. 2400 kr. pr. år i det trediestørste bryggeri til 60.000 kr. i de mindste bryggerier, der opnår den fulde afgiftslettelse.

Udtrykt i procent af de gældende engrospriser varierer ølafgiften fra ca. 40 % i de mindre bryggerier til ca. 56 % i de to største, der ikke får afgiftslettelse. Det er således en ret betydelig støtte, der gennem beskatningsreglerne gives de mindre bryggerier.

Skattelettelserne for de mindre bryggerier går tilbage til 1897, da ølskatten første gang blev forhøjet. Af bemærkningerne til det dengang fremsatte lovforslag fremgår det, at man mente, at de større bryggerier som følge af lavere omkostninger ville være i

Tabel 4: Ølafgiften for skatteklasse I i bryggerier af forskellig størrelse.

Indenlandsk salg pr. år af øl af skatteklasse I, A og B ¹⁾	Afgift for skatteklasse I øre pr. flaske	Afgiftslettelse øre pr. flaske	Antal bryggerier som i 1951 havde et indenlandsk salg af den i kolonne I angivne størrelse ²⁾
indtil 2000 hl	30,28	10,50	11
2000 - 3000 »	30,28-33,78	10,50- 7,00	0
3000 - 5000 »	33,78-36,76	7,00- 4,02	4
5000 - 10000 »	36,76-38,86	4,02- 1,92	5
10000 - 20000 »	38,86-39,91	1,92- 0,87	2
20000 - 50000 »	39,91-40,54	0,87- 0,24	2
50000 - 100000 »	40,54-40,76	0,24- 0,02	2
100000 - 120000 »	40,76-40,78	0,02- 0,00	1
120000 hl og derover	40,78	0,00	2

Anmærkninger: ¹⁾ Afgiftslettelsen er ens for klasserne I, A og B og gradueres efter det samlede salg af disse tre sorter. Selve afgiften er derimod forskellig for hver af klasserne, jfr. oversigten i teksten. - ²⁾ Da enkelte af bayerskøl-bryggerierne kun fremstillede øl af skatteklasse II, omfatter oversigten kun 29 bryggerier.

stand til at bære skatteforhøjelsen uden at forhøje deres salgspriser, og et tilsagn herom forelå fra det største af bryggerierne. De mindre bryggerier ville af konkurrencemæssige grunde være nødt til ligeledes selv at bære skatteforhøjelsen, men da dette mentes at kunne true deres eksistens, fandt regeringen det nødvendigt at foreslå skattelettelser for disse. Landstinget var imidlertid af den opfattelse, at staten principielt måtte være neutral i konkurrencen mellem store og små virksomheder, og resultatet blev, at lettelsen blev tidsbegrænset til 1902. Fra 15)12 indførtes imidlertid på ny afgiftslettelser med den begrundelse, at den da gennemførte skatteforhøjelse ville ramme de små bryggerier stærkere end de store. Efter dette tidspunkt er skattelettelsen blevet opretholdt, men satserne og beregningsreglerne er tid efter anden revideret, senest den 1. april 1955.

I forbindelse med en ændring af afgiftslettelsen i oktober 1940 blev det fastsat, at skattelettelsen kun skulle ydes til de allerede bestående bryggerier, og for skatteklasse I, A og B blev afgiftslettelsen desuden begrænset til de bryggerier, som hidtil havde fremstillet øl af denne art. Bestemmelsen synes at have været motiveret med, at man under de ekstraordinære forhold med bl. a. kornmangel ville undgå, at bryggerier, der

ikke hidtil havde fremstillet skattepligtigt øl, skulle påbegynde en sådan produktion. Bestemmelsen er imidlertid blevet opretholdt også efter kornordningernes bortfald, og skattelettelsen er således nu forbeholdt en bestemt kreds af virksomheder. Bryggeriforeningen har over for kommissionen erklæret, at man ikke går ind for bevarelsen af denne bestemmelse.

Ølafgiftens andel af detailprisen fremgår af tabel 5, som viser, hvorledes priserne i

 Tabel 5: Detailprisens sammensætning for pilsnerøl af skatteklasserne I og II fremstillet og solgt i hovedstadsområdet (november 1958) ¹⁾.

	Skatteklasse I øre pr. fl.	Skatteklasse II øre pr. fl.
Bryggeriernes netto- pris ubeskattet .	32,02	30,55
Ølafgift	40,78	9,80
Pris til detailist... .	72,80	40,35
Detailavance	10,20	6,65
Pris til forbruger... .	83,00	47,00

Anmærkninger: ¹⁾ Prisen til detailist er fastsat ved aftale imellem de fleste bryggerier. Prisen til forbruger kan variere fra forretning til forretning, og det er den gængse pris, som er angivet.

den almindelige detailhandel for pilsnør af henholdsvis skatteklasse I og II er sammensat. Oversigten viser dog kun forholdene i hovedstadsområdet. I provinsen ligger priserne gennemgående 2 øre højere pr. fl. end i København, hvortil kommer, at provinsbryggerierne alle opnår større eller mindre afgiftslettelser.

6. De vigtigste virksomheder.

Som foran nævnt var der i 1956 32 bryggerier, som fremstillede beskattet øl. Disse 32 bryggerier var imidlertid samlet på 29 virksomheder, idet enkelte virksomheder omfatter flere bryggerier. De to største virksomheder, Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier, har et samarbejde, som der redegøres nærmere for i kapitel IV. Disse to virksomheder og det tredje københavnske bryggeri, A/S Bryggeriet Stjernen, havde i 1955 tilsammen ca. 78 % af det indenlandske salg af øl, og for bajerskøl alene havde de tre virksomheder ca. 86 % af salget. I hovedstadsområdet, hvor ca. halvdelen af det samlede indenlandske salg af bajerskøl finder sted, er de tre virksomheders andel af salget meget nær 100 %. Uden for hovedstadsområdet er de tre virksomheders andel af bajerskølsalget tilsvarende mindre, nemlig omkring 60 %.

Samtlige bajerskølbryggerier har såvel salgskuske som depoter, og så godt som alle har depoter uden for deres nærmeste opland. De 3 københavnske bryggerier dækker gennem depoter alle dele af landet, og også de to største provinsbryggerier har depoter i alle dele af landet, omend de måske ikke således som de københavnske bryggerier overalt dækker hele området. De øvrige provinsbryggerier har som hovedregel depoter i alle større byer i den pågældende landsdel og en del af dem også i store byer i andre landsdele. Bryggeriforeningen har således oplyst, at 11 provinsbryggerier har depoter i hovedstadsområdet, og 5 jyske bryggerier har depoter på øerne uden for hovedstadsområdet, medens 4 af øernes provinsbryggerier har depoter i Jylland. For de fleste af provinsbryggerierne gælder dog, at deres væsentligste salg falder i et større eller mindre lokalt afgrænset område.

Carlsberg Bryggerierne er grundlagt af brygger I. C. Jacobsen i året 1847. Denne del af virksomheden tog navnet Gamle Carlsberg, da stifterens søn, brygger Carl Jacobsen, i 1882 grundlagde sit eget selvstændige bryggeri, der fik navnet Ny Carlsberg. I 1876 stiftede brygger I. C. Jacobsen Carlsbergfondet, som støtter forskellige videnskabsgrene og opretholder Frederiksborg Musæet og »Carlsberg Laboratoriet«. Ved I. C. Jacobsens død i 1887 overgik Gamle Carlsberg til fondet og er fra 1. oktober 1888 drevet under dettes ledelse. I 1902 overdrog brygger Carl Jacobsen ligeledes Ny Carlsberg til Carlsbergfondet; men først i 1906 indgik de to bryggerier under fælles ledelse og samledes i én virksomhed under det nuværende navn, Carlsberg Bryggerierne, og med Carlsbergfondet som ejer. En bestemt del af bryggeriernes overskud skal dog tilfalde Ny Carlsbergfondet, som Carl Jacobsen oprettede i 1902, og som har til opgave at støtte dansk kunst. Carlsbergfondets direktion består af 5 personer valgt af og blandt medlemmerne af Det kgl. Videnskabskabernes Selskab, og denne direktion ansætter bryggeriernes direktion. Som rådgivende for Carlsbergfondets direktion i spørgsmål vedrørende bryggerierne har fondet oprettet et særligt organ, bryggerirådet, som vælges af fondets direktion og består af 2 af dettes medlemmer og 3 (midlertidigt 4) tilkaldte forretningskyndige personer.

Carlsberg Bryggerierne fremstiller øl af skatteklasserne I, A, B og II samt mineralvand, men ikke skattefrit øl. Endvidere produceres malt til eksport.

A/S De forenede Bryggerier, København, blev stiftet i 1891 på initiativ af C. F. Tietgen. Selskabet dannedes ved sammenslutning af 11 københavnske virksomheder omfattende i alt 13 bryggerier. I 1894 indtrådte A/S Tuborgs Bryggerier i sammenslutningen, og senere har selskabet opkøbt to hvidtølsbryggerier i hovedstadsområdet. Efterhånden blev driften på de mindre økonomiske, ældre bryggerier nedlagt, og bygningerne er i de fleste tilfælde blevet solgt. Virksomheden består nu af 3 i drift værende bryggerier, nemlig 1) Tuborgs Bryggerier, 2) Kongens Bryghus, afd. Vodroffsvej, og 3)

Kongens Bryghus, afd. Rahbeks Allé. A/S De forenede Bryggerier driver desuden Tubborg Havn og ejer aktierne i A/S Vitamon, der udnytter den producerede gær fra Tubborgs Bryggerier.

De forenede Bryggerier fremstiller på Tubborgs Bryggerier øl af skatteklasse I, A og B samt mineralvand. På de to Kongens Bryghus-afdelinger fremstilles øl af skatteklasse II, hvidtøl og skibøl samt malt til eksport og forskellige maltprodukter.

Det tredje i København beliggende bryggeri, *A/S Bryggeriet Stjernen*, er landets trediestørste bryggeri. Selskabet er stiftet i 1902 af de københavnske fagforeninger. Aktierne skal lyde på navn og må kun ejes af og sælges til organisationer under den danske arbejderbevægelse. Bryggeriet fremstiller alle ølsorter samt mineralvand og sælger over hele landet.

Provinsens to største bryggerier er Østjyske Bryggerier A/S, Århus, og A/S Albani Bryggerierne, Odense.

Østjyske Bryggerier A/S, Århus, er oprettet i 1898 ved sammenslutning af Ceres Bryggerierne i Århus samt Horsens Bryghus og Bryggeriet »Vejle«. Selskabet beskæftiger sig med fremstilling af alle ølsorter, mineralvand, malt og maltekstrakt, og hver af de tre bryggerier, som henhører under selskabet, fremstiller alle ølsorter og mineralvand. Bryggeriet ejer et stort handelsmalteri, Horsens Ny Malteri A/S.

A/S Albani Bryggerierne, Odense, som ligeledes fremstiller alle ølsorter og mineralvand, er grundlagt i 1859 som et interessentskab, der i 1867 omdannedes til aktieselskab. I 1905 opkøbtes A/S Slotsbryggeriet, Odense, der var oprettet samme år med det formål at drive bajerskøl-bryggeri. I 1933 blev selskabet sammensluttet med det i 1874 oprettede bajerskøl-bryggeri, A/S Bryggeriet Odense, og selskabet antog herefter sit nuværende navn. I 1934 blev driften på Bryggeriet Odense nedlagt og produktionen overført til Albani og Slotsbryggeriet. Selskabet har oprettet A/S Slots-Flødeis og ejer hele dette selskabs aktiekapital. Albani Bryggerierne ejer desuden Bogense Bryggeri og aktiemajoriteten i A/S Bryggeriet »Sydfyn«.

Fåborg. De to bryggerier er begge hvidtøls-bryggerier: og tjener endvidere som malterier for Albani Bryggerierne. Bogense Bryggeri driver desuden depot for moderselskabet.

Af provinsens øvrige bajerskøl-bryggerier har kun 4 en andel af det samlede ølsalg på over 1 %. De 4 bryggerier er: *Aalborg Aktiebryggerier*, *Faxe Bryggeri*, *Bryggeriet Thor A/S*, *Randers*, samt *C. Wiibroe's Bryggeri A/S*, Helsingør.

Af foranstående ses, at produktionen af beskattet øl foregår på ret få virksomheder, og at de fleste af virksomhederne kun har en ringe del af den samlede omsætning. De to største samarbejdende bryggerier - Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier - havde i 1955 over 80 % af salget af beskattet øl på hjemmemarkedet. De fem største - ovennævnte to samt Bryggeriet Stjernen A/S, Østjyske Bryggerier A/S og A/S Albani Bryggerierne - havde 92 %, og de ti største næsten 98 % af salget. De øvrige bajerskøl-bryggerier, i 1955 i alt 20 virksomheder, havde altså kun godt 2 % af det samlede salg af bajerskøl her i landet. Selv om de enkelte provinsbryggerier således kun har en begrænset del af den samlede omsætning, kan de dog ifølge Bryggeriforeningen ikke karakteriseres som små i forhold til bryggerivirksomhederne i andre lande, f. eks. Norge, Sverige og Tyskland. Foreningen har således bl. a. anført, at de store danske provinsbryggerier kommer på højde med de største norske bryggerier.

7. Bryggeriforeningen.

Af landets 29 bajerskøl-bryggerier står 21 med ca. 90 % af produktionen tilsluttet *Bryggeriforeningen*, der har kontor i København. Af hjemmemarkedssalget af alle ølsorter under ét har foreningens medlemmer ca. 80 % og af mineralvandssalget ca. halvdelen. Bryggeriet Stjernen og Faxe Bryggeri er de eneste større bryggerier, som ikke er medlemmer af foreningen.

Bryggeriforeningen er stiftet i 1899 som afløser af den i 1894 stiftede Dansk Bryggeriforening. Den er dels en arbejdsgiverforening tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening, dels en brancheforening til varetage-

sen af medlemmernes fælles forretningsinteresser. Bryggeriforeningens virksomhed som brancheforening har været særlig omfattende i årene under og efter de to verdenskrige, hvor man har arbejdet med at fremskaffe råvarer og hjælpstoffer og har iværksat fælles indkøb for hele branchen.

Foreningen har ansat en teknisk konsulent, som står til rådighed for medlemmerne og fortrinsvis benyttes af de mindre bryggerier.

Bryggeriforeningen deltager i et inter-skandinavisk samarbejde, og de skandinaviske bryggeriforeninger opretholder i fællesskab Den skandinaviske Bryggerhøjskole i København, hvor brygmesteruddannelsen foregår. I tilknytning til skolen er som et særligt aktieselskab oprettet et handelslaboratorium, som mod betaling udfører analyser o. lign. for bryggerierne. Endelig deltager foreningen ved medlemsskab i European Brewery Convention i et teknisk videnskabeligt samarbejde mellem bryggeriindustrierne i en række europæiske lande.

En betydningsfuld del af Bryggeriforeningens virksomhed er vendt mod *markeds- og konkurrenceforholdene*. Først skal her omtales den af foreningen udsendte *statistik*, som orienterer medlemmerne om udviklingen i salget. Foreningen indsamler månedligt oplysninger om medlemmernes salg dels i eget distrikt, dels til andre distrikter. På grundlag heraf udsendes hver måned til medlemmerne en fortløbig oversigt over medlemmernes samlede salg af henholdsvis skattepligtigt øl og skattefrit øl henholdsvis i hovedstadsområdet (distrikt I), på øerne i øvrigt og i Jylland. De samlede salgstal er for hvert hovedområde fordelt på salg fra alle bryggerier inden for det pågældende område og salg fra andre bryggerier. Gennem denne månedlige statistik er det muligt for hvert enkelt bryggeri til stadighed at kontrollere forskydninger i eget salg i forhold til den samlede salgsskydning af henholdsvis skattepligtigt og skattefrit øl inden for hvert af de tre områder. Også den af beskatningsmyndighederne udarbejdede statistik over afgiftsberigtigelsen af skattepligtigt øl, som i modsætning til foreningens egen statistik omfatter alle landets bryg-

gerier, udsendes hver måned af foreningen til medlemmerne, men denne statistik fremkommer først et par måneder bagud.

Vigtigere end den netop omtalte orientering til medlemmerne er dog de *konkurrenceregulerende aftaler m. v.* — bl. a. om priserne — som er indgået under Bryggeriforeningens medvirken, og som omtales nærmere i kapitel V nedenfor. De omtalte pris-aftaler m. v. er dog ikke foreningsvedtagelser, men særskilte aftaler mellem de deltagende bryggerier.

Til tider udøves der igennem Bryggeriforeningen en vis konkurrenceregulerende virksomhed, uden at det giver sig udtryk i egentlige aftaler. Det er således oplyst, at de administrerende direktører for Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier i 1952 og 1953 gav foreningens øvrige medlemmer meddelelse om, at de midlertidigt ville indstille salgsinspektøernes besøg i de byer, hvor der fandtes andre medlemsbryggerier. I september 1954 begyndte de to bryggerier atter at udsende inspektører til de større byer, og fra juli 1955 har normale inspektørbesøg fundet sted i alle byer.

Endvidere er de bryggerier, som deltager i prisaftalerne, fra december 1955 enedes om visse retningsgivende beløb for gaveydelse ved jubilæer i kundeforeninger, »... ikke som en aftale, men som et udtryk for, hvad man fandt rimeligt og normalt ville følge«.

Endelig kan nævnes, at Bryggeriforeningen gennem årene har ydet støtte til opretholdelse og modernisering af forskellige bryggerier, der var kommet i økonomiske vanskeligheder. Støtten er oftest ydet i forbindelse med en finansiell rekonstruktion, og således at Bryggeriforeningen ved overtagelse af præferenceaktier eller ved køb af aktier har sikret sig afgørende indflydelse på bryggeriernes drift. Foreningen har oplyst, at der på denne måde igennem tiden er ydet støtte til i alt 5 bryggerier, der manglede kapital til en nødvendig modernisering, men i øvrigt ansås for at være sunde og levedygtige. Støtten er siden 1942 ydet igennem et særligt finansieringsselskab *Finansieringsinstituttet af 4. Februar 1942*, som ledes af personer, der er udpeget af, men i øvrigt uafhængige af Bryggeriforeningen. I to af bryggerierne har man købt aktieposter, som

senere er afhændet igen. I de tre øvrige bryggerier har man tegnet præferenceaktier, som forudsattes afdraget og indløst af virksomhederne, når driftsresultaterne tillod dette. Til det ene af disse bryggerier er der blevet ydet støtte i to omgange, idet virksomheden efter at have indløst en tidligere af Bryggeriforeningen tegnet aktiekapital igen kom i vanskeligheder; for at undgå en likvidation, som ikke formentes at være nødvendig, opkøbte foreningen derefter en væsentlig aktiepost i det pågældende bryggeri, som dog alligevel senere har måttet likvidere. Af de to øvrige bryggerier har det ene indløst hele den tegnede præferenceaktiekapital, medens det andet, der nu er det eneste bryggeri, som foreningen har kapitalinteresser i, har betalt væsentlige afdrag.

Bryggeriforeningen ledes af en *bestyrelse* på 9 medlemmer, hvoraf 2 skal repræsentere Carlsberg Bryggerierne og 2 A/S De forenede Bryggerier, medens de øvrige 5 skal repræsentere store, mellemstore og små provinsbryggerier. Hvert bestyrelsesmedlem har én stemme. Bestyrelsen, i hvilket der altså lovmæssigt er sikret provinsmedlemmerne en majoritet, afgør alle spørgsmål, som ikke udtrykkelig ved lovene er henlagt til generalforsamlingen eller et af de stående udvalg, og afgør navnlig, om boykotting og strejker må anses at foreligge.

På foreningens *generalforsamling* beregnes antallet af stemmer for hvert medlem derimod efter medlemmets salg af skattepligtigt og skattefrit øl, idet hvert enkelt medlem dog ved afgørelsen af forskellige i lovene nævnte spørgsmål, således om størrelse af kontingent og ekstrakontingent og medlemsskabet i Dansk Arbejdsgiverforening, kun har 1 stemme. Stemmeregierne medfører, at Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier tilsammen har mere end halvdelen af stemmerne og således, hvis de er enige, kan øve en afgørende indflydelse på de spørgsmål, der afgøres af generalforsamlingen. Bortset fra forslaget til lønoverenskomster vil det dog være vanskeligt at påpege områder, hvor generalforsamlingen med flertal efter stemmевægt har afgørende myndighed. De to bryggeriers stem-

metal udgør ikke de $\frac{4}{5}$, der kræves til bl. a. lovændringer, eller de $\frac{3}{4}$, som kræves til bl. a. optagelse af nye medlemmer, jfr. nedenfor. Ved spørgsmål om optagelse eller udslettelse af medlemmer er overvægten yderligere begrænset af en regel om, at halvdelen af foreningens medlemmer skal have deltaget i afstemningen, for at lovlig beslutning kan træffes.

Det må bemærkes, at de foran angivne stemmetal ikke har nogen betydning ved spørgsmålet om prisaftaler, idet disse som nærmere omtalt i et senere afsnit ikke er foreningsvedtagelser, men aftaler med en række af Bryggeriforeningens medlemmer som kontrahenter.

Alle de bryggerier, som er *medlemmer af Bryggeriforeningen*, er bajerskølbryggerier; men produktion af bajerskøl er ikke nogen forudsætning for medlemsskab. Derimod kræves en vis mindsteproduktion af øl, idet der kun kan optages bryggerier, der i det sidst forløbne skatteår har indmasket mindst 30.000 kg råstof (malt), svarende til en produktion på godt 2000 hl af alle ølsorter. Til optagelsen kræves enstemmighed i bestyrelsen eller $\frac{3}{4}$ af stemmerne på generalforsamlingen, og mindst halvdelen af medlemmerne skal have deltaget i afstemningen. Nye medlemmer skal desuden indbetale et engangsbeløb efter bestyrelsens skøn. Bryggeriforeningen har over for trustkommissionen oplyst, at den aldrig har nægtet bryggerier optagelse, og at eksklusion af medlemmer heller ikke er forekommet. Der er i de sidste ca. 20 år ikke optaget nye medlemmer.

Medlemstallet har igennem tiderne svinget noget. Ved foreningens start i 1899 var der 40 medlemmer. Nogle af de pågældende bryggerier er siden nedlagt, medens andre, bl. a. de sønderjyske bryggerier, har meldt sig ud. I en periode i begyndelsen af 20'erne trådte en række sjællandske bryggerier ud af foreningen som følge af en uoverensstemmelse om provinsbryggeriernes repræsentation i foreningens bestyrelse. Efter at der om dette spørgsmål var indført de foran anførte bestemmelser, indtrådte de pågældende bryggerier imidlertid igen i foreningen.

Kapitel III.

KONKURRENCEFORHOLDENES UDVIKLING INDTIL 1912

8. Indledning.

Konkurrencen inden for bryggeriindustrien reguleres dels af en overenskomst mellem de to største virksomheder, Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier, dels af forskellige aftaler mellem medlemmer af Bryggeriforeningen, herunder også Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier. Overenskomsten mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier er indgået i 1903 og gælder uopsigeligt indtil år 2000. Aftalerne inden for Bryggeriforeningen er i deres nuværende form indgået i årene 1933-37 og 1950, men de kan i ubrudt linje føres tilbage til 1911.

Begge sæt af aftaler har imidlertid forløbere i tiden forud for henholdsvis 1903 og 1911. For at give den nødvendige baggrund for forståelse af de gældende aftaler, som gennemgås mere udførligt i kapitlerne IV, V og IX, skal der i det følgende gives en kortfattet oversigt over konkurrenceforholdenes skiftende faser, siden produktion af bayerskøl påbegyndtes her i landet ved grundlæggelsen af bryggeriet Carlsberg i 1847.

9. Konkurrencens skiftende faser 1847-1890 i hovedstadsområdet¹⁾.

Efter oprettelsen af Carlsberg-bryggeriet i 1847 konkurrerede det nye bayerskøl med de hidtidige ølsorter, som fortsat dækkede størstedelen af det samlede ølforbrug. Derimod var Carlsberg ifølge den foreliggende

litteratur i de første fem år ene om at fremstille bayerskøl. Det første konkurrerende bayerskølbryggeri i København oprettedes i 1853, det næste i 1860.

I *bilag I* er der givet en oversigt over Gamle Carlsbergs produktion, salg og salgspriser i perioden 1847—97 samt over udviklingen i de vigtigste direkte omkostninger. Derimod foreligger der ingen oplysninger om de indirekte (herunder de faste) omkostninger eller om nettofortjenesten.

Som bilag I viser, var salgsprisen ganske den samme - 24 kr. pr. td. - i de første 12 år. Hverken de ret stærke svingninger i vareforbruget og den direkte løn pr. tønde eller tilkomsten af de første konkurrerende bayerskølbryggerier har altså påvirket Carlsbergs salgspris. Noget lignende kan siges om de bevægelser i de indirekte omkostninger pr. tønde, der antagelig må have gjort sig gældende som følge af ændringer i anlæggenes størrelse og udnyttelsesgrad under den stærkt stigende produktion. Konkurren-

¹⁾ Ved fremstillingen af konkurrenceforholdenes udvikling i dette og de følgende afsnit er der benyttet følgende kilder:

A. Fraenkel: *Gamle Carlsberg, Et Bidrag til Dansk Industri Historie og Industriel Udviklingshistorie*, København 1897; C. Nyrop og Carl Jacobsen: *Ny Carlsberg 1871-96*, København 1896; jubilæumsskrifterne *De forenede Bryggerier 1891-1916*, København 1916, og *Carlsberg fondet 1876-1926*, København 1930; de årlige *industriberetninger*, der går tilbage til 1906, samt A. L. Østerberg: *Bryggeriforeningen 1899-1949*, Særtryk af »Brygmesteren«, nr. 9, 1949.

ternes fremkomst har heller ikke sat sig synlige spor i Carlsbergs stadigt voksende salg.

I december 1859 nedsatte Carlsberg sin salgspris med 4 kr. pr. td. og i februar 1862 yderligere med 2 kr. pr. td. Denne prisreduktion på i alt 25 % af den oprindelige pris kan i hvert fald ikke forklares ud fra tallene for de direkte omkostninger i bilag I. Det kan muligvis have spillet en rolle, at det i 1859 var blevet vedtaget at stifte et nyt bajerskølbruggeri i København, og at en anden konkurrent i 1862 foretog udvidelser. Også ændringer i de indirekte omkostninger kan have gjort sig gældende, men stigningen i produktionen var dog i tiden umiddelbart før de store prisnedsættelser forholdsvis mindre end i den foregående periode, hvor prisen var konstant.

I årene 1864—66 viste Carlsbergs salg for første gang en nedadgående bevægelse, men derefter fortsatte opgangen igen.

Fra 1. oktober 1868 forhøjede Carlsberg prisen fra 18 til 20 kr. pr. td., og perioden 1868-81 blev en overordentlig gunstig periode for bryggeriet, dels som følge af en stadig og stærk stigning i salget, men også som følge af den foretagne prisforhøjelse.

De gunstige indtjeningsforhold medførte en stærk tilstrømning til branchen. I 1870 var der i København blot 3 bryggerier, som fremstillede bajerskøl, og Carlsberg havde efter det foreliggende langt den største del af salget. I 1882 var antallet vokset til 15, og blandt de nytilkomne var de to store bryggerier *Tuborg* og *Ny Carlsberg*. Sidstnævnte var oprindeligt oprettet som en afdeling af det oprindelige Carlsberg bryggeri og bortforpagtet til I. C. Jacobsens søn, Carl Jacobsen. Men efterhånden udviklede der sig et konkurrenceforhold mellem de to bryggerier, og i efteråret 1882 flyttede Ny Carlsberg til egne nyopførte lokaler og var derefter helt uafhængigt af modervirksomheden, som antag navnet Gamle Carlsberg. Også i provinsen optoges bajerskølproduktionen af en række bryggerier, men taloplysninger herom foreligger ikke.

Som følge af konkurrencen fra de mange nye producenter var Gamle Carlsbergs andel af bajerskølsalget i 1881 faldet til 23 %. Antagelig som følge heraf nedsatte bryggeriet fra 1. juni 1881 prisen til 18 kr. pr. td.

Udadtil motiveredes prisnedsættelsen med faldende råvareudgifter, men af et cirkulære, som Gamle Carlsberg på forhånd havde sendt til de øvrige bryggerier, fremgår det, at nedsættelsen skete for at imødegå en skjult rabat- og priskonkurrence, og at Gamle Carlsberg igennem nogen tid havde forsøgt at bevæge de øvrige bryggerier til at indstille denne konkurrence, bl. a. ved at true med modforanstaltninger af den ene eller anden art.

De fleste københavnske bryggerier annoncerede prisnedsættelsen samme dag som Gamle Carlsberg, heraf 9 gennem en fællesannonce. Blandt de bryggerier, som ikke var med i fællesannoncen, var Tuborg, som ved samme lejlighed gik over til at fastsætte bruttopriser for salg til forbrugere, et prisfastsættelsessystem, som senere blev almindeligt i branchen, jfr. afsnit 27 nedenfor.

I den følgende tid var der forskellige bestræbelser for at få konkurrencen mellem bryggerierne begrænset. En overgang i 1880'erne lykkedes det I. C. Jacobsen at få de fleste københavnske bajerskølbruggerier samlet i en forening med ret udførlige aftaler om mindstepriser m. v. Da Tuborg stod udenfor, kunne det konkurrencebegrænsende samarbejde dog kun opretholdes et par år, og også flere andre forsøg viste sig af samme grund forgæves.

I begyndelsen af 1890 rettede en kreds af københavnske bryggerier en henvendelse til Gamle Carlsberg om at få forhandlingerne genoptaget. Man forhandlede derefter i nogen tid om dannelse af et kvote- og pris-kartel, men igen uden resultat. Henvendelsen er imidlertid interessant derved, at den indeholder en ret detaljeret redegørelse for de midler, bryggerierne havde betjent sig af i den indbyrdes konkurrence, og for de virkninger, som konkurrencen havde haft. Åbne prisnedsættelser synes der ikke at have været tale om ¹⁾, idet der i henvendelsen kun nævnes forskellige former for skjult konkurrence. Om *rabatterne* siges det, at de 10—12 år tidligere - altså forud for prisnedsættelsen i 1881 - havde udgjort 35-66 øre og undtagelsesvis 1 kr. pr. td., og at de nu udgjorde 1-1,50 kr., undertiden 2 kr. pr. td.

¹⁾ Jfr. De forenede Bryggerier 1891-1916, s. 73.

Provisionen til kuskene var steget til 6-7 % af salgsprisen, og derudover blev der på flere bryggerier givet dem en fast månedlig løn. Ved en aftale af 1881 inden for den nystiftede bryggeriforening havde man fastsat 4 % som den højest tilladte provision. *Udlån* til kunderne kendtes ikke 10-12 år tidligere, men havde nu antaget et sådant omfang, at udlånene »på unaturlig Maade holder mange usolide Mellemandlere og Beværtere oppe til ubodelig Skade for de hæderlige og solide Forretninger«. Endvidere havde anvendelsen af *salgsagenter* antaget et omfang, som man ikke tidligere havde kendt.

10. Oprettelsen af A/S De forenede Bryggerier i 1891.

Allerede i 1883 havde *C. F. Tietgen* forsøgt at samle de blandede bryggerier i København i ét selskab. Forhandlingerne herom førte dog ikke til noget resultat. Omkring 1890 havde forholdene imidlertid udviklet sig således, at flere mindre bryggerier truedes af standsning. Da samtidig tanken om gennemførelsen af en beskatning af øllet blev taget op på rigsdagen, jfr. afsnit 5 foran, blev der — igen under Tietgens ledelse — optaget forhandlinger. Disse resulterede i, at samtlige blandede bryggerier i København og 2 rene hvidtølsbryggerier, i alt 11 virksomheder, i februar 1891 blev sammensluttet i *Aktieselskabet De forenede Bryggerier*.

Af hvidtølsbryggerier fandtes der herefter i København kun to, nemlig De forenede Bryggerier og en enkelt mindre virksomhed, medens bajerskølproduktionen foregik på fire virksomheder: *Gamle Carlsberg*, der fra 1882 som nævnt i forrige afsnit også omfattede det oprindelige *Ny Carlsberg*, det såkaldte annektsbryggeri, *Ny Carlsberg*, der som en selvstændig virksomhed under Carl Jacobsens ledelse var flyttet til egne, nyopførte lokaler, *Tuborg* og *A/S De forenede Bryggerier*. I 1894 indgik også *Tuborg* i De forenede Bryggerier, hvorefter der altså blot var 3 bajerskølproducenter i København.

Oprettelsen af De forenede Bryggerier i 1891 og *Tuborgs* tilslutning i 1894 må ses i forbindelse med de foregående års konkur-

rencepolitik, der er skildret i forrige afsnit. Prisforhøjelsen for bajerskøl den 1. oktober 1868, der fulgte efter konkurrencekampen 1859-68, fremkaldte en stærk tilstrømning til branchen i løbet af 1870'erne, hvor for tjenesten på ølproduktionen synes at have været overordentlig høj. Den herved fremkomne overkapacitet førte til forskellige former for skjult konkurrence, og i 1881 til en åben prisedsættelse. Derefter blev der gjort forskellige forsøg på at indgå prisaftaler, men resultaterne heraf var kun af kort varighed. Ved dannelsen af De forenede Bryggerier blev der imidlertid skabt forudsætninger for mere fredelige tilstande i branchen, idet den overflødige kapacitet derigennem med et slag blev købt ud fremfor at blive udkonkurreret over en årrække.

Efter dannelsen af De forenede Bryggerier blev flere af de sammensluttede bryggerier nedlagt eller solgt, medens andre overgik til anden anvendelse som depoter o. lign., således at produktionen efterhånden blev koncentreret på de mest effektive bedrifter. Desuden opnåedes forskellige besparelser ved varenes distribution. Det er således oplyst, at antallet af heste kunne reduceres med ca. 15 % ¹⁾.

Sammenslutningen frembød altså muligheder dels for rationalisering af produktionen og distributionen, dels for begrænsning af konkurrencen, men der var samtidig røster, som hævdede, at man havde måttet betale betydelige overpriser for de mindre bryggerier, som gik ind under sammenslutningen ²⁾.

11. Aftalen af 12. februar 1895 mellem Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og De forenede Bryggerier.

Sammenslutningen af en række københavnske bryggerier i 1891 ved dannelsen af De forenede Bryggerier fik i første omgang navnlig betydning for *hvidtølssalget*, idet som nævnt kun et mindre hvidtølsbryggeri i København stod uden for sammenslutningen. Det oplyses i jubilæumsskriftet »De for-

¹⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 79.

²⁾ Dansk Industrieretning 1906, side 71.

enede Bryggerier 1891-1916«, at priserne efter sammenslutningen reguleredes, og at salget tilrettelagdes således, at der blev en passende avance såvel til aftapperne som til disses kunder, detailhandlerne ¹⁾). Der findes imidlertid ingen talangivelser til belysning af størrelsesordenen af disse reguleringer. Sammesteds nævnes, at hvidtølsforretningen nu gik støt i nogen tid, og at forskellige senere forsøg på konkurrence fra nyoprettede bryggerier enten blev uden betydning eller blev imødegået.

For *bajerskøl* medførte fusioneringen i februar 1891 ikke umiddelbart nogen regulering af konkurrencen. Den omstændighed, at der på det københavnske marked nu blot optrådte 4 producenter mod hidtil 14, har dog antagelig bevirket en vis afsvækkelse af konkurrencen også for denne vare. Gamle Carlsberg, som oprindeligt havde været modstander af De forenede Bryggeriers oprettelse, havde da også modtaget forsikringer om, at det netop var hensigten med sammenslutningen at afskaffe de hidtidige uheldige konkurrenceforhold, også for bajerskøllets vedkommende, og de videre forhandlinger om sammenslutningen var herefter ikke stødt på modstand fra Gamle Carlsbergs side. Efter fusioneringen var der da også en kort tid ro på markedet for bajerskøl. Da den første beskatning af bajerskøl blev gennemført fra 1. oktober 1891, forhøjedes priserne med skattens fulde beløb, 7 kr. pr. td., svarende til ca. 40 % af den hidtidige pris.

Prisforhøjelsen fra 18 til 25 kr. pr. td. bidrog imidlertid til at skærpe konkurrencen på ny, idet forbruget overgangsvist gik ret stærkt tilbage. Der foreligger ikke sikre oplysninger herom fra hele landet, men i Dansk Industriberetning 1911 siges, at nedgangen var ca. 23 % ²⁾). For Gamle Carlsbergs vedkommende ses virkningen af bilag I. Det fremgår heraf, at bryggeriets salg det første år efter ølskattens indførelse faldt med ca. 20 %, og at man endnu fem år senere ikke fuldt ud havde indvundet denne omsætningstilbagegang.

Konkurrencen blussede nu op på ny under anvendelse af de traditionelle midler fra

1880'erne: rabatter, provisioner, gaver, traktementer og reklamer, og til enkelte af kunderne kom nettoprisen derved så langt ned, at salget var direkte tabbringende ³⁾). Herefter tog Gamle Carlsberg i juni 1893 initiativet til at forslå en kartellering af de fire københavnske bajerskølbryggerier, og forhandlingerne herom førtes sommeren igennem under ledelse af C. F. Tietgen, men uden resultat. I 1894 stiftedes »Dansk Bryggeriforening«, jfr. nærmere nedenfor, men heller ikke inden for dennes rammer kunne de store københavnske bryggerier blive enige om holdbare aftaler. Først i februar 1895 - efter at Tuborg i 1894 var gået op i De forenede Bryggerier — kom der en aftale i stand mellem de tre tilbageværende københavnske bajerskølbryggerier, Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og De forenede Bryggerier.

Overenskomsten af 12. februar 1895, hvis tekst findes optrykt i *bilag II*, blev indgået for et tidsrum af 10 år, regnet fra den 1. oktober 1894. Aftalen angav som sit formål at fremme et loyalt samarbejde til fælles fordel ved afskaffelse af al illoyal konkurrence og ved samarbejde over for tvang fra køberes side (§ 1). Den fastsatte kvoter for deltagerens salg af skattepligtigt øl såvel i København som i provinsen og til eksport, og den indeholdt regler for en pengemæssig udligning af over- eller undersalg (§§ 2-6). Endvidere aftaltes det, at deltagerne ikke måtte søge at erobre kunder fra hinanden ved visse nærmere angivne konkurrenceforanstaltninger, og en række konkurrenceformer skulle fremtidig være forbudt, bl. a. dusører til opvartere, rabat, lån, kaution og gaver. Til kontrol med overholdelsen af denne bestemmelse skulle hver af deltagerne tilstille de øvrige en fortegnelse over vedkommendes kunder ved aftalens indgåelse, og senere skulle de løbende give hinanden meddelelse om ændringer i kundelisten (§ 1). Endelig forpligtede de to Carlsberg bryggerier sig under nærmere angivne betingelser til ikke at påbegynde brygning af hvidtøl eller andet overgæret øl og til ikke at begunstige nyopståede eller ældre bryggeriers salg af sådant øl (§ 8). Overtrædelse af overenskomsten

¹⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 159.

²⁾ Dansk Industriberetning 1911, side 62.

³⁾ Fraenkel, anførte værk, side 339.

skulle påkendes af en voldgiftsret, som kunne idømme bøder på minimalt 5.000 kr., maksimalt 20.000 kr. Endvidere kunne der blive tale om et erstatningsansvar (§ 11).

Overenskomsten indeholdt ingen aftaler om priser, men til bestemmelsen i § 1 om, at der ikke måtte ydes rabat på den officielle pris, er der knyttet følgende fodnote:

»De forenede Bryggerier ønsker bemærket, at den officielle Pris er for Tuborg 18 Kroner for Td. og for »De forenede Bryggerier«s øvrige Bryggerier 18 Kroner — 1 Krone Rabat exclusive Ølskat.«

Gamle Carlsbergs officielle pris eksklusive skat var ligeledes 18 kr. pr. td. Ny Carlsbergs pris kendes ikke, men den har antagelig været den samme. De forenede Bryggerier forbeholdt sig altså ret til at sælge bajerskøl fra sine mindre bryggerier til en pris, som var 1 kr. lavere end de tre store bryggerier. Selv om aftalen således ikke i formen fremtræder som en prisaftale, er der dog næppe tvivl om, at den har virket som en prisaftale, og at parterne har følt sig uberegtiget til at foretage prisnedsættelser på egen hånd ¹⁾).

Overenskomsten af 1895 medførte altså ikke nogen forhøjelse af ølprisen, men indirekte må bryggerierne have opnået en fordel ved, at man igennem overenskomsten kom de forskellige former for rabat, tilgift og andre omkostningskrævende konkurrencemidler til livs. Det synes dog i begyndelsen at have knebet noget med samarbejdsviljen. Fraenkel nævner således i sin bog om Gamle Carlsberg, at de to andre aftalepartnere kort efter aftalens indgåelse skred til en masseantagelse af nye forhandlere ²⁾. Endvidere synes der at være foregået en konkurrence på øltyper. Det var navnlig De forenede Bryggerier, som tog initiativet i denne form for konkurrence. Bl. a. udsendte bryggeriet i året 1895 en alkoholsvag skattefri pilsnerøl, som ikke hidtil havde været fremstillet i Danmark ³⁾.

¹⁾ Side 242 i »Carlsbergfondet 1876-1926« (Kbhvn. 1930) siges det, at overenskomsten »... var i Hovedsagen en Prisoverenskomst«.

²⁾ Fraenkel, anførte værk, side 351.

³⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 80 og 82.

I årene efter 1895-overenskomstens indgåelse var de to Carlsberg bryggeriers andel af salget stadigt faldende, medens De forenede Bryggeriers andel var i stærk opgang. De forenede Bryggeriers andel af det samlede salg af bajerskøl her i landet var således ved overenskomstens indgåelse knap 17 %, men i bryggeriåret 1901/02 ca. 23 % og i 1905/06 godt 29 % ⁴⁾. De to Carlsberg Bryggeriers andel af bajerskølsalget var i samme periode faldet fra sammenlagt 51 % til henholdsvis 46 og 34 % ⁵⁾.

12. Kontrakten af 6. maj 1903 mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier.

Overenskomsten af 12e februar 1895 mellem de to Carlsberg bryggerier og De forenede Bryggerier var gældende til den 30e september 1904. Forinden dette tidspunkt indtraf, var de to Carlsberg bryggerier blevet sammensluttet til ét ved Ny Carlsbergs overdragelse i 1902 til Carlsbergfondet. Den faktiske sammenslutning under én direktion skete dog først i 1906, og de to bryggerier var indtil dette tidspunkt inde i en udpræget svaghedsperiode som følge af en række personlige og organisatoriske vanskeligheder ⁶⁾. Endvidere var de to Carlsberg bryggeriers salg som ovenfor nævnt faldende, medens De forenede Bryggerier i nogle år havde haft en stærk omsætningsfremgang. Og endelig stod Carlsberg Bryggerierne over for store investeringer, bl. a. til en aftapningsanstalt ⁷⁾.

Af de nævnte grunde er det let forståeligt, at Carlsberg Bryggerierne var indstillet på en fortsættelse under en eller anden form af samarbejdet af 1895, og det var da også herfra, initiativet udgik. De forenede Bryggeriers motiver til at gå ind i en ny over-

⁴⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 201. De forenede Bryggeriers hjemmemarkedssalg er ganske vist ikke nævnt direkte, men kan udledes af de her anførte oplysninger om de beløb, der er betalt i ølskat.

⁵⁾ Gamle Carlsberg 1847-96, side 132 ff og 307, Ny Carlsberg 1871-96, side 153, og Carlsbergfondet 1876-1926, side 14.

⁶⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 13.

⁷⁾ Samme, side 243.

enskomst er derimod mindre indlysende. I en redegørelse, som selskabets bestyrelse afgav på den ekstraordinære generalforsamling, der i januar 1903 skulle tage stilling til indgåelsen af den nye overenskomst, anføres imidlertid forskelligt, som kan kaste lys over De forenede Bryggeriers motiver. Efter en kort omtale af 1895-overenskomsten hedder det her:

»... alt som Tiden for de trufne Aftalers Ophør nærmede sig, maatte nødvendigvis Spørgsmaalet om, hvad derefter vilde komme, trænge sig frem, saa meget mere som det sidst forløbne Aar har medført den Forandring i Situationen, at begge Carlsberg Bryggerierne ved Direktør, Dr. Carl Jacobsens store Gave er kommen i et nært Forhold til hinanden, hvoraf Følgen jo vilde være, at »De forenede Bryggerier« ved Overenskomstens Ophør kom til at staa lige over for en samlet mægtig Konkurrence fra Carlsberg Bryggeriernes Side, under Ledelse af saa fremragende Mænd som Dr. Carl Jacobsen og Overdirektør S. A. v. d. Aa. Kühle.

Det var en given Sag, at Forholdenes Udvikling, derunder ogsaa vort Selskabs meget store Fremgang i Afsætning ved Overenskomstens Udløb maatte medføre en fomyet Kamp af langt større Omfang end tidligere, en Genoptagelse af den ubundne Konkurrence under endnu skarpere Former end før, idet ogsaa Hvidtøllet kunde forudses at ville blive berørt derved, eller, som andet Alternativ, en Fomyelse af Overenskomsten, som i saa Fald maatte blive et Udtryk for de nu foreliggende faktiske Forhold og undergaa de Modifikation, om hvis Ønskelighed de i Aarenes Løb indvundne Erfaringer havde belært saavel vore Medkontrahenter som os. Blandt disse Modifikationer maatte i første Række staa Overenskomstens Udstrækning til at gælde for et meget langt Aaremaal, thi alene derved vilde en rolig Udvikling af vort Selskab og Carlsberg Bryggerierne kunne sikres.

Hvilket af disse Alternativer, det var sundest og klogest at vælge, kunde der ikke være Tvivl om; men det var langt fra let at finde Vej til Gennemførelsen af en saadan ny Overenskomst, som jo var vanskeliggjort ved mange saavel formelle som reelle Hensyn.«

Efter nogle bemærkninger i den citerede generalforsamlingsredegørelse om tilblivelsen af forslaget til den nye overenskomst mellem de to parter følger et forslag til bemyndigelse for De forenede Bryggeriers bestyrelse til at indgå overenskomsten samt et referat af nogle af dens hovedbestemmelser, idet selve overenskomstens ordlyd ikke var tilgængelig for generalforsamlingen. Derefter følger et forslag til de ændringer i De forenede Bryggeriers vedtægter, som overens-

komstens vedtagelse forudsatte, og der udtales herefter følgende:

»Bestyrelsen tør gaa ud fra, at de i det forelagte Forslag indeholdte Bestemmelser fremtræder saa tydeligt og forstaaeligt, at de ikke tiltrænger nogen Kommentar.

Bestyrelsen skal derfor indskrænke sig til at fremhæve, at Overenskomsten dels indeholder Bestemmelser om en begrænset Samvirken mellem Bryggerierne under Bibeholdelse af disses fuldkomne Selvstændighed, dels Bestemmelser om en eventuel Sammenslutning af Bryggerierne. Om de for en saadan Sammenslutning fastsatte Vilkaar skal kun siges, at de af alle Interesserede har været gjort til Genstand for den mest indgaaende Overvejelse og Drøftelse, hvorved De forenede Bryggeriers Bestyrelse selvfølgelig nøje har haft sin Opmærksomhed henvendt paa, hvad vort Selskabs Tarv maatte tilsiige.

Om Betingelserne for Sammenslutningstankens Virkeliggørelse vil komme til at foreligge, maa det være Fremtiden forbeholdt at vise.

Bestyrelsen ønsker gentagende at betone, at der ikke med Overenskomsten er forbundet nogen Tanke om en Prisforhøjelse. Ej heller tilsigtes det ved Overenskomsten at skabe noget Monopol. Der vil efter Overenskomsten som før være Plads ogsaa for andre Bryggerier indenfor de Grænser, en sund og hæderlig Konkurrence afstikker.

Bestyrelsen ønsker endvidere at udtale, at den ikke mener at kunne stille noget forøget Udbytte i nær Udsigt som Følge af Overenskomsten.

Hvad der tør paaregnes som dennes sikre og haandgribelige Resultat er, at Selskabet spares for de uberegnelige store Udgifter, der ville blive Følgen af en fomyet ubunden Konkurrence. Yderligere tør det haabes, at Samarbejdet vil muliggøre ikke uvæsentlige Besparelser i de kontraherende Bryggeriers Drift. Hvad der for Bestyrelsen staar i første Række som den væsentlige og afgørende Fordel ved Overenskomsten er vort Selskabs Konsolidering, dets betryggende Existens og rolige Virksomhed gennem en overskuelig Fremtid. Derigennem bygges den sikreste Grund under de store Interesser, der saavel for Aktionærerne som for den store Stab af Funktionærer og Arbejdere er knyttet til Selskabet.«

Det ses af disse uddrag, at der angives forskellige motiver for De forenede Bryggerier til at gå ind i overenskomsten. Muligheden for, at Carlsberg Bryggerierne, der hidtil alene havde fremstillet bayerskøl, skulle gå ind i hvidtølsproduktionen, såfremt 1895-overenskomsten bortfaldt uden at erstattes af en ny, synes dog at have været af ganske særlig betydning. I Carlsbergfondets 50 års jubilæumsskrift siges herom, at Gamle Carlsbergs direktør, som førte forhandlingerne om overenskomsten for begge Carls-

bergbryggerierne, trængte igennem over for De forenede Bryggerier ved at henvise til, at Carlsberg Bryggerierne ville være nødt til at optage produktion af hvidtøl, skibstøl og dobbeltøl, hvis overenskomsten ikke blev fornyet¹⁾.

Den nye overenskomst blev undertegnet den 6' maj 1903, men den skulle regnes at gælde fra 1' oktober 1902, og den var uopsigelig i 98 år, altså indtil den 30' september år 2000. Nedenfor i kap. IV gøres der i hovedtræk rede for overenskomstens indhold og udviklingen af samarbejdet mellem de to parter i den hidtil forløbne del af overenskomstperioden.

De forenede Bryggeriers store salgsmgang i årene forud for 1903 og Carlsberg Bryggeriernes relative tilbagegang satte sig det spor i den nye overenskomst, at De forenede Bryggerier nu i enhver henseende opnåede fuld ligestilling med de to Carlsberg Bryggerier, jfr. nærmere herom i kapitel IV. At man dog også fra Carlsbergfondets side var tilfreds med resultatet, ses bl. a. af fondets 50 års jubilæumsskrift, hvor 1903-kontrakten karakteriseres som den overenskomst, der ændrede De forenede Bryggerier »... fra Carlsbergs eneste farlige Konkurrent til dets Forbundsfælle, og som var sluttet for et helt Århundrede«²⁾.

13. Konkurrenceforholdenes udvikling i provinsen.

I det foregående er der alene redegjort for udviklingen i konkurrenceforholdene på det københavnske marked. Om udviklingen i den øvrige del af landet foreligger der kun få oplysninger fra tiden før 1899. Som følge af, at provinsbryggerierne kunne støtte sig til en lokal kundekreds, har de antagelig haft bedre betingelser end de mindre, københavnske bryggerier for at klare sig i konkurrencen med de store, københavnske bryggerier, der først rigtig kunne trænge frem i provinsen, efterhånden som de gik over til selv at foretage aftapningen på flasker.

Den omsætningsnedgang, som fulgte efter

indførelsen af ølskatten i 1891, bragte også provinsbryggerierne vanskeligheder, og dette har antagelig været medvirkende til det første forsøg på et organiseret samarbejde mellem samtlige landets bajerskøl-bryggerier gennem oprettelsen af Dansk Bryggeriforening i 1894. Foreningen antog i 1901 sit nuværende navn, *Bryggeriforeningen*. Ved oprettelsen var der i hele landet 39 bajerskøl-bryggerier, og 31 af disse med tilsammen langt den overvejende del af produktionen indmeldte sig i foreningen ved stiftelsen³⁾. På møderne beskæftigede man sig med branchens prisspørgsmål og konkurrenceforholdene i det hele taget⁴⁾, og det hedder i De forenede Bryggeriers jubilæumsskrift, at konkurrencen ved Bryggeriforeningens dannelse for en tid bragtes ind under noget sundere former⁵⁾. Endvidere beskæftigede man sig med beskatningsspørgsmålet⁶⁾, og ændringen af beskatningsreglerne i 1897, hvorved der indførtes skattelettelser for de mindre bryggerier, må sikkert betragtes som et resultat af bl. a. foreningens virksomhed.

Den 6' september 1899 afsluttedes mellem foreningens medlemmer en egentlig prisaf tale gældende for fem år⁷⁾. Ved aftalen blev *bajerskølpriserne* forhøjet med 1,50 kr. pr. td og 1/2 øre pr. flaske, eller med ca. 8 % af den hidtidige ubeskattede værdi⁸⁾. Endvidere forpligtede de københavnske bryggerier sig til ved salg i provinsen at holde noget højere priser end provinsbryggerierne⁹⁾, og endelig indeholdt aftalen forskellige bestemmelser til regulering af de anvendte konkurrencemetoder, bl. a. indførtes voldgift i tilfælde af, at der opstod konkurrencestridigheder mellem medlemmerne¹⁰⁾.

Omtrent samtidigt med aftalen for bajer skøl blev der indgået aftaler for *hvidtøl*. I 1898 var der stiftet landsdelsorganisatio-

³⁾ A. L. Østerberg: *Bryggeriforeningen 1899-1949*, Særtryk af »Brygmesteren« nr. 9, 1949.

⁴⁾ Samme, side 3.

⁵⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 79.

⁶⁾ Østerberg, anf. skrift, side 3.

⁷⁾ Dansk Industrieretning 1906, side 71.

⁸⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 85.

⁹⁾ Dansk Industrieretning 1906, side 71.

¹⁰⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 85, og Østerbergs anf. skrift, side 4-5.

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 243.

²⁾ Samme, side 66.

ner af hvidtølsbryggerier i Jylland og på Sjælland og Lolland-Falster. I 1907 oprettedes en tilsvarende forening på Fyn. Inden for hver forening blev der indgået aftaler om minimumspriser for hvidtøl og skibsøl.

Prisaftalen af 1899 vedrørende bajerskøl blev som nævnt indgået for et tidsrum af 5 år. For flaskeøl enedes man dog i 1901 om en yderligere prisforhøjelse på $\frac{1}{3}$ øre pr. fl. Forhøjelsen, som blev motiveret med stigende aftaringsudgifter, svarede til ca. 5 % af den hidtidige pris eksklusive skat¹⁾.

Ved 18 99-aftalens udløb den 1' oktober 1904 kunne der ikke opnås enighed om indgåelse af en ny overenskomst, idet der synes at være opstået et modsætningsforhold mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier på den ene side og et andet københavnsk bryggeri samt nogle provinsbryggerier på den anden. De gældende aftaler blev derfor midlertidigt forlænget, men udløb den 1' marts og den 8' april 1905, uden at der var indgået nogen ny aftale.

I de følgende seks år fandtes der herefter ingen prisafalter inden for Bryggeriforeningen, og dette medførte inden for forskellige lokale områder en vis priskonkurrence for *bajerskøllet*²⁾. Generelle prisnedsættelser synes der derimod ikke at have været tale om. Aftalerne om *hvidtøl* inden for de lokale

foreninger blev vistnok opretholdt, og visse steder blev hvidtølsprisen forhøjet³⁾.

I slutningen af 1911 nåede man på ny til enighed om altomfattende prisafalter, gældende for hele landet. Allerede tidligt på året blev de førende hvidtølsbryggerier i Jylland og på Sjælland i hver deres landsdel enige om at forhøje hvidtølsprisen med 60 øre pr. hl, svarende til ca. 10% af de hidtidige priser. I december blev alle Bryggeriforeningens medlemmer imidlertid enige om fra 1' januar 1912 at forhøje forbrugerprisen med yderligere 1 øre pr. helflaske hvidtøl og skibsøl og med 1 øre pr. halvflaske af såvel skattepligtigt som skattefrit øl⁴⁾. Dette medførte for hovedvaren, bajerskøl, en stigning i den ubeskattede engrospris på ca. 10%.

Med indgåelsen af prisafalterne af december 1911 havde branchens aftalesystem i alt væsentligt fået sin nuværende udformning, og de nugældende aftaler kan i ubrudt linje føres tilbage til dette tidspunkt, om end de fra tid til anden har været ændret. De nugældende aftaler vil blive gennemgået i det følgende, således at overenskomsten af 1903 mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier behandles i næste kapitel, og aftalerne inden for Bryggeriforeningen derefter omtales i kap. V.

¹⁾ De forenede Bryggerier 1891-1916, side 85.

²⁾ Dansk Industrieretning 1906, side 71.

³⁾ Dansk Industrieretning 1908, side 44 ff.

⁴⁾ Samme 1911, side 60.

Kapitel IV.

SAMARBEJDET MELLEM CARLSBERG BRYGGERIERNE OG DE FORENEDE BRYGGERIER

14. Indholdet af kontrakten af 6. maj 1903.

Ved kontrakten af 6' maj 1903 mellem Carlsbergfondet (som ejer af Carlsberg Bryggerierne) og De forenede Bryggerier er der som nævnt i afsnit 12 etableret et samarbejde mellem landets to største bryggerivirksomheder. Kontrakten, der er indført i monopoltilsynets register under nr. 1069, er uopsigelig indtil den 30' september år 2000. Dens hovedindhold gennemgås i det følgende, idet der i øvrigt henvises til kontraktens tekst, som er gengivet i *bilag III*.

Med bibeholdelse af selvstændigheden i de to virksomheders drift (§ 16, 1' stk.), er disse i en række vigtige spørgsmål underlagt en fælles ledelse med ligelig repræsentation for hver af parterne, de deler overskud eller tab lige år for år, og de deltager med lige store beløb i finansiering af ny anlæg, uanset om disse finder sted på Carlsberg Bryggerierne eller på De forenede Bryggerier.

Af kontraktens indledning fremgår det, at den af parterne er blevet betragtet som en naturlig fortsættelse af samarbejdet efter overenskomsten af 12' februar 1895, der er omtalt foran i afsnit 11, jfr. også afsnit 9 og 10 om baggrunden for denne overenskomst. Parterne udtaler, at denne overenskomst »... har vist sig at være til megen Gavn for Bryggeriforholdenes Betyggelse og heldige Udvikling, og at der vil kunne naas endnu større og i alle Retninger gunsti-

gere Resultater, naar den ... fornyes med de Modifikationer, hvis Ønskelighed og Formaalstjenlighed den indvundne Erfaring har klargjort, deriblandt den, at Aftalen vedtages for et langt Aaremaal ...«.

Under de forhandlinger, som trustkommissionen har ført med bryggerierne, er det fra Carlsberg blevet anført, at I. C. Jacobsen ved sin testamentariske gave i sin tid havde sat de såkaldte »gyldne ord« som et vilkår for Gamle Carlsbergs overdragelse til Carlsbergf ondet: »Ved Bryggeriernes Drift skal det være det stadige Forma al uden hensyn til øjeblikkelig Fordel at udvikle Fabrikationen til den størst mulige Fuldkommenhed, saaledes at disse Bryggerier og deres Produkt altid kan staa som Mønster og ved deres Eksempel virke til, at Ølbrygningen her i Landet holdes paa et højt og hæderligt Standpunkt«. Det var derfor en forudsætning for, at Carlsbergfondet kunne indgå på det langvarige samarbejde ifølge 1903-kontrakten, at de »gyldne ord« også blev en forpligtelse for fællesdriften. Dette fandt udtryk derved, at de optoges som slutningsbestemmelse i selve kontrakten, og at det i § 15, 1' stk., anførtes, at det ved kontrakten etablerede råd til varetagelse af fællesanliggenderne bl. a. skulle drage omsorg for, at virksomhederne til enhver tid ledes i overensstemmelse med dem.

Kontrakten omfatter ifølge sin ordlyd »... alle Forhold, der vedrører Salg af 01 og andre Produkter, saasom Is, Kulsyre og Mi-

neralvand, og Fordelingen af de kontraherende Parter Overskud saavel af Bryggeridriften som af al anden Virksomhed som nu er forbundet dermed ..., eller som med det ved § 15 indsatte Raads Approbation senere optages af begge Parter eller af en af dem» (§ 1). Uden for kon trakts forholdet falder drift af ejendomme og anlæg, der ikke er led i bryggerivirksomheden. Dette gjaldt fra kontraktens indgåelse også de nedlagte, men dengang endnu ikke frasolgte anlæg under De forenede Bryggerier. Med hensyn til senere nedlagte anlæg forholdes som nærmere omtalt nedenfor.

Over for de fælles interesser, der omfattes af kontrakten, er forholdet imellem de to parter som 1:1 (§ 2). Denne principielle ligestilling giver sig i selve kontrakten navnlig udtryk i, at parterne er ligeligt repræsenteret i fællesledelsen (§ 15), at driftsresultatet år for år deles lige (§ 13), og at nyanlæg finansieres med lige store beløb fra hver side (§ 8). Men desuden er lighedsgrundsætningen, som det vil fremgå af det følgende, lagt til grund i forskellige overenskomster, protokollater og voldgiftskendelser m. m., der efterhånden er blevet en integrerende del af kontraktforholdet, eller som i hvert fald på forskellige punkter har tydeliggjort eller suppleret kontraktens almindeligt holdte formuleringer.

Fællesledelsen består af et råd og en direktion (§ 15). Det hedder i § 20: »Skulle der i Anledning af denne Kontrakt og dens rette Forstaaelse eller angaaende Kontrahenternes Stilling under sammes Bestaaen eller i Anledning af sammes Ophør opstaa nogen Meningsforskel, da skal denne ikke gøres til Genstand for Rettergang, men skal afgøres endeligt og inappellabel ved Voldgiftskendelse.« Der er givet nærmere regler for voldgiftsrettens sammensætning.

Rådet er sammensat af 7 repræsentanter fra hver af parterne. Carlsberg Bryggeriernes repræsentanter er de til enhver tid værende 5 medlemmer af Carlsbergfondets direktion og yderligere 2 personer valgt af denne. For De forenede Bryggeriers vedkommende er medlemmerne af rådet de til enhver tid værende 6 medlemmer af selskabets besty-

relsesråd og en af dette valgt person (§ 15, stk. 2). Rådets beslutninger træffes ved almindelig stemmeflerhed, men mindst 5 af repræsentanterne fra hver side skal være til stede; når det drejer sig om en beslutning, som vedrører den ene parts virksomheder, skal desuden mindst 4 af vedkommendes 7 repræsentanter i rådet stemme for beslutningen (§ 15, stk. 7).

Fællesdirektionen består af 2 medlemmer, hvoraf Carlsbergfondets direktion udpeger det ene og De forenede Bryggeriers bestyrelsesråd det andet. De 2 medlemmer af direktionen skal tillige være valgte medlemmer af rådet, og rådet bestemmer, hvem af de to der skal være formand i direktionen (§ 15, stk. 3-5). Ifølge praksis skifter formandsskabet hvert år mellem fællesdirektionens to medlemmer. I den hidtil forløbne del af kontraktperioden har fællesdirektionen bestået af et medlem af direktionen hos hvert af de to bryggerier, i almindelighed de to administrerende direktører. Beslutninger i direktionen kræver eenstemmighed, dog kan hver af dens to medlemmer indbringe spørgsmål, som man ikke har kunnet enes om, til afgørelse i rådet (§ 15, stk. 6).

Rådet skal ifølge kontrakten træffe beslutning i følgende spørgsmål:

1) *Standsning af driften på eller nedlægelse af anlæg* (§ 3). Ved en voldgiftskendelse af 20^e december 1938 er det anerkendt, at denne bestemmelse ikke blot omfatter selve de to bryggerivirksomheder, men også virksomheder, som de i fællesskab har interesser i i henhold til kontraktens § 1.

2) *Salg, pantsætning eller disponering på anden måde over anlæg eller dele af eller tilhører til disse* (§ 4, stk. 1). Ved salg af fast ejendom såvel uden for som inden for kontrakts forholdet skal der pålægges ejendommen servitut om, at den ikke må anvendes til bryggeridrift (§ 4, stk. 2).

3) *Optagelse af virksomhed, som den pågældende part ikke tidligere har drevet* kan ifølge kontraktens § 4 kun finde sted med rådets billigelse. Parternes adgang til at påbegynde fremstilling og salg af nye produkter omtales noget nærmere i slutningen af dette afsnit.

4) *Større nyanlæg og nyanskaffelser.* I modsætning til, hvad der gælder for de under 1-3 nævnte forhold, fremgår det ikke direkte af kontraktens ordlyd, at større nyanlæg og nyanskaffelser skal godkendes af rådet. I en af rådet fastlagt instruks af 6' maj 1903 er det imidlertid bestemt, at spørgsmålet om sådanne anlæg og anskaffelser omfattes af de fællesanliggender, rådet træffer beslutning om, og dette harmonerer da også godt med, at overenskomsten i øvrigt indeholder detaljerede bestemmelser om større nyanlæg og nyanskaffelser. Ifølge § 8, stk. 2 og 3, skal sådanne anlæg og anskaffelser finansieres med lige store beløb af begge parter.

Denne ligelige finansiering betyder, at hver af de to bryggerier har finansieret halvdelen af den anden parts nyanlæg siden den 1' oktober 1902, men efter kontraktens §§ 3 og 8 har hver part dog - med de af kontrakten følgende begrænsninger - ejendoms- og dispositionsretten til de anlæg, som vedkommende benytter.

Finansieringsbeløbene debiteres ifølge § 8, stk. 3, på en særlig anlægskonto den part, til hvis virksomhed anskaffelsen er foretaget, og bestemmelsen om den ligelige finansiering realiseres i praksis ved, at hver parts udlæg på anlægskontoen ved regnskabsårets udgang opgøres; den forskel, der ifølge opgørelsen måtte være i de to parter udlæg i det forløbne år, mellemregnes derefter kontant, således at parternes udlæg bliver ens.

Ligeledes opgøres ved regnskabsårets udgang de på parternes anlægskonti stående samlede beløb, og de to summer tilbagebetalt med et beløb, som år for år fastsættes af den fælles direktion, men dog mindst skal udgøre 3% af den oprindelige anskaffelsessum. Beløbet var i 1932-33 7% og i 1934-39 6%, men har i den øvrige del af kontraktperioden været 5%.

Tilbagebetalingsbeløbene henregnes under driftsudgifterne. Der foretages hvert år en særlig kontant udligning af forskellen mellem de tilbagebetalingsbeløb, parterne skal tilsvare hinanden, således at hver part efterhånden gennem tilbagebetalingen genindvinder sine udlæg til finansiering af anlæggene.

5) *Vedtagelse af årsopgørelsen.* Forinden parternes fortjeneste eller tab deles, skal rå-

det godkende den årsopgørelse, der ligger til grund for udbytteberegningen (§ 14). Årsopgørelsen foretages efter nærmere angivne regler (§§ 12 og 13, stk. 1). Ifølge disse skal parternes regnskabsvæsen være indrettet på ensartet måde og føres efter fælles regler, således at parternes individuelle årsopgørelser kan samles i en fælles opgørelse, som omfatter samtlige indtægter og udgifter i de virksomheder, der omfattes af kontraktsforholdet. Udgifterne til mindre nyanlæg og nyanskaffelser indgår i driftsudgifterne år for år på linje med f. eks. vedligeholdelsesomkostninger (§ 8, stk. 1). For så vidt angår andre nyanlæg og nyanskaffelser, opføres det foran omtalte årlige tilbagebetalingsbeløb blandt driftsudgifterne (§ 8, stk. 3). Skatter og afgifter af ejendomme samt renter af gæld indgår ikke i den fælles årsopgørelse, men skal af hver part afholdes af dennes andel af overskudet eller af midler uden for overenskomstforholdet (§ 10). Tilsvarende gælder De forenede Bryggeriers selskabsskatter og de Carlsberg påhvilende indkomstskatter. Efter at de udgifter, der er påløbet ved administrationen af selve kontraktsforholdet - herunder honorar til rådets medlemmer og den fulde gage og tantieme til de direktører, der er medlemmer af fællesdirektionen - er afholdt (§ 13, stk. 2), deles restudbyttet mellem parterne i forholdet 1:1 (§ 13, stk. 3).

Hver af parterne råder frit over sin andel af overskudet, men hver skal dog årlig af vedkommendes udbytteandel henlægge et efter god og forsigtig forretningsbrug passende beløb til et reserve- og fornyelsesfond (§ 13, stk. 3 og 4, som ændret ved rådsbeslutning af 29. november 1948). Rådet kan dog bestemme, at disse henlæggelser helt eller delvis kan bortfalde i et år (§ 13, sidste stk.).

Reglerne om regnskabsaflæggelsen er yderligere belyst igennem en voldgiftskendelse af 16. april 1907 og to kendelser af 28. december 1935. Det er herved bl. a. antaget, at tantieme til De forenede Bryggeriers bestyrelsesråd og en forholdsmæssig andel af Carlsbergfondets bestyrelsesudgifter skal belastes fællesdriften, at tantieme i det hele taget, altså også tantieme til direktører og det øvrige personale, skal beregnes

i forhold til og afholdes af fællesregnskabets overskud inden ligedelingen foretages, og at ingen af parterne under nogen form må udbetale gratialer eller andre anerkendende pengevederlag, som går ud over de totalbeløb, som rådet år for år godkender for hver part.

6) *Spørgsmål, hvorom der ikke har kunnet opnås enighed i fællesdirektionen*, kan af hvert af direktionens to medlemmer forlanges indbragt for rådet til afgørelse (§15, stk. 6). Parterne har oplyst, at det i de senere år praktisk taget ikke har været nødvendigt for en enkelt fællesdirektør at påberåbe sig denne bestemmelse, idet det efterhånden er blevet fast praksis, at enhver sag, som der ikke hersker enighed om i fællesdirektionen, og som ønskes viderebehandlet, forelægges rådet i fællesskab. En tilsvarende fremgangsmåde anvendes også, hvor det i øvrigt skønnes hensigtsmæssigt.

7) Ifølge § 15, stk. 3, har rådet *det almindelige tilsyn over for fællesdirektionen*, og heri ligger en adgang til i givet fald at omgøre fællesdirektionens beslutninger. Kompetenceforholdet mellem rådet og fællesdirektionen er belyst i to voldgiftskendelser af 29. december 1938. Det er herved antaget, at fællesdirektionen alene virker inden for de rammer, som rådet har optrukket efter § 15, og at direktionen hverken ved sin handlemåde eller ved udtrykkelige beslutninger kan binde rådet på områder, hvor sådanne rammer endnu ikke måtte være fastsat.

8) Ifølge kontraktens § 6 skal rådet desuden træffe bestemmelse om forøgelse eller formindskelse af parternes *driftskapitaler*. Som nævnt ovenfor fastsætter overenskomsten forholdet 1 : 1 mellem de to parter, og dette skulle oprindeligt også gælde parternes driftskapitaler. Bestemmelsen herom viste sig imidlertid kort efter overenskomstens indgåelse praktisk uigennemførlig. Rådet vedtog derfor den 18. november 1903 efter direktionens indstilling ved et særligt protokollat at se bort fra reglerne om driftskapitalen i § 6, og denne beslutning gælder fremdeles.

9) Foruden de i kontrakten nævnte tilfælde kan rådet også træffe beslutning i *andre forhold*. Rådet har således den 6. maj 1903

fastlagt en endnu gældende instruks for fællesdirektionens varetagelse af fællesinteresserne. Ifølge instruksen tilkommer det rådet at antage og afskedige overordnede funktionærer og at fastsætte deres lønningsforhold og arbejdsvilkår, alt efter indstilling af fællesdirektionen. Endvidere har rådet fastlagt et for begge virksomheder fælles pensionsreglement og vedtaget et normalbudget for reklameudgifter m. v., som fra tid til anden føres à jour, og som parterne ikke må overskride.

Ifølge kontraktens § 15, stk. 3, "skal *fællesdirektionen* under rådets tilsyn sørge for, at den *daglige drift* af parternes virksomheder sker i overensstemmelse med de i kontraktens" slutningsbestemmelser nævnte principper og med kontraktens øvrige indhold og ånd. Ud over denne *almindelige* bemyndigelse og forpligtelse for fællesdirektionen nævner kontrakten følgende forhold som henhørende under denne:

1) De beløb, hvormed de af rådet besluttede nyanlæg er finansieret — jfr. ovenfor under 4) - *tilbagebetales* efter satser, som år for år fastsættes af fællesdirektionen (§8, stk. 3). Satsen skal dog mindst udgøre 3 % af de oprindelige anskaffelsessummer og har, som nævnt samme steds, faktisk været 5—7%.

2) *Alle vigtigere anliggender skal godkendes af fællesdirektionen*, forinden de bringes til udførelse, medens *hver part i øvrigt selvstændigt står for driften af sine bryggerier* (§ 16, stk. 1). Hver af parterne skal i deres kontrakter med direktørerne for de enkelte bryggerier og med dagsrevisorerne indføre bestemmelser, der kan sikre, at kontrakten overholdes (§16, stk. 2). Denne bestemmelse må bl. a. kunne bidrage til at sikre, at vigtigere anliggender ikke bringes til udførelse, før de er godkendt af fællesdirektionen.

En nærmere angivelse af, hvad der er »vigtigere anliggender« indeholder overenskomsten ikke. Parterne har herom oplyst, at de fleste sager, der i henhold til kontrakten eller efter sædvane skal forelægges for rådet, først drøftes i fællesdirektionen. I ovennævnte instruks af 6. maj 1903 for fællesdirektionen har rådet endvidere fastsat, at alle forhold, »... der overhovedet kan få

Indflydelse på Virksomhedens Udbytte. . .«, skal betragtes som vigtigere anliggender og besluttet i fællesdirektionen, medmindre afgørelsen er forbeholdt rådet. Ifølge denne omfattende grundregel er det klart, at f. eks. ansættelsen af priser på de to bryggeriers produkter hører til de »vigtigere anliggender« efter § 16, og ved en voldgiftskendelse af 29. december 1938 er det antaget, at dette som hovedregel også gælder prisansættelsen for de ølsorter, som kun den ene part fremstiller, f. eks. De forenede Bryggeriers produktion af skattefrit øl. Spørgsmålet om, hvilke forhold der ud over det nævnte betragtes som »vigtigere anliggender« og således kun kan gennemføres, såfremt der er enstemmighed i fællesdirektionen, har parterne ikke kunnet besvare generelt, idet forhold, der på et tidspunkt betragtes som hørende under fællesdirektionens område, kan være uden betydning på et andet. Bestemmelsen om, at alle »vigtigere anliggender« skal godkendes af fællesdirektionen, forinden de bringes til udførelse, opfattes derfor nærmest som en art sikkerhedsventil, som hver af parterne i givne situationer kan kræve anvendt. Parterne har forklaret, at fællesdirektionen for tiden drøfter alle spørgsmål om priser, beløb til reklame, emballagetyper, regnskabsforhold, tantiemespørgsmål og forskellige arbejder- og funktionærspørgsmål. Ydelse af gaver, som spiller en ret stor rolle inden for bryggeriindustrien, sker ligeledes i visse tilfælde efter beslutning i fællesdirektionen, men er i øvrigt reguleret i en særlig overenskomst mellem parterne, jfr. afsnit 15 nedenfor. Yderligere drøftes principielle spørgsmål vedrørende salget, herunder også eksporten. Spørgsmål om antallet af depoter og salgskuske, depotkontrakternes indhold eller lignende betragtes ikke for tiden som »vigtigere anliggender«. Derimod er det fastlagt i en særlig overenskomst, hvor mange salgsinspektører hver af parterne må have, på hvilken måde de må honoreres, ligesom der er fastsat visse retningslinjer for deres arbejde, jfr. afsnit 15 nedenfor. Endelig formidles der igennem fællesdirektionen et vist samarbejde om udveksling af tekniske erfaringer, f. eks. vedrørende investeringer, produktionsomkostninger, lønningsformer, emballagetyper,

brækage, svind m. m., og der nedsættes undertiden særlige udvalg om sådanne spørgsmål.

Foruden de foran refererede hovedbestemmelser, der fortrinsvis knytter sig til fællesledelsen og dens bemyndigelser, indeholder kontrakten af 1903 forskellige andre bestemmelser, jfr. overenskomstens tekst i bilag III. Af disse er der her blot grund til at nævne § 19, hvori der er indsat en række detaljerede regler med henblik på *en eventuel sammenslutning af de to bryggerier*. Efter disse bestemmelser har Carlsbergfondet, så længe aftalen løber, ret til efter nærmere fastsat varsel at indtræde som aktionær i De forenede Bryggerier med begge sine bryggerier, Gamle Carlsberg og Ny Carlsberg, eller kun et af dem. Såfremt fondet indtræder som aktionær med begge bryggerier, overtager det halvdelen af selskabets aktiekapital, som til det formål forudsættes fordoblet.

Om disse bestemmelser anføres det i Carlsbergfondets 50 års jubilæumsskrift, at det oprindelig var tanken at opnå en fuldstændig sammenslutning af Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier. Dette stødte dog på modstand fra forskellige sider, og af den oprindelige plan blev alene § 19 tilbage ¹⁾. Som nævnt i næste afsnit har det to gange været under overvejelse i Carlsberg Bryggeriernes ledelse at gøre brug af denne bestemmelse, men i begge tilfælde blev tanken herom opgivet igen.

Efter ovenstående gennemgang af kontraktens hovedbestemmelser, skal der nu til slut ses nærmere på *parternes adgang til at påbegynde fremstilling og salg af nye produkter*. Som ovenfor nævnt fastsætter kontraktens § 4, at optagelse af virksomhed, som den pågældende ikke tidligere har drevet, kun må finde sted med rådets billigelse, men der har været uenighed imellem parterne om rækkevidden af denne bestemmelse, og spørgsmålet er blevet behandlet i tre voldgiftssager fra årene 1936-1941.

En kendelse af 29. oktober 1936 angik Carlsberg Bryggeriernes ret til at udsende sin Carlsberg Porter af skattekasse II under

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 243.

det nye navn, Carlsberg Maltporter, hvilket efter De forenede Bryggeriers opfattelse ville berøre salget af De forenede Bryggeriers maltøl. Voldgiftsdommeren udtalte i kendelsen, at sagen måtte afgøres på samme måde og efter samme regler, som hvis Carlsberg Bryggerierne havde produceret en ny maltølsort og bragt den i handelen under det ovennævnte navn.

De forenede Bryggerier gjorde gældende, at man i sin tid var gået med til overenskomsten af 1903 bl. a. for at undgå, at Carlsberg Bryggerierne optog produktion af hvidtøl og andet overgæret øl (dobbeløl, maltøl o. s. v.). Der henvistes i denne forbindelse til den af Carlsberg Bryggerierne forud godkendte meddelelse om 1903-kontrakten, som De forenede Bryggeriers bestyrelse i sin tid gav selskabets aktionærer (jfr. foran i afsnit 12). Et af formålene med overenskomstens oprettelse havde efter De forenede Bryggeriers opfattelse været at bevare status quo med hensyn til bryggeriernes respektive produktionsområder. Der henvistes endvidere til, at dette havde fundet udtryk i overenskomstens § 4, hvorefter ingen af kontrahenterne uden rådets approbation kan optage nogen ny, hidtil af den pågældende ikke drevne, virksomhed.

Carlsberg Bryggerierne gjorde i modsætning hertil gældende, at denne bestemmelse tog sigte på virksomhed uden for den egentlige bryggeridrift.

Twisten angik endvidere det spørgsmål, om Carlsberg udsendelse af det omtalte øl under navn af maltporter hørte til de i overenskomstens § 16 omtalte »vigtigere anliggender«, der skal godkendes af fællesdirektionen, inden de bringes til udførelse. Dette hævdedes af De forenede Bryggerier, medens Carlsberg Bryggerierne var af modsat opfattelse.

Voldgiftsdommeren udtalte bl. a., at det vel formentlig var således, at De forenede Bryggerier i sin tid har haft en forventning om, at overenskomsten af 1903 i alt fald faktisk ville hjælpe til en art status quo for bryggeriprodukternes vedkommende, men han fandt det overvejende betænkeligt at gøre dette til en retligt bindende forudsætning og begrænsning. Voldgiftsdommeren gav Carlsberg Bryggerierne medhold med

hensyn til fortolkningen af § 4, men statuerede samtidig, at udsendelsen af det omtalte øl måtte anses som et vigtigt anliggende, der efter § 16 krævede godkendelse af fællesdirektionen. I denne forbindelse lagde han bl. a. vægt på, at øllet ved navnet Maltporter fremtrådte som konkurrent til det af De forenede Bryggerier gennem en lang årække producerede maltøl, som Carlsberg Bryggerierne ikke tidligere havde produceret, og at det solgtes til en lavere pris end dette.

En *voldgiftskendelse af 20. december 1938* angik de to parterers interesser i bryggeriet Hafnia. Medens sagen i øvrigt omtales i næste afsnit, skal det her nævnes, at De forenede Bryggerier under proceduren gjorde gældende, at overenskomsten af 1903 går ud fra, at der skal bevares status quo i produktionen i den retning, at Carlsberg Bryggerierne ikke kan optage hvidtølsproduktion. Voldgiftsretten (opmanden) tiltrådte denne opfattelse af overenskomsten af 1903 »i alt fald under de nuværende forhold«. Det er ikke nærmere specificeret, hvilke daværende forhold der sigtedes til, men det er nærliggende at antage, at hvidtøllets betydning for De forenede Bryggeriers omsætning og overskud blev taget i betragtning. Carlsberg Bryggerierne havde på det pågældende tidspunkt en større samlet indtjening end De forenede Bryggerier.

Under den netop omtalte sag henviste De forenede Bryggerier bl. a. til, at Carlsberg Bryggerierne flere gange havde søgt, men ikke kunnet opnå rådets sanktion til at optage en produktion, der ifølge de to bryggeriers oplysninger til kommissionen drejede sig om visse sorter overgæret øl inden for den nuværende skattekasse II, som De forenede Bryggerier producerede. Det er som supplement hertil oplyst, at De forenede Bryggerier tilsvarende ikke har kunnet opnå rådets sanktion til fremstilling af undergærede ølsorter - ligeledes af skattekasse II - som fremstilledes af Carlsberg Bryggerierne.

En *voldgiftskendelse af 21. marts 1941* drejede sig om Carlsberg Bryggeriernes ret til at genoptage produktion og salg af en ølsort af nuværende skattekasse II, som Carlsberg Bryggerierne havde sat i handelen i juli 1903, men igen inddraget i 1918, sam-

tidig med at det blev meddelt De forenede Bryggerier, at man foreløbig ophørte med brygning af den pågældende ølsort. Der var under proceduren enighed om, at indbrygning og salg af en helt ny ølsort er et vigtigere anliggende ifl. overenskomstens § 16. Vedrørende genoptagelsen af det ovennævnte øl fremførte De forenede Bryggerier som en almindelig betragtning, at Carlsberg Bryggerierne i videste omfang burde skåne De forenede Bryggeriers indtjeningsevne, men voldgiftsretten (opmanden) mente ikke at kunne tillægge denne betragtning nogen betydning ved denne sags afgørelse. De forenede Bryggerier henviste under proceduren bl. a. til, at det i 1937 i al almindelighed var blevet fastslået til fællesdirektionsprotokollen, at nye sorter øl og mineralvand og andre drikke ikke kunne bringes i handelen uden enighed mellem kontrahenterne, og at dette måtte gælde optagelse af helt nye sorter såvel som genoptagelse af tidligere førte sorter. Carlsberg Bryggerierne var enige i det sidst anførte, men hævdede gennem det i sin tid tagne forbehold at have erhvervet fornødent grundlag for at genoptage den pågældende ølsort. Voldgiftsretten fandt, at der i sin tid var taget et gyldigt forbehold, at dette også havde kunnet bestå så længe, samt at der nu var rimelig grund til at gøre brug deraf.

15. Udviklingen af samarbejdet under kontrakten af 1903.

Til nærmere belysning af arten og omfanget af det samarbejde, der i henhold til 1903-kontraktens rammebestemmelser består imellem de to største bryggerivirksomheder, og som baggrund for den senere følgende vurdering af dette samarbejde gives der i dette afsnit en kronologisk ordnet oversigt over samarbejdets vigtigste faser i den hidtil forløbne del af kontraktperioden.

Som nævnt ovenfor i afsnit 11 og 12 var Carlsberg Bryggerierne inde i en udpræget svaghedsperiode i tiden omkring indgåelsen af kontrakten af 1903, og også de første år efter kontraktens indgåelse var præget af tilbagegang for Carlsberg Bryggerierne og fremgang for De forenede Bryggerier.

Denne udvikling skyldtes bl. a., at de to Carlsberg Bryggerier uanset deres formelle sammenslutning i 1902 ved Ny Carlsbergs overdragelse til Carlsbergfondet, fortsat blev drevet under hver sin ledelse, hvilket medførte forskellige vanskeligheder ved den administrative samordning. Hermed fulgte også en række tekniske og økonomiske ulemper. Man havde således i driften tre adskilte bryghuse, tre gærkældre, fire store og mange små maskinafdelinger, fire kedelhuse o. s. v. - alt med egen besætning og ledelse. Man førte endvidere stadig de fleste ølsorter i to udgaver, en »gammel« og en »ny«. Der var således ikke sket en virkelig teknisk eller merkantil sammenslutning af de to Carlsberg bryggerier.

For at imødegå den voksende ulighed i forholdet mellem de to kontraktsparters salg traf fællesrådet i oktober 1903 på grundlag af en udarbejdet kommissionsbetænkning beslutning om »... at Tuborgs Salg skulle bremses eller saa vidt muligt nedbringes, medens Carlsbergs Salg ved et samvirkende Arbejde skulle søges udvidet«. Fra bryggeriernes side har man imidlertid over for trustkommissionen udtalt, at man ikke kan se, at der er blevet taget praktiske forholdsregler til gennemførelse af denne beslutning, og man mener ikke, at dette er sket. I hvert fald var Carlsbergs salg i de nærmest følgende år i fortsat tilbagegang og De forenede Bryggeriers i fremgang. Da Carlsberg Bryggeriernes regnskabsresultater bl. a. som følge heraf var væsentlig dårligere end De forenede Bryggeriers, måtte De forenede Bryggerier i denne periode ifølge kontraktens regel om ligedeling af udbyttet år for år betale en del af sit overskud til Carlsbergfondet. Også De forenede Bryggerier var følgelig interesseret i at tilvejebringe en fastere ledelse af Carlsberg Bryggerierne og samarbejdede herom i en fælles undersøgelseskommission ¹⁾.

Efter forskellige mislykkede forsøg på andre løsninger i løbet af 1905 og 1906 - bl. a. overvejedes det på ny at gennemføre en fuldstændig sammenslutning af de to kontraktspartnere i ét selskab - gennemførtes endelig fra 1. oktober 1906 en sammenslutning af de to Carlsberg bryggeriers le-

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 246 og 247.

delse¹⁾). Sammenslutningen gav sig udadtil det udtryk, at Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og den fælles aftapningsanstalt sammensluttedes i ét firma under navnet Carlsberg Bryggerierne. Indadtil viste nyordningen sig ved, at Carl Jacobsen blev enedirektør for det nye firma med en teknisk og en merkantil underdirektør som nærmeste medarbejdere.

Den nye ledelse gennemførte nu i hurtigt tempo en omorganisation af Carlsberg Bryggerierne. Regnskabsvæsenet blev moderniseret, og man brød med den gamle tradition særlig at arbejde for salg af lagerøl. Der blev tværtimod sat særligt ind på salget af pilsnerøl. Denne type havde Tuborg ført fra sin start i 1875, og den havde i høj grad bidraget til De forenede Bryggenes stærke salgsfremgang i årene omkring århundredskiftet. Endvidere gik man efterhånden over til kun at føre ét mærke af hver øltype, altså kun én porter, én lager, én pilsner o. s. v. Også teknisk blev driften koncentreret, idet produktionen straks blev overført til ét bryghus, én gælkælder og én lagerkælder, og efterhånden blev de mange forskellige maskinafdelinger sammenlagt til én enkelt²⁾).

I forholdet til De forenede Bryggerier ved de regnskabsmæssige årsopgørelser fik nyordningen af 1. oktober 1906 til at begynde med ikke den ønskede virkning. Den nye ledelse af Carlsberg Bryggerierne så det som en vigtig opgave salgsmæssigt at genvinde det terræn, der var tabt til De forenede Bryggerier. Dette lykkedes kun i beskeden omfang, og regnskabsmæssigt svarede resultatet ikke til forventningerne. Carlsbergs overskud vedblev at være væsentligt ringere end De forenede Bryggeriers, idet man havde lagt vægten på at forcere salget uden hensyn til omkostningerne og fortjenesten³⁾.

De fortsatte årlige udbetalinger af overskud fra De forenede Bryggerier til Carlsberg Bryggerierne førte i 1908-09 til, at De forenede Bryggerier stillede krav om en ændret fordeling af det samlede overskud, idet man henviste til, at det ved overenskom-

stens indgåelse havde været en forudsætning, at de to virksomheder skulle give tilnærmelsesvis samme overskud. Sagen forligtes ved, at Carlsbergfondet gik ind på at refundere De forenede Bryggerier et engangsbeløb på 900.000 kr. fordelt over 6 år⁴⁾). Som led i forliget vedtog rådet samtidig retningslinjer for de to virksomheders reklame m. v., idet der for disse udgiftsposter bl. a. blev fastlagt et fælles normalbudget, og dette system er siden blevet fortsat.

Efter forliget i 1909 udviklede forholdet mellem de to virksomheder sig hurtigt i retning af et bedre samarbejde.

I september 1909 indtrådte professor Kr. Erslev i Carlsbergfondets direktion, og kort efter blev Carlsbergs salgspolitik lagt ind under hans tilsyn. Det var Erslevs opfattelse, »at man maatte arbejde for et forbedret Forhold til De forenede Bryggerier for at faa Ro paa Carlsberg, komme ud af den dyre Konkurrencekamp og opnaa de fornødne Bevillinger til Nyanlæg«⁵⁾.

Endvidere tog De forenede Bryggerier i oktober 1909 initiativet til nedsættelse af et særligt udvalg inden for fællesrådet. Dette såkaldte *rådsudvalg*, der bestod af formanden for Carlsbergfondets direktion, formanden for De forenede Bryggeriers bestyrelse og yderligere et medlem fra hver side, fik bl. a. til opgave at gennemgå alle stridsspørgsmål inden for fællesdirektionen⁵⁾.

Endelig indgik de to virksomheder i december 1912 *tre aftaler, som tog sigte på at regulere den indbyrdes konkurrence* på visse nærmere angivne områder. Alle tre aftaler trådte i kraft den 1. januar 1913, og de havde alle: et opsigelsesvarsel på 3 måneder.

En af aftalerne vedrørte parternes adgang til at benytte repræsentanter, eller som det nu hedder: *Salgsinspektører*. Det fremgår af denne aftale, at den indbyrdes konkurrence på dette felt hidtil navnlig må have udfoldet sig i hovedstadsområdet. Ifølge aftalen skulle nemlig hver af parterne inddrage én inspektør i hovedstadsområdet inden 3 måneder efter aftalens ikrafttrædelse, således at

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 247.

²⁾ Samme, side 17.

³⁾ Samme, side 251.

⁴⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 252.

⁵⁾ Samme, side 255.

Carlsberg Bryggerierne fik i alt 5 og De forenede Bryggerier i alt 7 salgsspektører i hovedstaden. Endvidere skulle hovedstadsinspektørernes diæter i løbet af samme tidsrum gradvis nedsættes med indtil 45 %, fra 20 til 11 kr. pr. arbejdsdag. Af diæterne skulle inspektørerne ud over udgifter til eget ophold afholde udlæg til traktement, ducører, drikkepenge, blomster o. lign. Denne opregning lader formode, at konkurrencen mellem de to bryggeriers salgsspektører bl. a. havde vist sig i en gensidig overbyden med hensyn til traktement, gaver og drikkepenge til kunderne og deres personale. Udgifter ud over diæter måtte fremtidig ikke under nogen form godtgøres inspektørerne, medmindre parterne var enige derom. Endvidere skulle hvert kvartal udveksles en specificeret fortegnelse over direktørers og funktionærers samlede udlæg til repræsentation af enhver art.

Ifølge en anden af aftalerne måtte hver af virksomhederne kun give *gaver* efter forudgående samtykke af medkontrahenten, og parternes gaver skulle som hovedregel være lige store.

Den tredje aftale vedrørte *ydelse af kundefør og indgåelse af kautionsforpligtelser m. v.* Den lagde ligesom gaveaftalen det princip til grund, at enhver ydelse af denne art først skulle være bevilget af den anden kontraktspartner. Endvidere var der fastsat udførlige regler for, hvem der skulle have adgang til lån m. m., og på hvilke betingelser de kunne gives. Som hovedregel måtte lån m. m. kun ydes til fadølskunder, og hver af de to bryggerivirksomheder skulle i lånedokumenterne udtrykkeligt give låntagerne adgang til at føre også den andens ølsorter, hvorimod salg af skattefrit øl fra andre end de to kontrakt partnere ikke måtte finde sted. Endvidere skulle parterne gensidig afholde sig fra hinandens fadølskunder, således at konkurrencen som hovedregel kunne indskrænkes til at gælde nyopdunkede fadølssteder og steder med fadøl fra andre bryggerier. Parterne har overfor kommissionen oplyst, at indførelsen af disse regler skyldtes de betydelige og kostbare fadølsanlæg, der måtte leveres fra bryggerierne som forudsætning for fadølsleverancerne.

Samarbejdsaftalerne af december 1912 er

senere blevet revideret. Deres nuværende indhold refereres senere i dette afsnit.

I 1916 overvejede Carlsbergfondets direktion på ny at gøre brug af bestemmelserne i § 19 i kontrakten af 1903 om en fuldstændig sammensmeltning af Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier. Det er ikke i den foreliggende litteratur oplyst, hvad årsagerne hertil var, men det anføres, at tanken måtte opgives bl. a. på grund af modstand i offentligheden ¹⁾.

I årene 1918-22 opstod der visse vanskeligheder for samarbejdet, som ifølge Carlsbergfondets jubilæumsskrift mere skyldtes tilfældigt sammenstødende omstændigheder end en dybtgående principiel uenighed. Det oplyses ikke, hvori uoverensstemmelsen bestod, eller hvordan den blev bilagt. At den dog må have været af en vis betydning, fremgår af, at det anføres, at den i 4 år bidrog til at forsinke moderniseringen og udvikelsen af de to bryggeriers anlæg efter den første verdenskrigs afslutning²⁾. Som et led i forliget i 1922 fik de forretningskyndige medlemmer af Carlsbergs bryggeriråd (jfr. afsnit 6 foran under omtalen af Carlsberg Bryggerierne) adgang til at deltage i fællesrådets møder, men uden stemmeret. Tanken med denne foranstaltning var bl. a. at støtte Carlsbergfondets medlemmer i forhandlingerne med De forenede Bryggeriers repræsentanter inden for fællesrådet³⁾.

Som ovenfor nævnt var der i 1909 blevet nedsat et *permanent* rådsudvalg, som bl. a. fik til opgave at gennemgå de spørgsmål, som der ikke kunne opnås enighed om inden for fællesdirektionen, forinden disse blev forelagt til afgørelse i rådet. Efterhånden blev der mindre brug for dette rådsudvalg, som ofte i årevis ikke holdt møder. I 1937 blev det derfor besluttet at ophæve udvalget som permanent samarbejdsorgan. Efter dette tidspunkt har der fra tid til anden været nedsat *midlertidige* rådsudvalg med bestemte afgrænsede opgaver for øje. F. eks. nedsattes der et sådant fællesudvalg til at gennemgå opgørelsen over den erstatning, der udbetal-

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, side 260.

²⁾ Samme, side 258.

³⁾ Samme, side 261.

tes i anledning af schalburgtagen på Tuborg i 1945.

Fra *arene 1935—41* foreligger der en række voldgiftskendelser, idet 11 af de i alt 13 kendelser, der er afsagt efter reglerne i 1903-kontraktens § 20, stammer fra disse år. De af kendelserne, som kaster lys over bestemmelserne i selve kontrakten, er allerede nævnt i afsnit 14. Her skal derfor blot omtales enkelte af de øvrige kendelser, som er egnet til at belyse samarbejdet mellem de to parter.

Ved en kendelse af 27. april 1935 blev det fastslået, at parterne ikke uden rådets samtykke kan fravige det foran omtalte *normalbudget for reklame m. m.*, som tillige med rådets dertil hørende almindelige regler af 10. februar 1909 ikke kan opsiges ensidigt og således i virkeligheden er blevet en integrerende del af 1903-kontrakten. Såfremt parterne et år ikke kan enes om reklamebudgettet, skal der anses for at være enighed om det af de foreslåede beløb, som ligger nærmest ved normalbudgettet.

Tre kendelser af 29. oktober 1936, 5. september 1938 og 9. september 1939 vedrører anvendelsen af bestemte *varemærker*. Disse kendelser viser, at hver af de to virksomheder i deres indbyrdes konkurrence lægger stor vægt på beskyttelsen af deres varemærker.

Ved en kendelse af 20. december 1938 fik De forenede Bryggerier medhold i et krav om, at Carlsberg skulle medvirke til nedlæggelse af *A/S Københavns Bryggerier og Malterier »Hafnia«*. Parterne havde i 1931 i fællesskab opkøbt aktiemajoriteten i dette selskab af selskabets bankforbindelse, som havde afløst den i 1924 i likvidation trådte bank, Københavns Diskonto- og Revisionsbank A/S. Aktieerhvervelsen var motiveret dels med, at man ville forebygge, at en tredjemand erhvervede aktierne, og dels med, at man ville opretholde »Hafnia« for at undgå, at et andet bryggeri optog hvidtølproduktionen, hvilket dog alligevel skete to år senere. »Hafnia« var senere atter genstand for rekonstruktion, og kort tid før voldgiftskendelsen om nedlæggelsen havde de to parter anvendt betydelige beløb til modernisering af virksomheden.

En kendelse af 2. juli 1941 beskæftiger sig med *parternes adgang til at rejse klage mod hinanden inden for Bryggeriforeningen*. I præmisserne udtaler voldgiftsretten bl. a., »... at det mellem Parterne bestaaende Overenskomstforhold kan medføre Følger for deres Stilling indenfor Bryggeriforeningen i den Retning, at deres Afstemningsfrihed maa begrænses af Hensyn til § 16«. Hvad angik den foreliggende sag tilføjedes det dog, at reglen i § 16 om vigtige anlæggers afgørelse i fællesdirektionen ikke kan være til hinder for, at en af parterne kan rejse sag mod den anden inden for Bryggeriforeningen, da der ikke herved som i § 16 vil være tale om at fatte nye beslutninger, men om at få afgjort en tvist vedrørende retsgrundlaget eller om at skride ind mod misligholdelse. I kendelsens konklusion fastslås det, at »Hvert af de samvirkende Bryggerier vil i Almindelighed som Medlem af Bryggeriforeningen være berettiget til, for så vidt angår Tvistigheder vedrørende de på Medlemsskabet i Bryggeriforeningen grundede Retsforhold, at rejse Sag mod den anden Part i Samvirket ved Foreningens dømmende Instanser, når en Drøftelse i Samvirkets Fællesorganer ikke har ført til Tvistens Bilæggelse.«

Ajtalerne af 1912, der er omtalt ovenfor, er tid efter anden blevet revideret. De nu gældende aftaler er indgået i 1935, aftalen om salgsinspektører dog i 1939; men der er senere jævnlig gjort tilføjelser til aftalerne.

Aftalen om *ydelse af kundelån m. m.* har efterhånden fået karakteren af en ren afviklingsordning; nye lån ydes ikke, og der er fastsat regler for afvikling af bestående lån, som nu udgør ganske forsvindende beløb.

De to øvrige aftaler er imidlertid blevet ændret og udbygget på forskellige punkter, og da ændringerne er egnet til at kaste lys over parternes konkurrencepolitik og det indbyrdes samarbejde, skal der her gives en oversigt over disse aftalers nuværende hovedindhold sammenlignet med tidligere.

Hovedprincipperne i »Overenskomst mellem de samvirkende Bryggerier vedrørende Repræsentationsforholdene« er fremdeles at begrænse antallet af salgsinspektører og udgifterne til disse. Det er foran nævnt, at par-

terne ved aftalens indgåelse i december 1912 forpligtede sig til at nedbringe antallet af indenbys inspektører med hver 1. Denne politik er i årenes løb blevet fortsat, idet antallet er blevet indskrænket med 1 for hver part, således at Carlsberg Bryggerierne nu har 4 salgsinspektører i hovedstadsområdet og De forenede Bryggerier 6. I det udenbys salg er udviklingen gået i modsat retning, idet Carlsberg Bryggeriernes inspektørantal her er forøget med 2 til i alt 6. De forenede Bryggerier har tilsvarende forøget sit inspektørantal fra oprindelig 5 til nu 7.

Ud over de her nævnte ændringer i forhold til den oprindelige aftale er der ændringer i reglerne for inspektørernes deltagelse i fester og generalforsamlinger o. lign. i foreninger, som repræsenterer kundekredsen eller dennes personale. Sådan deltagelse, som oprindeligt var ubetinget forbudt, kan nu finde sted; men de to kontraktsparter skal give hinanden meddelelse om hvert enkelt tilfælde, og der kan træffes særlig aftale om afholdelse af salgsinspektørernes udgifter i forbindelse med festerne m. v. Endvidere indeholder den gældende overenskomst en fortegnelse over, hvilke foreninger inden for kundekredsen, salgsinspektørerne kan være medlemmer af.

Parterne udveksler fremdeles hvert kvartal en fortegnelse over deres samlede udlæg til repræsentation.

Den oprindelige *aftale vedrørende ydelse af gaver o. lign.* blev opsagt til ophør den 25. januar 1935. En ny og mindre forpligtende aftale blev indgået den 20. maj 1935.

Det vil erindres, at det oprindelige hovedprincip var, at ingen gave måtte ydes, før den var bevilget af den anden kontraktspartner. Det hedder nu, at gaveydelse i alle tilfælde skal søges aftalt mellem parterne, men hvis enighed ikke kan opnås, er hver frit stillet.

Man er dog enige om, at fraset sædvanemæssig godtgørelse for varer, hvorover der klages, må ydelse af erstatninger, f. eks. for forvoldt skade, til kunder eller disses personale og til private kun finde sted efter forudgående bevilling af den anden kontraktspartner. Endvidere er der aftalt en liste over årligt tilbagevendende gaver, kontingenter o. lign., som kan udbetales uden videre, og

der er fastsat bestemte satser for, hvad hver part må yde ved kundejubilæer o. lign. Endelig er man enedes om hvert kvartal at udveksle en opgørelse over samtlige gaver etc. med angivelse af, i hvilken anledning de er ydet. Ølgaver kan dog udsendes uden bevilling og uden udveksling af specifikation, for så vidt de udsendes med direktørernes kort og føres på kontoen »Husholdningsøl«.

Efter en pause på 11 år kom det i 1952 igen til voldgift mellem parterne. Baggrunden var en *tiltagende forskel på de to bryggeriers indtjening* under og efter den anden verdenskrig. I denne anledning foregik der i årene 1948-50 en brevveksling mellem parterne, hvorunder begge udtrykte betænkeligheder ved den bestående ulighed, og Carlsberg for sit vedkommende henstillede til De forenede Bryggerier at bidrage til »... at balancen mellem det, der ydes fra de to virksomheder, ikke får for meget udslag til en af siderne«. Da der hverken under brevvekslingen eller under senere drøftelser i rådet kunne opnås enighed om midlerne til at imødegå den opståede ulighed, rejste De forenede Bryggerier voldgiftssag mod Carlsberg med påstand om, at Carlsberg skulle anerkende, at det havde pligt til at medvirke til genoprettelse af ligevægtsforholdet i parternes indtjening, og at der i dette øjemed bl. a. skulle indrømmes De forenede Bryggerier ekstrabevillinger til reklame. Voldgiftsretten mente i sin kendelse af 20. maj 1952 ikke at kunne give De forenede Bryggerier medhold og udtalte bl. a., at den principale påstand om Carlsbergs pligt til at medvirke til genoprettelse af ligevægten i indtjening var for ubestemt og abstrakt formuleret. Af præmisserne fremgår det imidlertid, at begge parter anser det for »... naturligt og ønskeligt, at der træffes foranstaltninger til at søge ligevægten reableret«. På den anden side finder voldgiftsretten ikke, at ligevægtsprincippet kan strækkes så vidt, »... at hver af parterne skulle anses at have afgivet garanti for, at medkontrahentens indtjeningsevne fortsat ville vedblive at være af samme omfang, eller at der skulle foreligge en egentlig retlig forpligtelse til ... at medvirke til en hvilken som helst

foranstaltning, som af denne måtte anses for egnet til ligevægtens genoprettelse«. Det siges herom: »En sådan forpligtelse findes ikke at kunne udledes af almindelige retsregler om virkningerne af bristende forudsætninger i kontraktsforhold og ville derhos være en bestemmelse af overordentlig vigtighed i det mellem parterne bestående kontraktsforhold. Som følge heraf findes en sådan forpligtelse ikke at kunne statueres gældende mellem parterne uden udtrykkelig hjemmel i overenskomsten, så meget mindre som det under hensyn til indholdet af flere af dennes regler, navnlig §§ 2 og 13 i for-

bindelse med overenskomstens lang løbetid, ville have været særdeles nærliggende at træffe bestemmelse om følgerne af en opstået ulighed i parternes indtjeningssevne«.

Efter ovenstående gennemgang af de vigtigste faser i samarbejdet mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier i den hidtil forløbne del af kontraktperioden skal der afslutningsvis gives nedenstående skematiske oversigt over den noget uoverskuelige organisatoriske tilrettelæggelse af samarbejdet mellem de to virksomheder:

Carlsberg Bryggeriernes ledelse:

- 1) *Carlsbergfondets Direktion.* Består af 5 medlemmer, som udpeges af og blandt medlemmerne af »Det kongelige danske Viden-skabernes Selskab«. Carlsbergfondet er ansvarlig ejer af Carlsberg Bryggerierne, og fondets direktion udøver ejerens beføjelser.
- 2) *Bryggerirådet.* Består af 2 medlemmer af Carlsbergfondets Direktion samt for tiden 4 forretningskyndige personer valgt af Carlsbergfondets Direktion. Bryggerirådet er rådgivende organ for Carlsbergfondets Direktion.
- 3) *Carlsberg Bryggeriernes direktion.* Ansættes af Carlsbergfondets Direktion til varetagelse af bryggeriernes daglige ledelse. Består for tiden af en administrerende, en teknisk og en merkantil direktør samt af en teknisk vicedirektør.

AjS De forenede Bryggeriers ledelse:

- 1) *Bestyrelsesrådet.* Har under ansvar over for generalforsamlingen den øverste ledelse af selskabet. Består af 6 medlemmer, valgt af generalforsamlingen blandt selskabets aktionærer.
- 2) *Direktionen.* Ansættes af bestyrelsesrådet. Består for tiden af en administrerende og en teknisk direktør samt to andre direktører.

Fællesledelsen i henhold til kontrakten af 6. maj 1903:

- 1) *Rådet.* Består af 14 medlemmer, nemlig de til enhver tid værende 5 medlemmer af Carlsbergfondets Direktion + 2 medlemmer udpeget af denne, samt de til enhver tid værende 6 medlemmer af De forenede Bryggeriers bestyrelsesråd + 1 medlem udpeget af dette. Har afgørelsen 1 en række vigtige spørgsmål og fører et almindeligt tilsyn med fællesdirektionen, jfr. fremstillingen i afsnit 14 ovenfor.
- 2) *Fællesdirektionen.* Består af 2 medlemmer, som i den hidtil forløbne del af kontraktperioden har været en direktør for henholdsvis Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier, som regel de administrerende direktører. Skal under fællesrådets tilsyn påse, at den daglige drift af parternes virksomheder sker under iagttagelse af kontraktens ord og ånd; fastsætter tilbagebetalingsprocenter; forbereder alle sager, der skal forelægges for fællesrådet, og træffer afgørelse i alle andre vigtigere anliggender, jfr. afsnit 14 ovenfor.
- 3) *Rådsudvalg* nedsættes fra tid til anden til behandling af bestemte afgrænsede opgaver. I tiden 1909 til 1937 eksisterede et permanent rådsudvalg, jfr. afsnit 15 ovenfor.

16. De to bryggeriers interesser i beslægtede virksomheder.

Interessefællesskabet mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier har medført, at de i fællesskab har erhvervet visse aktier i virksomheder med erhvervs-mæssig tilknytning til bryggeriindustrien. Medens de pågældende interesser tidligere har været betragtet som henhørende under kontrakten af 6. maj 1903, er de - med enkelte undtagelser - fra 1. oktober 1956 overført til parternes særmidler. Forinden de omtalte aktieinteresser gøres til genstand for nærmere omtale, skal det for fuldstændighedens skyld nævnes, at Carlsbergfondet ejer en del af De forenede Bryggeriers aktiekapital. Fondet har over for trustkommissionen oplyst, at der ikke er udøvet stemmeret på denne aktiebesiddelse. I tilfælde af, at Carlsberg Bryggerierne sammensluttes med De forenede Bryggerier i henhold til 1903-kontraktens § 19, vil denne aktiebesiddelse imidlertid sikre Carlsbergfondet aktiemajoriteten i det nye selskab.

Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier ejer hver godt 30 % af aktiekapitalen på 6,75 mill. kr. i *A/S Kastrup Glasværk, København*, der bl. a. er landets eneste producent af ølflasker.

Forbindelsen mellem bryggeri- og glasværksindustrierne her i landet er af gammel dato. *A/S Tuborgs Fabrikker* bestod ved sin grundlæggelse i 1873 bl. a. af en kunstgødningsfabrik og et glasværk, og i 1875 kom bryggerivirksomheden til. I 1880 solgtes glasværket til *A/S Kastrup Glasværk*, men i 1907 erhvervede De forenede Bryggerier, som nu også omfattede bryggeriet Tuborg, aktier i et andet dansk glasværk, nemlig *A/S Aalborg Glasværk*. I årene 1907-18 skete der en koncentration i glasværksindustrien, idet Kastrup Glasværk opkøbte aktier i en række andre glasværker, herunder også De forenede Bryggeriers aktier i Aalborg Glasværk.

De to bryggerier har over for trustkommissionen oplyst, at aktierne i Kastrup Glasværk er erhvervet i perioden 1916-1942, og at de tilsammen erhvervede aktiemajoriteten i 1924.

Allerede i 1919 - altså inden aktiemajori-

teten var erhvervet - indgik glasværket en overenskomst med de to bryggerier, hvorefter disse opnåede en særlig fordelagtig pris for indkøbte flasker. Desuden opnåede de en årsbonus beregnet som en vis procent af glasværkets overskud på flaskesalget som helhed, afhængig af det pågældende bryggeris flaskekøb. Resultatet var f. eks. i 1938, at de to bryggeriers nettopris for flasker kom til at ligge ca. 20 % lavere end den laveste pris, der kunne opnås af de andre bryggerier inden for Bryggeriforeningen og ca. 25 % lavere end udenforstående bryggeriers laveste indkøbspris, dog at bryggeriet Stjernen var ligestillet med medlemmer af Bryggeriforeningen.

Overenskomsten af 1919 er med kun få ændringer opretholdt indtil 1950, hvor dens regler afløstes af en almindelig rabatordnning omfattende alle aftagere. Efter denne ordning ydes der en rabat på 4 % til alle forhandlere og større forbrugere samt en årlig kvantumsrabat på fra 1 til 5³/₄ % begyndende ved et køb på 5-7 mill. flasker og stigende til højeste sats for køb på 20 mill. flasker og derover. Efter denne nyordning er forskellen mellem de to bryggeriers og andre bryggeriers nettopris reduceret til 5-6 %, og der gives ikke særrabat til medlemmer af Bryggeriforeningen.

Udgiften til flasker udgør for tiden 2-3 % af bryggeriernes kostpris eksklusive skat, så den økonomiske betydning af prisdifferensen er nu uden større betydning.

A/S Dansk Maltcentral, København, hvis aktiekapital er 1,2 mill. kr., ejes af de to bryggerier med halvdelen af aktiekapitalen hos hver af dem. Selskabet blev oprettet af De forenede Bryggerier i 1931. Indtil da havde salget af de på Kongens Bryghus fremstillede bageri- og andre maltprodukter fundet sted gennem et grossistfirma, men De forenede Bryggerier fandt ikke dette arrangement tilfredsstillende, og samarbejdet ophørte derfor efter aftale og mod ydelse af en godtgørelse til firmaet. Salget overførtes derefter til Dansk Maltcentral, som samtidig optog forhandling af en række andre tilsvarende produkter. Kort tid efter oprettelsen overdroges halvdelen af aktierne til Carlsberg Bryggerierne.

De to bryggerier kontrollerer endvidere *A/S Nordisk Kulsyrefabrik*, København, idet Carlsberg Bryggerierne ejer 26 % og De forenede Bryggerier 39 % af aktiekapitalen, der er på 800.000 kr. Virksomheden er leverandør af kulsyre, der bl. a. bruges i mineralvandsfremstillingen, og de to bryggerier foretager hele deres køb af denne vare hos selskabet.

Indtil 1933 var *Nordisk Kulsyrefabrik* - bortset fra en mindre fabrik - eneste leverandør af kulsyre her i landet. For at opnå en mere uafhængig stilling oprettede en række andre bryggerier og mineralvandsfabrikker imidlertid i 1933 *A/S Kulsyre- og Tørisfabriken Union* ved Fredericia. De pågældende bryggerier tegnede sig for aktier, og samtidig indgik de på en forpligtelse til at købe deres kulsyreforbrug fra selskabet, hvis aktiekapital er på 300.000 kr. Senere har de fleste bryggerier solgt deres aktier, og købspligten er ophørt.

Omstændighederne omkring »Union«s oprettelse i 1933 tyder på, at de pågældende bryggerier og mineralvandsfabrikker har ment, at de to bryggerier, der allerede dengang ejede aktiemajoriteten i *Nordisk Kulsyrefabrik*, opnåede en favørpris hos denne virksomhed. De to bryggerier har imidlertid anført, at samtlige kunder i *Nordisk Kulsyrefabrik* allerede fra 1930 modtog en årsbonus af samme størrelse pr. enhed, og der var således ikke ved »Union«s oprettelse tale om nogen favørstilling for de store bryggerier. Om forholdene i dag har de to brygge-

rier oplyst, at de nu betaler højere priser for kulsyre end andre bryggerier, idet det af konkurrencemæssige grunde kan være nødvendigt for kulsyrefabrikken at give andre købere rabat på prisen.

I 1928 erhvervede de to bryggerier til sammen aktiemajoriteten i mineralvandsfabrikken *A/S Rosenberg Brøndanstalt*, København. De to bryggerier ejer nu hver 45 % af aktiekapitalen, der er på 160.000 kr. De har oplyst, at aktierne i *Rosenberg Brøndanstalt* formentlig i sin tid blev opkøbt, bl. a. fordi man anså det for hensigtsmæssigt at støtte den særlige fremstilling af specielle vandsorter, f. eks. medicinske vande, der fandt sted på denne mineralvandsfabrik. Parterne mener ikke, at opkøbet er sket for at begrænse konkurrencen, men har dog ikke med sikkerhed kunnet fastslå dette. Parterne har oplyst, at selskabets mineralvandsproduktion, der i nogle år havde været taggivende, fornylig efter en arbejdskamp er blevet indstillet indtil videre.

Foruden de her nævnte aktiebesiddelser har *Carlsbergfondet* og *De forenede Bryggerier* interesser i flere andre selskaber. Da disse besiddelser imidlertid ikke vedrører virksomheder inden for eller med tilknytning til bryggeriindustrien og mineralvandsproduktionen, skal de ikke omtales nærmere.

Kapitel V.

BRYGGERIFORENINGENS NUGÆLDENDE AFTALER O. LIGN.

17. Oversigt.

Mellem Bryggeriforeningens medlemmer, der har godt 90 % af det samlede salg af skattepligtigt øl, blev der som nævnt i afsnit 13 indgået bindende prisaftaler i september 1899. Aftalerne var gældende indtil foråret 1905, hvor de udløb uden at blive forlænget, og indtil udgangen af 1911 var der herefter ingen prisaftaler for bajerskøl. De nugældende aftaler, som i ubrudt linje kan føres tilbage til januar 1912, dog med revision fra tid til anden, navnlig i forbindelse med prisændringer, er følgende:

1. »Prisoverenskomst angaaende 01 af Skatteklasse I og Luksusøl (Klasse A og B)«.
2. »Prisoverenskomst angaaende 01 af Skatteklasse II«.
3. »Prisoverenskomst angaaende Maltpræparater«.
4. »Kollegiale Vedtægter angaaende Salg af 01 af Skatteklasse I og Luksusøl (Klasse A og B) samt Overenskomsterne om Crown cork og Flasker«.
5. »Kollegiale Vedtægter angaaende Salg af 01 af Skatteklasse II«.
6. »Overenskomst om Begrænsning af Reklamering«.
7. »Regler for Afgørelse af Uoverensstemmelser angaaende de forskellige under Bryggeriforeningen vedtagne Overenskomster«.

Som nævnt ovenfor i slutningen af afsnit 2 har de fleste bryggerier desuden skriftligt tiltrådt en fra Bryggeriforeningen modtaget henstilling om ikke at fremstille øl af skatteklasse B med et højere alkoholindhold end 6 %. Denne maksimumsgrænse er ifølge Bryggeriforeningen alene begrundet i alkoholpolitiske hensyn, og den adskiller sig fra de i oversigten nævnte aftaler og vedtagelser m. m. ved, at der ikke kan gennemføres sanktioner i tilfælde af overtrædelse.

De tre prisaftaler (punkt 1-3) gennemgås nedenfor i afsnit 18, og de to kollegiale vedtægter (punkt 4-5) og reklameoverenskomsten (punkt 6) omtales i afsnit 19. Foreningens stående voldgiftsret (punkt 7), som pådømmer overtrædelser af de gældende aftaler, vedtægter og overenskomster samt konkurrencestridigheder i øvrigt mellem medlemmerne, omtales i afsnit 20.

Foruden gennem prisaftalerne og de kollegiale vedtægter m. m. udøver Bryggeriforeningen også på anden måde virksomhed, der tager sigte på at styrke samarbejdet mellem medlemmerne. Foreningen yder således igennem et særligt finansieringsinstitut støtte til økonomisk vanskeligt stillede bryggerier og holder gennem periodisk udsendelse af statistiske oplysninger medlemmerne underrettet om bl. a. udviklingen i salget i landets enkelte dele. Denne del af foreningens virksomhed er omtalt foran i afsnit 7.

18. Prisaftalerne.

Der er som lige nævnt indgået tre pris-aftaler. Aftalerne, der er indført i monopol-tilsynets register under nr. 44—46, er bin-dende prisaf-taler, som det står medlemmer-ne frit at tilslutte sig, og som de hver for sig kan opsiges med det i hver enkelt aftale fastsatte varsel, varierende mellem 8 dage og 1 måned. Tidligere har aftalerne vedrørende skatteklasse I og II haft tilslutning af alle foreningens medlemmer, men i 1953 er en- kelte mindre bryggerier udtrådt af disse to aftaler. Aftalen vedrørende maltpræparater har tilslutning af 8 af foreningens 21 med- lemmer; fire medlemmer, som også frem- stiller maltpræparater, har ikke ønsket at deltage i denne aftale.

Af de tre prisaf-taler er aftalen vedrørende *skatteklasserne I, A og B* (reg. nr. 44) den vigtigste, idet det solgte kvantum af skatte- klasse I alene udgør over 90 % af det sam- lede salg af beskattet øl. Aftalen går i dens nuværende form tilbage til 1937, og den kan opsiges med 1 måneds varsel.

Ved aftalen er der for såvel flaske- som fustageøl fastsat minimumspriser for delta- gernes salg henholdsvis til detailhandlere, restauratører m. v. og til private. Salget fin- der som nævnt i afsnit 4 sted gennem salgs- kuske og depoter. Salgskuskene er lønnede medarbejdere på selve bryggeriet. Depot- indehaverne er derimod selvstændige næ- ringsdrivende, og ifølge de kollegiale ved- tægter påhviler det bryggerierne at drage omsorg for, at de overholder de aftalte priser; de aflønnes med et særligt depot- vederlag, for hvilket der er fastsat maxi- mumssatser i de kollegiale vedtægter. Om reguleringen af depoterne henvises i øvrigt til fremstillingen nedenfor i afsnit 19. Mini- mumspriserne ifølge foreningens prislister af 15. juni 1957 fremgår af omstående *tabel 6*, hvoraf også prislisterens omfang og princip- perne for dens opbygning vil kunne ses.

Der er ikke i selve prisaf-talen fastsat le- veringsbetingelser, men ifølge de kollegiale vedtægter gælder priserne frit leveret købe- rens hus (skib), når levering sker ved bryg- geriernes, deres afdelingsanstalters, depot- indehaveres, forhandleres eller aftapperes egne vogne eller ved professionelle fragt-

kørere. I alle andre tilfælde gælder priserne frit leveret køberens nærmeste jernbanesta- tion, havneplads eller fragtvognsstation.

For den vigtigste salgsforms, flaskesalgets, vedkommende er landet inddelt i to distrik- ter. Distrikt I omfatter hovedstaden og et af- grænset område heromkring, distrikt II resten af landet. De fastsatte engrospriser er lavest i distrikt I, og i distrikt II er priserne lavere for øl fra provinsbryggerierne end for øl fra de københavnske bryggerier.

Som nævnt er der også fastsat priser for bryggeriernes og depoternes salg til private. Såfremt der af den lokale handelsforening er fastsat lavere priser, er bryggerierne og deres depoter berettiget til at følge disse priser på den pågældende plads. Direkte salg til private må ifølge de kollegiale ved- tægter ikke finde sted regelmæssigt, og forekommer kun i ubetydeligt omfang, men prisnoteringen for levering til private må an- tages at have nogen betydning derved, at den virker vejledende for detaillisterne. Forhol- det mellem bryggerierne og de handlende omtales mere udførligt nedenfor i kap. VIII.

Bryggeriet Stjernen, der står uden for Bryggeriforeningen, har ifølge monopoltil- synets register givet Bryggeriforeningen til- sogn om at følge de ved aftalen fastsatte priser, dog at bryggeriet i distrikt II i det væsentlige holder samme priser som provins- bryggerierne. Aftalepriserne ændres ikke uden forudgående forhandling mellem Bryg- geriforeningen og bryggeriet Stjernen. Over for trustkommissionen har bryggeriet oplyst, at samarbejdet med Bryggeriforeningen går tilbage til 1911, og at bryggeriet i øvrigt gennem alle årene siden dets grundlæggelse i 1902 har holdt samme priser for bajerskøl som de københavnske bryggerier ved salg i hovedstadsområdet, medens det uden for København i det væsentlige har fulgt pro- vinsbryggeriernes prisnoteringer.

Prisaf-talen for øl af skatteklasse II (reg. nr. 45) svarer i sin opbygning stort set til aftalen for stærkt øl og er i samme omfang som denne tiltrådt af bryggeriet Stjernen. Ligesom i aftalen om skatteklasserne I, A og B, er priserne højst i distrikt II, men i modsætning til, hvad der er tilfældet i den- ne aftale, er priserne i distrikt II ens for

Tabel 6: Bryggeriforeningens aftalte minimumspriser for øl af skatteklasserne I, A og B, ifølge prislisen af 15. juni 1957.

	Skatteklasse I	Skatteklasse A		Skatteklasse B	
A. <u>Øl på fustager til restauranter o. lign.</u>					
(Kr. pr. hl)					
Ved levering på bryggeriets egen plads ¹⁾	198,00	237,50		293,00	
Ved levering alle andre steder	204,00	243,50		299,00	
B. <u>Øl på flasker.</u> (Øre pr. fl. à 35 cl).					
<i>Ved levering til ølhandlere; andre handlende; restauratører; markेतendere; pensionater; hospitaler; hovmestre og messeforstandere o. lign. på statsskibe samt rederier, der selv provianterer deres skibe</i>					
		Luksus- udstyr		Porter	Andre sorter
Distrikt I ²⁾	72,80	87,75	97,85	114,40	110,70
Distrikt II ²⁾					
a) Sjælland, Møn og Bornholm					
1) aftappet i distrikt II (provinss-bryggerierne)	73,85	88,95	98,95	115,50	111,80
2) aftappet i distrikt I (københavn-bryggerierne)	74,60	89,45	99,45	116,00	112,30
b) Øvrige distrikt II					
1) aftappet i distrikt II	73,60	som Sjælland, Møn og Bornholm			
2) aftappet i distrikt I	74,60				
<i>Ved levering til private ³⁾</i>					
Distrikt I	82,00	101,00	113,00	131,00	127,00
Distrikt II	84,00	103,00	115,00	133,00	129,00
C. <u>Øl på ¹/₁₀ hl fustager og i sifoner.</u>					
(Kr. pr. enhed)					
<i>Ved levering til handlende og restauratører</i>					
10 l, leveret på bryggeriets egen plads ¹⁾	22,00	26,50		32,10	
10 l, leveret alle andre steder	23,00	27,50		33,10	
5 l, leveret på bryggeriets egen plads ¹⁾	11,50	13,75		16,55	
5 l, leveret alle andre steder	12,00	14,25		17,05	
<i>Ved levering til private ³⁾</i>					
10 l, leveret på bryggeriets egen plads ¹⁾	24,00	29,25		35,25	
10 l, leveret alle andre steder	25,00	30,25		36,25	
5 l, leveret på bryggeriets egen plads ¹⁾	13,00	15,35		18,65	
5 l, leveret alle andre steder	13,50	15,85		19,15	

For leverancer til proviantering af skibe i udenrigsfart er der fastsat et særligt sæt priser, idet sådant salg betragtes som eksport og således er fritaget for skat. De fastsatte priser er noget højere end hjemmemarkedspriserne med fradrag af skat; for skatteklasse I er prisen således 38,30 øre pr. flaske, medens den ubeskattede hjemmemarkedspris er 32,02 øre pr. flaske. Bryggeriforeningen begrundes denne forskel med særlige omkostninger ved de pågældende leverancer.

Anmærkninger: ¹⁾ Ved egen plads forstås det distrikt, i hvilket bryggeriets egne vogne kører, dog højst en afstand af 20 km fra bryggeriet. For de københavnske bryggerier er hele distrikt I egen plads. - ²⁾ Distrikt I omfatter hovedstadskommunerne og et nærmere afgrænset område omkring disse. Distrikt II omfatter det øvrige egentlige kongerige Danmark. - ³⁾ De fastsatte priser for salg til private gælder ikke for de handlende, men for bryggerierne, deres salgskuske og depoter; for så vidt den lokale handelsforening har fastsat en lavere pris til forbruger, kan denne følges.

alle bryggerier uanset deres hjemsted. Til aftalen er knyttet visse bestemmelser om salg af skattefrit øl, som vil blive omtalt nærmere nedenfor i afsnit 19. Aftalen er i sin nuværende form indgået i 1933, og den kan opsiges med 14 dages varsel.

Ved *aftalen for maltpræparater* (reg. nr. 46) er der fastsat bindende minimumspriser for hvert enkelt af de deltagende bryggerier og deres depoter. Bryggeriforeningen har oplyst, at denne individualiserede prisfastsættelse mere er en fortegnelse over hvert enkelt bryggeris priser - som stadig er ført à jour - end en egentlig prisaftale. Når man har valgt en anden form for prisfastsættelse for disse varer, skyldes det, at produkterne afviger så meget fra hinanden, at det ikke er muligt at fastsætte ens priser for alle mærker af samme vare.

Priserne er gennemgående lavere for salg i hovedstadsområdet end i den øvrige del af landet, og dette fører til den ejendommelighed, at de fastsatte priser for provinsbryggeriernes salg af maltøl i København er lavere end de tilsvarende priser ved salg på de pågældende bryggeriers hjemsted. Bryggeriforeningen har i denne forbindelse oplyst, at kun 2 af de 7 provinsbryggerier, som deltager i aftalen, har haft salg i hovedstadsområdet i bryggeriåret 1953/54, og at dette salg har været praktisk taget betydningsløst.

Levering af maltpræparater til Københavns kommunes institutioner samt til hospitaler m. v. i distrikt I og til Næstved sygehus i distrikt II falder ikke ind under aftalen. Disse leverancer udbydes i reglen i licitation.

Aftalen om maltpræparater, der i sin nuværende form er indgået i 1934, kan opsiges med 8 dages varsel.

19. De kollegiale vedtægter, reklameoverenskomsten og emballageoverenskomsten.

Foruden gennem prisaftalerne reguleres konkurrencen mellem bayerskøl-bryggerierne gennem forskellige andre aftaler, som ikke er anmeldt til monopoltilsynets register. Der er som nævnt vedtaget et sæt af »Kollegiale

Vedtægter« gældende for øl af henholdsvis skatteklasserne I, A og B, og skatteklasse II. Deres hovedindhold refereres nedenfor under A. Endvidere er der gennemført en særlig overenskomst om begrænsning af deltageres reklamering. Denne gennemgås nedenfor under B.

Ligesom prisaftalerne er de kollegiale vedtægter og reklameoverenskomsten ikke foreningsvedtagelser, men særskilte aftaler, som det står medlemmerne frit at tilslutte sig. De medlemmer, som har tiltrådt prisaftalerne, skal dog samtidig være deltagere i de kollegiale vedtægter, som slutter sig nøje til prisaftalerne.

Bryggeriet Stjernen har ikke tiltrådt reklameoverenskomsten og de kollegiale vedtægter, men handler på flere punkter i overensstemmelse med dem. Endvidere er bryggeriet deltager i den særlige emballageoverenskomst, der vil blive omtalt nedenfor under C.

A. *De kollegiale vedtægter* er i deres nuværende form indgået i henholdsvis 1937 og 1933, dog med senere ændringer på enkelte punkter. Men de kan ligesom prisaftalerne i ubrudt linje føres tilbage til januar 1912, og visse bestemmelser går endnu længere tilbage. Opsigelsesvarslerne er som for de tilsvarende prisafgifter henholdsvis 1 måned og 14 dage. Såfremt et deltagende bryggeri overgår til ny ejer, skal sælgeren sørge for, at vedtægterne gøres bindende for denne, indtil opsigelse kan ske med sædvanligt varsel.

De kollegiale vedtægter indeholder omfattende og meget detaljerede bestemmelser, som tager sigte på at forbyde eller regulere en række forskellige konkurrencemetoder, for en stor del sådanne, som udviklede sig i sidste halvdel af forrige århundrede, jfr. afsnit 9-11 foran. Vedtægternes bestemmelser kan deles i følgende hovedgrupper:

1. Bestemmelser til forhindring af direkte eller indirekte omgåelse af prisaftalernes minimumspriser.
2. Regler om depoter.
3. Regler for pengeudlån, kaution m. v.
4. Regler om engrossalg til marketenderier og pensionater.
5. Regler om flasker og etiketter.

6. Regler for indførelse af nye ølsorter.
7. Regler for salg af fadøl.
8. Særlige bestemmelser om salg af skattefrit øl.
9. Almindeligt forbud mod illoyal konkurrence.

Nedenfor vil der blive gjort rede for de vigtigste bestemmelser inden for hver af disse grupper, og i tilslutning hertil omtales de bestyrelsesafgørelser og voldgiftskendelser, som kaster lys over bestemmelseernes rækkevidde. En samlet fremstilling af bestyrelsens og voldgiftsrettens virksomhed følger i afsnit 20.

ad 1. Bestemmelser til forhindring af omgåelse af prisaftalerne. — Vedtægterne indeholder en række udførlige definitioner af de udtryk og begreber, der er anvendt i prisaftalerne, og det er bl. a. af denne grund, at et bryggeri ikke kan være deltager i prisaftalerne uden også at tilslutte sig de kollegiale vedtægter. Endvidere understreger vedtægterne, at de i prisaftalen fastsatte priser til restauratører og detaillister er minimumspriser, som bryggerierne hverken direkte eller indirekte må give afslag på. Der opregnes en række eksempler på ekstraindele, der vil blive betragtet som omgåelse, og som det derfor er forbudt at give. F. eks. må der ikke gives kunderne rabatter, dusører, gaver o. s. v. En særlig undtagelse er gjort for opmærksomheder ved jubilæer og familjefestligheder. Der er givet regler for ydelse af vareprøver, og gratis uddeling på arbejdspladser er forbudt. Ved en bestyrelseskendelse af 4' marts 1938 er der gået ud fra, at sidstnævnte forbud også omfatter gratis udskænkning af produkter, der ikke omfattes af prisaftalerne. Det er endvidere forbudt at låne eller levere, herunder også sælge, kunderne udskænkningmateriel, isskabe m. v. Det er dog tilladt at udlåne armaturer af nærmere angivet type til udskænkning af fadøl.

Endvidere er det ikke tilladt at levere kunderne is eller kulsyre under de priser, som under hensyn til de stedlige forhold godkendes af Bryggeriforeningen.

ad 2. Regler for depoter. - Bryggeriernes ret til oprettelse og opretholdelse af depoter

er for så vidt angår salg af skatteklasse I, A og B, reguleret gennem en række bestemmelser om depoters antal, beliggenhed, depotprovisionens størrelse og depotindehaverens kvalifikationer m. v. Dispensation fra reglerne kan i visse tilfælde gives af Bryggeriforeningens bestyrelse. For skatteklasse II gælder der andre og til dels lempeligere regler om adgangen til at oprette og opretholde depoter end for klasse I, A og B. Da salget af klasse II-øl imidlertid kun er af ringe omfang, sammenlignet med salget af de stærkere ølsorter, gøres der i det følgende alene rede for de bestemmelser, der gælder med hensyn til depoter for salg af skatteklasserne I, A og B.

Bortset fra de københavnske bryggerier må bryggerierne kun have depoter uden for deres egen by og nærmeste omegn, og det skal nøje fastlægges, hvilket geografisk område, der betjenes fra hvert enkelt depot. For alle bryggerier gælder, at det enkelte bryggeri på samme plads kun må have ét depot, medmindre det havde flere depoter på den pågældende plads før 1' oktober 1911. I øvrigt afgør medlemmerne selv, hvor de vil oprette depoter. Endvidere gælder såvel for eksisterende depoter som for oprettelse af nye, at depotet skal have sin væsentligste omsætning ved engrossalg inden for et distrikt, der regnes så langt, som en belæst vogn ordinært kan køre direkte fra depotet frem og tilbage samme dag, og restauratører og detaillister må ikke antages som depotindehavere. Nye depoter må kun oprettes, når der er en til vished grænsende sandsynlighed for, at denne betingelse kan opfyldes, og oprettelsen skal straks indberettes til Bryggeriforeningen ledsaget af oplysninger om distriktets omfang. Det er oplyst, at årsagen til, at året 1911 er skæringsår for depotbestemmelserne, er, at de første depotbestemmelser blev vedtaget dette år.

I købstæderne må et bryggeri ikke antage et andet bryggeris depot, medmindre dette forud er opsagt af det pågældende bryggeri. Hvis det er depotindehaveren selv, der har opsagt kontrakten, må han ikke, før der er gået 5 måneder, ansættes som depotindehaver i samme distrikt af noget andet bryggeri, medmindre den oprindelige depotgiver samtykker deri. Sidstnævnte regel gælder også

uden for købstæderne. Et bryggeris salgsskuse, ølhandlere og depotindehavere kan ikke uden samtykke fra vedkommende bryggeri antages af et andet bryggeri, førend det pågældende bryggeri er fuldt ud fyldestgjort for ethvert økonomisk mellemværende med den pågældende.

Det er pålagt bryggerierne at oprette skriftlig kontrakt med depotindehaverne, og der er givet regler for, hvilke bestemmelser kontrakterne skal indeholde. Reglerne tager bl. a. sigte på, at depotindehaverne, der juridisk er selvstændige næringsdrivende, skal forpligtes til at overholde de priser og salgsregler, som er aftalt mellem bryggerierne indbyrdes. Endvidere skal depotindehaverne forpligtes til ikke at forhandle øl fra bryggerier, som ikke har tiltrådt Bryggeriforeningens aftaler. Endelig skal der i depotkontrakterne være fastsat regler om depotindehavernes regnskabsføring. Reglerne herom tager sigte både på de krav, der stilles i ølskatteloven, og på bryggeriernes kontrol med depoternes overholdelse af de mellem bryggerierne aftalte depotregler.

Er en depotindehavers overtrædelse af de påtagne forpligtelser påtalt gennem Bryggeriforeningen og enten erkendt af bryggeriet eller fastslået af Bryggeriforeningens bestyrelse eller af foreningens faste voldgiftsret, er bryggeriet, såfremt forholdet ikke er ophevet, eller depotindehaveren gentager overtrædelsen, forpligtet til øjeblikkelig at afskedige vedkommende. Tilsvarende regler gælder for bryggeriets forhold til personalet og andre til bryggeriet knyttede personer.

I Bryggeriforeningen opbevares en fortegnelse over antallet af depoter, disses beliggenhed og deres salgsområders udstrækning m. v., og det påhviler bryggerierne at indberette til foreningen, hver gang der sker tilgang eller afgang, eller når et bestående depots distrikt ændres. Indberetningspligten omfatter f. eks. også tilfælde, hvor en kunde ikke kan formås til at aftage sit forbrug hos pladsens depot. I så fald kan bryggeriet nemlig selv overtage leverancen eller give den til et nabodepot, men kun mod indberetning til Bryggeriforeningen, som igen skal gøre forholdet bekendt for alle bryggerier med salg i området. Foreningen har anført, at formålet hermed er at sikre, at der ikke sker om-

gåelse af den almindelige regel om, at hver kunde kun besøges af ét depot for hvert bryggeri.

Om foreningens kontrol med bryggeriernes depoter er det oplyst, at der ved foreningens foranstaltning i perioden siden 1931 har fundet nedlæggelse sted af 20 depoter i 1932, 10 depoter i 1933 og 11 depoter i 1936, og at disse nedlæggelser alle skyldtes, at de pågældende depotindehavere var detailhandlere, som kun havde et ubetydeligt salg til videreforsendere, således at depotvederlaget faktisk virkede som en forhøjelse af de pågældendes detailavance. En stor del af bestyrelsens afgørelser og voldgiftsrettens kendelser vedrører ligeledes depotreglerne. En kort periode i slutningen af 1930'erne var der i en særlig aftale om gensidig beskyttelse af medlemmers lokale markeder fastsat noget mere vidtgående regler om bl. a. depoter end de nugældende, idet deltagerne som hovedregel ikke måtte oprette nye depoter inden for en afstand af 20 km fra en by, hvor et medlemsbryggeri var beliggende.

ad 3. Regler om pengeudlån, kaution, kreditgivning m. v. — I distrikt II (provinserne) er pengeudlån, kaution m. v. til køb af bestående eller etablering af nye forretninger forbudt. Foreningen har oplyst, at bestemmelsen tager sigte på at forhindre, at bryggerierne, således som det sker i mange andre lande, søger at skaffe sig forøget omsætning ved at finansiere eller på anden måde støtte oprettelse eller drift af detailsalgssteder, navnlig restaurationsvirksomheder o. lign. Økonomisk støtte i form af lån på ikke over 500 kr. til den enkelte kunde er tilladt på nærmere angivne vilkår. De nævnte lån må kun ydes på det pågældende bryggeris egen plads, hvorved forstås det område, i hvilket bryggeriets egne vogne kører, jfr. fodnote 1) til tabel 6. Lånene, som skal forrentes med mindst 5%, må ikke gøres betinget af, at kunden undlader servering af flaskeøl fra et andet bryggeri, og det långivende bryggeri må ikke søge at sikre sig indflydelse på serveringsprisen.

For distrikt I (hovedstadsområdet) indeholder vedtægterne ingen tilsvarende regler, blot anføres det, at intet bryggeri beliggende

i distrikt II må yde lån til distrikt I eller omvendt. I praksis gælder bestemmelsen dog også inden for distrikt I. Som nævnt ovenfor i afsnit 15 har Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier inden for rammerne af overenskomsten af 1903 truffet aftale om ikke at påtage sig finansiering af eller andre former for støtte til restaurationsvirksomheder o. lign.

Bryggerierne må ikke yde kredit til kunder, der får varerne leveret gennem depot. Eventuel kreditgivning til depoternes kunder sker således udelukkende for depotindehavernes regning, og det er oplyst, at depoternes salg næsten udelukkende er kontant salg. Salgskuskenes eventuelle kreditgivning sker ligeledes som hovedregel for kuskenes egen regning, men der findes intet forbud mod, at bryggerierne yder kredit på den del af salget, der sker gennem salgskuske. Efter de foreliggende oplysninger er kreditsalg dog også her undtagelsen.

Af de foreliggende voldgiftskendelser og bestyrelsesafgørelser vedrørende reglerne om pengeudlån m. v. fremgår det, at bryggeriernes interesse i disse regler først og fremmest går ud på at forhindre, at et medlem ved at yde lån søger at sikre sig en fortrinsstilling ved leverancer til den pågældende kunde.

ad 4. Regler om engrossalg til marketenderier og pensionater. - I de kollegiale vedtægter uddybes nærmere, i hvilke tilfælde der ved salg til marketenderier og pensionater kan beregnes engrospriser. Af pensionaterne kan kun bade-, kur- og sommerpensionater, som drives med servering og herbergering som hovederhverv, opnå levering til engrospriser, medens alle andre pensionater må købe til detailpris.

For levering til engrospriser til marketenderier stilles en række krav. Der skal således være servering i dertil indrettede lokaler med salg af drikkevarer. Servering og salg skal forestås af en person, der har en ikke uvæsentlig indtægt derved, og levering kan kun finde sted, hvor der er beskæftiget et nærmere fastsat antal personer.

I 1947 har de tre københavnske bryggerier og A/S C. Wiibroes Bryggeri efter en henvendelse fra De samvirkende Købmandsfor-

eninger bestemt, at man ikke ville optage nye leverancer til marketenderier i Københavns omegn, medmindre der på vedkommende arbejdsplads beskæftiges mindst 100 personer. I samme år har Bryggeriforeningen med tilslutning af Bryggeriet Stjernen efter en tilsvarende henvendelse fra De samvirkende Købmandsforeninger vedtaget, at minimumsgrænsen for nye leverancer til marketenderier uden for distrikt I er 50 personer.

ad 5. Regler om flasker og etiketter. — I medfør af afgiftsloven har finansministeriet fastsat, at beskattet flaskeøl, medmindre der foreligger særlig tilladelse, kun må fraføres bryggeriet i 35 cl flasker. Flaskerne skal ifølge loven være forsynet med etiketter, der angiver bryggeriets navn samt varens art og skatteklasse. Ud over disse regler, som er fastsat af hensyn til kontrollen med afgiftsberigtigelsen, har bryggerierne selv vedtaget en række videregående bestemmelser om flasketyper og -udstyr.

I de kollegiale vedtægter er der således givet nærmere bestemmelser om flaskernes etikettering, herunder at Bryggeriforeningen skal have tilstillet eksemplarer af deltagernes til enhver tid benyttede etiketter, og i en række særlige aftaler, der er indføjet som bilag i de kollegiale vedtægter, er der fastsat regler om, hvilke typer af flasker og kapsler, der må anvendes til de forskellige ølsorter. Med hensyn til etiketter og ølbenævnelser er det yderligere fastsat, at foreningens stående voldgiftsret, jfr. nedenfor, på foranledning af bestyrelsen kan afgøre, om et medlems etiketter og benævnelser er stridende mod et andet medlems krav på beskyttelse af sine etiketter og benævnelser. Tilsvarende gælder for en af et bryggeri anvendt særegen reklame og/eller fyndord. Voldgiftsretten er i sådanne tilfælde ikke bundet af lovgivningens almindelige bestemmelser, og det er således f. eks. uden betydning, at den gældende etiket eller benævnelse er blevet indregistreret.

ad 6. Regler om indførelse af nye ølsorter. — Ølsorter, som ikke med navn, skatteklasse og pris er optaget i prisaftalerne, må ikke bringes i handelen, før der for skatteklasse II er hengået mindst 1 måned og for

de øvrige skatteklasser mindst 4 måneder, efter at skriftligt varsel er indgivet til Bryggeriforeningen. Anmeldelsen, som Bryggeriforeningens øvrige medlemmer bliver gjort bekendt med straks efter modtagelsen, behøver dog ikke at indeholde nogen nærmere betegnelse af øltype, indbrygningsprocent m. v., men blot navn, skatteklasse og pris. Påskebryg må tidligst bringes i handelen 17 dage før Skærtorsdag, og salget skal ophøre den 31' maj.

ad 7. Regler om salg af fadøl. — De kollegiale vedtægter indeholder en række bestemmelser, som tager sigte på så vidt muligt at forbeholde salget af fadøl for det lokale bryggeri. Da fadølssalget nu er af ringe omfang, for provinsbryggerierne således kun mellem 2 og 3 promille af deres samlede salg, skal disse regler ikke gøres til genstand for nærmere omtale.

ad 8. Særlige bestemmelser om salg af skattefrit øl. — Leverancer af skattefrit øl omfattes ikke af Bryggeriforeningens prisaftaler, men for denne vare gælder en art aftalt prisførerskab. De kollegiale vedtægter bestemmer nemlig, at medlemmerne ved salg af skattefrit øl ikke må sælge under de priser, som til enhver tid noteres for øl af samme kvalitet og styrke af det på den pågældende egn beliggende største hvidtølsbryggeri, som er medlem af Bryggeriforeningen. Dette skal med 4 dages varsel give de andre medlemmer på egnen meddelelse om forestående prisforandringer, jfr. nedenfor i afsnit 23. Leverancer til hospitaler og lignende institutioner i distrikt II skal normalt ske til priser, der ikke er lavere end priserne til handlende. I modsat fald skal der ske indberetning til Bryggeriforeningen, som gør de øvrige medlemmer bekendt med forholdet. Bryggerier, der ikke tidligere har leveret skattefrit øl til en sådan institution, må ikke tilbyde leverancer til lavere priser end dem, der beregnes af det medlem, der hidtil har haft leverancen. Ønsker et medlem at give konkurrencetilbud over for et udenforstående bryggeri, der har leverancer til en institution, skal medlemsbryggeriet forinden underrette det på egnen liggende største medlemsbryggeri, som har en førsteret til

at søge at sikre sig den pågældende leverance.

Ved en voldgiftskendelse af 13' februar 1931 er det antaget, at bestemmelserne om skattefrit øl også gælder for depoternes salg af skattefrit øl, selv om depotgiveren ikke selv fremstiller denne vare.

ad 9. Almindeligt forbud mod illoyal konkurrence. — Ud over de ovenfor omtalte regler, som vedrører bestemte sider af bryggeriernes konkurrenceforhold, gælder en art generalklausul om, at deltagerne for foreningens stående voldgiftsret kan indbringe »... spørgsmålet om, hvorvidt der fra en medkontrahents side foreligger en sådan konkurrence eller handling, som i betragtning af det mellem kontrahenterne tilstræbte særlige kollegiale forhold må betragtes som illoyal«. Det er af foreningen oplyst, at bestemmelsen tager sigte på sådanne forhold, som ikke udtrykkelig står anført i overenskomsterne eller prisaftalerne. Som eksempel er anført bagtalelse af en medkontrahent over for kunder og kolleger.

B. Ved Bryggeriforeningens særlige *rekla-meoverenskomst*, der i sin nuværende form er indgået i december 1932, er der sat visse grænser for den konkurrence, bryggerierne kan påføre hinanden ved reklame og annoncering. Hovedreglen er, at deltagerne kun må anvende de reklameformer, som udtrykkelig er anført i overenskomsten.

De reklameformer, som er tilladt, er hovedsagelig 1) annoncer, 2) cirkulærer og tryksager, 3) skilte, 4) serveringsbrikker, 5) lysreklamer, 6) biografreklamer. Overenskomsten indeholder en række bestemmelser om, hvorledes disse tilladte reklameformer må anvendes. I forbindelse med disse anvendelsesregler nævnes en række eksempler på forbudte anvendelser, herunder især tilfælde, hvor der som led i reklamen gives kunderne praktisk anvendelige genstande.

Endvidere indeholder overenskomsten en række eksempler på reklameformer, som under ingen omstændigheder er tilladt, f. eks. film, grammofooner og højttalere, radioudsendelser, optræden ved kunstnere og artister, præmier ved idrætsstævner o. lign.

Bryggeriforeningen fører en fortegnelse over aviser og blade, i hvilken annoncering uden videre kan finde sted. Annoncering i andre blade, dagblade undtaget, må kun ske efter forudgående anmeldelse til foreningen, der gør samtlige medlemmer bekendt med anmeldelsen. Sådanne annoncer må først tegnes 14 dage efter anmeldelsen, idet Bryggeriforeningen skal have lejlighed til at gøre det pågældende bryggeri opmærksom på eventuelle forhold, der måtte tale imod annoncering i det pågældende blad. Hvis anmelderen desuagtet fastholder sit ønske, opføres det pågældende blad på fortegnelsen over de blade, hvori annoncering uden videre kan finde sted.

Bryggeriforeningens bestyrelse kan, når særlige omstændigheder taler derfor, give dispensation fra reklameoverenskomsten.

Fra 1952 er overenskomstens område indskrænket således, at provinsbryggerierne har frie hænder til reklame i det distrikt, hvor de distribuerer med egne salgsvogne (»bryggeriets egen plads«) dog med det forbehold, at der heller ikke i dette distrikt kan iværksættes nogen reklame, der kan virke som salg under de fastsatte priser, eller reklamere ved uddeling af genstande, som er eller kan være praktisk anvendelige for bryggerernes kunder.

Bryggeriforeningen har oplyst, at reklameoverenskomsten har til formål at undgå de dyreste og mindst effektive reklameformer, herunder også uddeling af nyttegenstande til kunderne, således som det sker i de fleste andre lande.

Reklameoverenskomsten er den del af hele aftalekomplekset, som har givet anledning til flest bestyrelsesafgørelser og voldgiftskendelser, og det fremgår af disse, at medlemmerne er bundet såvel af ånden i overenskomsten som af dens ord.

C. Emballageoverenskomsten. I 1942 blev der bl. a. i anledning af den da herskende mangel på flasker og kasser indgået en særlig emballeringsoverenskomst mellem Bryggeriforeningens medlemmer, bryggeriet Stjernen og et antal hvidtølsbryggerier og mineralvandsfabrikker. Denne overenskomst er senere opsagt af nogle mindre virksom-

heder, men for det store antal underskrivere ikke formelt ophævet. Bryggeriforeningen antager dog, at størstedelen af underskriverne efter de mange års forløb ikke føler sig bundet ved aftalen, som i øvrigt ikke indeholder bestemmelser om sanktioner i tilfælde af overtrædelser. For Bryggeriforeningens medlemmer er aftalens hovedbestemmelse - at leverede flasker enten skal erstattes med andre flasker, betales eller debiteres sammen med varerne — dog stadig gældende for de virksomheder, der har afsluttet prisaftaler, idet en modsat fremgangsmåde, hvor kunden fik flasker uden modydelse, efter foreningens opfattelse måtte betragtes som et undersalg.

Ved overenskomsten blev det endvidere fastsat, at navnemærkede kapselflasker, som hidtil af enkelte virksomheder var blevet udlånt efter samme regler, som var gældende for patentflasker, fremtidig skulle betales af kunderne, idet bryggeriet Stjernen dog på grund af flaskemanglen forbeholdt sig en overgangstid, indtil de fornødne ikke-mærkede mineralvandsflasker kunne fremskaffes. Carlsberg Bryggerierne, A/S Tuborgs Bryggerier og Bryggeriet Stjernen enedes samtidig om ikke at afgive bestilling på nye patentflasker til mineralvand. Disse patentflasker, som er dyre i anskaffelse og brug, udgår derfor successivt af driften.

20. Voldgiftsretten.

Ved underskrivelsen af Bryggeriforeningens aftaler, vedtægter og overenskomster bliver deltagerne »... på tro og love forpligtet til ubrødeligt at overholde ...« det aftalte »... såvel i ord som i ånd«. Kontrollen med, at der ikke sker overtrædelser, er i alt væsentligt henvist til deltagernes gensidige overvågning, idet foreningen og dens organer ikke har nogen almindelig adgang til at iværksætte kontrol.

Dog gælder der visse særlige kontrolbestemmelser med hensyn til depoterne. Ifølge de kollegiale vedtægter har medlemmerne bevisbyrden for, at et depots omsætning er i overensstemmelse med reglerne om opretelse og opretholdelse af depoter, og medlemmerne må til enhver tid, dog højst én

gang om året, på Bryggeriforeningens forlangende kunne godtgøre, at der har fundet en virkelig distribution sted til en for distriktet og efter Bryggeriforeningens skøn passende kundekreds. Bryggeriforeningen kan i forbindelse hermed foretage de undersøgelser af de respektive bryggeriers eller depoters bøger, som er nødvendige for at få sagen oplyst. Undersøgelserne kan som nævnt højst gennemføres én gang om året, og Bryggeriforeningen har oplyst, at de i praksis kun foretages meget sjældent.

Ud over denne specielle beføjelse til at afkræve medlemmerne bevis for et depots lovlighed, har foreningen en almindelig beføjelse til at afkræve såvel bryggerierne som deres depotindehavere alle fornødne oplysninger om depoternes salg. Også denne beføjelse udnyttes ifølge Bryggeriforeningen kun sjældent og kun i tilfælde af klage fra et andet medlem.

Retningslinjerne for afgørelse af uoverensstemmelser mellem medlemmerne, herunder også fortolkningsspørgsmål og spørgsmål om overtrædelser, findes i »Regler for Afgørelse af Uoverensstemmelser angående de forskellige under Bryggeriforeningen vedtagne Overenskomster«. Disse regler er i deres nuværende form vedtaget i 1932, men de har forløbere langt tilbage i tiden. Den nuværende fremgangsmåde er følgende:

Når et medlem indklages for overtrædelse, undersøges sagen først af Bryggeriforeningens kontor. Hvis der ikke under denne forberedende undersøgelse opnås enighed, kan spørgsmålet forelægges for *bestyrelsen* til mægling eller afgørelse. Bestyrelsen er, når den finder det hensigtsmæssigt, berettiget til selv at idømme den, som efter dens skøn har gjort sig skyldig i væsentlig misligholdelse af de vedtagne overenskomster, bøde og erstatningspligt, og den kan også udstede pålæg. Bestyrelsen kan dog ikke idømme bøder over 2.000 kr., og dens kendelser kan inden en måned indankes for foreningens

stående voldgiftsret. Anke har ikke opsættende virkning. *Voldgiftsretten* består af tre af Bryggeriforeningens bestyrelse for et år ad gangen valgte voldgiftsmænd, der alle skal beklæde et dommerembede. Retten tiltrædes i hver sag af en repræsentant for hver af sagens parter. Voldgiftsretten kan idømme bøder på fra 200 til 25.000 kr., alt efter forseelsens art og bryggeriets størrelse. Retten kan endvidere fastsætte erstatningspligt og udstede pålæg. Ifølge reglerne kan voldgiftsrettens kendelser ikke indbringes for landets almindelige domstole.

Foreningen har efter kommissionens anmodning indsendt samtlige voldgiftsrettens kendelser, men har ikke uden et uforholdsmæssigt besvær kunnet oplyse omfanget og arten af den virksomhed, som med henblik på at få aftalerne overholdt udøves af henholdsvis kontoret og bestyrelsen, idet sagernes behandling i disse instanser som regel foregår uformelt. Om bestyrelsens virksomhed kan det dog anføres, at der i perioden 1932-1955 er truffet afgørelse i ialt 26 sager - heraf 24 før krigsudbruddet i september 1939 - og mæglet i et uoplyst antal sager. Voldgiftsretten, over hvis arbejde der føres en særlig protokol, har i samme periode afsagt 5 kendelser, hvoraf de 4 ligger før krigsudbruddet. I hele perioden siden det nugældende aftalesystem blev etableret i 1912, har voldgiftsretten afsagt 24 kendelser, og 7 sager er blevet forligt eller ophævet inden kendelse. Af disse i alt 31 sager vedrørte 8 spørgsmål om depoter, 9 drejede sig om reklameoverenskomsten, 3 angik overtrædelse af prisaftalerne, 3 vedrørte ydelse af lån til kunderne og 2 illoyal konkurrence, medens de øvrige 6 sager drejede sig om ølbetegnelser, efterligning af etiketter, vedtægtsstridige leverancer af øl på sifoner og andet. 11 af de 31 sager var rejst af Bryggeriforeningen, medens det i de øvrige 20 tilfælde var et eller flere af de deltagende bryggerier, som var sagsøger.

Kapitel VI.

HVIDTØL OG SKIBSØL (SKATTEFRIT ØL)

21. Indledning.

Hvidtøl og skibsøl fremstilles i flere forskellige kvaliteter, og varerne er i det hele mere uensartede end bayerskøltyperne. Alkoholindholdet i hvidtøl og skibsøl skal ifølge loven være under $2\frac{1}{4}\%$, og det er oplyst, at det som regel er $1-1\frac{1}{2}\%$. Som fællesbetegnelse for alt skattefrit øl bruges ofte navnet hvidtøl, og de bryggerier, der fremstiller skattefrit øl, kaldes almindeligvis hvidtølsbryggerier.

Til fremstilling af hvidtøl og skibsøl stilles ikke så store tekniske og kapitalmæssige krav som til fremstilling af de lagrede ølsorter, og produktionen finder sted på et betydelig større antal virksomheder. Ifølge tabel 2 foran blev der således i 1956 fremstillet skattefrit øl på i alt 126 bryggerier, hvoraf 97 kun fremstillede skattefrit øl. Disse 97 »rene« hvidtølsbryggerier er næsten alle ganske små virksomheder. Største delen af produktionen falder derfor på de blandede bryggerier, som både producerer beskattet og skattefrit øl. De to største producenter (herunder ikke Carlsberg Bryggerierne, der som tidligere nævnt ikke fremstiller skattefrit øl), havde i 1955 halvdelen af produktionen; de 10 største havde godt to tredjedele.

Medens de blandede bryggeriers hvidtølsalg sker gennem salgskuske og depoter til detailhandlere på samme måde som deres salg af beskattet øl, sælger de mange små hvidtølsbryggerier direkte til handlende i bryggeriets nærmeste omegn, og mange af dem sælger endvidere i ret betydeligt omfang direkte til private.

22. Konkurrenceforholdenes udvikling.

Der er allerede i kapitel III nævnt forskellige eksempler på konkurrencebegrænsninger for hvidtøl og skibsøl. Her skal blot erindres om, at A/S De forenede Bryggerier opstod ved en sammensmeltning i 1891 af 11 af de daværende 12 bryggerier, som fremstillede hvidtøl i hovedstadsområdet, og at der efter sammenslutningen gennemførtes en regulering af priserne. I 1899 blev der indgået en prisaftale mellem De forenede Bryggerier og tre mindre københavnske hvidtølsbryggerier¹⁾. Omkring samme tidspunkt oprettedes i forskellige egne af landet særlige lokale foreninger af hvidtølsbryggere, og der blev inden for foreningerne truffet aftaler om en regulering af priser og kvaliteter.

Produktionen af hvidtøl og skibsøl har gennem en lang årrække været i tilbagegang, bl. a. fordi anvendelsen af bayerskøl er blevet mere og mere almindelig. I 1902/03 fremstilledes godt 1,4 mill. hl hvidtøl og skibsøl, og på dette niveau holdt produktionen sig indtil den første verdenskrig. Under og efter krigen gik produktionen ned til omkring halvdelen af førkrigsniveauet. I en årrække var salget derefter stagnerende eller svagt faldende, men i de seneste år er der sket en yderligere tilbagegang, således at produktionen i 1956 kun androg 554.000 hl. Til sammenligning tjener, at bayerskølsalget siden begyndelsen af tyverne er steget med 60-70 %.

¹⁾ »De forenede Bryggerier 1891-1916«, side 160.

Det er umiddelbart overraskende, at denne udvikling har kunnet finde sted samtidig med, at beskatningen af bajerskøl har været stærkt stigende. Forklaringen synes i hvert fald for en del at være den, at spiritusbeskatningen i de samme år er forhøjet endnu stærkere. Før den høje spiritusskats indførelse i 1917 var det ret almindeligt at drikke hvidtøl og snaps sammen, men denne sædvane er nu næsten bortfaldet. Skatteforhøjelsen for den supplerende vare, snaps, har altså haft en virkning i retning af at begrænse hvidtølsforbruget, og denne virkning har mere end opvejet den forbrugsstigning, som måtte ventes at blive følgen af skatteforhøjelsen på den konkurrerende vare, bajerskøl, således at det samlede resultat er blevet tilbagegang i hvidtølsforbruget.

Bryggerierne har som yderligere årsager til nedgangen i produktionen af hvidtøl dels nævnt det forhold, at det fremstillede øl er blevet mere holdbart end tidligere, hvor en stor del af øllet blev surt og gik til spilde, dels at der i en periode i 1940 blev lagt skat på hvidtøl og skibssøl, hvilket var medvirkende til, at forbruget i 1940 faldt med ca. 1/4. Afgiften, der udgjorde 5 kr. pr. hl, blev indført ved lov om midlertidige forbrugsafgifter af 27. marts 1940 og ophævet på ny fra 1. november samme år.

I tiden indtil omkring 1920 fremstilledes hvidtøl under benyttelse af en ret primitiv teknik, og salget fra bryggeri skete hovedsagelig i træankre. Dels på grund af den tunge emballage og dels på grund af varens ringe holdbarhed havde hvidtølsbryggerierne på enkelte undtagelser nær kun et lokalt begrænset afsætningsområde, og de mange små bryggerier havde derfor gode muligheder for at klare sig i konkurrencen med de større virksomheder.

I begyndelsen af tyverne skete der imidlertid betydningsfulde ændringer af fremstillingsteknikken, idet flere bryggerier nu gik over til at aftappe hvidtøllet på flasker på selve bryggeriet med påfølgende pasteurisering. Det pasteuriserede øl var af højere og mere ensartet kvalitet end det øvrige hvidtøl og mere holdbart. Dette i forbindelse med den originale aftapning samt den omstændighed, at biltransporten trængte mere og mere frem, bidrog til at udvide de naturlige

salgsområder omkring de enkelte bryggerier, og bryggerierne kom følgelig i højere grad end hidtil til at gribe ind i hinandens markeder. Også i anden henseende påvirkedes konkurrenceforholdene, idet de nye metoder forudsatte en mere kapitalkrævende teknisk indretning end hidtil. Mange mindre hvidtølsbryggerier søgte derfor at klare sig med fustageøllet, der solgtes en del billigere end det pasteuriserede flaskeøl. Fra en enkelt landsdel, Lolland-Falster, foreligger oplysninger om, at der inden for prisaftalens rammer på foranledning af de bryggerier, der benyttede de ældre metoder, blev indført en vis mindste prisforskel imellem flaskeøllet og fustageøllet¹⁾.

Allerede i 1925 udgjorde salget af det originalt aftappede pasteuriserede hvidtøl imidlertid halvdelen af det samlede salg, og i 1935 var andelen steget til knap to tredjedele²⁾. I dag finder fremstilling af upasteuriseret hvidtøl kun sted i ringe omfang. Bryggeriforeningen har gjort gældende, at dette for en del skyldes skatten i 1940, idet der blev pålagt det billigere fustageøl samme afgift pr. hl som det dyrere flaskeøl. Salget af fustageøl gik derfor stærkere tilbage end flaskeølssalget, og produktionen af fustageøllet blev i mange tilfælde indstillet.

Antallet af hvidtølsbryggerier har været stadigt faldende siden århundredskiftet. I året 1900 var der 342 bryggerier, der udelukkende fremstillede skattefri ølsorter, som dengang foruden hvidtøl og skibssøl omfattede de senere skatteklasse II sorter. I 1913 var antallet faldet til 300, og i 1920 var tallet, som nu kun omfattede rene hvidtølsbryggerier, gået ned til 195. Umiddelbart før den anden verdenskrig var antallet dalet til 155, og i 1956 var der som nævnt ovenfor 97. Antallet af blandede bryggerier med hvidtølsproduktion har i den samme periode svinget op og ned mellem 30-40 bryggerier, jfr. i øvrigt *bilag IV*.

23. De nugældende aftaler.

Der er nu fire landsdelsforeninger af hvidtølsbryggerier, som tilsammen omfatter

¹⁾ »Foreningen af Hvidtølsbryggere på Lolland-Falster 1898-1948«, side 13.

²⁾ Produktionsstatistikken 1935, tillægshæftet, s. 32.

hele landet. Foreningerne, som er bærere af de gældende prisaftaler, har dog ikke lige stor tilslutning af hvidtølsproducenterne inden for deres respektive områder, jfr. fremstillingen i det følgende, hvis taloplysninger refererer sig til året 1955.

Foreningen af Hvidtølsbryggere paa Sjælland er stiftet i 1898. Foreningen, hvis område tillige omfatter Møn, Samsø og Bornholm, har 27 medlemmer, deriblandt A/S De forenede Bryggerier, som er landets største hvidtølsproducent. Bryggeriet »Stjernen«, København, og C. Wiibroes Bryggeri, Helsingør, der begge har et betydeligt hvidtølssalg, står uden for foreningen, og herudover er der i området enkelte mindre og mellemstore bryggerier, der ikke er medlemmer. Medlemmernes andel af områdets produktion kan anslås til ca. 90 pct.

Foreningen af Hvidtølsbryggere paa Lolland-Falster er ligeledes stiftet i 1898. Foreningen omfatter samtlige bryggerier på Lolland-Falster, som har produktion af hvidtøl.

Foreningen af Hvidtølsbryggere i Fyens Stift er oprettet i 1907. Medlemstallet er 29, og medlemmernes andel af områdets produktion antages at være omkring 90 pct.

Jysk Hvidtølsbryggerforening er stiftet i 1934. Den afløste en i 1898 stiftet landsdelsforening for Jylland, der var blevet ophævet i 1929 på grund af for ringe tilslutning. Foreningen har 26 medlemmer. I modsætning til, hvad der gælder for de tre andre foreninger, kan medlemmer af Bryggeriforeningen ikke være medlemmer af Jysk Hvidtølsbryggerforening. Foreningens andel af salget i Jylland har ikke kunnet oplyses nøjagtigt, men andrager formentlig ikke over halvdelen af salget.

Inden for hver af de fire foreninger er der truffet aftale om priserne på hvidtøl og skibsøl. Aftalerne er registreret i monopoltilsynet under numrene 114 og 739-741. A/S Bryggeriet »Stjernen«, der som nævnt står uden for organisationerne, har anmeldt, at

det har givet foreningerne tilsagn om at overholde de fastsatte priser.

Aftalerne, der tidligere gjaldt såvel for flaskeøl som for fustageøl, men nu kun omfatter flaskeøllet, er praktisk taget enslydende, og der er fastsat minimumspriser ved salg til detailhandlere, restauratører og marketerier. På Fyn og Lolland-Falster er der tillige fastsat minimumspriser for bryggeriernes direkte salg til private, og det samme har indtil februar 1954 været tilfældet i Jylland og på Sjælland. Disse priser har antagelig været normgivende for den almindelige detailhandel. Der er fastsat priser for 2 kvaliteter efter ekstraktindholdet. Overtrædelser kan medføre bøder. Foreningerne har ret til ved et af bestyrelsens medlemmer når som helst at kontrollere, at medlemmerne overholder de fastsatte grænser for øllets styrke m. v.

Aftalerne kan opsiges med en måneds varsel; dog er enhver deltager i tilfælde af konkurrence fra et udenforstående bryggeri berettiget til at opsiges med 14 dages varsel. I tilfælde af sådan konkurrence er foreningernes bestyrelse bemyndiget til at give de interesserede deltagere dispensation fra aftalerne.

Priserne for hvidtøl og skibsøl var tidligere forskellige fra landsdel til landsdel, men i tiden efter 1940, hvor prisforhøjelser har skullet godkendes af priskontrolrådet, nu monopoltilsynet, er priserne på flaskeøl blevet praktisk taget ens.

Under *Bryggeriforeningen* findes der ingen særskilt aftale om hvidtølsspriserne. I prisafspraken vedrørende øl af skatteklasse II og i de kollegiale vedtægter, der slutter sig dertil, er der imidlertid en bestemmelse om, at foreningens medlemmer ved salg af skattefrit øl skal overholde samme priser som det på den pågældende egn beliggende største hvidtølsbryggeri, der er medlem af Bryggeriforeningen, jfr. nærmere afsnit 19 ovenfor. I det omfang vedkommende bryggeri tillige er medlem af den lokale landsdelsforening af hvidtølsbryggerier, medfører bestemmelsen, at også de af Bryggeriforeningens medlemmer i de pågældende områder, der står uden for landsdelsforeningen, i realiteten er bundet af denne aftale. Bryg-

geriforeningen har imidlertid oplyst, at den pågældende bestemmelse udelukkende er indsat af hensyn til foreningens egne medlemmer, og at den ikke er udtryk for nogen form for samarbejde mellem foreningen og landsdelsforeningerne. I øvrigt er forholdet

det, at kun 9 af de 21 medlemmer under Bryggeriforeningen, der fremstiller hvidtøl, og hvoraf 17 er bundet af den omtalte bestemmelse, tillige er medlemmer af en hvidtølsbryggerforening.

Kapitel VII.

MINERALVAND

24. Indledning.

Som omtalt i kapitel I finder produktion af mineralvand dels sted på bryggerierne, dels på et stort antal rene mineralvandsfabrikker. Da produktionsprocessen er forholdsvis enkel, fremstilles mineralvand også i et vist omfang af virksomheder, der ikke regnes for egentlige producenter, f. eks. udskænkingssteder med blanding på stedet. Antallet af egentlige mineralvandsfabrikker er ved erhvervstællingen i 1948 opgjort til ca. 208, heri medregnet såvel selvstændige fabrikker som de til bryggerierne knyttede mineralvandsafdelinger. Størstedelen af disse fabrikker er ganske små. Af virksomheder med 6 arbejdere eller derover var der i 1955 i alt 64, som tilsammen havde over 90 % af produktionen. De to største fabrikkers andel af produktionen var ca. 45 %, og de ti største havde tilsammen 71 % af produktionen. Produktionens størrelse og sammensætning i 1956 fremgår af *tabel 7*.

Produktionen af mineralvand har siden

Tabel 7: Produktionen af mineralvand i 1956.

	1000 l	Engrossalgets værdi ekskl. afgift mill. kr.
Apollinaris og naturlige mineralske vande	7.500	4,4
Klare saftvande	29.800	20,3
Saftvande med frugtsubstans	46.700	37,6
	84.000	62,3

Kilde: Produktionsstatistikken 1956.

1940 været pålagt en afgift, som nu udgør 20 øre pr. liter, svarende til 5 øre pr. flaske. For drikke, som indeholder Cola-ekstrakt, coffein eller theobromin, har afgiften hidtil været 1 kr. pr. liter, men i henhold til lov af 28. januar 1959 er afgiften for disse drikke fra 1. juli 1959 den samme som for de øvrige mineralvandssorter. I modsætning til, hvad der gælder øl, ydes der ikke de mindre fabrikker nogen moderation på mineralvandsafgiften.

25. Konkurrenceforholdenes udvikling.

Om udviklingen af konkurrenceforholdene inden for mineralvandsproduktionen foreligger kun forholdsvis få oplysninger. I årene efter århundredskiftet skete der en kraftig stigning i salget, og sideløbende hermed en ret stærk tilstrømning af nye virksomheder til branchen ¹⁾. Et særligt træk i billedet var den ret store afstand mellem producentpriser og forbrugerpriser, idet detailavancen i hvert fald i hovedstadsområdet var ca. 100 % af prisen fra fabrik. En række — fortrinsvis mindre — virksomheder drog fordel heraf ved at sælge direkte til forbrugerne til lavere priser end de gængse detailpriser. For at imødegå denne udvikling gennemførte Carlsberg og De forenede Bryggerier, som i hovedstadsområdet havde udtrykkelige aftaler med handelsforeningerne om kun at sælge til handlende, samt fire andre større københavnske fabrikker i juli 1912 en reduktion af detailavancen ved

¹⁾ Dansk Industrieretning, 1906, s. 67, og 1907, s. 79.

at fastsætte ensartede bruttopriser for deres produkter. Nedsættelsen, der gennemførtes i forståelse med handelsforeningerne i København og omegn, udgjorde 2-3 øre pr. flaske, og den blev båret udelukkende af de handlendes bruttoavance, som derved blev reduceret med 40-50 %. Alle 6 fabrikker forpligtede sig samtidig til ikke at sælge mineralvand direkte til private forbrugere¹⁾.

Allerede før den her skildrede udvikling satte ind, var der blevet oprettet brancheforeninger af mineralvandsfabrikanter i de enkelte landsdele, og i 1910 oprettedes en landsorganisation *Danske Mineralvandsfabrikanter Fællesforening* bestående af medlemmer af følgende fire organisationer: *Mineralvandsfabrikanternes Forening*, omfattende mineralvandsfabrikanter i hovedstadsområdet, *Foreningen af jyske Mineralvands-Fabrikanter*, *Foreningen af Mineralvandsfabrikanter i Fyens Stift* og *Foreningen af Mineralvandsfabrikanter i Provinserne*, der bestod af mineralvandsfabrikanter på Sjælland og Lolland-Falster. Den sidstnævnte forening blev senere til en forening specielt for de lolland-falsterske mineralvandsfabrikanter, men opløstes i 1934. De øvrige foreninger eksisterer stadig. I 1935 dannedes desuden *Den sjællandske Mineralvands-Fabrikantforening af 1933*, som oprindeligt stod uden for landsorganisationen, men indmeldte sig i denne i 1940.

Efter oprettelsen af Danske Mineralvandsfabrikanter Fællesforening forsøgte man at gennemføre et konkurrenceregulerende samarbejde dels med henblik på prisforhøjelser, dels for at formindske tabet på flasker og kasser ude i omsætningen²⁾. Forsøgene herpå synes imidlertid at have været uden nævneværdig virkning, antagelig fordi foreningerne ikke omfattede tilstrækkeligt mange af de små fabrikker. Først i 1916, efter at den første verdenskrig på en række områder havde medført forøgede produktionsomkostninger, blev der opnået almindelig tilslutning til en prisforhøjelse, og regnskabsresultaterne for 1917 betegnes derefter som særdeles tilfredsstillende³⁾.

I årene efter 1920 foretoges der betydelige udvidelser af kapaciteten⁴⁾, og dette tyder på, at priserne og fremtidsudsigterne som helhed er blevet anset for tilfredsstillende. Det niveau, som priserne var kommet op på under og i den første tid efter den første verdenskrig, blev fastholdt til juni 1922, hvor der skete en mindre prisnedsættelse. I februar 1926 nedsatte de to store københavnske bryggerier på ny deres mineralvandspriser, og denne nedsættelse, som var noget større end den forrige, navnlig ved salg til provinsen, menes at have været normgivende for de fleste andre virksomheder⁵⁾. De to store fastholdt derefter deres priser for salg i hovedstadsområdet indtil 1940, hvorimod der ved salg til provinsen skete yderligere nedsættelse i 1931.

Konkurrenceforholdene var i mellemkrigsårene vedvarende prægede af, at et stort antal mineralvandsfabrikker, fortrinsvis de mindste af fabrikkerne, solgte direkte til forbruger til væsentlig lavere priser end de for de større fabrikkers produkter gængse detailpriser. Ved sammenligning af de forskellige virksomheders priser må det dog tages i betragtning, at mineralvand kan fremstilles i forskellige kvaliteter. For konkurrencens resultater er endvidere reklamen af betydning. Reklamen benyttedes fortrinsvis af de større fabrikker.

Konkurrencen på introduktion af nye varettyper har spillet en betydelig rolle inden for mineralvandsindustrien. Med undtagelse af enkelte sorter, herunder navnlig citronvand, er produkternes navn, smag og udseende stadig blevet varieret.

Til nærmere belysning af denne konkurrenceform kan nævnes udviklingen i salget af mælkesyreholdige drikke. I 1932 optog flere danske mineralvandsfabrikker med licens fra et udenlandsk selskab produktion af en mælkesyreholdig mineralvand. Under anvendelse af en omfattende reklame- og salgsindsats, hvortil der anvendtes beløb, som efter danske forhold var usædvanligt store, blev der oparbejdet en betydelig efterspørgsel efter denne mineralvandssort. Dette førte til, at flere andre fabrikker optog pro-

¹⁾ Dansk Industrieretning, 1912, s. 59, Dansk Handelsblad 1912, nr. 31.

²⁾ Dansk Industrieretning, 1911, s. 58.

³⁾ Samme, 1915-18, s. 112.

⁴⁾ Dansk Industrieretning, 1923, s. 49.

⁵⁾ Samme, 1926, s. 45.

duktionen af tilsvarende drikke, og i 1933 udgjorde produktionen heraf 4,6 mill. liter, eller ca. $\frac{1}{5}$ af den samlede mineralvands-fabrikation. I 1934 var priserne vigende¹⁾, og i løbet af de følgende år gik salget stærkt tilbage; i 1936 var salget 2,4 mill. liter, og i 1939 1,1 mill. liter. I stedet blev salgsbestræbelserne lagt over på nye typer, navnlig forskellige former for squash-drikke. Konkurrencen på nye typer kulminerede ifølge industriberetningerne i 1938.

Året 1938 blev i det hele taget et vendepunkt i konkurrencen. Dette hænger muligvis sammen med, at en række, fortrinsvis mindre fabrikker, i 1935 havde dannet deres egen forening, *Den sjællandske Mineralvands-Fabrikantforening af 1935*, som søgte at begrænse den indbyrdes konkurrence mellem fabrikkerne ved salg til private. I hvert fald fremgår det af industriberetningen for 1938, at konkurrencen nu var mindre skarp end tidligere, og at der var blevet gennemført prisforhøjelser på de billigste sorter. Nogen egentlig prisaf tale synes dog ikke at have foreligget.

I 1940 søgtes der gennemført en prisaf tale mellem medlemmerne af den Sjællandske Mineralvands-Fabrikantforening af 1935, og medlemmerne af Mineralvandsfabrikanternes Forening samt en del udenforstående fabrikker på Sjælland; men der kunne ikke opnås enighed mellem parterne.

I årene under og lige efter den anden verdenskrig medførte den kraftige rationering af sukker til mineralvandsfabrikkerne og den stadigt stigende efterspørgsel, at ingen fabrik havde afsætningsvanskeligheder. I 1940 indmeldte den sjællandske fabrikantforening sig i *Danske Mineralvandsfabrikanters Fællesforening*, som derefter har omfattet alle de 4 landsdelsforeninger, som er nævnt ovenfor. Foreningerne omfatter nu i

alt 68 mineralvandsfabrikker. Det har ikke været muligt for foreningerne at angive, hvor stor en del af salget deres medlemmer har. Da det imidlertid fortrinsvis er de større mineralvandsfabrikker, der står som medlemmer, kan man gå ud fra, at disse har en væsentlig del af det samlede salg.

Foreningernes formål er efter vedtægterne at varetage fælles interesser. Der er som nævnt ikke gennemført prisaf taler. Nogle af landsdelsforeningerne har dog som svar på et spørgsmål fra kommissionen om, hvorvidt foreningerne medvirker til regulering af medlemmernes priser, rabatgivning etc. meddelt, at der på møder og generalforsamlinger kan drøftes alle spørgsmål af fælles interesse for medlemmerne. Også prisspørgsmål må således kunne drøftes på disse møder, hvorimod det er oplyst, at man på fællesforeningens og på Mineralvandsfabrikanternes Forenings møder ikke drøfter sådanne spørgsmål. De to største fabrikker, Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier, har også på mineralvandsområdet samarbejdet i henhold til 1903-kontrakten. De to virksomheders sammenlagte andel af salget er som nævnt ca. 45 pct., og ingen andre virksomheder har et salg af tilnærmelsesvis samme størrelsesorden. De mindre fabrikker sælger fremdeles ofte til noget lavere priser end de større. Under og efter krigen er prisforskellen dog blevet betydeligt indsnævret, idet den nu sjældent udgør mere end 2 øre pr. flaske ved salg til forbruger.

Mineralvandsproduktionen er nu ca. dobbelt så stor som før den anden verdenskrig, jfr. oversigten i bilag IV. En række fabrikker er fortsat overvejende baseret på direkte salg til private, og dette salg formidles ved udsendelse af reklamer, bestillingskort, regelmæssige besøg efter aftale med erhvervede kunder o. s. v.

¹⁾ Dansk Industriberetning, 1934, s. 58.

Kapitel VIII.

DETAILSALGET AF ØL OG MINERALVAND

26. Indledning.

01 og mineralvand sælges gennem to forskellige grupper af detailforretninger: på den ene side restauranter, marketenderier og lignende *serveringssteder* og på den anden side den almindelige *butikshandel*, herunder navnlig kolonialforretninger, brugsforeninger, tobaksforretninger, ismejerier og grøntforretninger.

Mellem de større bryggerier og de butikshandlendes organisationer har der igennem årene udviklet sig et samarbejde, som tager sigte på at fremme den indbyrdes samhandel, og som tidligere også har omfattet prisfastsættelsen i detailhandelen. Dette samarbejde, som i et vist omfang har nedfældet sig i aftaler, men ellers bygger på sædvaner og forståelser, skal der redegøres for i de to følgende afsnit. I afsnit 27 omtales samarbejdet om prisfastsættelsen, og i afsnit 28 nævnes bestræbelserne i øvrigt for at fremme den indbyrdes samhandel.

I afsnit 29 gives der en oversigt over detailavancernes udvikling i hovedstadsområdet for øl af skatteklasse I.

27. Samarbejdet mellem bryggerierne og de handlendes organisationer om detailpriserne.

Som omtalt i afsnit 9 indførte bryggeriet Tuborg allerede i 1881 bruttopriser for *bajerskøl*, og i begyndelsen af dette århundrede var det blevet almindeligt, at der for denne vare var fastsat bestemte mindstedetailpriser i hovedstaden. Detailpriserne synes i hvert fald for en del at være blevet

fastsat ved aftaler inden for de handlendes organisationer, men i et vist samarbejde med bryggerierne. En lignende fastsættelse af bestemte mindstedetailpriser fandt sted for De forenede Bryggeriers *hvidtøl* og *skibsøl* i København og for de *originalt aftappede skattefri ølsorter* (de senere klasse II-sorter). Indførelsen af faste udsalgspriser for øl har ifølge bryggerierne haft til formål at fastsætte en efter deres opfattelse rimelig detailavance, som de handlende kunne regne med, at også andre rettede sig efter.

Omkring århundredskiftet gav en række tilfælde af undersalg anledning til, at der nedsattes et fællesudvalg med repræsentanter for 22 københavnske handelsforeninger, det såkaldte »Udvalg til Ølprisernes Overholdelse«. Om dette udvalgs virksomhed hedder det i De forenede Bryggeriers 25 års jubilæumsskrift:

»Udvalget. . . arbejder til Stadighed med godt Resultat Haand i Haand med Bryggerierne, og det er ikke alene Priserne og Forhandleravancen paa bayersk 01, men ogsaa paa Hvidt- og Skibsøl, de originalt aftappede skattefri Ølsorter samt Maltpræparater, der paa denne Maade beskyttes. Ethvert Undersalg paa 01 under den ene eller den anden Form er herved praktisk talt umuliggjort, idet Forsøg derpaa straks bliver kvalt i Fødselen«¹⁾.

Som nævnt i afsnit 25 blev der i 1912 fastsat bruttopriser for *mineralvand*, idet de to store københavnske bryggerier og 4 større mineralvandsfabrikker i København med handelsforeningernes indforståelse indførte fast udsalgspris og derigennem opnåede at reducere detailavancen med 2-3 øre pr.

¹⁾ De forenede Bryggerier 1891/1916, s. 156.

flaske. Motivet til denne foranstaltning var at forbedre de større fabrikkers og de handlendes konkurrenceevne over for de små mineralvandsfabrikker, som solgte direkte til private til priser, der var væsentligt lavere end den almindelige butikspris for de store mineralvandsfabrikkers produktion.

Bruttoprissystemet var således i årene før den første verdenskrig almindeligt anvendt inden for handelen med øl og mineralvand. Ved anmeldelsen af bryggeriernes prisaftaler til priskontrolrådet i 1937 anvendtes systemet for *øllets* vedkommende imidlertid kun i København og omegn (*distrikt I*) og kun for *beskattet* øl. Der var ligeledes i 1937 i forhold til tiden før den første verdenskrig sket den ændring, at priserne i formen kun var vejledende, men de handlendes organisationer har over for kommissionen oplyst, at såvel bryggerierne som de handlendes organisationer var stærkt interesserede i, at de fastsatte detailpriser blev overholdt, og at der i tilfælde af undersalg skete henvendelse til de pågældende bryggeriers salgsinspektører, som så søgte at tale den pågældende detaillist til rette. De har endvidere oplyst, at det i detailhandlerkredse var en almindelig opfattelse, at leverancerne kunne blive indstillet i tilfælde af undersalg. Heroverfor er det imidlertid fra bryggeriernes side anført, at priserne til private ikke er blevet søgt gennemtvunget i en lang årrække.

Detailpriserne i distrikt I fastsattes under de da gældende forhold ved aftale mellem bryggerierne efter forhandling mellem Bryggeriforeningen og detailhandelens hovedorganisationer. De handlendes organisationer har over for trustkommissionen anført, at de kun sjældent har kunnet udvirke ændring af de af bryggerierne foreslåede detailpriser.

I *distrikt II (Provinsen)* var der i årene op mod den anden verdenskrig som nævnt

ikke af bryggerierne fastsat detailpriser for øl, men priserne synes her i nogle tilfælde at være blevet fastsat af de lokale handelsforeninger ¹⁾. Priserne var noget forskellige fra plads til plads; men det synes dog, som om der i de fleste områder havde udviklet sig den praksis, at prisen for bajerskøl var 2 øre højere pr. flaske end i København.

For *mineralvand* fastsatte i hvert fald de to store bryggerier vejledende detailpriser, og disse var ens over hele landet.

Den offentlige kontrol med detailavancerne for øl og mineralvand, som blev indført under den anden verdenskrig, blev ophævet i juni 1950, og samtidig ophørte bryggerierne med at udsende forbrugerpriser for bajerskøl til detailhandlerne. Dette skete efter henstilling fra priskontrolrådet og stemte overens med et ønske fra De samvirkende Købmandsforeninger. Priserne varierer nu en del fra plads til plads og også inden for de enkelte byområder.

Lokale handelsforeninger har også efter 1930 i visse tilfælde søgt at øve indflydelse på detailpriserne. I hovedstadsområdet eksisterer det ovenfor omtalte udvalg til ølprisernes overholdelse stadig, nu under navnet *Det københavnske Øludvalg*. Udvalget består af repræsentanter for 27 københavnske handelsforeninger, hvoraf de fleste står tilsluttet De danske Handelsforeningers Fællesorganisation. Om udvalgets virksomhed hedder det i en artikel i et københavnsk handelsblad:

»... Det sker undertiden også, at en handlende finder på at sælge øl til priser, som ligger under det normale. Vi kan ganske vist ikke forbyde det, men vi tager ud og hilser på vedkommende og lykønsker ham med den gode idé, han har fået, og udtrykker håbet om, at hans idé vil finde indpas hos de omboende handlende, således at de alle kan få glæde af hans initiativ. Der sker som regel det, at vedkommende pludselig selv synes, at det er en dårlig idé, og så har besøget jo ikke været forgæves« ²⁾.

De samvirkende Købmandsforeningers medlemsblad fremgår det ligeledes, at ikke blot de lokale foreninger under De samvirkende Købmandsforeninger, men også dennes landelsorganisationer har haft prisaftaler på øl (jfr. f. eks. Dansk Handelsblad 1930, nr. 18, s. 8, og 1931, nr. 10, s. 5).

²⁾ Handelsforeningernes Central Blad, København 1952, s. 5.

¹⁾ Hvor hyppigt forekommende sådanne lokale aftaler mellem de handlende var, har ikke kunnet oplyses. Bryggeriernes depotkontrakter synes at forudsætte, at sådanne aftaler var eller havde været ret almindelige, idet de pålagde depotindehaveren ved salg i mindre partier end hele kasser til private at overholde »... den af den lokale handelsforening fastsatte eller den på den pågældende plads almindeligt noterede pris«. Af referater i

De samvirkende Købmandsforeninger og De danske Handelsforeningers Fællesorganisation har over for trustkommissionen anført, at øludvalget efter deres opfattelse næppe kan udøve nogen indflydelse på detailpriserne, og De samvirkende Købmandsforeninger har henvist til, at dens lokalafdelinger, som har en betydelig del af omsætningen, ikke er repræsenteret i øludvalget.

I december 1955 udsendte De danske Handelsforeningers Fællesorganisation en udtalelse om, hvad der efter dens opfattelse var en rimelig detailpris i henholdsvis hovedstaden og provinsen for en ny alkoholstærk øltype, som bryggerierne på det pågældende tidspunkt havde sendt i handelen. De anbefalede priser, som i stort omfang blev fulgt, var 2 øre højere pr. flaske end de priser, Bryggeriforeningen havde fastsat for depoternes salg til private.

Detailhandlernes ovenfor nævnte to hovedorganisationer har i 1956 over for kommissionen anført, at der nu ikke fra deres eller deres underorganisationers side udøves nogen indflydelse på medlemmernes prisberegning.

28. Andet samarbejde mellem bryggerierne og de handlendes organisationer.

Mellem en række lokale handelsforeninger i distrikt II (provinsen) og de enkelte i de respektive områder repræsenterede bryggerier er der indgået aftaler, hvorefter bryggerierne forpligter sig til ikke at sælge øl og mineralvand direkte til private forbrugere. Handelsforeningerne forpligter sig til gengæld til at drage omsorg for, at der oprettes lignende aftaler med samtlige i området repræsenterede bryggerier og mineralvandsfabrikker. Aftalerne indeholder endvidere bestemmelser om pligt til gensidig underretning om overtrædelser.

De samvirkende Købmandsforeninger, der er hovedorganisation for de pågældende lokale handelsforeninger, har over for trustkommissionen oplyst, at den første aftale af denne art i distrikt II (provinsen) blev indgået i Slagelse i 1926, og at aftalerne derfor almindeligt benævnes »Slagelseoverenskomster«. Efter 1926 er lignende aftaler opret-

tet mange steder i provinsen, dog således at der endnu findes ret få aftaler i Jylland. Som nævnt ovenfor i afsnit 25 var der allerede omkring 1910 indgået en tilsvarende aftale mellem de københavnske handelsorganisationer, der stod uden for De samvirkende Købmandsforeninger, og de to store københavnske bryggerier.

Om »Slagelseoverenskomsterne« har De samvirkende Købmandsforeninger i øvrigt oplyst, at det ikke er lykkedes handelsforeningerne at gennemføre reglerne om, at alle i området repræsenterede bryggerier skal inddrages under bestemmelserne, da mange små hvidtølsbryggerier og mineralvandsfabrikker er anlagt med salg til private for øje. Det er endvidere anført, at også nogle af de større bryggeriers depoter i et vist omfang sælger til private, og at der aldrig er foretaget skridt i henhold til aftalerne for at bringe dette forhold til ophør.

De samvirkende Købmandsforeninger har ingen direkte forbindelse med de nævnte »Slagelseoverenskomster«, der er indgået på lokalforeningernes eget initiativ. Hovedorganisationen har derimod i 1947 rettet henvendelse dels til Bryggeriforeningen, dels særskilt til de københavnske bryggerier og C. Wiibroes Bryggeri A/S om ændring af reglerne for bryggeriernes en gros salg til marketenderier for at undgå, at en stadig større del af salget til disse kommer til at gå udenom de handlende. Dette resulterede i, at de tre københavnske bryggerier og C. Wiibroes Bryggeri A/S bestemte, at man ikke ville optage nye leverancer til marketenderier i Københavns omegn, med mindre der beskæftiges mindst 100 personer. Bryggeriforeningen vedtog med tilslutning af Bryggeriet Stjernen, at minimumsgrænsen for nye leverancer til marketenderier udenfor distrikt I fremtidig er 50 personer. Om årsagen til henvendelsen har De samvirkende Købmandsforeninger oplyst, at Bryggeriforeningen under knaphedsperioden efter 1939 havde henvendt sig til organisationen om alle spørgsmål om levering til nye butikker, og at man betragtede henvendelsen i 1947 som en naturlig videreførelse af dette samarbejde. Bryggerierne på den anden side var interesseret i ikke at belaste deres distribution med for mange direkte kunder.

29. Detailavancerne 1891-1957 for øl af skatteklasse I.

I tabel 8 er der givet en oversigt over bevægelserne i detailhandlernes bruttoavancer i distrikt I (hovedstadsområdet) for øl af

skatteklasse I i perioden 1891-1957. Avanceudviklingen i distrikt II (provinsen) har ikke kunnet oplyses. For distrikt I viser tabellen bruttoavancen i øre pr. flaske og i procent af indkøbsprisen, men der forelig-

Tabel 8: Detailavancen 1891-1957 for øl af skatteklasse I i hovedstadsområdet.

Pris-fastsættelses dato	Pris til forbruger ¹⁾ Øre pr. fl.	Pris til detaillist ²⁾ Øre pr. fl.	Detailavancen ³⁾ Øre pr. fl.	Procent af indkøbspris
1. okt. 1891	10	8,50	1,50	17,6
9. sept. 1899	10 ^{1/2}	9,00	1,50	16,7
19. aug. 1901	11	9,33	1,67	17,9
1. jan. 1912	12	10,00	2,00	20,0
1. juli 1912	13	11,00	2,00	18,2
29. april 1916	15	12,67	2,33	18,4
3. juni 1917	18	14,67	3,33	22,7
15. okt. 1917	24	19,67	4,33	22,0
1. juni 1918	27	22,67	4,33	19,1
1. sept. 1919	28 ^{1/2}	24,00	4,50	18,8
17. sept. 1920	31	26,00	5,00	19,2
4. maj 1922	29	24,25	4,75	19,6
29. jan. 1926	27	22,67	4,33	19,1
22. juni 1932	29	24,25 (23,65)	4,75 (4,42)	19,6 (18,7)
29. april 1937	30	25,00 (24,30)	5,00 (4,74)	20,0 (19,5)
5. okt. 1939	34	28,30 (27,50)	5,70 (5,41)	20,1 (19,7)
25. febr. 1940	37	31,20 (30,20)	5,80 (5,62)	18,6 (18,6)
28. mar. 1940	40	33,60 (32,60)	6,40 (5,80)	19,1 (17,8)
25. maj 1941	42	35,55 (34,35)	6,45 (5,97)	18,1 (17,4)
25. okt. 1941	47	40,50 (39,10)	6,50 (6,02)	16,1 (15,4)
27. mar. 1942	50	43,45 (41,95)	6,55 (6,05)	15,1 (14,4)
4. maj 1946	56	49,45 (47,70)	6,55 (6,06)	13,2 (12,7)
1. jan. 1947	58	51,15	6,85	14,5
15. juni 1950	60	52,75	7,25	13,7
20. nov. 1950	63	55,45	7,55	13,6
22. mar. 1951	67	59,45	7,55	12,7
28. juni 1951	71	62,80	8,20	13,1
22. dec. 1953	69	60,80	8,20	13,5
1. okt. 1954	75	65,80	9,20	14,0
27. juni 1955	78	68,20	9,80	14,4
12. juni 1956	79	69,00	10,00	14,5
23. maj 1957	- ⁴⁾	69,80	-	-
15. juni 1957	83	72,80	10,20	14,0

Kilde: Prisene 1891-1918 er meddelt af De forenede Bryggerier; de øvrige priser er oplyst af Bryggeriforeningen, dog hidrører detailpriserne fra 15/6 1950 og fremefter fra Det statistiske Departements detailprismateriale.

Anmærkninger: ¹⁾ Forbrugerpriserne er indtil 15. juni 1950 fastsat af Bryggeriforeningen som bruttopriser; i den første del af perioden fastsattes bruttopriserne dog muligvis af de enkelte bryggerier hver for sig eller blot enkelte af disse. Fra denne dato blev priserne til forbruger givet fri, jfr. fremstillingen i afsnit 27. Tabellen giver en fuldstændig oversigt over ændringerne i bryggeriernes listepreiser i det anførte tidsrum. - ²⁾ I perioden 22. marts 1930-31. december 1946 eksisterede der en særlig detailomsætningsafgift, hvoraf bryggerierne refunderede detailhandlerne en del. Tallene i parentes angiver priserne efter afgiftsrefusion. - ³⁾ Tallene i parentes angiver detailhandlernes bruttoavancer efter fradrag af den del af afgiften, som de handlende selv bar dels i absolutte beløb, dels i procent af indkøbsprisen efter afgiftsrefusion. Det er tallene i parentes, som er bedst egnet til sammenligning med avancerne før og efter den i anmærkning ²⁾ nævnte periode. - ⁴⁾ Der findes ikke detailprisstatistik for den korte periode, hvor bryggeriernes pris af 23. maj 1957 var gældende.

ger ikke tilstrækkeligt materiale til at belyse, hvorledes bruttoavance og dens ændringer typisk har fordelt sig på omkostninger og nettoavance.

Som nævnt i afsnit 27 har der i distrikt I i hele den periode, som omfattes af tabellen, med undtagelse af årene efter 1950 været fastsat bruttopriser for de gængse sorter bajerskøl, i den første del af perioden dog muligvis kun af enkelte bryggerier. Fra 1916 til 1922 og igen fra 1940 til 1950 var prisfastsættelsen for bajerskøl såvel i producent- som i detaileddet underkastet offentlig priskontrol.

For årene 1891-1916 viser tabellen en stigning i detailavancens ørebeløb, medens den procentvise avance først havde stigende tendens og derefter gik noget ned. I årene 1916-1920 kom der på kort tid en kraftig stigning i detailavancens ørebeløb, medens den procentvise ikke viste så store bevægelser, men - med visse svingninger - som helhed lå noget højere end før krigen.

I 1920'erne, hvor engrosprisen var faldende, reduceredes avancebeløbet pr. flaske i takt med prisnedsættelserne, således at den procentvise detailavance var praktisk taget konstant. I 1930'erne skete der forhøjelser af detailavancens absolutte beløb, også når den detailomsætningsafgift, som blev indført i denne periode, jfr. fodnote 2 og 3 til tabellen, fradrages, medens den procentvise avance efter fradrag af afgiften, i perioden 1932-37 var lavere end forud for afgiftens indførelse. I perioden 1940-1950 steg avancebeløbet pr. flaske, medens der foregik et ret stærkt fald i den procentvise avance. I årene efter 1950 har avancebeløbet pr. flaske fortsat været stigende, medens den procentvise avance, der først gik ned og derefter steg noget, stort set har holdt sig på et uforandret niveau. Som omtalt i afsnit 27 har der efter bruttoprissystemets ophævelse i 1950 været større spredning i detailavancen fra forretning til forretning end tidligere.

Kapitel IX.

KARAKTERISTIK OG VURDERING AF KONKURRENCEFØRHOJDENE

30. Oversigt over de nuværende konkurrenceforhold.

Efter at der i det foregående er gjort rede for aftalernes udvikling og nuværende omfang inden for produktion og omsætning af øl og mineralvand, skal der i dette kapitel - især for det vigtigste vareområde, bajerskøllet ¹⁾ — gives en karakteristik og vurdering af konkurrenceforholdene og af konkurrencebegrænsningernes virkninger. Som baggrund herfor skal der i indeværende afsnit gives en kortfattet oversigt over nogle hovedtræk af de nuværende konkurrencevilkår.

For *bajerskøllets* vedkommende kan først nævnes den ret betydelige toldbeskyttelse, som begrænser mulighederne for en konkurrence *udefra*, hvis styrke i øvrigt bl. a. vil afhænge af de tilbudte varers pris og kvalitet. For øl, der indføres på flasker eller små fustager, svarer tolden efter den nu gældende tarif til ca. 42 øre pr. flaske, og for øl indført på fustager med over 50 liter til ca. 20 øre pr. flaske. Hele dette beløb er en beskyttelse af den indenlandske produktion, idet der af importeret øl ud over tolden skal svares ølafgift efter samme regler som af dansk øl (afsnit 5) ²⁾. Til belysning af beskyttelsens forholdsmaessige størrelse kan anføres, at nettosalgsprisen eksklusive afgift for dansk øl af skatteklasse I er 32-34

øre pr. flaske for de bryggerier, som ikke opnår moderation på ølafgiften. Toldafgiften udgør altså for branchens hovedvare ca. 60, respektive ca. 130 % af den almindelige nettosalgspris. Den ubetydelige import, som hidtil har fundet sted, omfatter alene specialiteter, og den har været uden nævneværdig konkurrencemæssig betydning. Den består af øl af klasse B, hvor de tilsvarende procenter er 38 og 80.

På *det indenlandske marked* findes der omkring 30 bryggerier, der fremstiller bajerskøl, jfr. bilag IV, hvoraf fremgår, at tallet varierer en smule fra år til år. De to største bryggerier har tilsammen $\frac{4}{5}$ af salget, medens ingen af de øvrige har over 10 %, og langt de fleste har væsentlig mindre end 1 %. Ved bedømmelsen af disse tal må det dog tages i betragtning, at mere end halvdelen af ølsalget finder sted i København og omegn, hvor de københavnske bryggerier har en særlig stor del af omsætningen. I den øvrige del af landet er forholdet mellem de københavnske bryggeriers og provinsbryggeriernes andel i salget varierende, og i flere bryggeribyer har det lokale bryggeri ifølge Bryggeriforeningen en større salgsandel end de københavnske bryggerier tilsammen.

Ved bedømmelsen af mulighederne for konkurrence mellem indenlandske producenter må der ikke alene ses på konkurrenceforholdene mellem de bestående virksomheder, men også på muligheden for, at der kan opstå *helt nye* bajerskøl-bryggerier, eller at hvidtølsbryggerier kan optage produktion af bajerskøl. Her må det imidlertid erindres, at anlæg af et bajerskøl-bryggeri af nogen-

¹⁾ Betegnelsen bajerskøl bruges i denne betænkning om **alt** skattepligtigt øl, jfr. fodnoten side 10.

²⁾ Afsnits- og kapitelhenvisningerne refererer sig til de steder i det foregående, hvor de pågældende forhold er mere udførligt omtalt.

lunde størrelse kræver en betydelig kapital til anlæg, råvarer, halvfabrikata, flasker og kasser m. m. (afsnit 3). Endvidere har det betydning, at produkterne har karakter af mærkevarer, som ikke mindst for de to største bryggeriers vedkommende er stærkt indarbejdede. På samme måde, som det er tilfældet i andre brancher med indarbejdede mærkevarer, kræves der af en ny virksomhed en kraftig reklameindsats og andet salgsarbejde, for at den kan få sine mærker placeret, og dette bidrager til at forøge kapitalbehovet. Endvidere kan det nævnes, at de handlende for at opnå størst mulig lageromsætnings hastighed helst begrænser sig til at føre det mindst mulige antal mærker. Efter de gældende bestemmelser om ølafgiften gives der visse afgiftslempelser, som især er af betydning for bryggerier med en lille omsætning, men denne lempelse ydes kun til allerede eksisterende bryggerier (afsnit 5).

Alt i alt er mulighederne for konkurrence fra nye producenter næppe af væsentlig betydning. Det kan i denne forbindelse oplyses, at der siden den udprægede etableringsperiode i 1870'erne kun er oprettet ét nyt bajerskøl-bryggeri af større konkurrencemæssig betydning, nemlig A/S Bryggeriet Stjernen, der blev stiftet i 1902. Senere har enkelte hvidtølsbryggerier — navnlig i 1930'erne — optaget produktion af bajerskøl, men de fleste indstillede produktionen igen efter få års forløb, jfr. oversigten over antal virksomheder i bilag IV, og kun et enkelt af disse bryggerier har opnået en andel af det samlede salg på over 1 %.

Bryggeriforeningen og de to største bryggerier har over for kommissionen udtalt, at årsagen til, at der i en del år ikke er oprettet større bajerskøl-bryggerier, efter deres formening er, at man med de priser, der har kunnet opnås, ikke har haft udsigt til en rimelig forrentning. Spørgsmålet om bryggeriernes rentabilitet i perioden 1922-56 belyses nærmere nedenfor i kap. X.

Konkurrencen mellem *de bestående* bajerskøl-bryggerier og imellem deres salgskuske og depoter er reguleret gennem et omfattende system af aftaler: dels aftaler mellem de fleste af Bryggeriforeningens medlemmer, omfattende virksomheder med til-

sammen ca. 90 % af det indenlandske salg (kap. V), dels aftaler mellem de to største producenter, Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier (Tuborg), der som nævnt tilsammen har $\frac{4}{5}$ af salget og som medlemmer af Bryggeriforeningen tillige er deltagere i dennes aftaler (kap. IV). Igen-nem disse to sæt af aftaler, som i deres væsentligste træk har været uforandret i de sidste 40-50 år, og som har forløbere langt tilbage i tiden (kap. III), er der lagt forskellige bånd på en række af de konkurrencemidler, som en virksomhed kan anvende for at sikre sig en større del af omsætningen.

Ved *aftalerne inden for Bryggeriforeningen* (kap. V) er det fastsat, at deltagerne og deres salgskuske og depoter skal overholde aftalte minimumspriser, og priserne må ikke under nogen form omgås ved rabatter, gaver eller andre ekstra ydelser.

Deltagerne er frit stillet med hensyn til, hvilke beløb de vil anvende til reklame, men der må som hovedregel kun anvendes reklameformer, som er udtrykkelig tilladt, jfr. afsnit 19 foran. Pengeudlån, kaution o. lign. til kunder er som hovedregel forbudt.

Deltagernes adgang til oprettelse og opretholdelse af depoter er reguleret gennem en række bestemmelser. Hvert depot har sit salgsområde, således at der ikke kan opstå nogen form for konkurrence mellem de enkelte bryggeris depoter. Depoterne skal overholde priser, bryggerierne fastsætter, men depoter fra forskellige bryggerier kan i øvrigt konkurrere med hinanden inden for de grænser, som aftalerne sætter.

Detailsalget af bajerskøl fra butik har tidligere været reguleret igennem fastsættelsen af bruttopriser, men faste priser gælder nu kun for depoternes salg til detailhandlere og restauratører samt for depoternes eget detailsalg, der kun er af ringe omfang.

Endelig skal det nævnes, at Bryggeriforeningens aftaler foreskriver, at nye ølsorter ikke må bringes i handelen uden at det en vis tid i forvejen er anmeldt til Bryggeriforeningen, som straks underretter de øvrige medlemmer om den nye ølsorts navn, skattekasse og pris.

Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier er som nævnt medlemmer af

Bryggeriforeningen og deltagere i aftalerne inden for foreningen. Herigennem reguleres såvel deres indbyrdes konkurrence som konkurrencen mellem de to bryggerier og de øvrige aftaledeltagere. Den indbyrdes konkurrence er imidlertid yderligere begrænset igennem *kontrakten af 1903* og de aftaler og det øvrige samarbejde, der har udviklet sig under den (kap. IV). De to virksomheder deler overskud og tab lige år for år af den del af deres virksomhed, som falder ind under overenskomstsforholdet, og de er i en række vigtige spørgsmål underlagt en fælles ledelse med ligelig repræsentation fra hver part. Ved dette samarbejde fastlægges det f. eks., hvor meget hver af de to bryggerier må anvende til reklame, ligesom spørgsmål om optagelse af nye produktioner og investering i nyanlæg afgøres i fællesledelsen. Endvidere er der igennem særlig aftaler, som udfylder kontrakten af 1903, sat en grænse for de to parter anvendelse af salgsinspektører, samt ydelse af lån og gaver til kunder.

Det tredje største bryggeri, *A/S Bryggeriet Stjernen*, der ikke er medlem af Bryggeriforeningen, har givet foreningen tilsagn om med nærmere angivne undtagelser at ville overholde prisaftalerne (afsnit 18). Bryggeriet handler også på andre punkter i overensstemmelse med foreningens aftaler og vedtægter og er deltager i den særlige emballageoverenskomst (afsnit 19).

Konkurrencebegrænsningerne for *hvidtøl* og *mineralvand* er mindre omfattende end for hovedvaren *bajerskøl*.

Hvidtøl fortoldes efter samme regler som *bajerskøl*, men fremstilles ifølge oplysninger fra bryggeriernes side ikke uden for Danmark. *Mineralvand* fortoldes med 12 øre pr. liter for hvide vande og 50 øre pr. liter for søde vande. Den totale import har i de senere år udgjort mindre end $\frac{1}{2}$ % af den samlede produktion. Importen angår væsentligst hvide naturvande fra Sverige.

Muligheden for konkurrence fra nyoprettede indenlandske virksomheder er med hensyn til *hvidtøl* og *mineralvand* større end ved *bajerskøl*, idet produktionsprocessen er mere enkel og mindre kapitalkrævende, og etablering af nye virksomheder har spillet en rolle i perioden mellem de to verdens-

krige, navnlig for den stadig stigende mineralvandsproduktion.

Heller ikke mellem de bestående virksomheder er konkurrencebegrænsningerne så omfattende som for *bajerskøl*ets vedkommende (afsnit 23 og 25).

*Hvidtøl*s produktionen er underlagt pris-aftaler, som imidlertid ikke omfatter så stor en del af salget som aftalerne vedrørende *bajerskøl*; aftalerne er desuden mindre detaljerede og af løsere karakter. Endvidere er produktionen af *hvidtøl* ikke i samme grad som *bajerskøl*produktionen for hovedpartens vedkommende koncentreret på nogle få virksomheder. Der findes omkring 130 virksomheder, der fremstiller *hvidtøl*. De to største producenter (herunder ikke Carlsberg Bryggerierne, som ikke fremstiller *hvidtøl*) havde i 1955 tilsammen halvdelen af produktionen. De 10 største virksomheder havde 69 % af produktionen (kap. VI).

Hvad endelig angår *mineralvand*, findes der ca. 200 virksomheder, der fremstiller disse varer. De to største producenter, Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier, havde i 1955 omkring 45 % af salget, og de 10 største virksomheder havde tilsammen 71 %. Af mineralvandsproducenterne er ca. en tredjedel, der formentlig har størstedelen af produktionen, tilsluttet brancheforeninger, men der findes ingen aftaler for denne varegruppe (kap. VII).

For alle tre varegrupper, men dog især for *hvidtøl* og *mineralvand*, gælder det, at hele landet ikke uden videre kan betragtes som ét sammenhængende marked, idet bl. a. omkostningerne ved forsendelse fra et sted til et andet giver de lokale virksomheder en vis konkurrencemæssig beskyttelse.

31. Konkurrencen på kvalitet, service og reklame.

Skønt der for branchens vigtigste vareområde, *bajerskøl*et, gør sig en lang række konkurrencebegrænsninger gældende, hævder Bryggeriforeningen, at der faktisk foregår en konkurrence, som sikkert er skarpere end i de fleste andre industrier. Foreningen anfører, at konkurrencen navnlig viser sig med hensyn til reklame, kvalitet og good-

will (service). Konkurrenceforholdene på disse områder skal derfor belyses i dette afsnit.

Kvalitetskonkurrencen er efter Bryggeriforeningens oplysninger langt den vigtigste konkurrenceform. Der foregår dog ikke inden for de enkelte skatteklasser nogen konkurrence mellem de enkelte bryggerier med hensyn til det fremstillede øls alkoholindhold og ekstraktstyrke (indbrygningsstyrke). Der henvises herom nærmere til fremstillingen i afsnit 2, hvor bl. a. betydningen af beskatningslovenes regler om alkoholindhold og ekstraktstyrke omtales. Eventuelle kvalitetsforskelle mellem de forskellige bryggeriers produkter inden for samme skatteklasse giver sig i første række udtryk i forskellig smag og afhænger af forskelligheder i de anvendte råstoffer og hjælpeprodukter samt i forholdene under øllets produktion og behandling. Kvalitetskonkurrencen går da ud på at fremstille øl, der falder i det størst mulige antal forbrugeres smag. For pilsnerøl, der er den dominerende ølsort, tilstræbes ifølge Bryggeriforeningens oplysninger gennemgående fremstilling af et lyst, let øl med moderat humlesmag.

Konkurrencen på kvalitet kan dels tage form af, at det enkelte bryggeri introducerer nye øltyper, dels give sig udslag i, at de eksisterende typer søges forbedret. Endelig er alene opretholdelsen af en ensartet og stabil kvalitet af konkurrencemæssig betydning for det enkelte bryggeri, og det fremgår af udtalelser fra bryggerierne side, at det på grund af fremstillingsprocessernes og produkternes særlige karakter frembyder specielle problemer for et bryggeri at holde sine produkter på et stabilt kvalitetsniveau.

Som omtalt i afsnit 19 bestemmer Bryggeriforeningens kollegiale vedtægter, at ølsorter, der ikke med navn, skatteklasse og pris er optaget i prisaftalerne, ikke må bringes i handelen, før der er hengået en vis tid - for klasse I, A og B fire måneder - efter, at skriftligt varsel er indgivet til Bryggeriforeningen, der straks gør de øvrige medlemmer bekendt med indkomne anmeldelser. Disse regler synes egnet til at give de øvrige bryggerier lejlighed til at imødegå de konkurrencemæssige virkninger af den nye øl-

sorts fremkomst ved selv at tage produktionen af nye sorter op. Bidrager reglerne således til, at det bliver vanskeligere for det enkelte bryggeri at opnå noget forspring fremfor de andre, skulle de også til en vis grad afsvække tilskyndelsen til at tage initiativet til at introducere nye typer, selv om de ikke forhindrer, at en udvikling i denne retning kan finde sted. Bryggeriforeningen har over for disse synspunkter anført, at der rent faktisk er introduceret en del nye typer, og har henvist til, at anmeldelserne om nye ølsorter ikke behøver at indeholde nogen nærmere betegnelse af øltype, indbrygningsprocent m. v., men blot navn, skatteklasse og pris. Foreningen har endvidere udtalt, at underretningen til de øvrige medlemmer nærmest må betragtes som en meddelelse om, at der er sket en tilføjelse til prisaftalerne. Tilbage bliver imidlertid bestemmelsen om den ret betydelige tidsfrist mellem anmeldelsens dato og det tidspunkt, da den nye ølsort tidligst må bringes på markedet, og man kan derfor ikke efter kommissionens opfattelse frakende orienteringen til de øvrige medlemmer konkurrencemæssig betydning.

Om de problemer, der knytter sig til kvalitetskonkurrencen, har Bryggeriforeningen i øvrigt udtalt følgende:

»Det er af meget stor betydning, at det øl, der udbydes, er »rent«, d.v.s. uden fremmed smag stammende fra andre organismer end bryggerigær. Det har endvidere stor betydning i konkurrencen, at øllet ved opskænkning har et passende skumindhold, hidrørende fra kulsyreindholdet i selve øllet, og stor skumholdbarhed således at øllet ikke efter få minutters forløb står fladt i glasset. Endvidere er det af meget stor betydning, at øllet gennem længere tid er upåvirkeligt af kulde og varme, således at det holder sig »blankt«, selv om det afvekslende opbevares i køleskabe og i stuetemperatur. Selv under de bedste opbevaringsbetingelser vil alt øl dog kun have en begrænset holdbarhed. Det vil efterhånden ved henstand blive uklart - »sløret« - og miste en del af sin velsmag. Det er selvfølgelig af stor betydning for de enkelte bryggeriers salg, at holdbarhedsgrensen udstrækkes længst muligt.

Ølfremstillingen og da ganske særligt pilsnerfremstillingen er forbundet med mange vanskeligheder, da den er baseret på gæring og let påvirkes i uheldig retning under maltens og øllets behandling på bryggeriet. Bryggerierne har derfor oprettet laboratorier, som for de større bryggerier er knyttet til selve virksomheden, medens de mindre bryggerier må støtte sig til handelslaboratorier.

Der er ingen tvivl om, at kvalitetskonkurrencen er af meget stor betydning for størrelsen af det enkelte bryggeris salg. Det kan vel ikke hævdes,

at et bryggeri altid er sikker på at få et tilstrækkeligt stort salg, hvis det er i stand til at fremstille et uaddeleligt produkt, som falder i publikums smag. Mange andre forhold kan hindre bryggeriet i at vinde frem i salgsarbejdet over for andre bryggeriers lige så gode produkter. Men det er aldeles givet, at et bryggeri, som ikke er i stand til at konkurrere på kvaliteten, ikke formår at fremstille et ensartet produkt eller ikke kan beherske de »uheld«, som altid truer i bayerskølproduktionen og navnlig for det lette pilsnerøl, uvægerligt vil være udsat for en meget stor tilbagegang i salget«.

De citerede bemærkninger tager formentlig for en stor del sigte på de problemer, der for et bryggeri er forbundet med at opretholde en ensartet, stabil kvalitet for et bestemt produkt, således at navnlig temporære afvigelser i uheldig retning undgås. Det fremhæves imidlertid fra Bryggeriforeningens side, at bryggerierne også til stadighed bestræber sig for at hæve kvalitetsniveauet på længere sigt, og ifølge Bryggeriforeningens udtalelser er der i de senere år opnået betydelige forbedringer på en række punkter, bl. a. vedrørende produkternes holdbarhed og kuldestabilitet, der er af stigende betydning på grund af den tiltagende anvendelse af køleskabe i husholdningerne.

Hvad angår konkurrencen på *goodwill*, er det af Bryggeriforeningen anført, at denne konkurrence tager sigte på bryggeriets og dets ledelses anseelse og navnlig på den bedst mulige kundebetjening. Som nævnt i afsnit 15 er der mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier truffet forskellige aftaler om begrænsning i anvendelsen af salgsinspektører og om ydelse af gaver og kundelån; men i øvrigt er der ikke inden for bryggeribranchen nogen begrænsninger med hensyn til konkurrence på *goodwill* og service. Det synes da også, som om konkurrencen har ført til en temmelig vidtgående kundebetjening. Af de forhandlinger, der har været ført såvel med bryggeriernes som de handelsses organisationer, fremgår det, at der »kæles« for kunderne. Depoterne og salgskuskene besøger kunderne et fast antal gange om ugen, i byerne som regel 2 gange, men derudover leveres bestillinger, selv i mindre partier end hele kasser, omgående. Hvis varerne eller deres emballage er behæftet med fejl, ydes der refusion efter nærmere undersøgelse, og salgsspektørerne

aflægger med mellemrum *goodwill*-besøg hos de handlende. Den betydning, man til lægger denne konkurrenceform, fremgår også af, at det under de stedfundne forhandlinger er blevet fremhævet, at konkurrencen om den enkelte kunde er uhyre hård, hvorfor et vellidt salgspersonale er af stor betydning.

Som tidligere nævnt bestemmer virksomhederne selv, hvilke beløb de vil anvende til reklame, men der er inden for Bryggeriforeningen truffet overenskomst om reklameformerne, for provinsbryggerierne dog kun med virkning uden for deres lokalområde (afsnit 19). For Carlsberg og De forenede Bryggerier gælder desuden, at reklamebeløbene fastsættes af fællesledelsen ifølge kontrakten af 1903 (afsnit 14 og 15).

32. Konkurrencen mellem de store og de små bryggerier.

I dette afsnit behandles konkurrenceforholdet mellem store og små bryggerier og i forbindelse hermed konkurrencen mellem bryggerier med henholdsvis et landsomfattende og et mere snævert afgrænset markedsområde. Endvidere omtales konkurrencen mellem bryggerier, der henholdsvis er tilsluttet og står uden for prisaftalerne. Det indbyrdes konkurrenceforhold mellem de to største bryggerier tages op til behandling i de to følgende afsnit.

Til denne opdeling af fremstillingen har de to største bryggerier og Bryggeriforeningen bemærket, at den kan give læserne det fejlagtige indtryk, at de to største bryggerier i konkurrencen over for de øvrige optræder som en samlet blok. Efter det markedsområde, de dækker, kan bryggerierne stort set deles op i landsbryggerier, landsdelsbryggerier og bryggerier med et lokalt marked, bestående af bryggeriets egen by med opland. Der foregår ikke nogen direkte konkurrence mellem samtlige bryggerier, navnlig ikke mellem små lokalbryggerier, der ligger fjernt fra hinanden, men blandt de bryggerier, der optræder som leverandører på en bestemt plads, konkurrerer hvert bryggeri, også hvert af de to store, med alle de øvrige.

Kommissionen har dog fundet det mest praktisk at opretholde den omtalte opdeling af fremstillingen. De særlige aftaler mellem de to største bryggerier gør det naturligt at tage forholdet mellem disse op til særskilt behandling. I øvrigt indtager de to største bryggerier alene ved deres størrelse en særstilling inden for bryggeribranchen, og det er derfor bl. a. af interesse at undersøge deres sammenlagte andel af omsætningen, således som det er gjort senere i dette afsnit.

I mange industrigrene antages der normalt at være en typisk forskel på *omkostningerne pr. vareenhed hos større og mindre virksomheder*, således at de større virksomheder arbejder billigere end de mindre. Med denne antagelse om eksistensen af såkaldte stordriftsfordele benægtes ikke kapacitetsudnyttelsens betydning, og en lille virksomhed med god kapacitetsudnyttelse kan meget vel have lavere enhedsomkostninger end en stor virksomhed, hvis kapacitetsudnyttelse er utilfredsstillende. På længere sigt bliver kapaciteten imidlertid som regel afpasset efter det salg, der kan opnås, og ved drøftelsen af spørgsmålet om eventuelle stordriftsfordele er problemet det, om der mellem virksomheder af forskellig størrelse, men med nogenlunde ens kapacitetsudnyttelsesgrad er nogen typisk forskel på enhedsomkostningernes højde. Hvorledes forholdene i så henseende arter sig i bestemte brancher, vil naturligvis være af betydning for de pågældende virksomheders indbyrdes konkurrenceevne og må på længere sigt i almindelighed blive medbestemmende for virksomhedernes antal og størrelsesfordeling.

Spørgsmålet om omkostningernes højde hos større og mindre virksomheder må ikke mindst være af interesse, når der er en så udpræget forskel på virksomhedernes størrelse som blandt bajerskøl-bryggerierne. Bryggeriforeningen har stærkt understreget kapacitetsudnyttelsens betydning for omkostningernes højde og har i øvrigt udtrykt tvivl om, hvorvidt der alt i alt er nogen forskel på enhedsomkostningerne hos store og små bryggerier. Ved de forhandlinger, der fra kommissionens side er ført med repræsentanter for enkelte bryggerier, har der været almindelig enighed om, at der er åben-

bare stordriftsfordele med hensyn til aftapningen. Det er også blevet påpeget, at et stort bryggeri har fordele ved varernes forsendelse (hele vognladninger, egne jernbanevogne) i sammenligning med bryggerier, der foretager lignende forsendelser i mindre skala. Med hensyn til salgsarbejdet har repræsentanterne for små bryggerier udtalt, at det er vanskeligt at tage kampen op med store bryggerier, og det er bl. a. blevet anført, at det er relativt dyrt for et lille bryggeri at reklamere. Det er herimod fra anden side blevet anført, at et lille bryggeri, der er indrettet på at dække et lokalt marked, har forholdsvis små distributionsomkostninger.

I konkurrencen mellem store og små bryggerier drager de sidstnævnte fordel af *lempelserne i ølbeskatningen*. Som omtalt i afsnit 5 betaler kun de 2-3 største bryggerier fuld afgift af bajerskøllet, medens de øvrige opnår en moderation. Dette system blev i sin tid motiveret med, at de store bryggerier arbejdede billigere end de små. Efter de nugældende regler gives der for øl af skattekasse I, A og B, en bestemt lempelse for et kvantum på 2.000 hl pr. år, men såfremt bryggeriets samlede salg af de nævnte sorter overstiger 3.000 hl, nedsættes moderationen, der stadig gælder et kvantum på 2.000 hl, gradvist, indtil lempelsen helt bortfalder, når salget overstiger en vis grænse. Afgiftslempelsen er derfor af størst betydning for de mindste bryggerier. Ølafgiften er efter de nugældende regler godt 10 øre mindre pr. flaske for de mindste bryggerier end for de største, eller et beløb svarende til knap en tredjedel af den ubeskat - tede nettosalgspris i de bryggerier, som betaler fuld afgift. For mellemstore bryggerier er afgiften pr. flaske kun forholdsvis lidt lavere end for de største.

Da der gælder *prisaftaler* for bajerskøl, er der í or så vidt ikke nogen priskonkurrence mellem deltagerne i aftalerne. Medens producentpriserne for mærkevarer i almindelighed er ens over hele landet, og medens der som regel ved prisaftaler fastsættes en fælles pris for alle deltagerne, er de aftalte priser for øl af skattekasse I, A og B, imidlertid ikke ens over alt for samtlige deltagere

i prisaftalen, jfr. tabel 6 i afsnit 18. Reglerne er af et sådant indhold, at *prissystemets opbygning* er af betydning for konkurrenceforholdet mellem de to store københavnske bryggerier og provinsbryggerierne. Der sondres mellem distrikt I, d. v. s. hovedstadskommunerne med omegn, og distrikt II, som er det øvrige land. De to store bryggeriers priser ved levering til detailhandlere, restauratører m. v. er højere i distrikt II end i distrikt I og er i distrikt II højere end de for provinsbryggerierne gældende priser.

Fra Bryggeriforeningens og de to store bryggeriers side har man som baggrund for de store bryggeriers højere priser i distrikt II bl. a. henvist til fragtomkostningerne. Prissystemet kan dog ikke forklares fuldt ud ved fragtomkostningernes betydning. De store bryggeriers priser er ens over alt i distrikt II, således at der kun kan være tale om en summarisk fragtberegning, og der kan endvidere henvises til, at for provinsbryggerierne er prisen for øl af skatteklasse I *uanset bryggerieis beliggenhed* forskellig, alt efter som salget finder sted til a) Sjælland, Møn og Bornholm, b) det øvrige distrikt II, c) distrikt I. Sidstnævnte sted er priserne for øl af alle de tre omtalte skatteklasser ens for samtlige bryggerier, der deltager i aftalerne, og der er altså ikke her tale om nogen merpris for øl fra provinsbryggerierne.

Den i distrikt II gældende forskel mellem de to store bryggeriers og provinsbryggeriernes priser medfører en vis konkurrencemæssig fordel for provinsbryggerierne. Da detailprisen sædvanligvis er ens for alle ølmærker af samme type, er der ganske vist ikke nogen prismæssig tilskyndelse for forbrugerne til at foretrække det ene bryggeris produkter fremfor det andets. Men de handlende og restauratørerne tilskyndes til at begunstige provinsbryggeriernes øl, da indkøbsprisen her for øl af skatteklasse I er $\frac{3}{4}$ -1 øre lavere pr. flaske og for luksusøl $\frac{1}{2}$ øre lavere pr. flaske end for øl fra de to store bryggerier¹⁾.

Til forklaring af denne prisstruktur har Bryggeriforeningen og de to store bryggerier

¹⁾ Prisforskellens størrelse for skatteklasse I i perioden 1919-56 fremgår af kolonne 5 og 6 i tabel 13, side 100.

anført, at Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier har kunnet affinde sig med, at provinsbryggerierne ved salg i distrikt II af konkurrencemæssige grunde har lagt deres priser $\frac{1}{2}$ til 1 øre pr. flaske lavere end de to københavner-bryggerier, idet disses varer er kendt og anerkendt som mærkevarer. Det er yderligere blevet anført, at provinsbryggeriernes priser i distrikt II allerede forud for prisaftalens indgåelse i 1899 var lavere end de to store københavnske bryggeriers, og at det for at få prisaftalen i stand var nødvendigt at opretholde dette forhold. Nar priserne i distrikt I er ens for alle bryggerier, skyldes det ifølge Bryggeriforeningen og de to store bryggerier, at de mindre virksomheder i provinsen ikke kan tage nogen merpris for det øl, de sælger i København, idet de ikke har en sådan styrke over for kunderne, at de kan få de handlende til at sælge deres bayerskøl med en lavere avance end den, de kan opnå ved salg af de københavnske bryggeriers produkter.

I forbindelse med foranstående drøftelse af prisstrukturen under aftalesystemet skal nævnes, at bryggeriet »Stjernen«, der ikke deltager i aftalerne, men følger de aftalte priser, som omtalt i afsnit 18 i det væsentlige holder samme priser i distrikt II som provinsbryggerierne.

Der findes ikke her i landet som visse steder i udlandet aftaler om *områdedeling*, således at hvert bryggeri får sit salgsområde, hvortil de øvrige ikke må levere. Men *de lokale provinsbryggerier kan dog alligevel inden for deres nærmeste opland regne med en noget stærkere stilling* over for deres konkurrenter end ved salg uden for oplandet. Som netop nævnt giver prissystemets opbygning provinsbryggerierne en vis konkurrencemæssig fordel over for de to store københavnske bryggerier, og samtidig vil det lokale bryggeri have lavere distributionsomkostninger end dem, der løber på ved tilførsel og salg af øl andetsteds fra, f. eks. fra hovedstaden. Hertil kommer, at det lokale bryggeri formentlig hos en del handlende og forbrugere kan regne med en vis forkærlighed for de lokale produkter, og det kan desuden nævnes, at reklameoverenskomstens

begrænsninger ikke for et provinsbryggeris vedkommende gælder på bryggeriets »egen plads«, der er defineret som det område, hvor bryggeriets egne vogne kører, dog højst 20 km fra bryggeriet.

Medens prissystemets opbygning angår samtlige bryggerier, har de øvrige netop omtalte forhold antagelig størst betydning for de små lokalbryggerier, for hvilke tillige moderation på ølafgiften spiller størst rolle. Ved salg ud over det nærmeste opland og navnlig ved afsætning til fjernere egne gør visse hemmende faktorer sig gældende. Bryggeriet må da i hvert fald afsætte en del af sine produkter til områder, hvor de ikke på forhånd nyder samme goodwill som i bryggeriets egen by. Desuden må en del af varerne forsendes over længere afstande og med højere distributionsomkostninger. Som foran omtalt må man i denne forbindelse regne med, at forsendelsesomkostningerne under i øvrigt lige vilkår bliver højere for et mindre bryggeri end for et større.

I forbindelse med redegørelsen for konkurrencen mellem store og små bryggerier skal endvidere omtales *forskellige specielle forholdsregler til fordel for mindre bryggerier*. Som omtalt i afsnit 19 fandtes der inden for Bryggeriforeningen i en del af året 1939 en aftale om, at der ikke måtte oprettes nye depoter i en afstand af 20 km fra en by, hvor et medlemsbryggeri var beliggende. I 1952 og 1953 meddelte de to store københavnske bryggerier de øvrige medlemmer, at de midlertidigt ville indstille salgsinspektøernes besøg i de byer, hvor der fandtes andre medlemsbryggerier. Besøgene genoptoges september 1954 i de større byer og juli 1955 tillige i de mindre. Endelig kan det nævnes, at Bryggeriforeningen og fra 1942 et særligt finansieringsinstitut med tilknytning til Bryggeriforeningen som nærmere omtalt i afsnit 7 ved forskellige lejligheder har ydet støtte til opretholdelse og modernisering af bryggerier, der var kommet i økonomiske vanskeligheder.

Om motiveringen for disse forskellige forholdsregler har Bryggeriforeningen og de to store bryggerier forklaret, at de er udsprunget af almindelige kollegiale hensyn. Hvad angår den finansielle støtte gennem Brygge-

riforeningen, respektive dennes finansieringsinstitut, har man henvist til, at de to store bryggerier ikke her har nogen afgørende indflydelse, samt at lignende hjælpeaktioner finder sted på andre erhvervsområder, f. eks. ved bankrekonstruktioner.

Som tidligere nævnt findes der *bajerskøl-bryggerier uden for Bryggeriforeningen*, idet ca. 10% af det indenlandske salg ligger på ikke-medlemmer, heri dog også medregnet bryggeriet »Stjernen«, som på flere punkter har givet Bryggeriforeningen tilsagn om at følge foreningens aftaler. De fritstående bryggerier har indtil for ganske nylig kun undtagelsesvis betjent sig af priskonkurrence. Bryggeriforeningen har torklaret dette forhold ved, at aftaledeltagerne har ført en moderat prispolitik, idet det ved forhandlingerne om prisaftalerne som regel var det medlem, som var villig til at sælge billigst, som blev bestemmende for minimumspriserens højde. Foreningen mener derfor, at det ikke har kunnet betale sig for fritstående virksomheder at sælge billigere end aftaledeltagerne, og man har aldrig haft nødig at iværksætte modforanstaltninger over for sådanne undersælgere. Bryggeriforeningen har yderligere henvist til, at et bryggeri, der vinder frem i afsætning, samtidig får mindre moderation på ølafgiften.

Ved forhandling med enkelte af de udenforstående bryggerier har kommissionen fået bekræftet, at disse virksomheder har erfaring for, at forsøg på at vinde frem ved at sælge billigere end foreningens medlemmer ikke har kunnet betale sig. De pågældende bryggerier har henvist til, at det er reklamen og salgsarbejdet og ikke prisen, som er afgørende for, hvad der kan sælges. De store bryggeriers kendte mærker er så indarbejdet i forbrugernes bevidsthed, at det ikke giver nævneværdig omsætningsfremgang for de mindre bryggeriers varer, hvis disse sælges til en lavere pris. Tværtimod vil den lavere pris ofte blive taget som udtryk for en dårligere kvalitet og således direkte modvirke salget.

Uanset disse erfaringer udtrådte enkelte af de mindre bryggerier i Bryggeriforeningen som nævnt i afsnit 18 i 1953 af foreningens prisaftaler. De pågældende bryg-

gerier nedsatte deres priser for skatteklasse I med indtil 5 øre pr. flaske, men det er oplyst, at kun et enkelt af bryggerierne har opnået en nævneværdig forøgelse af salget af skatteklasse I, og dette bryggeri iværksatte samtidig med prisnedsættelsen en kraftig reklamekampagne. Derimod har nogle af de pågældende samt enkelte bryggerier uden for Bryggeriforeningen skaffet sig en betydelig salg fremgang ved i en periode at sælge øl af skatteklasse A til den gængse pris for skatteklasse I. Skatteklasse A koster ellers ifølge prisaftalen 15 øre pr. flaske og i luksusudstyr 25 øre pr. flaske mere end almindeligt bayerskøl - jfr. tabel 6, side 44 - og de pågældendes andel af salget steg i løbet af 3 år fra knap 1 % til ca. $\frac{1}{3}$ af det samlede salg af denne vare.

Som forklaring på, at de pågældende bryggerier har kunnet se deres interesse i at nedsætte deres priser så stærkt, har Bryggeriforeningen henvist til, at statskassen indtil beskatningssystemets omlægning i 1955 bar 43% af prisnedsættelsen, idet omsætningsafgiften, som udgjorde denne procent-sats, blev betalt af bruttosalgsprisen, d. v. s. prisen inklusive afgift; den nedsættelse af bryggeriets nettosalgspris, som svarede til en prisnedsættelse på henholdsvis 15 og 25 øre pr. flaske, var altså henholdsvis 8,55 og 14,25 øre pr. flaske.

Med de nuværende afgiftsregler slår en nedsættelse af et bryggeris bruttosalgspris imidlertid fuldt ud igennem i nettosalgsprisen. Af de bryggerier, som i 1953 nedsatte prisen for kl. I øl med indtil 5 øre pr. flaske, har to derefter på ny sat deres priser op til prisaf talepriserne, medens de øvrige har opretholdt differencen. For kl. A-øllet medførte den ændrede beskatningsform, at de billigtsælgende bryggerier måtte sætte deres

priser op over bryggeriforenings-bryggerier-nes kl. I-pris. Bl. a. i kraft af billigere udstyr holder nogle bryggerier dog endnu kl. A-øllet i en særlig lav pris.

Bortset fra disse eksempler, der altså delvis har været betinget af beskatningssystemet, synes der ikke at have været priskonkurrence for bayerskøl.

Efter den foregående gennemgang af konkurrenceforholdene skal der nu gøres rede for omsætningens fordeling mellem forskellige grupper af bryggerier.

I tabel 9 er det belyst, hvorledes salget på det indenlandske marked af hovedvaren, øl af skatteklasse I, har været fordelt i visse udvalgte kalenderår, og der gives desuden i teksten oplysninger, der er baseret på et mere detaljeret talmateriale. Tabellen viser den andel af salget, der i hvert af de pågældende år er faldet på de to største bryggerier, på de tre derefter største og så fremdeles. Virksomhederne i de to første grupper har i alle de behandlede år været de samme. Gruppen »Tre følgende« omfatter bryggeriet »Stjernen« og to provinsbryggerier. Under »Fem følgende« og »Øvrige virksomheder« optræder i visse tilfælde den samme virksomhed i nogle af årene i den ene, i andre i den anden gruppe.

Som naturligt er, viser de enkelte virksomheders markedsandele ofte noget større svingninger end den andel, der falder på grupper af virksomheder som dem, der er opført i tabellen. Det må endvidere erindres, at en relativt beskedne forandring i de to største bryggeriers salgsandel forholdsmæssigt må påvirke de resterende virksomheders procentvise andel af markedet langt stærkere, når de tilsammen kun har 20—25% af markedet.

Tabel 9: Fordelingen 1925—1955 af den indenlandske omsætning af øl af skatteklasse I imellem bryggerier i forskellige størrelses grupper ¹⁾).

	Procent af det samlede salg på hjemmemarkedet					
	1925	1935	1940	1945	1950	1955
To største virksomheder.	73,6	75,4	79,2	74,2	78,4	82,9
Tre følgende virksomheder.	12,3	16,8	13,2	13,7	14,1	11,0
Fem følgende virksomheder.	7,2	4,9	4,0	6,2	4,9	4,1
Øvrige virksomheder.	6,9	2,9	3,6	5,9	2,6	2,0

¹⁾ Tabellen er opstillet på grundlag af oplysninger fra Det statistiske Departement og Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

De to største bryggerier, Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier, der omkring århundredskiftet havde ca. $\frac{2}{3}$ af salget af de dengang mest gængse bajerskølssorter, havde i perioden 1925-35 ca. tre fjerdedele af salget af almindeligt pilsner- og lagerøl af skatteklasse I. Fra 1935 til 1940 steg andelen jævnt fra 75 til 79 %. Den gik derefter noget tilbage under krigen og lå i de første efterkrigsår på ny omkring ca. 75%, indtil den i årene 1949-1955 gik op til ca. 83%. Det indbyrdes forhold mellem de to store bryggeriers omsætning behandles nærmere i næste afsnit. Her skal blot bemærkes, at forholdet mellem de to bryggeriers salg af øl af skatteklasse I var praktisk taget konstant i 1930'erne, medens det i tiden derefter og navnlig i tiden efter krigen har været præget af større bevægelser.

Betrakter man fordelingen af salget mellem henholdsvis de tre københavnske bryggerier og provinsbryggerierne, viser de for kommissionen foreliggende oplysninger, at provinsbryggeriernes samlede andel af salget af øl af skatteklasse I 1930'erne igennem var temmelig konstant fra år til år, omend med noget aftagende tendens. Andelen steg noget under krigen, men billedet ændrede sig igen i efterkrigsårene, da de to store bryggeriers part af salget som foran omtalt var voksende. I 1951 var provinsbryggeriernes andel kommet ned under niveauet fra 1930'erne. Som foran omtalt indstillede de to store bryggerier henholdsvis i 1952 og 1953 midlertidigt (indtil 1954-55) salgsspektørernes besøg i provinsbyer med medlemsbryggerier fra Bryggerforeningen. Provinsbryggeriernes samlede procentdel af salget lå i årene 1952-1954 omkring en femtedel lavere end i midten af 1930'erne, og ca. to femtedele under niveauet fra 1925. I denne forbindelse må det dog erindres, at det samlede indenlandske salg har været omkring 50 % større i årene efter den anden verdenskrig, end det var i mellemkrigsårene, jfr. bilag IV. Trods den lavere markedsandel i årene 1952-1954 havde provinsbryggerierne under ét derfor mængdemæssigt et større samlet salg af øl af skatteklasse I end i 1930'erne, men det stigende forbrug i tiden efter krigen er altså navnlig kommet de to store københavnske bryggerier til gode.

De største provinsbryggerier har dog i de senere år haft nogenlunde samme procentdel af salget som i 1930'erne. Som det vil ses af den nederste linje i tabel 9, har derimod de mindste bryggerier haft en nedadgående andel af omsætningen, og dette gælder med undtagelse af krigsårene hele den periode, tabellen spænder over. Når der tages hensyn til det større samlede forbrug i tiden efter den anden verdenskrig, havde virksomhederne i denne gruppe dog i 1955 mængdemæssigt omkring det samme samlede salg som i 1930'erne, men mindre end i 1925. Antallet af virksomheder i denne gruppe har i årene 1925-50 varieret mellem 21 og 23, men er gået ned med 4 siden 1950. Nedgangen i denne gruppes salgsandel fra 1950 til 1955 må altså for en del ses i forbindelse med, at antallet af virksomheder er faldet.

Tabel 9 omfatter som nævnt kun øl af skatteklasse I. Betrakter man salget af *alt bajerskøl under ét*, har fremgangen i de to største bryggeriers markedsandel i slutningen af den behandlede periode været lidt mindre end for skatteklasse I alene. Dette hænger sammen med, at en række mindre provinsbryggerier som foran nævnt har haft en betydelig fremgang i salget af luksusøl af klasse A. Beregnet for alt skattepligtigt øl under ét, bliver tallene i sidste kolonne af tabel 9 henholdsvis 81,3 %, 11,1 %, 5,1 % og 2,5 %.

Markedsstrukturen har altså udvist såvel forandringer som forskellige elementer af stabilitet. I forbindelse med ændringerne i salgets fordeling må nævnes den konkurrence, der foregår inden for de ved aftalerne afstukne rammer. Man kan dog næppe fuldt ud forklare forandringerne i de forskellige bryggeriers markedsandele som virkninger af denne konkurrence. Det kan således nævnes, at hovedstadsområdet (inklusive omegnskommunerne), hvor de tre københavnske bryggerier har deres vigtigste marked, har fået en stigende del af landets samlede befolkning gennem hele den behandlede periode, hvor provinsbryggeriernes samlede andel af salget samtidig har været nedadgående. Endvidere har nogle mindre bryggerier udtalt, at der undertiden gør sig en art modesvingninger gældende, således at forbrugerne vender sig fra ét bryggeris mær-

ke til et andets. Bryggeriforeningen og de to store bryggerier betvivler derimod, at en sådan faktor kan nævnes som selvstændig årsag til forskydninger i markedsandelene, og er af den mening, at forandringer i forbrugernes forkærlighed for branchens forskellige produkter må tilskrives kvalitetskonkurrencens og reklamens virkninger.

En af de perioder, hvor markedsandelene har udvist størst stabilitet, var årene 1930-35. I disse år forekom der såvel mellem de tre københavnske bryggerier indbyrdes som mellem disse og provinsbryggerierne under ét kun temmelig små forskydninger i fordelingen af salget. Dette er for så vidt bemærkelsesværdigt, som erhvervslivet i denne periode først prægedes af konjunkturedgang og derefter af et begyndende opsving. Under nedadgående konjunkturer, hvor kapacitetsudnyttelsen forringes, udvikler der sig ofte en skærpet konkurrence, som kan fremkalde væsentlige forandringer i markedsandelene. Når fordelingen af salget mellem bajerskøl-bryggerierne i store træk forblev uforandret, må det antagelig for en del ses i forbindelse med konkurrencebegrænsningerne, men det må dog tillige nævnes, at bajerskøl-bryggeriernes samlede mængdemæssige salg og dermed kapacitetsudnyttelsen kun påvirkedes i forholdsvis beskedent omfang af konjunkturedgangen, jfr. bilag IV.

I store træk har bryggeribranchen for bajerskøllets vedkommende bevaret den samme struktur siden århundredskiftet, omend med en noget aftagende salgsandel for de mindre bryggerier. De to største bryggerier, hvis samlede andel af salget af de vigtigste bajerskøl-sorter omkring århundredskiftet var ca. to tredjedele og i årene 1925-1955 varierede mellem 75 og godt 80 %, har haft den overvejende del af omsætningen. Resten af salget er blevet præsteret af en række bryggerier, hvis antal siden århundredskiftet har varieret en del, jfr. bilag IV, og hvoraf de fleste har været landsdels- eller lokal-bryggerier. Også når man ser bort fra de to største bryggerier, har salget - i hvert fald siden 1925 - været ulige fordelt, således at de fleste bryggerier tilsammen kun har haft en meget begrænset del af omsætningen.

Til bevarelsen af denne struktur har antagelig en række forskellige faktorer med-

virket. Af de forhold, der er omtalt tidligere i dette afsnit, skal der i denne forbindelse bl. a. erindres om de mindre bryggeriers salgs- og distributionsmæssige fordele ved afsætningen på deres lokale markedsområde, lempelserne i ølafgiften samt aftalesystemet og dets indretning, bl. a. prissystemets opbygning. Men man kan også nævne Bryggeriforeningens finansieringsinstitut, der har ydet finansiell støtte til flere af de mindre bryggerier, jfr. afsnit 7, og foreningens tekniske konsulentvirksomhed, der som omtalt samme steds ligeledes navnlig har betydning for de mindre bryggerier.

I den foregående del af dette afsnit er konkurrenceforholdene og omsætningens fordeling blevet behandlet for bajerskøllets vedkommende. For de øvrige varer, *hvidtøl og mineralvand*, har der ikke været en så fuldstændig, årlig statistik til rådighed, navnlig ikke for mineralvand i tiden før mineralvandsafgiftens indførelse i 1940. De tal for de største virksomheders andel af produktionen, der omtales i det følgende, er baseret dels på produktionsstatistikken fra år, hvor denne har været nogenlunde fuldstændig på grund af en samtidigt afholdt erhvervstælling, dels på andre oplysninger, der har stået til rådighed for kommissionen. Tallene synes at tyde på, at de største virksomheders andel af produktionen af hvidtøl og mineralvand på længere sigt har været underkastet noget større bevægelser, end tilfældet har været for bajerskøllets vedkommende.

I 1925 havde de tre største producenter af *hvidtøl og skibssøl* (heriblandt ikke Carlsberg Bryggerierne, der ikke fremstiller disse varer) ifølge oplysninger i produktionsstatistikken tilsammen 34 % af produktionen. For 1955 kan det tilsvarende tal ifølge andre oplysninger beregnes til 56 %. Denne forskydning i salget over mod de større virksomheder er - jfr. bilag IV - sket samtidig med en nedgang såvel i det samlede salg, der i den betragtede årække faldt fra knapt 800.000 hl til ca. 600.000, som i antallet af bryggerier, der faldt fra 225 til 136. De største virksomheders stigende andel af salget må bl. a. ses i forbindelse med overgangen fra fustageøl til den teknisk mere kræ-

vende fremstilling af originalt aftappet, pasteuriseret hvidtøl. Fra bryggerierne side er der desuden blevet henvist til, at den afgift på hvidtøl, der var gældende en kort periode i 1940, bidrog til at nedsætte forbruget og navnlig gik ud over de små landbryggerier. En nærmere omtale af konkurrenceforholdenes udvikling og af de nugældende pris-aftaler for hvidtøl findes i kap. VI.

For *mineralvand* synes de største virksomheders andel af produktionen at være gået en del tilbage fra 1925 til 1935. Ifølge produktionsstatistikken havde de to største virksomheder, Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier, i 1925 tilsammen halvdelen af mineralvandsproduktionen, men de to virksomheder mener ikke, at de på noget tidspunkt har haft så stor en del af mineralvandsproduktionen. I 1940 var deres andel ca. 40 %. Under krigen indtrådte en yderligere nedgang som følge af sukker-rationeringen, der ramte de største virksomheder stærkest, men i de senere år er de to virksomheders andel af produktionen på ny gået op, således at den i 1955 var omkring 45 %.

Som tidligere omtalt findes der ingen pris-aftaler eller lignende for mineralvand. De to store bryggeriers særlige aftaler gælder dog også for deres fremstilling og salg af denne vare. Deres prissættelse har antagelig i væsentlig grad været bestemmende for mineralvandsprisernes højde og bevægelser, men det forekommer dog ofte, at mindre mineralvandsfabrikker holder noget lavere priser end de to størstes. Om konkurrenceforholdene og deres udvikling, der bl. a. har været præget af en livlig introduktion af nye typer og varieteter og af ledsagende reklame, henvises i øvrigt til kap. VII.

33. De to store bryggeriers omsætning, investeringer og overskudsfordeling.

Medens konkurrenceforholdet mellem større og mindre bryggerier er omtalt i forrige afsnit, skal det indbyrdes forhold mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier behandles i dette og det følgende afsnit. Efter nogle indledende bemærkninger om forholdene ved den tid, da de to store bryggeriers kontrakt af 1903 blev af-

sluttet, omtales i indeværende afsnit først udviklingen i de to virksomheders omsætning og i deres salg af de enkelte varer i den forløbne del af kontraktperioden, dernæst forholdet mellem de to bryggeriers investeringer og endelig deres fordeling af det samlede overskud i medfør af § 13 i overenskomsten af 1903. I forbindelse med det sidstnævnte drøftes det, hvilke årsager der kan medføre, at den ene part ved denne overskudsfordeling afgiver en del af sit overskud til den anden. Redegørelsen for omsætningen, salget af de enkelte varer samt investeringerne er af beskrivende art, men foruden bl. a. at give et indtryk af størrelsesforholdet mellem de to virksomheder danner denne redegørelse en optakt til drøftelsen af konkurrenceforholdet mellem de to virksomheder i næste afsnit; ved drøftelsen heraf må det nemlig være af interesse at se, hvor store forskydninger der under overenskomsten af 1903 er forekommet i de to virksomheders andele af salget.

Oplysningerne om udviklingen i den forløbne del af kontraktperioden bygger på forskelligt statistisk materiale, som kommissionen har fremskaffet fra bryggerierne og fra offentlige myndigheder, samt på regnskabsmæssige oplysninger, der er indhentet fra bryggerierne, især parternes fælles årsopgørelser i henhold til overenskomsten af 1903.

Som det nærmere fremgår af kap. III og afsnit 15, var *tiden omkring århundredskiftet* rig på begivenheder, der var af betydning for de store bryggeriers og for hele bryggeribranchens markedsforshold. I 1895 afsluttedes en aftale mellem bryggerierne Gamle Carlsberg, Ny Carlsberg og det i 1891 oprettede A/S De forenede Bryggerier, der fra 1894 også omfattede bryggeriet Tuborg. Aftalen indeholdt bl. a. regler om fordeling af salget af (dengang) skattepligtigt øl mellem deltagerne og om afgifter for overskridelse af de fastsatte kvoter. Til trods herfor foregik der i aftalens løbetid, indtil den i 1903 blev afløst af den nugældende overenskomst, en kraftig forskydning i forholdet mellem deltagerens salg af skattepligtigt øl. Det fremgår af § 2 i aftalen af 1895, som er gengivet i bilag II, at de to Carlsberg

bryggerier i gennemsnit for årene 1891-1894 havde 73 % af de tre aftaledeltageres samlede mængdemæssige salg af skattepligtigt øl (nuværende skatteklasse I, A og B), men i 1903 var den tilsvarende andel sunket til 60 %. Det skal i denne forbindelse nævnes, at bryggeriet Tuborg fra 1870'erne havde fremstillet pilsnerøl, og at denne øltype i stigende grad blev populær hos forbrugerne. Salget af Tuborgs pilsner bidrog i væsentlig grad til De forenede Bryggeriers fremgang op omkring århundredskiftet¹⁾. Carlsberg bryggerierne påbegyndte fremstillingen af pilsnerøl i 1890'erne, men deres hovedprodukt var i 1903 stadig lagerøl af nuværende skatteklasse A. Blandt de øvrige hændelser omkring århundredskiftet skal det nævnes, at der i 1899 blev oprettet en prisaf tale mellem Bryggeriforeningens medlemmer, deriblandt Carlsberg bryggerierne og De forenede Bryggerier. I 1902 forenedes de to Carlsberg bryggerier, men som nærmere omtalt i afsnit 15 blev sammenslutningen dog først virkeligt effektiv fra 1906. Endvidere iværksatte Carlsberg bryggerierne i 1903 en omorganisation af aftapningen og salget — bort fra salg af øl på fade til øltappere og over til afsætning af bryggeriaftapet, pasteuriseret øl. Dette var allerede tidligere blevet gennemført hos bryggeriet Tuborg.

Udviklingen i det indbyrdes forhold mellem Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers salg i årene siden kontrakten af 1903 er belyst i hovedtræk i tabel 12, som af hensyn til salgsfordelingens betydning som baggrund for behandlingen af konkurrenceforholdet mellem de to bryggerier er anbragt i næste afsnit (s. 85). I tabellen er det for en række perioder angivet, mellem hvilke ydergrænser Carlsberg Bryggeriernes procentvise andel af de to parter samlede afsatte mængder af skattepligtigt øl og af mineralvand har varieret inden for den pågældende periode. På lignende måde er angivet yderpunkterne for Carlsberg Bryggeriernes procentdel af de to virksomheders samlede omsætningsbeløb eksklusive afgifter og forhandlervederlag m. m. Der er her tale om

den samlede omsætning under kontraktsforholdet, altså ikke blot af de varer, der fremstilles af begge virksomhederne, men også De forenede Bryggeriers omsætning af hvidtøl m. m. På grundlag af de oplysninger, der har dannet grundlag for udarbejdelsen af tabel 12, gives der i det følgende nogle nærmere oplysninger om udviklingen i de to virksomheders salg. Herunder meddeles der ikke blot mere detaljerede oplysninger om forskydningerne i salgsfordelingen fra år til år og fra periode til periode, men også udviklingen i det mængdemæssige salg af de forskellige varer omtales i teksten, medens tabel 12 kun belyser den procentvise fordeling mellem de to bryggerier.

Af den samlede vareomsætning eksklusive afgifter (og eksklusive forhandlervederlag, fragt m. v.) havde De forenede Bryggerier i de første år efter kontraktlens oprettelse ca. 60 %. Carlsbergs andel forøgedes imidlertid, indtil salget ved begyndelsen af den første verdenskrig var tilnærmelsesvis af samme størrelse som De forenede Bryggeriers. Derefter var de to bryggeriers omsætningstal praktisk taget lige store i alle årene 1915-1949. Ganske vist forekom der visse svingninger, således at snart det ene bryggeri, snart det andet havde den største omsætning, men afvigelserne fra fordelingsforholdet 50 : 50 var meget små, og kun i 5 af periodens 35 år gik udsvingene ud over forholdet 48:52. I årene efter 1949 er der forekommet større svingninger, hvorunder De forenede Bryggeriers andel af den samlede omsætning har bevæget sig mellem yderpunkterne 42 og 56 %. De to bryggerier har fremhævet, at sidstnævnte forskydning med de nugældende priser repræsenterer en nettoomsætning på godt 30 mill. kr., og mere end det dobbelte, hvis afgifter, forhandlervederlag, fragt m. m. medregnes.

De foran anførte tal gælder den samlede vareomsætning inklusive eksporten, men denne sidstnævnte har dog først i perioden efter den anden verdenskrig haft nogen større betydning set i forhold til hjemmemarkedsomsætningen, og selv i denne periode har forholdet mellem de to bryggeriers eksport ikke haft afgørende betydning for forholdet mellem deres samlede omsæt-

¹⁾ Jfr. bl. a. »Carlsbergfondet 1876-1926«, Kbh. 1930, bd. I, s. 66.

ning. Det skal endvidere nævnes at de foran opgivne tal for omsætningens fordeling mellem de to virksomheder gælder omsætningen af alle de produkter, der hører ind under overenskomsten af 1903. Salget af *de enkelte varer* viser en noget afvigende fordeling. Betragter man de ølsorter, der i 1903 var beskattede, eller som senere er inddraget under beskattningen (klasse II fra 1917), har Carlsberg for det beskattede øl under ét i alle årene 1903-1956 med et par undtagelser haft noget mere end halvdelen af salget. Til gengæld har Carlsberg ikke fremstillet hvidtøl, og De forenede Bryggerier har endvidere til forskel fra Carlsberg en vis produktion af forskellige maltprodukter. For mineralvandets vedkommende lå Carlsbergs andel af de to virksomheders sammenlagte salg under halvdelen indtil 1920, derefter noget over halvdelen indtil 1951. Da Carlsberg i størstedelen af kontraktperioden har haft mere end halvdelen af salget af de beskattede varer, har Carlsbergs andel af omsætningen inklusive afgifter oversteg halvdelen også i de år, hvor den samlede omsætning eksklusive afgifter var ligeligt fordelt mellem de to parter.

Med udgangspunkt i fordelingen af den samlede omsætning eksklusive afgifter m. m. kan man, som det allerede vil fremgå af det foregående, inddele den tid, der er forløbet siden kontraktens indgåelse, i flere delperioder. Først skal omtales *perioden 1903-1914* (bryggeriårene 1902/03-1913/14). Det er foran nævnt, at Carlsberg Bryggeriernes andel af de to store bryggeriers afsætning af øl af nuværende skatteklasse I, A og B faldt fra 73 % i gennemsnit for årene 1891-1894 til 60 % i 1903. Derefter fortsatte nedgangen et par år endnu, men i aftagende tempo. Faldet standsede omkring 1905, og i den sidste del af den her omtalte periode kom der en vis opgang i Carlsberg Bryggeriernes salgsandel, men der blev dog ikke genvundet noget af det terræn, der var tabt til De forenede Bryggerier i perioden op til 1903. Carlsberg Bryggeriernes procentdel af de to store bryggeriers salg af de omtalte varer varierede i perioden 1903-1915 mellem ydergrænserne 55 og 60. Hermed var forholdet mellem de to virksomhe-

ders salg af branchens hovedprodukter kommet til at ligge på et niveau, der stort set holdt sig lige til 1949, omend med en noget højere andel for Carlsberg Bryggerierne i årene 1915-1921 og 1940-1949 end i de øvrige perioder.

Den foran omtalte ændring i forbrugsvanerne bort fra lagerøllet over til det lettere pilsnerøl fortsatte i perioden 1903-1914. Hos Carlsberg Bryggerierne begyndte man som omtalt i afsnit 15 først rigtigt at arbejde for salget af pilsnerøl fra 1906. Herefter steg afsætningen stærkt, medens salget af lagerøl var i fortsat tilbagegang ¹⁾. Men for øl af nuværende skatteklasse I, A og B under ét forblev forholdet til De forenede Bryggeriers salg som netop omtalt nogenlunde uforandret.

Bryggerierne har oplyst, at Carlsberg først i driftsåret: 1902-03 begyndte at fremstille øl af nuværende skatteklasse II. Forholdet mellem de to virksomheders afsætning af disse varer var i årene 1903-14 underkastet langt større variationer, end tilfældet var med det stærkere øl, idet Carlsbergs andel snart steg, snart faldt inden for spillerummet 15-33 % af de to parter samlede salg af kl. II-øl. Også for mineralvandets vedkommende var der betydelige variationer, idet spillerummet for Carlsbergs andel her var 18-38 %.

Sammenligner man årene 1903 og 1915 (bryggeriårene 1902/03 og 1914/15) var De forenede Bryggeriers andel af de to virksomheders samlede omsætningsbeløb henholdsvis 60 og 51. Forholdet mellem de to virksomheders *mængdemæssige* afsætning af øl af nuværende skatteklasse I, A og B, var imidlertid ens i de to år. Carlsberg Bryggeriernes forøgede andel af de to virksomheders samlede omsætningsbeløb kan altså ikke forklares ved en voksende part af det mængdemæssige salg af branchens hovedvarer. For mineralvandets vedkommende var Carlsberg Bryggeriernes andel forøget, men denne vare havde kun ringe betydning for den samlede omsætning, og de ølsorter, der senere faldt ind under skatteklasse II, spillede heller ikke nogen større rolle i helhedsbille-

¹⁾ Jfr. oplysningerne om Carlsberg Bryggeriernes salg af de forskellige ølsorter s. 18 i »Carlsbergfondet 1876-1926«, Kbh. 1930, bd. I.

det. Derimod bidrog hvidtøl og skibsøl i meget væsentlig grad til De forenede Bryggeriers omsætning. De forenede Bryggeriers salg af hvidtøl var i denne periode - ligesom forbruget i landet som helhed - stort set stagnerende, medens derimod de to bryggeriers afsætning af øl af nuværende skatteklasse I, A og B, hvoraf Carlsberg havde noget over halvdelen, var i opgang. Alt i alt kan forskydningerne i den mængdemæssige afsætning af de forskellige varer dog i hvert fald kun i begrænset omfang bidrage til at forklare opgangen i Carlsbergs andel af det samlede omsætningsbeløb fra ca. 40 til ca. 50 %. Forklaringen synes derfor i hovedsagen at måtte søges i forandringer i forholdet mellem de forskellige varers priser (eksklusive afgift). Prisen på beskattet øl var i den her behandlede periode opadgående, og en tilsvarende stigning har antagelig ikke fundet sted i hvidtølspriserne, om hvilke pålidelige oplysninger imidlertid savnes.

I perioden 1915-49 var de to bryggeriers omsætningsbeløb som tidligere nævnt praktisk taget lige store, og udsvingene fra år til år var kun små. I den første del af denne periode, *årene 1915-21*, foregik der en fortsat og kraftig stigning i det mængdemæssige salg af stærkt øl med næsten uforandret fordeling mellem de to bryggerier. Også mineralvandet, hvor Carlsbergs andel var voksende, viste tiltagende afsætningstal. Derimod faldt De forenede Bryggeriers salg af hvidtøl ca. 40 % i denne periode, hvor forbruget af denne vare - jfr. afsnit 22 og bilag IV - var stærkt nedadgående. Når De forenede Bryggerier trods den betydelige ændring i sammensætningen af virksomhedens salg opretholdt en nogenlunde uændret andel af de to virksomheders samlede omsætning, spiller ændringer i prisrelationerne muligvis også ind i denne periode; men selskabet optog desuden produktion af forskellige nye produkter.

Betragter man demæst *årene 1922-49*, forekom der vel i dette tidsrum perioder, hvor de to bryggeriers afsætning af bajerskøl gik tilbage, f. eks. årene 1926-28 og 1930-33, og andre, hvor salget var stigende. Men i store træk — og navnlig på baggrund af de foregående års stærke stigning - var

den afsatte mængde nogenlunde uforandret gennem det meste af den her omtalte periode, nemlig frem til 1946, hvor en opgang satte ind. (Jfr. tallene for hele landets produktion af bajerskøl i bilag IV og tallene for de to store bryggeriers samlede andel af salget i tabel 9 i forrige afsnit). Også De forenede Bryggeriers afsætning af hvidtøl holdt sig på en nogenlunde uforandret mængde. Derimod var der fortsat en opadgående tendens i salget af mineralvand.

Hvad angår *afsætningens fordeling* mellem de to bryggerier, havde Carlsberg fortsat noget over halvdelen af salget af bajerskøl. Udskiller man øl af skatteklasse II og betragter klasse I, A og B, var den procentvise fordeling mellem de to bryggerier meget stabil. Afstanden mellem den højeste og den laveste procent gennem årene 1922-49 var kun 5 enheder, og bevægelsen i procenten fra det ene år til det næste oversteg kun sjældent en enkelt enhed. For skatteklasse II var der større bevægelse i salgets fordeling mellem de to virksomheder. Carlsbergs andel lå her i 1922 på godt en fjerdedel, voksede efterhånden til omkring to tredjedele og af tog derefter igen en del. Salget af mineralvand var i 1922 ligeligt fordelt mellem de to bryggerier. Derefter voksede Carlsbergs andel og holdt sig i en årrække fra 1933 meget stabil noget over halvdelen, indtil den i periodens sidste år atter gik ned mod halvdelen.

Perioden 1950-56 udviser i sammenligning med de stabile forhold i det foregående lange tidsrum betydelige udsving i fordelingen af salget mellem de to bryggerier. Som foran nævnt varierede De forenede Bryggeriers andel af den samlede omsætning eksklusive afgifter i disse år mellem 42 og 56 % som yderpunkter. For øl af skatteklasse I, A og B opnåede Carlsberg i denne periode en overgang den største salgsandel siden 1903, men kom på den anden side også et par år for første gang i kontraktperioden ned under halvdelen.

Som foran nævnt begyndte de to bryggeriers samlede mængdemæssige afsætning af bajerskøl at stige kort efter krigens ophør, og salget er efterhånden kommet op omkring det dobbelte af niveauet fra mellemkrigsårene. Mineralvandssalget har fortsat

været præget af den opadgående tendens, der stort set har gjort sig gældende lige siden århundredskiftet, medens De forenede Bryggeriers afsætning af hvidtøl nærmest har været stagnerende.

De to bryggerier har oplyst, at den kraftige opgang i deres salg af bajerskøl efter krigen for ca. halvdelen vedkommende skyldes forøgelse af eksporten. Hjemmemarkedssalget udgør dog stadig langt den største del af afsætningen. De to virksomheders andele af eksporten (inkl. salg til skibsproviantering) svarer ikke helt til den indbyrdes fordeling af deres salg på hjemmemarkedet, og der er navnlig forskel på deres eksportandele, når man betragter de enkelte ølsorter hver for sig. De foran omtalte svingninger i fordelingen af de to bryggeriers totale afsætning af bajerskøl må imidlertid i alt væsentligt henføres til variationer i deres andele af hjemmemarkedssalget. Betragter man fordelingen af det indenlandske salg af øl af skatteklasse I, A og B under ét, får afstanden mellem det enkelte bryggeris højeste og laveste procentdel i perioden 1950-55 23 procentenheder.

Kommissionen har hos de to bryggerier indhentet oplysninger om de beløb, der i hvert af årene siden 1903 er anvendt til *investeringer i bygninger, maskiner og inventar* i de under kontrakten hørende anlæg, der tilhører hver af parterne. Disse tal viser, at der i årene op til 1920 gennemgående blev investeret mest i De forenede Bryggeriers anlæg. Senere har forholdet mellem investeringerne i de to virksomheders anlæg været noget svingende fra år til år, men set over længere perioder udlignes forskellene. Betragter man de samlede investeringer i årene fra 1903 og fremefter, har de to bryggeriers andele af disse akkumulerede investeringsbeløb været nogenlunde lige store siden 1920. Af de samlede investeringsbeløb fra 1903 til 1955 har 52 % fundet sted i Carlsbergs og 48 % i De forenede Bryggeriers anlæg. I løbet af det netop omtalte lange tidsrum har prisniveauet været stærkt varierende, således at man ved beregningen af de akkumulerede investeringer sammenlægger beløb af vekslende købekraft. Der har imidlertid siden 1920 også været

nogenlunde ligevægt mellem investeringsbeløbene hos de to bryggerier beregnet for kortere årrækker (f. eks. tiår).

Som tidligere omtalt finder der hvert år en *deling af overskudet* sted mellem de to virksomheder, jfr. nærmere afsnit 14. Til dette formål foretages der i de to virksomheder i medfør af reglerne i kontrakten af 1903 en årsopgørelsen efter ensartede principper. Halvdelen af det samlede opgjorte overskud tilfalder i medfør af overenskomstens § 13 hver af de to parter, og den nødvendige overførsel til udligning af de for hver af parterne beregnede overskudsbeløb finder sted.

Det overskud, der beregnes ved de nævnte årsopgørelser, betegnes i det følgende som § 13-overskudet. Det samlede § 13-overskud er ikke lig summen af de to virksomheders regnskabsmæssige nettofortjeneste. Dette skyldes for en del, at hver af parterne har visse aktiver med tilhørende indtægter og udgifter, der ikke falder ind under kontraktsforholdet. Men § 13-overskudet er heller ikke noget rent nettooverskud af den under kontrakten hørende drift. Det er således bestemt i overenskomsten, at hver af parterne betaler sine ejendomsskatter samt renter af gæld, således at disse beløb ikke opføres som udgifter i årsopgørelserne. Parterne har også forskellige andre udgifter, der i skattemæssig henseende betragtes som omkostninger, men som ikke debiteres i årsopgørelserne. Der henvises herom nærmere til kap. X, og der skal her blot peges på, at det i den resterende del af indeværende afsnit er § 13-overskudet, der er tale om.

I *tabel 10* et der for en række perioder på 6-12 år gjort rede for forholdet mellem parternes bidrag til det samlede § 13-overskud (inden udligningen) og for overskuds-overførselens størrelse i forhold til det samlede § 13-overskud. Periodeinddelingen er bl. a. foretaget under hensyntagen til prisudviklingen og er i hovedsagen den samme som den, der bruges ved den senere analyse af rentabiliteten i kap. X, hvortil henvises. Betragter man de tal for de enkelte år, der ligger til grund for beregningerne i *tabel 10*, har overskuds-overførslen i de år, hvor

Tabel 10: Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers andele i overskud og over skudsoverførsler i henhold til 1903-kontraktens § 13.

Regnskabsårene ¹⁾	Procentvise bidrag til det samlede overskud inden deling ²⁾		Overskudsoverførsel (netto) i procent af samlet overskud
	Carlsberg %	D. f. B. %	%
1903-14	37	63	13 ³⁾
1915-21	57	43	7
1922-31	52	48	2
1932-39	58	42	8
1940-50	66	34	16
1951-56	42	58	8

Anmærkninger: ¹⁾ Regnskabsåret løber fra 1/10 til 30/9. Perioden 1903-14 omfatter tidsrummet 1/10 1902-30/9 1914 o.s.fr. - ²⁾ Ved udligningen af de to bryggeriers overskud beregnes overskuddet efter særlige regler, og de to parter bidrag til overskuddet er ikke identiske med deres regnskabsmæssige nettofortjeneste. Der henvises til bemærkningerne herom i teksten samt til kap. X. - ³⁾ Der er set bort fra en ekstraordinær regulering af overførslerne, som fandt sted i kontraktens første år i kraft af en særlig tillægsaftale, jfr. afsnit 15.

der før udligningen var størst forskel på de to bryggeriers overskud, andraget omkring en fjerdedel af parternes samlede overskud, hvorved den afgivende part gav afkald på ca. en tredjedel af sit bidrag til det samlede § 13-overskud, medens overskudet hos den modtagende part forøgedes til omkring det dobbelte. Overførsler af denne størrelsesorden er dog kun forekommet enkelte gange, medens de i øvrigt har været af mere begrænset størrelse, hvilket også tabel 10 antyder, selv om der her er tale om gennemsnitstal for flere år.

Som det fremgår af tabel 10, har de to bryggerier skiftevis været den modtagende og den betalende part ved udligningen af overskudet. Carlsberg har afgivet en del af sit overskud i de fleste af årene, navnlig - med en enkelt undtagelse — i alle årene 1914-50. I størstedelen af dette tidsrum var overførslerne dog, som tabellen viser, af ret begrænset størrelse. Betragter man de enkelte perioder i tabellen, har overførslerne, set i forhold til det samlede overskud og i forhold til parternes bidrag til dette, været størst i årene før den første verdenskrig, hvor De forenede Bryggerier hele tiden var den afgivende part, samt i årene 1940-50, hvor udligningen gik den modsatte vej. Når perioden 1951-56 viser en mere beskeden overførsel, hænger dette dog sammen med, at der her er tale om et nettotal for hele den pågældende periode, medens de enkelte år

viser - delvis meget betydelige - overførsler i hver sin retning. En beregning af nettooverførslen for hele den forløbne del af kontraktperioden vanskeliggøres af, at overførslerne i de enkelte delperioder har fundet sted under vidt forskelligt prisniveau.

Spørger man efter årsagerne til de stedfindende overskudsoverførsler, skal det først nævnes, at fordelingen af overskudet naturligvis kan blive påvirket af, at de to virksomheders salg udvikler sig i forskellig takt. Der kan i denne forbindelse bl. a. henvises til, at der fandt relativt store overførsler sted i perioden 1902-1914, hvor der var ret stor forskel på parternes omsætning. Som netop omtalt har de enkelte års overførsler også været forholdsvis store i de seneste år, hvor forholdet mellem de to virksomheders omsætning som tidligere nævnt har været underkastet større svingninger end i de foregående perioder. Fra bryggeriernes side har man navnlig understreget kapacitetsudnyttelsens betydning. Ved mere kortvarige svingninger i afsætningen, hvor bryggeriernes anlæg og personale ikke udvides og indskrænkes i forhold til de solgte mængder, bliver de faste omkostninger fordelt over varierende kvanta, hvorved omkostningerne pr. flaske øl eller mineralvand påvirkes. Selv med uforandret nettoavance vil naturligvis den virksomhed, der har en stigende andel af omsætningen, også få en voksende part af overskudet (før udligningen), men den for-

skellige udvikling i parternes bidrag til det samlede overskud forstærkes yderligere af, at forandringerne i kapacitetsudnyttelsen stiller den virksomhed, der har en stigende andel af salget, relativt gunstigere end den anden med hensyn til den opnåede nettoavance pr. enhed. Betragter man nogle af de år, hvor overskudsoverførslerne har været størst, er det også tydeligt, at afvigelserne fra forholdet 50 : 50 har været væsentlig større for overskudets end for omsættningens vedkommende.

Der har imidlertid også fundet overskuds- overførsler sted i perioder, hvor omsætningen har været ligeligt fordelt. I årene 1914-50, hvor fordelingen af de to bryggeriers omsætning som foran omtalt svingede omkring forholdet 50 : 50 med små udsving til begge sider, fandt der således overførsler sted, også beregnet netto for flere år under ét, jfr. tabel 10. Kommissionen er i besiddelse af de mest fuldstændige regnskabsoplysninger for perioden 1921-38 med specifikation af de enkelte poster på de to virksomheder hver for sig. / *tabel 11* et der givet forskellige oplysninger vedrørende fordelingen af omsætningen, udgifterne og kontraktoverskudet i disse år under ét. Det kan tilføjes, at der efter de foreliggende oplysninger i denne periode var investeret nogenlunde samme beløb i de to parter anlæg. Af lagerbeholdningernes værdi, beregnet som gennemsnit af tallene ved udgangen af de enkelte år, havde Carlsberg 48 % og De forenede Bryggerier 52 %. For de øvrige aktiver under kontrakten - væsentligst værdipapirer, debitorer og kassebeholdning - var den tilsvarende fordeling 42 og 58% ¹⁾.

Forskellen mellem procenttallene i de to første linjer i tabel 11 skyldes som tidligere omtalt, at Carlsberg ikke har nogen produktion af skattefrit øl. Under (2) er vareomsætningen opgjort til engrospris ved salg fra depot m. v., men eksklusive afgifter, medens der under (3) yderligere er gjort fradrag for forhandlervederlag, fragt og godtgørelser, således at tallene her viser omsætningens

Tabel 11: Den procentvise fordeling 1921-1938 af indtægter, udgifter og overskud ved Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggeriers årsopgørelser før overskudsudligningen.

	Carlsberg Bryggerierne	forenede Bryggerier
	%	%
(1) Varesalg inkl. afgifter og inkl. forhandlervederlag, fragt og godtgørelse.	53	47
(2) Varesalg eksklusive afgifter, men inklusive forhandlervederlag m. v.	51	49
(3) Varesalg eksklusive afgifter og eksklusive forhandlervederlag m. v.	50	50
(4) Andre indtægter under kontrakten	30	70
(5) Tilsammen (3) + (4).	50	50
(6) Vareforbrug og lønninger.	49	51
(7) Generalomkostninger, reklame, pension m. v.	47	53
(8) Tilbagebetaling efter kontraktens § 8 ...	46	54
(9) Tilsammen (6) + (7) + (8).	48	52
(10) § 13-overskud.	54	46

gens fordeling opgjort til de nettopriser, bryggerierne har opnået efter fradrag for disse poster. En sammenligning af tallene under (2) og (3) viser, at fradraget for forhandlervederlag m. v. i den pågældende periode har betydet lidt mere for Carlsberg end for De forenede Bryggerier.

Varesalget eksklusive afgifter og forhandlervederlag m. v. var, som tabellen viser, i årene 1920-38 under ét ligeligt fordelt mellem de to bryggerier. Af de øvrige indtægter under kontrakten — væsentligst dividende og rente af værdipapirer - havde De forenede Bryggerier hovedparten. Den langt overvejende del af indtægterne under kontrakten stammer imidlertid fra salget af øl og mineralvand m. v., således at de øvrige indtægter ikke i kendelig grad påvirker den procentvise fordeling af de samlede indtægter. Beløbene under »Andre indtægter«

¹⁾ Det har ikke for samtlige aktivers vedkommende med fuld nøjagtighed ladet sig gennemføre at udskille den del, der må siges at henhøre under kontrakten, og de to virksomheders kassebeholdninger er medregnet i deres helhed.

har dog i højere grad end varesalget karakter af at være nettoindtægter.

Medens vareomsætningen eksklusive afgifter i den her omtalte periode var ligeligt eller næsten ligeligt fordelt, hvad enten man ser på omsætningen inklusive eller eksklusive forhandlervederlag m. v., havde Carlsberg en mindre andel end De forenede Bryggerier af de udgifter, der er opført under (6), (7) og (8). Medens posten »vareforbrug og lønninger« var næsten ligeligt fordelt, havde De forenede Bryggerier navnlig større generalomkostninger og større tilbagebetalingsbeløb efter kontraktens § 8²⁾.

Som det fremgår såvel af den sidste linje i tabel 11 som af tabel 10, var Carlsbergs bidrag til § 13-overskudet i årene 1920-38 noget større end De forenede Bryggeriers, og der fandt følgelig en dertil svarende overskudsoverførsel sted. Denne var dog i disse år af ret beskeden størrelse. Væsentligt større blev den, som tabel 10 viser, i årene 1940-50. Bortset fra det sidste år i dette tidsrum var den samlede vareomsætning eksklusive afgifter og forhandlervederlag imidlertid også i denne periode praktisk taget ligeligt fordelt imellem de to bryggerier med meget små udsving fra forholdet 50 : 50.

En række forskellige årsager kan bidrage til, at der bliver tale om en overskudsoverførsel også i perioder, hvor den samlede omsætning er ligeligt fordelt mellem de to parter. Også her kan forskelligheder i kapacitetsudnyttelsen spille en rolle, nemlig hvis der ikke er samme lighed mellem de to virksomheder med hensyn til størrelsen af de faste anlæg og staben af mere fast personale som i henseende til omsætningens fordeling. Endvidere kan en forskel i effektiviteten på andre punkter påvirke forholdet mellem parternes overskud. Endelig skal der gøres opmærksom på, at der i det foregående har været tale om fordelingen af den samlede omsætning af alle varer under ét, og at omsætningen som tidligere omtalt ikke har samme sammensætning hos de to parter. Eventuelle forskelligheder i nettoavancen de enkelte varer imellem kan derfor

bidrage til, at der fremkommer en forskel i parternes bidrag til § 13-overskudet, selv om den samlede omsætning er ligeligt fordelt.

Det lader sig ikke på grundlag af de for kommissionen foreliggende oplysninger afgøre, hvilken relativ betydning der må tillægges de ovennævnte eller andre faktorer, der kan påvirke overskudsfordelingen. Visse oplysninger tyder på, at avancen for hvidtøl har været en del lavere end for bajerskøl og tillige lavere end for mineralvand, og sådanne forskelligheder kan bidrage til, at der fremkommer overskudsoverførsler til fordel for De forenede Bryggerier, der er ene om at producere hvidtøl. Fra bryggeriernes side betvivler man imidlertid, at der i almindelighed har eksisteret avanceforskelligheder som de anførte, og man har understreget, at eventuelle avanceforskelle i hvert fald ikke kan henføres til, at der for mineralvand og hvidtøl ikke har været nogen prisaftaler eller kun aftaler af løsere karakter end for bajerskøl. For så vidt angår årene efter 1940 har bryggerierne henvist til, at priserne har været undergivet offentlig regulering, og at myndighederne ved flere lejligheder ud fra sociale hensyn har været særlig tilbageholdende med prisforhøjelser for hvidtøllet.

34. Konkurrenceforholdet mellem de to store bryggerier.

Medens fremstillingen i afsnit 32 navnlig koncentrerede sig om konkurrencen mellem store og små bryggerier, skal nu forholdet mellem Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier tages op til nærmere behandling. Hovedspørgsmålet er i indeværende afsnit det, hvorvidt der mellem de to store bryggerier foregår en indbyrdes kappelstrid i den forstand, at de påvirker kunderne gennem forskellige konkurrencemidler, således at hvert af bryggerierne søger at fremme eller i hvert fald opretholde sin afsætning, selv om det sker på bekostning af det andet bryggeris salg og markedsandel. Konkurrencens og konkurrencebegrænsningernes betydning for omkostningerne og rentabiliteten behandles derimod i hovedsagen først senere.

²⁾ Vedrørende tilbagebetalingsbeløbene henvises til den nærmere forklaring i afsnit 14.

Som nærmere omtalt i begyndelsen af afsnit 32 har de to store bryggerier fremhævet, at man principielt bør betragte konkurrencen mellem samtlige bryggerier under ét, fordi der er indbyrdes konkurrence mellem alle de bryggerier, der er leverandører til et bestemt markedsområde. Som ligeledes nævnt har kommissionen dog under hensyn til de to bryggeriers specielle aftaleforhold og til deres store andel af salget fundet det rigtigst at opdele fremstillingen således, at konkurrenceforholdet mellem de to bryggerier behandles i et særligt afsnit.

De to store bryggerier tager del i de aftaler, der er indgået mellem de fleste af Bryggeriforeningens medlemmer. Herudover gælder for forholdet mellem de to bryggerier overenskomsten af 1903 med senere tillægsaftaler. Alene som følge af de to virksomheders store andel af afsætningen har dette dobbelte sæt af aftaler betydning for den langt overvejende del af produktionen og salget af bajerskøl, og hertil kommer, at reglerne i de bryggeriers særlige aftaler, bl. a. om reklame, også har betydning for konkurrenceforholdet mellem hvert af de to store bryggerier og de øvrige virksomheder inden for bryggeriindustrien.

Medens der med hensyn til de nærmere detaljer henvises til kap. IV, skal der nu først gives en oversigt over nogle hovedtræk af de to store bryggeriers kontrakt af 1903 og af overenskomstforholdets udbygning i tiden derefter. I forbindelse hermed indledes også drøftelsen af aftalernes virkninger.

Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggeriers overenskomst af 1903 afløste den i afsnit 11 omtalte aftale af 1895, der bl. a. indeholdt regler om kvotering af salget af skattepligtig øl, men ikke i de efterfølgende år forhindrede en væsentlig forskydning i det indbyrdes forhold mellem deltagernes salg. Overenskomsten af 1903, der gælder indtil år 2000, blev af betydeligt mere indgribende karakter end dens forgænger. Ikke blot skulle de to parter i aftalen nu dele det samlede overskud af den under kontrakten hørende virksomhed ligeligt imellem sig, men de skulle tillige finansiere alle større nyanlæg i fællesskab, og de del-

tagende virksomheder blev i en række vigtige spørgsmål underlagt en fælles ledelse med ligelig repræsentation for de to parter. Fællesledelsen skal i henhold til overenskomsten godkende alle vigtigere anliggender, inden de bringes til udførelse, men det udtales dog samtidig, at driften af de enkelte bryggerier foregår selvstændigt.

Reglen om lige deling af overskuddet må ud fra en rent pekuniær synsvinkel gøre parterne interesserede i, at bryggerierne sammenlagte overskud bliver størst muligt. Indbyrdes konkurrence mellem de to virksomheder, hvorved den ene opnår større afsætning på den andens bekostning, må imidlertid enten forudsætte omkostningskrævende salgsforholdsregler eller, hvis konkurrencen tager form af prisafslag, formindske parternes sammenlagte indtægter. Den indbyrdes konkurrence må således bidrage til at formindske parternes samlede overskud, og såfremt det - eksempelvis ud fra effektivitetsmæssige overvejelser - måtte findes ønskeligt at lade en af virksomhederne få en større del af den samlede produktion end hidtil, må det på forhånd synes at være billigere for parterne at iværksætte den ønskede forskydning ved andre midler end konkurrence.

I forbindelse med de foranstående overvejelser må det dog tages i betragtning, at det kan være vanskeligt at konkurrere over for de øvrige bryggerier, uden at parterne også kommer i indbyrdes konkurrence. Ingen af parterne kan f. eks. for sit eget vedkommende alene foretage en generel prisnedsættelse eller gennemføre generelt udformede rabatter, uden at det også får konkurrencemæssig virkning over for den anden part i overenskomsten. Når parterne hver for sig reklamerer for deres produkter, opstår et lignende spørgsmål. Derimod skulle det i princippet være lettere at respektere den anden parts kundekreds og markedsandel ved de former for konkurrence, der finder sted gennem personlig kontakt med kunderne.

For bajerskøllets vedkommende har pris- og rabatkonkurrencen i praksis været ophævet gennem branchens prisaftaler, og for de øvrige fælles produkter fastlægger de to virksomheder deres prispolitik i fællesskab.

Hvad angår de øvrige konkurrencemidler - f. eks. kvalitetsforbedringer, introduktion af nye øl- eller mineralvandstyper, reklame, service og andet salgsarbejde — må de to parter i overenskomsten af 1903 ud fra de ovenfor angivne synspunkter ligeledes være interesseret i at koordinere deres salgspolitik, således at de mest muligt begrænser deres indbyrdes konkurrence under den konkurrence, der i øvrigt finder sted i bryggeriindustrien inden for rammerne af branchens aftalesystem. I denne forbindelse skal det anføres, at de ovenfor omtalte »vigtigere anliggender«, der i henhold til overenskomsten i sidste instans henhører under fællesledelsen, omfatter alle forhold, der kan få indflydelse på udbyttet af virksomheden, jfr. afsnit 14.

Det hedder i Carlsbergfondets jubilæumsskrift fra 1930, at bryggeriet Gamle Carlsbergs ledende direktør (Kühle), som var den egentlige initiativtager til kontrakten af 1903, ved denne overenskomst tilsigtede et meget intimt samarbejde, »der, hvis det var blevet praktiseret, havde udelukket al virkelig konkurrence«. Det tilføjes imidlertid, at det ikke lod sig praktisere, fordi selvstændighedsfølelsen hos de gamle forretninger, der i en lang årrække havde konkurreret med hinanden, var for stærk.¹⁾ Andetsteds i jubilæumsskriftet oplyses det, at brygger Carl Jacobsen fandt det nedværdigende, at Carlsberg Bryggerierne i de første år under overenskomsten modtog overskudsoverførsler fra De forenede Bryggerier.²⁾ Et prestigemoment har med andre ord gjort sig gældende ved siden af det ovenfor omtalte rent økonomiske hensyn til at opnå et tilfredsstillende samlet overskud til deling mellem parterne.

Som nærmere omtalt i afsnit 15 forbedredes samarbejdet mellem de to parter i årene efter 1909, og der blev foruden en vis reorganisering af fællesledelsen gennemført forskellige begrænsninger af den indbyrdes konkurrence. De to virksomheder har siden 1909 fastlagt et fælles normalbudget for reklameudgifter m. m., som fra tid til anden

føres a jour, men som parterne ikke må overskride uden tilladelse fra fællesledelsen. I 1912 blev der truffet særlige - senere fornyede og reviderede - aftaler om antallet af salgsinspektører og størrelsen af deres diæter, om gaver og om kundelån m. m.

Vedrørende parternes adgang til at påbegynde produktion og salg af nye produkter henvises til slutningen af afsnit 14, hvoraf det bl. a. fremgår, at de to virksomheder under en voldgiftssag i 1941 var enige om, at indbrygning og salg af en ny ølsort måtte betragtes som et »vigtigere anliggende«, der i henhold til overenskomsten skal godkendes af fællesledelsen. Det er ligeledes omtalt, at det i 1937 i al almindelighed var blevet fastslået til fællesdirektionsprotokollen, at nye sorter øl og mineralvand og andre drikke ikke kunne bringes i handelen uden enighed mellem parterne. De to bryggerier har dog i 1956 meddelt kommissionen, at denne bestemmelse senere er blevet modificeret for mineralvandets vedkommende, således at parterne nu er stillet friere på dette område.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvad der betragtes som vigtigere anliggender i henhold til kontraktens § 16, har de to bryggerier som omtalt i afsnit 14 udtalt over for kommissionen, at det kan være noget skiftende fra det ene tidspunkt til det andet. Det er oplyst, at fællesledelsen for tiden foruden at tage stilling til reklamebeløbene bl. a. drøfter alle spørgsmål om priser, derunder også mineralvandspriserne, om hvilke der ikke gælder nogen aftale mellem mineralvandsfabrikanterne. Endvidere drøftes bl. a. principielle spørgsmål angående salget, men antallet af depoter og salgskuske betragtes ikke for tiden som henhørende under fællesledelsen.

Hvis konkurrencen mellem en række virksomheder ikke blot resulterer i, at deres bestræbelser for at forøge deres andel af salget ophæver hinandens virkninger, må der alt efter de forskellige virksomheders skiftende held og overlegenhed i konkurrencen fremkomme forskydninger i forholdet mellem de enkelte virksomheders afsætning. Omvendt vil konkurrencebegrænsninger bidrage til at stabilisere de forskellige virk-

¹⁾ Carlsbergfondet 1876-1926, Kbh. 1930, bd. I, s. 244.

²⁾ Samme, s. 67.

somheders markedsandele. Til belysning af konkurrenceforholdene må det derfor være af interesse at iagttage udviklingen i markedsandelene.

Det indbyrdes forhold mellem de to store bryggeriers afsætning under kontrakten af 1903 er ret udførligt behandlet i forrige afsnit, hvortil henvises. I *tabel 12* er der givet en art resumé af denne fremstilling. Som allerede nævnt i begyndelsen af forrige afsnit vises i tabellen de yderpunkter, mellem hvilke Carlsberg Bryggeriernes procentvise andel af de to bryggeriers salg m. m. har bevæget sig i tabellens enkelte perioder. En sådan beregning er i de fire første kolonner foretaget for de to bryggeriers mængdemæssige salg af skattepligtigt øl og af mineralvand samt for det samlede omsætningsbeløb, inkl. De forenede Bryggeriers salg af hvidtøl m. m. I sidste kolonne er opført ydergrænserne for Carlsberg Bryggeriernes procentvise bidrag til § 13-overskudet og i en parentes periodens gennemsnitlige procentvise bidrag.

Med udgangspunkt i *tabel 12* og i oplysningerne om de to virksomheders investeringer tages konkurrenceforholdet mellem dem op til videre drøftelse i det følgende. I forbindelse med tabellen må det erindres, at øl af skatteklasse I, A og B gennem alle tabellens perioder har omfattet bryggeriernes

hovedprodukter, medens øl af skatteklasse II samt mineralvand i sammenligning hermed har haft langt ringere betydning. Endvidere skal nævnes, at man som omtalt i forrige afsnit på forhånd må vente at finde større udsving i bidragene til samlede overskud end i omsætningsandelene. Endelig skal det gentages, at tabellen viser ydergrænser. Fra det ene år til det andet har forskydningerne i de to virksomheders markedsandele m. m., som det også vil fremgå af forrige afsnit, næsten altid været betydeligt mindre.

I overenskomsten af 1903 hedder det i § 2, at over for de fælles interesser, der omfattes af kontrakten, er forholdet mellem de to parter som 1:1. Mere konkret har dette paritetsprincip fundet udtryk i overenskomstens bestemmelser om ligelig repræsentation i fællesledelsen, om lige deling af overskudet og om, at parterne skal deltage med samme beløb i de nyanlæg og anskaffelser, der beslutes af fællesledelsen. Endvidere har parternes udgifter til reklame i henhold til de normalbudgetter, der har været opstillet siden 1909, været nogenlunde lige store.

Når fællesledelsen vedtager, at der skal foretages nyanlæg eller lignende anskaffelser hos den ene af de to virksomheder, skal den anden part altså ifølge overenskomsten

Tabel 12: Procentvis fordeling af Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers salg og § 13-overskud siden 1903.

Carlsberg Bryggeriernes procentdel af²⁾ :

Arene ¹⁾	Solgte mængder af :		Mineralvand	Samlet omsætningsbeløb ekskl. afg., forh. vederlæg, fragt m. m.	§ 13-overskud (føl-udligning)
	01 af skatteklasse I, A og B	01 af skatteklasse II			
1903-14	55-60	15-33	18-38	40-47	26-48 (37)
1915-21	59-62	21-38	39-50	46-54	45-64 (57)
1922-31	57-60	28-44	50-54	48-51	50-55 (52)
1932-39	56-60	46-55	55-61	48-52	53-61 (58)
1940-49	60-61	53-68	51-60	49-53	61-71 (66)
1950-56	45-68	63-77	44-52	44-58	18-73 (48)

Anmærkninger: ¹⁾ 1903-14 betyder bryggeriårene 1902/03-1913/14 o.s.fr. - ²⁾ Tallene i tabellen angiver ydergrænserne for udsvingene i den procentvise fordeling i de angivne perioder. For § 13-overskuddet er tillige i parentes angivet periodens gennemsnitlige procentfordeling. De forskellige ølsorter er i alle perioderne henregnet under den skatteklasse, de ville tilhøre efter de nugældende regler. Under den samlede omsætning er foruden de nævnte varer medregnet hvidtøllet, af hvilket Carlsberg Bryggerierne intet producerer.

finansiere halvdel. Derimod indeholder kontrakten ingen særlige bestemmelser om, **hvor** store de to virksomheders anlæg skal være i forhold til hinanden, og overenskomsten siger heller intet om, at det skal tilstræbes, at de to parters omsætning eller deres bidrag til § 13 -overskuddet bliver lige store. Betragter man den faktiske udvikling på disse områder, har forholdet mellem investeringerne i de to virksomheders bygninger, maskiner og inventar som omtalt i forrige afsnit varieret fra år til år, men set over længere perioder er der fra omkring 1920 blevet investeret nogenlunde lige store beløb i de to virksomheders anlæg. Som det vil ses af tabel 12, har endvidere forholdet mellem de to bryggeriers omsætningsbeløb varieret omkring 1:1 siden 1915, og i perioden 1922-49 var som nævnt i forrige afsnit de enkelte års afvigelser fra denne fordeling meget små. I perioden 1922-31 var også de to virksomheders bidrag til § 13-overskuddet som helhed næsten lige store, men ellers har der på dette punkt været større ulighed mellem parterne end med hensyn til omsætningen og investeringerne. Forskellen mellem de to parters bidrag til § 13-overskuddet har navnlig været stor i perioden før den første verdenskrig samt i årene under og umiddelbart efter den anden verdenskrig.

Af de dokumenter, kommissionen har anmodet bryggerierne om at få tilsendt, fremgår det, at der ved to lejligheder - på tidspunkter, hvor der var stor forskel mellem parternes overskud - har været påtænkt særlige forholdsregler for at påvirke de to virksomheders markedsandele til fordel for den part, hvis bidrag til § 13-overskuddet var mindst. Omkring ved det tidspunkt, da overenskomsten af 1903 blev bragt i stand, fortsattes 1890'ernes opgang i De forenede Bryggeriers salg af skattepligtigt øl, medens for Carlsberg Bryggeriernes vedkommende ikke blot den procentvis andel, men også den solgte mængde var nedadgående ¹⁾. Som nævnt i afsnit 15 vedtog fællesledelsen et

halvt års tid efter 1903-kontraktens oprettelse, at bryggeriet Tuborgs salg skulle bremses eller så vidt muligt nedbringes, medens Carlsberg Bryggeriernes salg ved et samvirkende arbejde skulle søges udvidet. De to bryggerier har imidlertid over for trustkommissionen udtalt, at man ikke kan se, at der er blevet taget praktiske forholdsregler til gennemførelse af fællesledelsens ovenfor omtalte beslutning, og at man ikke mener, dette er sket.

Som ligeledes omtalt i afsnit 15 udveksledes der i årene 1948-1950 synspunkter mellem de to virksomheder angående den bestående forskel mellem parternes overskud under kontraktområdet, og der blev derefter rejst en voldgiftssag, som blev afgjort i 1952. Af voldgiftskendelsens referat af proceduren fremgår det, at der mellem parterne var enighed om, »at man ved afslutningen af overenskomsten af 6. maj 1903 må antages at være gået ud fra, at indtjeningsevnen var af tilnærmelsesvis samme størrelse hos de to kontraherende parter, og at det - i tilfælde, hvor det således forudsatte ligevægtsforhold måtte svigte - er naturligt og ønskeligt, at der træffes foranstaltninger til at søge ligevægten retableret.« Der var imidlertid uenighed om midlerne hertil. Medens Carlsberg Bryggerierne tidligere havde stillet forslag om at nedsætte en kommission til undersøgelse af De forenede Bryggeriers omkostningsforhold, ønskede De forenede Bryggerier at få stillet særlige reklamebevillinger til rådighed ud over det gældende normalbudget. Voldgiftssagen drejede sig bl. a. om det sidstnævnte krav, men De forenede Bryggeriers påstand om, at Carlsberg Bryggerierne skulle anerkende dette krav, blev ikke taget til følge af voldgiftsretten. Kort efter ændrede udviklingen i salget og fortjenesten sig imidlertid til fordel for De forenede Bryggerier, således at denne virksomhed kom til at yde det største bidrag til § 13-overskuddet.

På baggrund af de foreliggende oplysninger om omsætningen og investeringerne samt om parternes ønske vedrørende bidragene til § 13 -overskuddet har det spørgsmål meldt sig for kommissionen, om den tilnærmelsesvis ligevægt, der i den lange periode fra omkring 1915-20 frem til 1949 eksisterede

¹⁾ Jfr. oplysningerne om betalt ølskat, s. 201, i Karl Meyer: »De forenede Bryggerier 1891-1916« samt om Carlsberg Bryggeriernes salg i 1902 og følgende år i »Carlsbergfondet 1876-1926«, Kbh. 1930, bd. I, s. 14 ff.

mellem parterne med hensyn til både omsætning og investeringer, må ses som et resultat af overenskomsten af 1903 og den senere udbygning af denne, bl. a. gennem de fælles reklamebudgetter fra 1909 og tillægsaftalerne fra 1912. På lignende måde har det spørgsmål rejst sig, om det stabile forhold mellem parternes afsætning af hovedprodukterne, øl af skatteklasse I, A og B, der som helhed har foreligget fra 1903 til 1949, må tilskrives konkurrencebegrænsningernes virkninger.

Når der med hensyn til større investeringsbeslutninger og andre vigtigere anliggender er etableret en paritetisk sammensat fællesledelse, hvori forslag, om hvilke der ikke kan skabes et flertal, bortfalder, kan det næppe på forhånd virke overraskende, hvis der i praksis fremkommer en tendens til paritet mellem parterne også på områder, hvor det ikke direkte er foreskrevet i overenskomsten. Hvis der gennem lang tid forelå en tilstand, hvor den ene part havde en ganske overvejende del af investeringerne, omsætningen og overskuddet, medens den anden virksomhed modtog store overskudsoverførsler og skulle være ligeberettiget ved fællesledelsens afgørelser, kunne dette næppe undgå at skabe betydelige vanskeligheder for samarbejdet.

Når investeringerne i de to virksomheders anlæg har været nogenlunde lige store i den periode, hvor der var tilnærmelsesvis ligevægt med hensyn til omsætningen, kan forklaringen være den, at investeringerne har været afhængige af omsætningen. Man kan dog ikke på forhånd udelukke den mulighed, at investeringerne kan have haft primær betydning på den måde, at kontraktsforholdet og fællesledelsens sammensætning har bidraget til, at investeringerne hos de to parter er blevet nogenlunde lige store, og at der herigennem også er sat visse grænser for den produktion, parterne kan præstere eller være interesseret i at arbejde for at få afsat. Ved begge disse forklaringer må det dog tages i betragtning, at de to virksomheders produktion er af noget forskellig art og sammensætning og måske derfor ikke er lige investeringskrævende i forhold til virksomhedens samlede omsætning.

Ud fra de foran refererede betragtninger har kommissionen forelagt de to bryggerier det spørgsmål, om de ved administrationen af kontrakten af 1903 har tilstræbt paritet med hensyn til omsætningen og investeringerne, og om der på andre punkter er tilstræbt ligelighed eller andre faste fordelingsforhold mellem parterne. I bekræftende fald ønskedes de anvendte midler oplyst.

Hertil har de to bryggerier svaret, at normalbudgetternes reklamebeløb har været nogenlunde lige store for de to virksomheder, men at der ikke findes nogen tillægsaftaler, reglementer eller lignende, der tilsigter paritet mellem virksomhedernes omsætning eller investeringer. Bryggerierne har i denne forbindelse henvist til de svingninger, der forekommer fra år til år i forholdet mellem deres omsætningstal og mellem deres investeringsbeløb. De har endvidere peget på, at der ikke i alle perioder har været nogen tilnærmelsesvis lighed mellem de to virksomheders samlede omsætningsbeløb. I tiden før den første verdenskrig var De forenede Bryggeriers omsætning således indtil 50% større end Carlsberg Bryggeriernes, og i perioden efter den anden verdenskrig har der været et år, hvor Carlsberg Bryggeriernes omsætning oversteg De forenede Bryggeriers med ca. 40%, medens sidstnævnte virksomheds omsætning i et andet år var ca. 30% større end Carlsberg Bryggeriernes. (Jfr. tabel 12).

Bryggerierne har endvidere henvist til, at de to virksomheders produktion er forskelligt sammensat, og at deres omsætningsbeløb for så vidt ikke er direkte sammenlignelige. Konkurrencen kan ifølge sagens natur kun finde sted på det område, hvor parterne fremstiller ensartede eller nært beslægtede produkter. Bryggerierne har i denne forbindelse henvist til, at deres indbyrdes andele af salget af de enkelte varer har vist større variation og udsving, end tilfældet har været med hensyn til den samlede omsætning - også i årene 1922-49, hvor de to bryggeriers omsætningsbeløb for samtlige varer under ét var næsten lige store. Bl. a. er der blevet peget på udviklingen i markedsandelene med hensyn til øl af skatteklasse II, men også for bajerskøllet som helhed har der - udta-

ler bryggerierne — været meget betydelige udsving inden for kontraktperioden. Med hensyn til øl af skatteklasse I, A og B, har bryggerierne navnlig understreget de store svingninger i perioden 1950-56. (Jfr. tabel 12).

Generelt har bryggerierne om konkurrenceforholdene under overenskomsten af 1903 udtalt, at kontrakten vel opstiller et lighedsprincip i den almindeligt holdte udtalelse i § 2 om, at forholdet parterne imellem overfor fællesinteresserne er 1:1, samt, mere konkret, vedrørende overskudsfordelingen, finansieringen og fællesledelsen. Der fortsættes derefter i bryggeriernes redegørelse: »Det særegne ved denne overenskomst er imidlertid, at den samtidig hermed ved sin hele opbygning og ved den selvstændighed, den har forbeholdt parterne i relation til produktion og salg, har bibeholdt den indbyrdes konkurrence. Dette giver sig blandt andet udslag i betydelige periodiske svingninger i parternes indbyrdes salgs- og indtjeningsresultater. Når to lige store virksomheder arbejder under samme vilkår, vil de på den anden side over en så lang periode, som der her er tale om, naturligt tendere i retning af en vis balance indbyrdes.«

Efter således at have gengivet udtalelser, der er fremsat af de to store bryggerier, skal kommissionen bemærke følgende:

Som det fremgår af tabel 12, har der ikke i den forløbne del af kontraktperioden været nogen ligelig fordeling — eller variation omkring forholdet 1:1 — ved salget af de varer, der fremstilles af begge de to store bryggerier, og for hvis vedkommende konkurrencen altså kan gøre sig gældende. Bortset fra et par enkelte år har Carlsberg Bryggerierne for hovedprodukternes vedkommende haft noget over halvdelen af parternes samlede afsætning, og det har hele tiden spillet en rolle for forholdet mellem de to virksomheders omsætning og overskud, at Carlsberg Bryggerierne ikke har fremstillet hvidtøl, skibøl o. lign. Disse varer bidrog således i årene før 1915 i væsentlig grad til De forenede Bryggeriers overvægt i den samlede omsætning. Ved oprettelsen af overenskomsten af 1903 er man antagelig gået ud fra, at der var nogenlunde

balance mellem parternes indtjeningssevne eller i hvert fald kunne blive det. Som omtalt i begyndelsen af forrige afsnit foregik der imidlertid i årene forud for kontraktens oprettelse meget store forskydninger i parternes indbyrdes position med hensyn til salget af bayerskøl. Der var således ikke i årene efter overenskomstens indgåelse tale om en fortsættelse af en allerede vel etableret ligevægt med hensyn til salget af de fælles varer. De to virksomheder var heller ikke omkring 1903 lige store hverken med hensyn til den samlede omsætning eller bidragene til § 13-overskuddet. I løbet af tiden op til 1915 steg Carlsberg Bryggeriernes andel af de to virksomheders samlede omsætning fra 40 til ca. 50%. Som nærmere omtalt i forrige afsnit kan dette imidlertid vanskeligt forklares gennem forskydningerne i parternes mængdemæssige salg af de forskellige varer, men må i det væsentlige skyldes andre forhold, antagelig en ændring i forholdet mellem priserne på hvidtøl og bayerskøl.

Når de to bryggerier i alle årene fra 1922 frem til 1949 havde meget nær samme omsætningsbeløb, beror det efter kommissionens opfattelse i meget væsentlig grad på, 1) at Carlsberg Bryggerierne ikke har fremstillet hvidtøl eller andet skattefrit øl, men 2) til gengæld havde noget over halvdelen af salget af øl af skatteklasse I, A og B, samt 3) at der kun forekom temmelig begrænsede udsving i det indbyrdes forhold mellem de to bryggeriers salg af de sidstnævnte varer. Som det fremgår af tabel 12, har der både i den her omtalte periode og i andre tidsafsnit været større forskel på de to parter bidrag til § 13-overskuddet end på deres omsætningsbeløb. De årsager, der kan fremkalde et sådant resultat, er drøftet i forrige afsnit.

I fortsættelse af det, der overfor under punkterne 1-3 er sagt om baggrunden for ligeligheden i de to bryggeriers omsætningsbeløb i årene 1922-1949, skal der fremsættes følgende yderligere bemærkninger:

ad 1). Med hensyn til fremstillingen af *hvidtøl* og *skibøl* henvises der til bemærkningerne tidligere i dette afsnit om parternes adgang til at påbegynde fremstilling og salg af nye produkter og til den

mere udførlige omtale af det samme spørgsmål i afsnit 14. I slutningen af afsnit 14 er spørgsmålet behandlet i relation dels til reglerne i overenskomstens § 4 om optagelse af ikke hidtil dreven virksomhed, dels til bestemmelsen i § 16 om, at vigtigere anliggender skal godkendes af fællesledelsen, inden de sættes i værk. Der er i denne forbindelse gjort rede for nogle voldgiftssager fra årene 1936–41, hvor man bl. a. var inde på det spørgsmål, om det ved overenskomstens oprettelse var forudsætningen eller hensigten, at der skulle bevares status quo med hensyn til parternes respektive produktionsområder.

ad 2) og 3). Ved bedømmelsen af den stabilitet, der som helhed har præget det indbyrdes forhold mellem de to bryggeriers salg af *branchens hovedvarer* i det meste af den forløbne del af kontraktperioden — i de seneste år har der, som tabel 12 viser, været betydelige svingninger — må spørgsmålet blive, om stabiliteten må ses som et resultat af konkurrencebegrænsningerne, eller den skyldes, at de to virksomheders indbyrdes konkurrencebestræbelser har neutraliseret hinandens virkninger. I denne forbindelse skal der dels henvises til den tidligere omtale af konkurrencebegrænsningerne, dels gengives nogle udtalelser, de to bryggerier har fremsat over for kommissionen om deres indbyrdes konkurrenceforhold.¹⁾ Disse udtalelser gælder dog også mere generelt for hele det vareområde, der er fælles for de to virksomheder. Efter at have gengivet bryggeriernes udtalelser, fremsætter kommissionen sidst i dette afsnit nogle afsluttende bemærkninger om konkurrenceforholdet mellem de to bryggerier.

Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier har begge over for kommissionen understreget, at udtalelsen i overenskomstens § 16 om, at driften af de enkelte bryggerier foregår selvstændigt, i praksis har haft fundamental betydning. De har i denne forbindelse fremhævet, at de to parter har hver sin salgsorganisation, og de har desuden udtalt, at »... den omtalte selvstændighed i driften

af virksomhederne og det ansvar, den pålægger ledelsen over for ejerne - henholdsvis Carlsbergfondet og A/S De forenede Bryggeriers aktionærer — har opretholdt og ansporet ledelsernes ønske om at drive deres respektive virksomheder frem til den bedst mulige position. Kontrakten af 1903 er således ikke til hinder for opnåelsen af de virkninger, som i almindelighed tilskrives den frie konkurrence«.

Til belysning af, hvad det nærmere vil sige, at bryggeriernes drift foregår selvstændigt, har bryggerierne oplyst, at en række af de væsentligste funktioner i en bryggerivirksomhed foretages selvstændigt af de to bryggeriers ledelse uden forudgående forhandling mellem bryggerierne. Bryggerierne har således peget på, at de uafhængigt af hinanden tilrettelægger driften og i almindelighed uden samråd foretager deres indkøb af råvarer til ølbrygningen og mineralvandsfabrikationen - funktioner, der ifølge bryggeriernes oplysning er af den største økonomiske betydning for rentabiliteten af de enkelte bryggerier. Bryggerierne har endvidere anført, at de uden indbyrdes samråd foretager ansættelse og afskedigelse af deres personale fra arbejder til direktør, og at dette forhold medvirker til at skabe forudsætningerne for, at der i det enkelte bryggeris samlede medarbejderstab findes en udbredt forståelse for betydningen af virksomhedens konkurrenceevne både over for det andet store bryggeri og over for de øvrige virksomheder inden for bryggeriindustrien.

Der gør sig ifølge de to bryggeriers udtalelse en skarp konkurrence gældende mellem dem såvel i produktionen som i afsætningen af deres produkter, og de har over for kommissionen anført, at det næppe er almindeligt, at der i medarbejderstaben inden for to industrivirksomheder findes en så dybtgående forståelse af, hvad virksomhedens position og prestige kræver. Med udtalelsen om konkurrence i produktionen synes bryggerierne navnlig at sigte til bestræbelserne for at stabilisere og forbedre varenes kvalitet. Det hedder i de to bryggeriers udtalelse:

»Hvad produktionen angår, er begge bryggerierne af den opfattelse, at det motto, der er givet i overenskomstens slutningsbe-

¹⁾ Andre dele af udtalelserne gengives i forbindelse med drøftelsen af aftalernes betydning for omkostningerne og effektiviteten i næste afsnit.

stemmelse: »Ved bryggeriernes drift skal det være det daglige formål uden hensyn til øjeblikkelig fordel at udvikle fabrikationen til den størst mulige fuldkommenhed, således at disse bryggerier og deres produkt altid kan stå som mønster og ved deres eksempel virke til, at ølbrygningen her i landet holdes på et højt og hæderligt standpunkt«, er af forpligtende karakter. For Carlsbergs vedkommende gælder desuden, at overdragelsen til Carlsbergfondet af bryggerierne er sket på de i § 4 i det kgl. konfirmerede fundatslæg for Carlsbergfondet af 1.10.1888 og § 2 I i fundats for Ny Carlsbergfondet af 20.11.1902 indeholdte vilkår, der er identiske med den nævnte slutningsbestemmelse i kontrakten af 1903. En tilsidesættelse af disse vilkår fra Carlsbergfondets side vil således være ensbetydende med en fundatsstridig handling. Slutningsbestemmelsen i kontrakten af 1903 er derfor en afgørende faktor i overenskomstforholdet. I bestræbelserne på at fremstille produkter af den højst mulige kvalitet ligger der et for alle medarbejderne bevidst ønske om at hævde det enkelte bryggeris renommé over for de øvrige virksomheder indenfor industrien.«

Bryggerierne har som deres erfaring fremhævet, at kvaliteten af deres produkter er det element i deres indbyrdes konkurrence, som er af den største betydning i relation til forbrugerne, og det fremhæves derudover, at der foregår en meget skarp konkurrence mellem deres respektive salgsorganisationer, om hvilket der udtales følgende:

»Årsagen hertil må søges i den omstændighed, at de to bryggerier har hver sine salgskuske, depoter og agenter, dér hver for sig er direkte økonomisk interesserede i salget af netop den pågældende kontrahents produkter, og som ikke har nogen som helst interesse i af hensyn til overenskomsten mellem de to parter at slække på konkurrencen. Det er overhovedet et spørgsmål, i hvilket omfang overenskomstens indhold er dem bekendt. Kontrahenterne gør vel alt for at forsyne deres salgsfolk med det bedst mulige produkt, men derefter er det salgsfolkernes sag i konkurrencen at opnå de bedste salgresultater. Bryggeriernes salgskuske i København er provisionslønnede, og for disse såvel som for bryggeriernes flere hun-

drede depotindehavere i provinsen — der handler for egen regning - gælder det om i konkurrencen såvel med medkontrahentens depot som med udenforstående bryggerier og depoter at sikre sig størst mulig omsætning og dermed størst mulig fortjeneste. I udlandet har hver af konkurrenterne deres særlige agenter, for hvem friheden til at anvende, hvilke konkurrencemidler de måtte finde for godt, er endnu større end her i landet.«

De to bryggerier har videre udtalt: »Kontrakten af 1903 har haft den ejendommelige virkning, at bryggeriernes indbyrdes konkurrence måske er blevet skarpere, end den ville have været, hvis kontrakten ikke havde eksisteret. For en overfladisk betragtning kunne navnlig bestemmelsen om ligedeling af overskuddet synes at måtte virke som noget i retning af en sovepude for de to bryggeriers ledelse, der kunne antages at slå sig til ro med, at hvad det ene bryggeri måtte mangle i fortjeneste, antagelig ville blive tjent ind af det andet. Forholdet er imidlertid det, at indtjeningen i det enkelte bryggeri ikke blot søges forøget mest muligt ved ansparing fra ejernes side, således som forholdet er inden for enhver erhvervsvirksomhed, men som følge af ligedelingsbestemmelsen er hver af parterne vitalt interesseret i, at også det andet bryggeris indtjening er størst mulig. Ledelsen af bryggerierne er således udsat for kritik såvel fra de respektive ejeres side som fra ledelsen af det andet bryggeri. To gange under overenskomstperioden har der af den kontrahent, der på det pågældende tidspunkt tjente mest, været rejst kritik over, at indtjeningen hos medkontrahenten syntes for lille, idet man henviste til, at forudsætningen for hele kontrakten jo netop var, at parterne blev anset for lige stærke. Dette må have indvirket ved læsningen af voldgiftskendelsen af 20. 5.1952, der i sit referat af proceduren anfører, at der mellem parterne var enighed om: ». . . at man ved afslutningen af overenskomsten af 6. maj 1903 må antages at være gået ud fra, at indtjeningsevnen var af tilnærmelsesvis samme størrelse hos de to kontraherende parter, og at det - i tilfælde, hvor det således forudsatte ligevægtsforhold måtte svigte - er naturligt og ønskeligt, at

der træffes foranstaltninger til at søge ligevægten retableret«.«

De to bryggerier har endelig peget på, at den omstændighed, at overenskomsten af 1903 er tidsbegrænset, har været et incitament for begge bryggeriers ejere og ledelser til at sætte alt ind på ikke at sakke agterud i bryggeriernes indbyrdes konkurrence. Det er i denne forbindelse blevet anført, at den virksomhed, hvis salgsposition om 40 år, når kontrakten udløber, ligger væsentligt under medkontrahentens, ville være underlegen ved de forhandlinger, der må finde sted ved kontraktsforholdets ophør.

Det er bryggeriernes opfattelse, at der ved overenskomsten af 1903 er »... skabt grundlag for samtidig at tilfredsstille kravet om konkurrence og kravet om effektivitet«. Med det sidste sigtes bl. a. til besparelser med hensyn til salgs- og reklameomkostningerne, hvorom henvises til næste afsnit.

Til slut skal kommissionen bemærke følgende: Ved overenskomsten af 1903 skabtes der et intimt interessefællesskab mellem de to kontrahenter, og overenskomstens regler måtte synes egnede til at reducere den indbyrdes konkurrence til et minimum. Inden for de rammer, der er sat af overenskomstens regler og af fællesledelsens beslutninger, har de to virksomheder imidlertid i den daglige drift bevaret deres selvstændighed, og de har beholdt hver sin salgsorganisation. Selvstændighedsfølelse og prestigehensyn har derfor gjort sig gældende, og efter de to bryggeriers oplysninger til kommissionen spiller tanken om deres relative position ved overenskomsten udløb i år 2000 i hvert fald også en rolle på det nuværende tidspunkt. Hensynet til det samlede overskud, der skal deles lige mellem parterne, har således ikke været eneføgende.

Udviklingen i praksis synes - også efter den senere udbygning af konkurrencebegrænsningerne i årene 1909-1912 - at have formet sig noget anderledes, end man ved overenskomstens indgåelse tilsigtede og ventede. Resultatet er blevet en kompliceret blanding af samarbejde og modsætningsforhold, af konkurrence og konkurrencebegrænsninger. Hvis konkurrencen fremkalder en væsentlig og varig ulighed i parternes

indbyrdes position, kan dette næppe undgå at skabe vanskeligheder for samarbejdet mellem to virksomheder, der efter kontrakten er ligestillede med hensyn til indflydelsen i fællesledelsen, finansieringspligterne og andelen i det samlede overskud. Det fremgår da også af de foreliggende oplysninger, at de to bryggerier anser det for ønskeligt, at der er nogenlunde ligevægt mellem deres indtjeningsevne. Da Carlsberg Bryggerierne med enkelte års undtagelser næsten lige siden 1903 har haft noget over halvdelen af salget af hovedprodukterne, har den omstændighed, at Carlsberg Bryggerierne på den anden side ikke fremstiller hvidtøl, skibssøl o. lign., bidraget til den tilnærmelsesvis balance, der på flere punkter stort set har eksisteret mellem parterne siden den første verdenskrig. Det kan endvidere nævnes, at De forenede Bryggerier efter den store nedgang i hvidtølssalget, der viste sine fulde virkninger omkring 1920, har søgt at afbalancere virkningerne heraf ved at optage produktionen af forskellige maltprodukter, der ikke fremstilles af Carlsberg Bryggerierne.

Det indbyrdes forhold mellem de to parter salg af øl af skatteklasse I, A og B har i det store og hele været stabilt, men i de seneste år har der dog gjort sig betydelige svingninger gældende. Efter bryggeriernes oplysninger til kommissionen skyldes den omtalte stabilitet i de indbyrdes markedsandele ikke, at der er foretaget nogen fordeling af kunderne eller er foregået nogen anden lignende overførsel af forretning fra den ene virksomhed til den anden, og kommissionen har ingen grund til at betvivle bryggeriernes udtalelser om, at der i det daglige salgsarbejde foregår en skarp konkurrence mellem de to virksomheders salgskuske, depotindehavere m. fl. Når der som helhed kun er forekommet ret begrænsede udsving i markedsandelene, synes bryggeriernes konkurrencebestræbelser på dette og andre punkter for en stor del at have holdt hinanden stangen. På den anden side må det også fremhæves, at der har gjort sig en række konkurrencebegrænsninger gældende som følge af overenskomsten af 1903, til lægsaftalerne dertil, fællesledelsens beslutninger samt de to bryggeriers deltagelse i

Bryggeriforeningens aftaler. Priskonkurrencen har været ophævet, reklameudgifterne er blevet bestemt i fællesskab, og der er desuden som omtalt i begyndelsen af dette afsnit blevet lagt bånd på brugen af forskellige andre konkurrencemidler. Kommissionen må tillægge konkurrencebegrænsningerne væsentlig betydning ved bedømmelsen af det her behandlede spørgsmål.

35. Aftalernes virkninger på effektiviteten og omkostningerne m. v.

Den betydning, som aftaler, sammenslutninger og andet samarbejde mellem virksomhederne i en branche får for prisernes højde, beror dels på konsekvenserne for nettoavancens størrelse, dels på den indvirkning, de pågældende aftaler m. m. kan udøve på omkostningernes højde. I samme forbindelse skal det nævnes, at omkostningernes udvikling under konkurrence mellem virksomhederne kan blive påvirket af, hvilke konkurrenceformer der anvendes. Visse konkurrencemidler er af omkostningskrævende art. Blandt disse ligger kvalitetskonkurrencen på et plan for sig, da forhøjede omkostninger naturligvis ikke uden videre kan tages som et tegn på ringere effektivitet, når der samtidig tilbydes køberne et forbedret produkt. Effektiviteten kan netop bl. a. vise sig i, at varekvaliteterne forbedres på omkostningsmæssigt forsvarlig måde.

I relation til varer af en bestemt kvalitet må effektivitetskravet gå ud på, at varerne bliver fremstillet og distribueret med de lavest mulige omkostninger. Betragter man de midler, der - bortset fra kvalitetsforbedringer - kan bruges for at hverve flere kunder, lægges der under anvendelsen af nogle af dem, f. eks. reklame eller intensiv bearbejdelse af kunderne ved personlig henvendelse, beslag på omkostninger, medens dette ikke gælder ved prisnedsættelser. I en vis forstand kan priskonkurrence ganske vist nok siges at koste de pågældende virksomheder penge, men en prisnedsættelse er ikke fra samfundsmæssigt synspunkt omkostningskrævende på samme måde som konkurrencemidler, hvis anvendelse lægger beslag på arbejdskraft m. m.

Konkurrencebegrænsninger kan virke besparende, for så vidt som de lægger en dæmper på særligt omkostningskrævende konkurrenceformer. Man må dog her have opmærksomheden henvendt på, at konkurrencebegrænsninger ofte vil reducere de mest effektive virksomheders muligheder for at skaffe sig en større markedsandel og derigennem også vil beskytte de mindre effektive virksomheder. Under prisaftaler bliver højden af de aftalte priser - og under offentlig prisregulering højden af de godkendte priser - medbestemmende for de mindre effektive virksomheders muligheder for at klare sig på længere sigt, men deltagerne i en prisafale giver afkald på at konkurrere gennem lavere pristilbud end fastsat ved aftalen. Også andre former for konkurrence kan dog bidrage til at give de mest effektive virksomheder en større del af produktionen. Betragter man eksempelvis konkurrencen mellem virksomheder, der fremstiller varer af nogenlunde ens kvalitet, kan selv omkostningskrævende konkurrencemidler som reklame eller intensivt personligt salgsarbejde under visse betingelser til syvende og sidst medføre besparelser. Det kan f. eks. ske, hvis 1) der er en mærkbar forskel på de forskellige virksomheders fremstillings- og/eller distributionsomkostninger og 2) konkurrencen har til resultat, at de virksomheder, som alt i alt kan levere varerne med de laveste omkostninger, får en større del af produktionen. I brancher, hvor der gør sig stordriftsfordele gældende, er en anden mulighed den, at konkurrencen resulterer i, at produktionen bliver koncentreret på færre virksomheder med en større gennemsnitlig produktion. På den anden side kan de nævnte betingelser ikke altid ventes at være opfyldt. Og hvis konkurrencen ikke medfører systematiske og varige forskydninger i markedsandelene i den angivne retning - hvis de forskellige virksomheder f. eks. stort set holder hinanden stangen i deres bestræbelser for at udvide salget — så må konkurrencebegrænsninger, der nedsætter anvendelsen af omkostningskrævende konkurrencemidler, også alt i alt medføre nettobesparelser. Endelig må det fra effektivitetsmæssigt synspunkt være ønskeligt, at

man ved konkurrencen om at sælge varer af en bestemt kvalitet betjener sig af de mindst omkostningskrævende midler.

Under de kortfattede, generelle bemærkninger, der her indledningsvis er fremsat om effektivitetsspørgsmålet, skal det til slut understreges, at det tempo, hvori de enkelte virksomheder gennemfører tekniske forbedringer og andre former for rationalisering, er af meget væsentlig betydning for omkostningernes udvikling i en branche. Konkurrencens og konkurrencebegrænsningernes indflydelse på dette tempo kan derfor også være en vigtig faktor.

Bryggeriindustriens priser og rentabilitetsforhold behandles i næste kapitel, medens der i dette afsnit skal fremsættes nogle bemærkninger om aftalernes betydning for effektiviteten og omkostningerne m. v. I fortsættelse af fremstillingen i forrige afsnit behandles nedenfor under A først de særlige forhold vedrørende de to store bryggerier, medens der derefter omtales spørgsmål, der også angår en videre kreds af virksomheder, nemlig under B Bryggeriforeningens aftaler og vedtægter samt under C depotsystemet.

Vedrørende effektivitetsspørgsmålet har Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier bl. a. henvist til det danske øls anerkendte position og stadigt stigende udbredelse på eksportmarkederne, og det er blevet anført, at der årligt anvendes ca. 1 mill. kr. på arbejdet i de to store bryggeriers laboratorier, hvor der dels føres kontrol med den løbende produktion, dels drives en verdenskendt forskning med henblik på kvalitetsforbedringer og fremstilling af nye sorter af øl og mineralvand. I denne forbindelse kan det også nævnes, at der - som omtalt i afsnit 7 - i tilknytning til Den skandinaviske Bryggerhøjskole, der uddanner brygmestre og opretholdes af Bryggeriforeningen med støtte fra norske og svenske bryggerier, er etableret et handelslaboratorium, som mod betaling udfører analyser o. lign. Endvidere udøver Bryggeriforeningen en teknisk konsultationsvirksomhed, der særlig benyttes af de mindre bryggerier, og som antagelig bidrager til at sprede kendskabet til nye tekniske fremgangsmåder.

I tilslutning til det netop anførte skal det indledningsvis præciseres, at kommissionen ikke har set det som sin opgave at give nogen almindelig beskrivelse og karakteristik af den tekniske og kvalitetsmæssige udvikling inden for bryggeribranchen eller af det nuværende stade. Den følgende fremstilling tager alene sigte på aftalernes virkninger. Til belysning af denne afgrænsning af problemstillingen skal det nævnes, at der formentlig ikke er nogen nødvendig sammenhæng mellem Bryggeriforeningens konsulentvirksomhed og de aftaler, der er oprettet inden for foreningen. Endvidere kan de to store bryggeriers nuværende position i hvert fald ikke anses for at være fremkommet som resultat af en fælles forskning, som de to parter har etableret under overenskomsten af 1903, og som de ikke kunne have iværksat uden at finansiere den i fællesskab. De to virksomheder har haft hver sine laboratorier og har formodentlig også lige siden århundredskiftet været store nok til hver for sig at drive en tidssvarende forskning. Hermed er det ikke på forhånd afvist, at også samvirket mellem de to parter kan have haft positiv betydning. Dette spørgsmål berøres igen senere i det følgende. Men det, der behandles i dette afsnit, er begrænset til aftalernes - hemmende • eller fremmende - betydning for effektiviteten, medens effektiviteten også har været under påvirkning af andre faktorer.

A. Samarbejdet mellem Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier.

De to store bryggerier har om kontrakten af 1903 bl. a. udtalt følgende:

»Overenskomsten fremtræder som slutstene på en række forsøg på at bremse den ubundne konkurrence, som truede med at hidføre urimeligt høje reklame- og serviceomkostninger, således som man kender dem fra forholdene i en række andre lande. Særlig karakteristisk har dette fundet udtryk i A/S De forenede Bryggeriers forelæggelse af overenskomsten til aktionærenes godkendelse på den ekstraordinære generalforsamling den 14. januar 1903 ¹⁾, hvor besty-

¹⁾ En udførlig omtale af den pågældende redogørelse findes foran i afsnit 12.

relsesrådets formand udtalte: »Hvad der tør påregnes som dennes (d. v. s. overenskomstens) sikre og håndgribelige resultat er, at selskabet spares for de uberegnelige store udgifter, der ville blive følgen af en fornyet ubunden konkurrence. Yderligere tør det håbes, at samarbejdet vil muliggøre ikke uvæsentlige besparelser i de kontraherende bryggeriers drift«.«

De to bryggerier har som deres opfattelse fremhævet, at det karakteristiske ved kontrakten af 1903 er den ligevægt, den har opbygget mellem konkurrence og samarbejde. Medens deres udtalelser om konkurrencen i øvrigt er gengivet i forrige afsnit, har de i de ovenfor citerede bemærkninger henvist til, at man i 1903 udtrykkeligt fremhævede forventningerne dels om begrænsning af reklameomkostninger m. v., dels om en høj grad af effektivitet under det kommende samvirke. De to bryggerier har endvidere anført, at deres udgifter til reklame, gaver og repræsentation i årene 1955 og 1956 kun androg ca. 0,5 øre pr. flaske, samt at den amerikanske bryggeriindustri's reklameudgifter ifølge oplysningerne i undersøgelser, der er foretaget af en tysk-amerikansk samhandelsorganisation, er mere end 10 gange så høje set i forhold til detailpriserne.

Efter således at have gengivet udtalelser, der er fremsat af bryggerierne, skal kommissionen bemærke følgende: Konkurrenceforholdene forud for de to bryggeriers aftale af 1895, der blev efterfulgt af kontrakten af 1903, er omtalt i afsnit 9 og 10. Det fremgår heraf, at der navnlig konkurreredes ved hjælp af rabatter, provisioner til forhandlere og salgskuske, gaver, långivning til kunderne, anvendelse af salgsagenter samt ved reklame. Disse konkurrencemidler kan, som det vil fremgå af de indledende generelle bemærkninger, ikke alle umiddelbart sidestilles - rabatter og andre prisafslag f. eks. ikke med anvendelsen af salgsagenter og reklame. Men en af virkningerne af overenskomsten af 1903 og de senere tillægsaftaler har i hvert fald været den, at der er blevet lagt bånd på sådanne konkurrenceformer som ydelse af gaver og lån. Endvidere har normalbudgetterne for reklame, der har været gældende siden 1909,

formodentlig hindret gensidige overbud på dette område, således at de to store bryggeriers reklame er blevet bestemt af, hvad de i forening har fundet ønskeligt under hensyn til produkternes karakter samt til konkurrencen med de øvrige bryggerier.

Alt i alt må overenskomsten af 1903 og de supplerende aftaler og rådsbeslutninger antages at have medført besparelser med hensyn til salgsomkostningerne. Da konkurrencen samtidig er blevet begrænset, og da den indbyrdes priskonkurrence mellem de to bryggerier har været ophævet gennem de kombinerede virkninger af branchens prisaftaler og af de to bryggeriers overenskomst, må det dog i forbindelse hermed være naturligt at drøfte *virkningerne af en eventuel forskel på de to bryggeriers effektivitet*. Det lader sig ikke på grundlag af det regnskabsmateriale, kommissionen har haft til rådighed, konstatere, hvorvidt der har foreligget en sådan forskel, jfr. afsnit 33, men en drøftelse af denne mulighed må medtages under en almindelig gennemgang af overenskomstforholdets natur og konsekvenser.

En forskel i effektivitet vil bl. a. få betydning ved fordelingen af de to bryggeriers samlede overskud i henhold til kontraktens § 13. Som det fremgår af afsnit 33, kan også forskellige andre faktorer spille en rolle ved denne fordeling, og de kan alt efter omstændighederne modvirke eller forstærke den tendens til overførsel af overskud, som effektivitetsforskelle vil fremkalde. Men er f. eks. kvaliteten af de to virksomheders produkter nogenlunde ens, omkostningernes højde derimod forskellig, så vil under alle omstændigheder den virksomhed, hvis omkostninger ligger på det højeste niveau, ved overskuddets fordeling drage fordel af den anden parts højere effektivitet.

En mulighed er da, at en difference i effektivitet kan blive udlignet ved rationalisering i den virksomhed, der arbejder dyrest. Hvis denne udvej svigter, og der på længere sigt kommer til at bestå en forskel mellem virksomhedernes omkostningsniveau, må det fra effektivitetsmæssigt synspunkt være ønskeligt, at der fremkommer en forskydning i de to virksomheders andele af produktionen. Under de gældende konkur-

rencebegrænsninger kan man næppe regne med, at den tilbageværende konkurrence automatisk vil løse et sådant problem. Eksempelvis udelukker kvalitetskonkurrencen ikke den mulighed, at de to virksomheder kan holde sig jævnbyrdige hvad angår varenes kvalitet, men at der samtidig kan bestå en forskel mellem virksomhedernes omkostningsniveau. Vedrørende reklame og andre omkostningskrævende konkurrencemidler må det tilføjes, at der heri vel foreligger en mulighed for at påvirke fordelingen af virksomhedernes salg, men at denne udvej fra omkostningsmæssigt synspunkt måtte forekomme lidet rationel under det i øvrigt bestående samarbejde mellem parterne. Hvis en langvarig effektivitetsforskel fik det resultat, at den mere effektive virksomhed efterhånden fik den alt overvejende del af anlæggene og omsætningen, medens den anden part modtog store overskudsoverførsler, må man for øvrigt som omtalt i forrige afsnit gå ud fra, at dette ville vanskeliggøre samarbejdet mellem parterne. Konklusionen må derfor blive, at man for bryggeriindustriens vedkomme ikke blot som for hele erhvervslivet må lægge vægt på, at tekniske fremskridt og anden rationalisering i al almindelighed finder sted i passende tempo, men at det også må være af afgørende betydning for vurderingen af konsekvenserne af det særlige overenskomstforhold mellem de to store bryggerier, at de to virksomheder - i samarbejde eller kappestrid — kan opretholde et *ensartet*, højt effektivitetsniveau.

Reglen i overenskomsten af 1903 om *lige deling af de to bryggeriers samlede overskud* af den under kontrakten hørende virksomhed må fra rent pekuniært synspunkt siges at være egnet til at afsvække det enkelte bryggeris tilskyndelse til at rationalisere driften og nedbringe omkostningerne, for så vidt som halvdelen af den derved indvundne forøgelse af overskuddet vil tilfalde den anden part i overenskomsten. Omvendt betaler den anden part i realiteten halvdelen af udgifterne til personaleforøgelser og andre omkostningsstigninger. På den anden side må hvert af de to bryggerier være interesseret i, at det andet arbejder så effektivt som muligt, og det må

endvidere tages i betragtning, at der er oprettet en fælles øverste ledelse og etableret et interessesfællesskab, der muliggør udveksling af tekniske erfaringer.

Som omtalt i forrige afsnit har de to bryggerier over for kommissionen udtalt, at der såvel i produktionen som i afsætningen af deres produkter gør sig en skarp konkurrence gældende. De har bl. a. fremhævet kvalitetskonkurrencen og har i denne forbindelse — som nævnt tidligere i dette afsnit - understreget, at de tillægger driften af deres laboratorier meget stor betydning. I øvrigt henvises til de i forrige afsnit givne udtalelser om betydningen af det motto, der er anført i slutningen af overenskomsten af 1903.

Vedrørende reglen om lige deling af overskuddet har de to bryggerier - som ligeledes omtalt i forrige afsnit - understreget, at denne regel må gøre hver af parterne interesseret i, at effektiviteten er størst mulig hos den anden part. De har endvidere fremhævet, at reglen om lige deling af det samlede overskud har den konsekvens, at de to virksomheder uden betænkeligheder kan udveksle tekniske erfaringer, og at det derved muliggøres, at de i fællesskab kan udnytte de tekniske fremskridt, der gøres i hver af virksomhederne. De to bryggerier har over for kommissionen nævnt forskellige eksempler på, at noget sådant har fundet sted, og de har desuden meddelt, at der dem imellem i tidens løb har været nedsat en række kommissioner og udvalg til behandling af forskellige spørgsmål, særlig af teknisk, maskinel art. -

For kommissionen er spørgsmålet om overenskomstens betydning for tilskyndelsen til at gennemføre rationalisering o. lign. noget vanskelig at bedømme på grund af det komplicerede forhold mellem parterne. Medens de to bryggerier har fremhævet, at der foregår et nært samarbejde og en erfaringsudveksling mellem de to virksomheders tekniske ledelser, har de også understreget, at de to parter hver for sig konkurrerer om kunderne ved hjælp af kvalitetsforbedringer, og disse må naturligvis for at have betydning for den indbyrdes konkurrence være specielle for de enkelte bryggeris produkter. Kommissionen skal ikke underkende den

betydning, overenskomsten kan have i retning af, at den ene part bidrager til forbedringer hos den anden. Der kan f. eks. henvises til, at De forenede Bryggerier som omtalt i afsnit 15 medvirkede aktivt ved omorganiseringen af Carlsberg Bryggeriernes øverste ledelse i 1906. På den anden side forudsætter forholdsregler af denne art flertal i den paritetisk sammensatte fællesledelse, og ved en af de lejligheder, hvor den ene part rettede kritik mod den andens indtjeningssevne, blev et forslag om nedsættelse af en kommission til undersøgelse af omkostningsforholdene afvist i den foreliggende form af den virksomhed, hvis forhold skulle undersøges, og fortsatte drøftelser vedrørende dette punkt førte ikke til noget resultat.

Den selvstændighed i den daglige ledelse, det prestigemoment og det hensyn til forholdene ved overenskomstens udløb, der som omtalt i forrige afsnit spiller en rolle for de to virksomheders konkurrenceforhold i afsætningen, har formodentlig også betydning i relation til det problem, der nu er blevet drøftet, således at hensynet til det samlede overskud med andre ord ikke er eneafgørende. De omtalte momenter medfører antagelig en vis begrænsning af samarbejdet, men de må på den anden side være egnede til at fremkalde en kappestrid mellem virksomhederne, således at de hver for sig søger at være på højde med den anden part med hensyn til varenes kvalitet, tekniske forbedringer og anden rationalisering.

Som omtalt i afsnit 14 var det i sin tid på tale at *sammenslutte Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier til én virksomhed*, men der var ikke enighed om denne plan. I stedet oprettedes overenskomsten af 1903, og af den omtalte sammenslutningstanke blev kun bestemmelserne i kontraktens § 19 vedrørende en eventuel sammenslutning tilbage. Flere forskellige motiver kan medvirke til, at hidtil selvstændige virksomheder undertiden fusioneres. Et af dem er ønsket om at begrænse konkurrencen, et andet, at der undertiden kan opnås besparelser ved en sammenslutning, bl. a. på et eller flere af følgende punkter: 1) Produktionen kan i højere grad

end ellers koncentreres på de mest effektive produktionsenheder eller 2) fordeles således mellem de forskellige produktionsenheder, at der opnås en mere vidtgående specialisering. 3) Der kan spares salgsomkostninger, når den indbyrdes konkurrence ophører, og afsætningen foretages i fællesskab. 4) Leverancerne kan tilrettelægges således, at der spares transportomkostninger. I forbindelse med det netop anførte kan der henvises til, at de sammenslutninger, der blev foretaget inden for bryggeriindustrien omkring århundredskiftet, som omtalt i afsnit 10 og 15 førte til reorganisationer, hvorved man bl. a. koncentrerede driften på færre produktionsenheder end hidtil, medens de resterende, der antagelig var de mindst effektive, blev nedlagt.

Som foran omtalt har overenskomsten af 1903 og de senere tillægsaftaler og fælles beslutninger lagt bånd på anvendelsen af visse omkostningskrævende konkurrenceformer. Overenskomstens to parter er imidlertid forblevet bestående som selvstændige virksomheder med to indbyrdes konkurrerende distributionssystemer (salgskuske, jernbanevogne, depoter, salgsinspektører m. m.). Man kan derfor rejse det spørgsmål, om der ikke kunne være blevet opnået større besparelser, hvis de to virksomheder var blevet sammensluttet til én.

Det materiale, kommissionen har haft til rådighed, tillader ikke nogen nærmere bedømmelse af de eventuelle besparelsesmuligheder ved en sammenslutning. Fra de to bryggeriers side har man henvist til, at det ikke var driftsøkonomiske, men personlige og organisatoriske overvejelser, der i sin tid lå bag sammenslutningstanken. Dennes talsmand var den øverste leder af det ene af de to Carlsberg bryggerier, men der var som nævnt ikke enighed om at iværksætte en sammenslutning.

Visse spørgsmål vedrørende distributionen tages op igen nedenfor i afsnittet om depot-systemet.

B. Bryggeriforeningens aftaler og vedtægter.

Som det er omtalt i afsnit 30 - og mere

udførligt i kap. V - har de fleste af Bryggeriforeningens medlemmer tilsluttet sig aftaler og kollegiale vedtægter, hvorved der dels er aftalt priser og dels fastsat regler bl. a. om rabatter, dusører, gaver og ekstraydelser af forskellig art, om udlån og kreditgivning, om reklame og om flaskernes type og udstyr.

Nogle af disse regler tager sigte på at underbygge prisaftalerne og forhindre omgåelser. Det er således tilfældet med forbudene mod rabatter, gaver og ekstraydelser, men det gælder antagelig også mere generelt, at en prisaftale bliver vanskeligere at opretholde, hvis der ved konkurrence på andre felter end prisen fremkommer en væsentlig forskydning i de ved aftalens indgåelse herskende forhold.

En anden side af spørgsmålet, som nu skal tages op, er den betydning, de aftalte regler i øvrigt har for konkurrencens karakter eller for omkostningerne.

Vedrørende reglerne om udlån til køb eller etablering af forretninger har Bryggeriforeningen udtalt, at det i mange andre lande er almindeligt, at bryggerierne ejer eller finansierer restaurationer for derved at sikre sig disses omsætning, og at de omtalte regler i Bryggeriforeningens kollegiale vedtægter tager sigte på at forhindre en lignende udvikling her i landet.

Reglerne om flaskerne og deres udstyr bestemmer bl. a., hvilke typer af flasker og kapsler der må anvendes til de forskellige ølsorter. Bryggeriforeningen har herom anført, at formålet har været at opnå besparelser. Dels kan de samme flasker nu anvendes på alle bryggerierne, således at et omkostningskrævende sorteringsarbejde undgås, og dels spares der udgifter til dyrere udstyr. Foreningen har samtidig afvist, at reglerne tillige har konkurrencebegrænsende virkning ved at forhindre, at noget af de deltagende bryggerier kan skaffe sig et konkurrencemæssigt forspring ved afvigende flasketype eller udstyr.

Om reklameoverenskomsten har Bryggeriforeningen oplyst, at den har til formål at undgå de dyreste og mindst effektive reklameformer, herunder uddeling af nyttegenstande til kunderne, således som det iflg. foreningen sker i de fleste andre lande. Her-

igennem opnås der altså visse besparelser, men det er dog som nævnt alene reklamens former, der reguleres ved overenskomsten, medens der ikke er sat nogen grænse for de summer, der kan anvendes til reklame af de tilladte arter.

Konkurrenceforholdene i bryggeriindustrien som helhed og navnlig forholdet mellem større og mindre bryggerier er behandlet foran i afsnit 31 og 32. Under de konkurrencebegrænsninger, der har været iværksat, må man regne med, at konkurrencens tendens til at samle produktionen på de mest effektive virksomheder er blevet afsvækket. Det synes imidlertid heller ikke at være statsmagtens hensigt, at en sådan tendens ubetinget skal have fuldt råderum i bryggeribranchen. Som tidligere omtalt har man nemlig i sin tid motiveret lempelserne i ølafgiften for mindre virksomheder dermed, at disse virksomheder måtte antages at have højere omkostninger end de større virksomheder.

Blandt de faktorer, der er af betydning for virksomhedernes evne til at klare sig og for tilskyndelsen til at nedbringe omkostningerne ved rationalisering o. lign., er også højden af aftalepriserne en af de væsentlige. I årene siden 1940 har priserne på bryggeriindustriens vigtigste produkter været underkastet offentlig regulering. I øvrigt har Bryggeriforeningen udtalt over for kommissionen, at det i almindelighed har været den virksomhed, der ville sælge billigst, der har været den afgørende ved prisfastsættelserne under de gældende prisaftaler. Prisforholdene tages op til nærmere omtale i næste kapitel.

C. Depotsystemet.

Som omtalte i afsnit 4 solgte bryggerierne indtil århundredskiftet som hovedregel øllet på fade til særlige ølhandlere eller øltapere, der forestod aftapningen på flasker og videresalget til detailhandlere og restauratører. Da bryggeriaftapningen blev det almindelige, gik man i salgsmæssig henseende over til det nuværende system, hvorefter engrosdistributionen foretages af bryggeriernes egne salgskuske og depoter. Når bryggerierne således har opretholdt et særligt distributions-

system for deres produkter fremfor at støtte sig til nu bestående brancher i engros-handelen, har det antagelig for en del den historiske forklaring, at de tidligere øltappere i mange tilfælde fortsatte som depotindehavere. Desuden har forskellige andre forhold gjort sig gældende. Bryggeriforeningen har over for kommissionen fremhævet, at salget af bryggeriprodukter er så omfattende, at det nødvendiggør opretholdelsen af et specielt distributionssystem, og foreningen har samtidig understreget, at et sådant system er ønskeligt, for at man kan sikre sig den rette behandling og opbevaring af øllet, der er en vare, som er ømfindelig over for forskellige påvirkninger, f. eks. varme, kulde eller bestråling af sollys. Bryggeriforeningen har endelig udtalt, at det er nødvendigt for et bryggeris renommé og dermed for dets salgsmuligheder, at bryggeriet gennem egne depoter har direkte kontakt med handlende og restauratører, bl. a. for at kunne undersøge reklamationer. Under de forhandlinger, kommissionen har ført med enkelte bryggerier, er det desuden blevet nævnt, at depot-systemet letter opretholdelsen af ensartede priser.

Der findes ikke blot som ovenfor omtalt et særligt engrosfordelingssystem for bryggeriprodukter, men det er endvidere den alt overvejende hovedregel, at hvert bryggeri har sine egne depoter. Der er ganske vist enkelte fællesdepoter for flere bryggerier, men det er fortrinsvis på pladser, hvor omsætningen er for lille til, at en depotindehaver kan leve af at forhandle et enkelt bryggeris produkter. I øvrigt er det hovedreglen, at depotkontrakterne, samtidig med at de giver depotet eneret på engrosforhandling af vedkommende bryggeris produkter inden for et vist område, tillige afskærer depotindehaverne fra at handle med andre bryggeriers tilsvarende produkter.

Det fremgår af udtalelser, der er faldet over for kommissionen, at bryggerierne hver for sig anser det netop omtalte system for at være det bedste med hensyn til at fremme salget af bryggeriets produkter. Når det er depotindehaverens eneste eller vigtigste

indtægtskilde at forhandle et bestemt bryggeris produkter, bliver han mere interesseret i at arbejde netop for salget af disse varer, end hvis han samtidig førte andre bryggeriers produkter.

Den eksklusive forhandling medfører imidlertid, at der eksisterer et flerdobbelt system af depoter, der for en stor del kappes om at forsyne de samme kunder. Man kan derfor rejse det spørgsmål, om distributionsomkostningerne ikke ville blive lavere, hvis bryggerierne i betydeligt større udstrækning, end tilfældet er, havde fælles depoter, således at et depot med andre ord forhandlede produkter fra flere bryggerier på lignende måde, som grossisterne i mange brancher fører varer fra flere fabrikanten.

A/S De forenede Bryggerier har oplyst, at man forskellige steder i provinsen af salgsmæssige grunde opretholder særlige depoter for produkterne fra Kongens Bryghus, men at disse i øvrigt bliver solgt gennem Tuborg-depoterne og Carlsberg Bryggeriernes depoter. De to store bryggerier har desuden over for kommissionen udtalt, at der ikke i deres distributionssystem findes en sådan tomgang, at en omlægning kan medføre besparelser. Deres depoter har i almindelighed så stor omsætning, at en sammenlægning efter bryggeriernes mening ikke ville medføre en nedgang, men snarere en stigning i forhandlingsomkostningerne. Der er endvidere blevet henvist til, at selve bryggerierne i givet fald måtte ofre mere på salgsarbejde for at kompensere de negative salgsmæssige virkninger af depotfællesskabet.

For de mindre bryggeriers vedkommende har Bryggeriforeningen henvist til, at mange små depoter ved siden af forhandlingen af bryggeriprodukter driver anden virksomhed, hvorved de får dækket en del af deres omkostninger. Som omtalt i afsnit 4 har bryggerierne også i visse tilfælde som depotindehavere antaget mindre hvidtølsbryggerier eller mineralvandsfabrikanten, der ifølge deres depotkontrakter har fået ret til at forhandle egne varer sammen med de pågældende bryggeriers.

Kapitel X.

PRISFORHOLD OG RENTABILITET

36. Prisudviklingen siden 1899.

I omstående *tabel 13* findes der en oversigt over Bryggeriforeningen aftalte engrospriser for *øl af skatteklasser I* i perioden 1899-1956 ¹⁾. 01 af denne skatteklasser har i alle årene været en af branchens hovedvarer, og efter den stærke nedgang i forbruget af hvidtøl i årene 1914-21 har klasse I-øllet frem til dato været langt den vigtigste vare for bryggeriindustrien, jfr. bilag IV.

Priserne i *tabel 13* inkluderer afgifter til det offentlige, og udviklingen i disse afgifter har altså været medbestemmende for prisbevægelserne. Bortset herfra har priserne på længere sigt i store træk fulgt ændringerne i landets almindelig prisniveau. Betragter man *prisforandringernes hyppighed*, viser en optælling følgende resultat:

I den anførte årrække på 57 år er priserne for *øl af skatteklasser I* ændret i alt 29 gange eller gennemsnitlig ca. 1 gang hvert andet år. Ses der bort fra årene 1914-21 og årene efter 1939, der har været prægede af de ekstraordinære forhold under og efter de to verdenskrige, og hvor Bryggeriforeningens aftalepriser har været underkastet offentlig priskontrol, bliver der tilbage en årrække på 33 år, i hvilke de aftalte salgspriser er ændret i alt 7 gange. I samme tidsrum er beskattningen blevet forhøjet 5 gange. To af de anførte 7 ændringer af salgspriserne faldt tidsmæssigt sammen med en skatteforhøjelse, og ved begge lejligheder forhø-

jedes priserne med praktisk taget samme beløb som skatten, således at der ikke skete nogen ændring af bryggeriernes nettopris (salgspris -r- skat). Ved de 3 andre skatteforhøjelser skete der ingen ændring af bryggeriernes salgspriser, og skatteforhøjelser har altså i disse tilfælde medført en nedsættelse af bryggeriernes nettopris med skatteforhøjelsens beløb ²⁾. Hvis man medregner disse 3 tilfælde blandt prisændringerne i den omtalte periode på 33 år, er der altså sket ændringer i de aftalte priser i alt 10 gange eller gennemsnitligt én gang hvert tredje år.

Det fremgår af det netop anførte, at *prispolitikken ved ændringer i beskattningen* ikke altid har været den samme. Holder man sig til de to perioder, hvor bryggerierne har kunnet fastsætte priserne uden offentlig kontrol, forhøjedes prisen i 1912 og 1932 praktisk taget med samme beløb som skatten, men i 1923, 1930 og 1931 forhøjedes ølbeskattningen, uden at prisen blev ændret. Om de nærmere omstændigheder ved de sidstnævnte tre tilfælde kan anføres følgende:

I *maj 1923* gennemførtes med virkning fra 1. august 1923 en forhøjelse af ølskatten på 3 kr. pr. hl (1,05 øre pr. fl.), uden

¹⁾ Om udviklingen i detailpriserne og detailavancen henvises til oplysningerne i afsnit 29.

²⁾ Ved den ene af skatteforhøjelserne, gennemført ved lov af 22. marts 1930, skete der en yderligere reduktion af bryggeriernes nettopris som følge af, at bryggerierne vedtog at godtgøre detailhandlerne en del af den omsætningsafgift, der blev pålagt disse ved loven, jfr. fodnote 2 i *tabel 13* og fremstillingen i det følgende.

Tabel 13: Bryggeriforeningens aftalte minimumspriser for engrossalg af øl af skatteklasser I i perioden 1899-1956 (øre pr. flaske).

Prislistens dato ¹⁾	Engrospris ved salg i distrikt I	Engrospris ved salg i distrikt II			Københavnerbryggeriernes merpris i distrikt II			
		Provinsbryggerierne	Ved salg på øerne	Ved salg i Jylland	Sammenlignet med provinsbryggerierne		Sammenlignet med distrikt I	
					Ved salg på øerne	Ved salg i Jylland	Ved salg på øerne	Ved salg i Jylland
9. sept. 1899	9,00	foreligger ikke oplyst						
19. aug. 1901	9,33							
1. jan. 1912	10,00							
1. juli 1912	11,00							
29. april 1916	12,67							
3. juni 1917	14,67							
15. okt. 1917	19,67							
1. juni 1918	22,67							
1. sept. 1919	24,00	24,50	25,00	25,25	0,50	0,75	1,00	1,25
17. sept. 1920	26,00	27,00	27,50	27,75	0,50	0,75	1,50	1,75
4. maj 1922	24,25	25,00	25,50	25,75	0,50	0,75	1,25	1,50
29. jan. 1926 ²⁾	22,67	23,75	24,25	24,50	0,50	0,75	1,58	1,85
22. juni 1932 ²⁾	24,25	25,35	25,85	26,10	0,50	0,75	1,60	1,85
29. april 1937 ²⁾	25,00	26,10	26,60	26,85	0,50	0,75	1,60	1,85
5. okt. 1939 ²⁾	28,30	29,40	29,90		0,50		1,60	
25. febr. 1940 ²⁾	31,20	32,40	32,90		0,50		1,70	
28. marts 1940 ²⁾	33,60	34,80	35,30		0,50		1,70	
25. maj 1941 ²⁾	35,55	36,75	37,25		0,50		1,70	
25. okt. 1941 ²⁾	40,50	41,70	42,20		0,50		1,70	
27. marts 1942 ²⁾	43,45	44,65	45,15		0,50		1,70	
4. maj 1946 ²⁾	49,45	50,65	51,15		0,50		1,70	
1. jan. 1947	51,15	52,45	52,95		0,50		1,80	
15. juni 1950	52,75	54,05	54,55		0,50		1,80	
20. nov. 1950	55,45	56,75	57,25		0,50		1,80	
22. marts 1951	59,45	60,75	61,25		0,50		1,80	
28. juni 1951	62,80	64,10	64,60		0,50		1,80	
		Sjælland, Møn, Bornholm	Jylland, Fyn, Lolland-Falster		Sjælland, Møn, Bornholm	Jylland, Fyn, Lolland-Falster		
22. dec. 1953	60,80	61,85	61,60	62,60	0,75	1,00	1,80	
1. okt. 1954	65,80	66,85	66,60	67,60	0,75	1,00	1,80	
27. juni 1955	68,20	69,25	69,00	70,00	0,75	1,00	1,80	
12. juni 1956	69,00	70,05	69,80	70,80	0,75	1,00	1,80	

Anmærkninger: ¹⁾ Prisændringerne på de understregede datoer er sket samtidig med ændringer i beskatningen. - ²⁾ I årene 1930-1946 blev der foruden hos bryggerierne opkrævet omsætningsafgift hos detailhandlerne. Detailhandlerne fik imidlertid gennem kvartalsvise tilskud størstedelen af omsætningsafgiften godtgjort af bryggerierne. De anførte engrosspriser er priserne uden fradrag af dette tilskud. Tilskuddet har andraget følgende beløb (øre pr. flaske): 15/4 1930-29/4 1937: 0,60 øre, 29/4 1937-5/10 1939: 0,70 øre, 5/10 1939-25/2 1940: 0,80 øre, 25/2 1940-25/5 1941: 1,00 øre, 25/5 1941-25/10 1941: 1,20 øre, 25/10 1941-27/3 1942: 1,40 øre, 27/3 1942-4/5 1946: 1,50 øre og 4/5 1946-31/12 1946: 1,75 øre.

at bryggerierne ændrede deres salgspriser. Om årsagen til, at bryggerierne valgte selv at bære denne afgiftsforhøjelse, har Bryggeriforeningen udtalt:

» . . at ølskattens forhøjelse var et led i en ordning, hvorefter de af indenrigsministeriet den 18. januar 1921 på indstilling fra Den overordentlige kommission indførte restriktioner vedrørende indbrygningsprocent for pilsner- og lagerøl og forbud mod fremstilling af stærkere ølsorter blev ophævet, samtidig med at der blev indført særlige skattesatser for det såkaldte luksuø. Det antydedes af flere talere under debatten i folketinget, at ølprisen for skatteklasse I ikke af den grund ville stige, og at der skulle foreligge en underhåndsaftale om ordningen. Det synes derefter sandsynligt, at bryggerierne måtte yde dette offer for at opnå at få ophævet restriktionerne, som havde voldt bryggeriindustrien stor skade, ikke mindst hvad eksporten angår.«

Ved lov af 22. marts 1930 blev der udover den bestående produktionsafgift pålagt bryggerierne en omsætningsafgift på 1 % af prisen til detailist, og samtidig pålagdes der også detailhandlerne en afgift på omsætningen af stærke drikke. Bryggerierne vedtog selv at bære den nye afgift og desuden at godtgøre detailhandlerne størstedelen af disses omsætningsafgift, således at bryggeriernes nettosalgspris i alt reduceredes med ca. 1 øre pr. fl. Bryggeriforeningen har herom udtalt følgende:

»Det er vanskeligt fuldt ud at oplyse årsagen hertil. Forklaringen er imidlertid vist nok den, at det gennem mere end et år havde været offentligt bekendt, at den daværende regering ville ophæve restaurationskatten og kræve kompensation ved skatteforhøjelser på alkoholholdige drikke. Det er sandsynligt, at bryggerierne med udsigt til en forøget ølskat har ment det rigtigst at udskyde en prisnedsættelse, som ellers ville være blevet gennemført. Som betingelse for at bære den omtalte del af omsætningsafgiften krævede Bryggeriforeningen, at hverken restauratører eller handlende måtte forhøje deres priser, men selv bære resten af omsætningsafgiften.«

Endelig vedtog bryggerierne på ny at undlade prisforhøjelse, da skatten i oktober 1931 blev forhøjet med 0,95 øre pr. fl. Om årsagen hertil har Bryggeriforeningen forklaret, at skatteforhøjelsen foregreb en påtænkt prisnedsættelse, hvorom der nogen tid forinden var nedsat et udvalg inden for foreningen.

Næst efter øl af skatteklasse I har *hvidtøl* og *skibsøl* samt *mineralvand* i årene siden den første verdenskrig haft størst betydning

regnet efter omsat mængde, jfr. bilag IV. For disse varer, af hvilke der har været mange og skiftende mærker og kvaliteter, til dels med forskellige priser i de enkelte områder af landet og for mineralvandets vedkommende uden prisaftaler, har det ikke været muligt at skaffe tilsvarende prisoplysninger, som er givet i tabel 13 foran for øl af skatteklasse I. Prisudviklingen for *øl af skatteklasse II*, der er blevet fastsat ved aftaler mellem de samme virksomheder, der har været med i aftalerne om de stærkere ølsorter, viser i visse henseender lignende træk som priserne for øl af skatteklasse I. Det gælder således med hensyn til prisforandringerne hyppighed.

Priserne for bajerskøl er altså kun blevet ændret forholdsvis sjældent, således som det ofte er karakteristisk for priser, som er fastsat ved aftale. Om denne *relative stabilitet i priserne* har Bryggeriforeningen anført, at den har gjort sig gældende både i perioder med stadig og betydelig opgang i råvarepriser og lønninger og i nedgangsperioder, således at stabiliteten ikke har været til ensidig fordel for bryggerierne. I en af Bryggeriforeningen udarbejdet kommentar til prisoversigten i tabel 13 hedder det herom bl.a.:

»I de 15 år fra 1899 til 1914, som var præget af et stadigt stigende pris- og lønniveau, fandt prisforhøjelse kun sted tre gange.

Perioden fra 1921-1939 var i økonomisk henseende mere omskiftelig. I 1921-22 indtrådte et betydeligt fald i priser og lønninger. Derefter steg leveomkostningsniveauet, medens bryggeriindustriens lønninger stort set var uforandrede. Fra 1926—1931 gik prisniveauet stærkt nedad, medens man fra 1932 til udbruddet af anden verdenskrig påny kom ind i en stigningsperiode. Svarende til denne bevægelse nedsatte bryggerierne deres priser i årene 1922, 1926 og 1930, medens der fandt prisforhøjelser sted i 1932 og 1937.«

Spørgsmålet om sammenhængen mellem pris- og omkostningsudviklingen i bryggeriindustrien vil for årene 1922-39 blive nærmere belyst i afsnit 41.

Om *prispolitikken som helhed* har Bryggeriforeningen som tidligere omtalt anført over for kommissionen, at priserne er blevet fastsat på et moderat niveau. Til støtte for denne opfattelse er henvist til, at forsøg på undersalg fra udenforstående bryggeriers side altid i løbet af kort tid har vist sig

frugtesløse, og at man fra aftaledeltagernes side ikke har haft nødig at foretage modforholdsregler. Det er endvidere oplyst, at man ved behandling af spørgsmål om prisfastsættelsen ikke er gået frem efter faste retningslinjer, men at de enkelte bryggerier naturligvis har måttet kalkulere deres udgifter. Man har derefter forhandlet om prisen, og foreningen har anført, at resultatet er blevet, at den, der ville sælge billigst, har fået den afgørende indflydelse på de nye prisers niveau. Bryggeriforeningen har endelig understreget, at prisaftalerne har haft en meget kort opsigelsesfrist - 8 à 30 dage.

Til det sidst anførte skal kommissionen bemærke, at der dog har været prisaftaler for bajerskøl lige siden 1899 med undtagelse af en kortere periode, nemlig årene 1905-1911. Om priskonkurrence fra udenforstående bryggeriers side henvises til fremstillingen i afsnit 32, hvoraf det bl. a. fremgår, at en lavere pris undertiden er blevet opfattet som et tegn på, at varen var af ringere kvalitet.

I de følgende afsnit gøres der rede for en regnskabsundersøgelse vedrørende de to store bryggerier. Denne undersøgelse belyser bl. a., hvilken rentabilitet de to bryggerier har kunnet opnå under de gældende aftaler. Undersøgelsen dækker årene 1922—1956, hvoraf 1922-1939 var en periode, hvor bryggeriindustriens prisaftaler ikke var underkastet nogen offentlig regulering, medens en sådan har været gældende i årene 1940-56. Selv om der ikke har eksisteret prisaftaler for alle de to bryggeriers produkter, har bajerskøllet på den anden side været langt det vigtigste vareområde for de to virksomheder, og de har på dette område i hele den undersøgte periode haft hovedparten af hele landets produktion.

37. Rentabilitetsundersøgelser for de to store bryggerier. - Grundlaget.

I dette og de to følgende afsnit skal der gøres rede for rentabilitetsundersøgelser, som på kommissionens foranledning er blevet foretaget vedrørende Carlsberg Bryggerierne og A/S De forenede Bryggerier. Undersøgelsen munder bl. a. ud i en række tal

for forrentningen af de ved driften anvendte aktiver opgjort efter forskellige retningslinjer. De to bryggerier har ikke kunnet tiltræde den beregning, som kommissionen har foretaget på basis af de faktiske anskaffelsesudgifter til faste aktiver, og som der gøres nærmere rede for i næste afsnit. De har derfor opstillet to andre beregninger, som omtales i afsnit 39. I afsnit 40 sammenlignes og kommenteres resultaterne af de tre beregninger. I indeværende afsnit gøres der rede for det grundlag og de træk, der er fælles for alle beregningerne.

Alle rentabilitetsberegningerne er opstillet for de to bryggerier under ét. Der skal her blot mindes om, at forholdet mellem de to virksomheders omsætning, investeringer m. m. er omtalt foran i afsnit 33.

Rentabilitetsberegningerne er baseret på regnskabsoplysninger, som kommissionen har indhentet fra de to bryggerier. Der er foretaget beregninger, som dækker årene 1922—1956. Ved præsentationen af resultaterne er denne årrække delt op i delperioder, således at forrentningsprocenter m. m. gives for den enkelte delperiode, f. eks. 1922-31, under ét. Periodeinddelingen, der med enkelte mindre afvigelser er ens i de tre beregninger, omtales nærmere på et senere sted. Da kommissionen navnlig har interesseret sig for at få belyst rentabiliteten i perioder, hvor bryggeribranchen frit har kunnet fastsætte sine priser uden at være underkastet offentlig kontrol, indhentede kommissionen i første omgang kun for mellemkrigsårenes vedkommende materiale til beregning af forrentningen af de anvendte aktivers værdi. De to store bryggerier har imidlertid indtaget det standpunkt, at de, såfremt beregninger vedrørende forrentningsprocenter skulle gennemføres og offentliggøres, da også ønskede beregningerne ført: frem, således at de tillige dækkede tiden under og efter den anden verdenskrig. Kommissionen har herefter fået meddelt de nødvendige oplysninger hertil. Det regnskabsmateriale, den har haft til rådighed, har dog fortsat været mest specificeret for mellemkrigsårenes vedkommende.

Udgangspunktet for rentabilitetsundersøgelserne har været de *årsopgørelser*, på

grundlag af hvilke overskudsudligningen i medfør af § 13 i de to bryggeriers overenskomst af 1903 finder sted. Fordelen ved at benytte dette grundlag har bl. a. været den, at der her foreligger regnskabsopgørelser, der er opstillet efter ensartede og faste retningslinier for de to virksomheder, jfr. punkt 5 i afsnit 14 samt endvidere bilag III. Man har således undgået nogle af de vanskeligheder, der ofte frembyder sig, når man vil sammenholde regnskabsresultater fra flere virksomheder, nemlig at regnskaberne er opstillet efter retningslinier, der er uensartede fra virksomhed til virksomhed eller skifter fra periode til periode.

Hver af de to parter besidder aktiver, der ikke omfattes af fællesforholdet i medfør af kontrakten af 1903, navnlig værdipapirer og visse ejendomme. Medens disse aktiver og de dertil hørende indtægter og udgifter indgår i de regnskaber, som de to parter hver for sig udfærdiger vedrørende samtlige deres egne forhold, findes der ingen posteringer vedrørende de nævnte aktiver på de ovenfor omtalte § 13-årsopgørelser, hvori kommissionen har taget udgangspunkt. Dette må imidlertid betragtes som en fordel, da aktiverne uden for fællesforholdet og de med disse forbundne indtægter og udgifter må betragtes som *driftsfremmede poster*, medens det netop fra kommissionens synspunkt har været formålet at nå frem til det bedste opnåelige udtryk for selve bryggerierenes rentabilitet. Imidlertid findes der også i § 13-årsopgørelserne for den undersøgte periode visse driftsfremmede poster, navnlig indtægterne af visse aktiebesiddelser, jfr. afsnit 16. Disse dividendeindtægter er imidlertid blevet skilt ud ved de foretagne rentabilitetsberegninger.

Når denne korrektion er foretaget, viser de anvendte årsopgørelser et resultat af de to bryggeriers produktion og salg af øl og mineralvand samt visse andre varer, f. eks. De forenede Bryggeriers maltprodukter. Af den samlede omsætning har ølsalget udgjort den overvejende del, og hovedvaren har i den behandlede periode været øl af skattekasse I. Eksportsalget af de to virksomheders forskellige produkter indgår under årsopgørelserne, men det har dog som omtalt i afsnit 33 først i årene efter den anden verdens-

krig haft nogen større betydning i forhold til omsætningen på hjemmemarkedet.

De to bryggerier har over for kommissionen fremhævet, at § 13-årsopgørelserne ikke kan betragtes som driftsregnskaber, og at det overskud eller nettoudbytte, der omtales i overenskomstens § 13, og som deles lige mellem parterne - altså det beløb, der tidligere i denne betænkning er kaldt § 13-overskuddet — ikke kan anses for at være et nettooverskud i sædvanlig forstand. De har i denne forbindelse bl. a. henvist til, at det i overenskomstens § 10 er bestemt, at ejendomsskatter og renter af gæld ikke føres til udgift i årsopgørelserne, men at hver af de to virksomheder skal betale sine udgifter af disse arter ved hjælp af sin del af § 13-overskuddet eller af midler uden for kontraktsforholdet.

For at kunne foretage den fornødne korrektion med hensyn til *ejendomsskatterne* har kommissionen fået skattebeløbene for ejendomme under fællesforholdet oplyst, og disse beløb er blevet medregnet blandt udgifterne.

Med hensyn til *renter af gæld* er der ikke blevet foretaget en tilsvarende korrektion, og de overskudsbeløb, man efter alle korrektioner - også de nedennævnte - har regnet med, kan for så vidt siges at være nettooverskud i sædvanlig forstand plus renter af gæld. Udtrykt på en anden måde: Der er ved rentabilitetsberegningerne — også bryggeriernes i afsnit 39 - regnet med de beløb, som er til rådighed til forrentning af *hele den investerede kapital*, efter at man fra vareomsætningen har trukket udgifterne bortset fra renter af gæld. Til gengæld er forrentningsprocenterne, som omtales i de følgende afsnit, blevet beregnet ved, at man har sat de omtalte rådighedsbeløb i forhold til aktivernes samlede beløb, uden at der i aktiverne, hvis opgørelse senere skal omtales, er foretaget noget fradrag for gæld¹⁾. Under aktivbeløbet er driftsfremmede aktiver holdt udenfor, jfr. nærmere nedenfor.

Der er med andre ord ikke foretaget nogen beregning af *egenkapitalens* forrentning.

¹⁾ En lignende fremgangsmåde benyttes bl. a. af Landøkonomisk Driftsbureau ved beregningen af landbrugets forrentningsprocenter.

I almindelighed har det ganske vist principielt interesse at beregne såvel et sådant tal som forrentningen af egenkapital og fremmedkapital under ét. Disse forrentningsprocenter har hver sin betydning og stemmer ikke nødvendigvis overens. Hvis der f. eks. på hele den kapital, der er anbragt i en virksomheds aktiver, indtjenes en højere forrentning end den, der skal præsteres til virksomhedens långivere, fremkommer der herved en difference, som bidrager til at forhøje den forrentning, som egenkapitalen opnår. Hvis man kun har tal for egenkapitalens forrentning, kan det omvendt i tilfælde som det omtalte bidrage til at give et noget overdrevent indtryk af, hvor højt den investerede kapital bliver forrentet, hvis man derved tænker på hele den investerede kapital, inklusive fremmedkapital.

Ved rentabilitetsundersøgelsen for de to bryggerier har kommissionen imidlertid af praktiske grunde afstået fra særlige beregninger vedrørende egenkapitalens forrentning. Man har herved kunnet simplificere beregningerne og nøjes med færre oplysninger. Da det er indtjeningen ved driften af bryggerierne, kommissionen har villet belyse, måtte der endvidere i givet fald beregnes en egenkapital, som kan anses for at have været placeret i virksomhederne under kontraktsforholdet. Hertil ville kræves en fordeling af gælden mellem henholdsvis disse virksomheder og parternes aktiver uden for driften, og en sådan fordeling kan kun foretages med en vis vilkårlighed.

Ved de rentabilitetsberegninger, hvis resultater gengives i afsnit 38 og 39, er betalte *indkomstskatter* ikke fradraget som udgifter, men under kommentarerne til de beregnede tal omtales spørgsmålet om beskatning og henlæggelser i afsnit 41.

Det er foran omtalt, at de to bryggerier bl. a. har peget på, at ejendomsskatter i henhold til kontraktens bestemmelser ikke føres til udgift på § 13-årsopgørelserne, og det er nævnt, at der er foretaget korrektion herfor. Herudover har bryggerierne imidlertid gjort gældende, at de også har haft en række andre udgifter, der vedrører virksomheden under kontraktsforholdet, og som derfor ved rentabilitetsberegningerne bør medregnes

blandt udgifterne, selv om de ikke er opført på årsopgørelserne, men afholdes af parternes andel af § 13-overskuddet eller af deres øvrige midler. Disse *udgifter uden for fællesforholdet* omfatter 1) tilskud til bryggeriernes pensionsfonds, 2) udgifter til sociale foranstaltninger for personalet, 3) dotationer ved jubilæer, d. v. s. gratialer til virksomhedens arbejdere og funktionærer, 4) andre udgifter uden for fællesforholdet.

Den sidstnævnte post er af temmelig blandet karakter og omfatter bl. a. visse pensioner, understøttelser o. lign., visse filmsudgifter og gaver, honorarer til sagførere, rationaliseringseksperter, vurderingsmænd m. fl. og udgifter vedrørende den ovenfor i afsnit 15 omtalte overtagelse af bryggeriet Hainia (herunder visse afløsningssummer til bryggeriets ølhandlere).

Beregnet for perioden 1922-56 under ét på grundlag af de fra bryggerierne modtagne oplysninger om beløbene har tilskuddene til pensionsfonds udgjort ca. 21 % af de her omtalte fire udgiftsgruppers samlede sum, udgifter til sociale foranstaltninger ca. 12 %, dotationer ved jubilæer ca. 28 % og »andre udgifter« ca. 39 %. Udgifterne har som helhed været temmelig svingende gennem årene, og dette gælder i særlig grad tilskuddene til pensionsfonds, hvor der navnlig har været store udgifter i perioden 1922-31 og i de seneste år, samt endvidere posten »dotationer ved jubilæer«, der kun optræder i visse spredte år. Bryggerierne har oplyst, at samtlige de her omtalte udgifter uden for fællesforholdet har været skattemæssigt fradragsberettigede udgifter. I forholdet til skattevæsenet er tilskuddene til pensionsfonds i perioden 1922-29 dog ikke blevet posteret ens i de to virksomheder. Ifølge bryggeriernes oplysninger skyldtes de store tilskud til pensionsfondene i perioden 1922-31 dels en forhøjelse af den pensionsgivende løn i 1919, dels et stigende antal funktionærer. I de seneste år er der igen blevet indbetalt betydelige beløb til kasserne i forbindelse med en forhøjelse af den pensionsgivende løn.

Efter kommissionens opfattelse må det ved rentabilitetsberegningerne i denne betænkning anses for tvivlsomt, hvorvidt de netop omtalte udgifter uden for fællesfor-

holdet kan anses for at være driftsomkostninger — i hvert fald i deres helhed — eller må betragtes som dispositioner over overskuddet. Der kan i denne forbindelse bl. a. henvises til de stærke svingninger, nogle af posterne som ovenfor nævnt udviser, og det kan anføres, at monopoltilsynet almindeligvis ikke anerkender jubilæumsgratiale som driftsomkostninger. Der skal endvidere peges på, at bryggeriernes pensionsfonds i perioden 1922—31 var i meget stærk vækst, og dette tyder på, at de store tilskud til fondene i disse år overvejende må betragtes som henlæggelser og ikke som løbende forsikringspræmier. Det må derfor også forekomme tvivlsomt, om de pågældende tilskud ved en rentabilitetsberegning kan behandles som driftsomkostninger.

Ved beregningen af selve de forrentningsprocenter, der gengives i de følgende afsnit, er samtlige de foran omtalte udgifter uden for fællesforholdet medregnet blandt omkostningerne, men da det som nævnt er tvivlsomt, hvorvidt udgifterne i deres helhed kan anses for at være driftsomkostninger, må forrentningsprocenterne for så vidt anses for at være beregnet i underkant.

Som foran omtalt har man ved rentabilitetsberegningen tilstræbt at finde forrentningen af de aktiver, der hører til driften af virksomhederne under de to store bryggeriers overenskomst, og man har derfor fra bryggerierne indhentet *oplysninger om aktivernes værdi*. Bryggerierne har meddelt, at der ikke til § 13-årsopgørelserne hører nogen statusopgørelse. Da parternes individuelle statusopgørelser ikke blot omfatter virksomheder under kontraktsforholdet, men vedkommende parts samlede aktiver og passiver, har kommissionen anmodet bryggerierne om særlige oplysninger om de aktiver, der kan anses for at høre til virksomhederne under kontraktsforholdet. Herved er værdipapirer - såvel under som uden for kontraktsforholdet - holdt udenfor, og ligeledes er driftsfremmede ejendomme udskilt på nær uvæsentlige undtagelser. Man har dog ikke helt igennem kunnet drage en sikker skillelinje mellem de aktiver, der må anses for at høre til virksomhederne under overenskomstforholdet, og dem, der står uden-

for. Det har således været vanskeligt at foretage en fordeling af de to virksomheders kasse- og bankbeholdninger, som derfor er medtaget i rentabilitetsberegningerne med deres fulde beløb og altså formentlig er noget for højt ansat.

Kommissionen har anmodet bryggerierne om at få aktiverne opgivet med deres værdier i henhold til reglerne i overenskomsten, som i § 12 med henblik på årsopgørelserne indeholder bestemmelser om prisansættelsen for varelagre, emballage, udestående fordringer m. m., jfr. bilag III.

Kasse- og bankbeholdninger samt debitorer indgår med de samme beløb i alle de rentabilitetsberegninger, der omtales i de følgende afsnit. Derimod er der forskel med hensyn til værdiansættelsen for de faste aktiver og afskrivningerne derpå, jfr. afsnit 38-40.

Det skal endelig tilføjes, at der er foretaget visse yderligere korrektioner ud over de ovenfor nævnte. Således har man udskilt forskellige mellemregningsposter mellem de to virksomheder for at undgå dobbeltregning, når deres regnskabsforhold som i denne betænkning behandles under ét.

38. Kommissionens rentabilitetsberegning på grundlag af de faktisk afholdte anlægsudgifter.

Kommissionen har gennemført en rentabilitetsberegning, som vedrørende bygninger, maskiner og inventar regner med afskrivninger på de under kontrakten af 1903 afholdte anlægsudgifter, og som blandt de aktiver, hvoraf forrentningen beregnes, medtager de nævnte anlægsudgifter med fradrag af afskrivninger. Rentabilitetsberegningen er altså på dette vigtige område baseret på *anskaffelsesprincippet* og er i øvrigt gennemført efter de i forrige afsnit omtalte retningslinier.

Som afskrivninger er der regnet med beløb af samme størrelse som de tilbagebetalingsbeløb, der findes blandt udgifterne i § 13-årsopgørelserne. Som omtalt i afsnit 14, punkt 4, skal udgifterne til større ny anlæg og nyanskaffelser, der ikke opføres blandt driftsudgifterne, ifølge overenskom-

stens § 8 finansieres med halvdelen af hver af parterne, uanset i hvilken virksomhed anskaffelserne finder sted. I § 8 er det tillige bestemt, at parterne skal have de således udlagte summer tilbagebetalt af driftsindtægterne med årlige beløb, der fastsættes af fællesdirektionen. Tilbagebetalingsbeløbene har i de fleste år været 5% af de afholdte, endnu ikke fuldt tilbagebetalte anlægssummer, i regnskabsårene 1931/32 og 1932/33 dog 7% og i årene 1933/34-1938/39 6%. Tilbagebetalingsbeløbene opføres blandt driftsudgifterne i § 13-årsopgørelserne. Denne postering medfører imidlertid ikke, at parterne får tilbagebetalt de beløb, de efter kontrakten årligt skal have, men dette sikres ved en særlig differenceudligning.

Der findes ikke i § 13-årsopgørelserne opført beløb under betegnelsen afskrivning, og de to bryggerier har over for kommissionen udtalt, at de poster, der i de til kommissionen afgivne oplysninger om § 13-opgørelserne er betegnet som tilbagebetaling eller amortisationsbeløb, ikke er afskrivninger, men tilbagebetalinger fra fællesdriften under kontrakten til parternes særmidler af de udlagte anlægssummer. Efter kommissionens opfattelse må det afgørende være, om afskrivningerne bliver ansat til en rimelig højde, når man, som det er sket ved de rentabilitetsberegninger, der omtales i dette afsnit, regner med afskrivninger, der andrager samme beløb som tilbagebetalingerne, altså som regel 5%, men i en del af 1930'erne 6 eller 7% af anlægsudgifterne til bygninger, maskiner og inventar under ét. Dette spørgsmål og bryggeriernes bemærkninger dertil tages op igen i afsnit 40. Her skal det blot tilføjes, at den netop omtalte beregning af afskrivningerne indebærer, at man under aktiverne ansætter de omtalte faste aktiver til de beløb, man kommer til, når anskaffelsessummerne afskrives i samme takt som den, hvori overenskomstens to parter har genindvundet deres udlagte beløb gennem tilbagebetalingerne fra driften.

Nogle mindre anlægsbeløb er blevet finansieret af parterne hver for sig uden om § 13-regnskabet, uanset at de vedrører driften under kontraktsområdet. Derfor er der foretaget de fornødne korrektioner, således at de pågældende anlægsudgifter og afskriv-

ninger derpå - med satser svarende til tilbagebetalingerne - er medtaget ved beregningen af de nedenfor gengivne forrentningsprocenter.

Med denne undtagelse svarer de benyttede afskrivningsbeløb til § 13-årsopgørelsernes tilbagebetalingsbeløb. Da der i årsopgørelserne er opført tilbagebetalinger på anlægsudgifterne fra 1' oktober 1902 og fremefter, men ikke på allerede foreliggende bygninger, maskiner og inventar, som blev indført under kontraktsforholdet ved overenskomstens indgåelse, vil dette sige, at der ikke er medregnet afskrivninger eller nedskrevne restværdier svarende til de nævnte oprindeligt indførte aktiver. Dette har bryggerierne ikke kunnet anerkende, men hvis de omtalte oprindeligt indførte aktiver forudsættes afskrevet med 5% årligt af deres indkøbspriser, må de være fuldt afskrevet omkring 1922, hvor kommissionens rentabilitetsberegninger begynder, navnlig hvis man går ud fra, at de pågældende aktiver allerede var delvis afskrevet i 1903. Eventuelle resterende beløb pr. 1922 kan i hvert fald ikke være af en sådan størrelse, at de i væsentlig grad ville påvirke de udregnede forrentningsprocenter.

Grundværdierne har man i den hensigt så vidt muligt at følge indkøbsprisprincippet optaget blandt aktiverne med de tidligst foreliggende vurderingssummer, som er fra grundskyldsvurderingen i 1924. Grundværdierne indgår altså under aktiverne med samme beløb i alle årene 1922-56.

Om beholdningernes værdiansættelse hedder det i overenskomstens § 12, at råmaterialer ved § 13-årsopgørelsen ikke må ansættes over indkøbspriser, færdige varer og varer i arbejde ikke over produktionspriser og emballage ikke over indkøbspriser under hensyntagen til slid og tab ved sket udlån. Udestående fordringer skal ansættes til deres ved nøjagtig vurdering udfundne sande værdier.

Når kommissionen har ansat aktivernes samlede værdi efter de foran omtalte retningslinier, skulle man herved alt i alt, så vidt det har været praktisk gørligt og formentlig med nogenlunde god tilnærmelse, være kommet til den samlede investerede kapital, forstået som de afholdte anskaffelsesudgifter med fradrag af den ved de for-

skellige opgørelsesdatoer genindvundne del deraf.

Resultaterne af den rentabilitetsberegning, der er omtalt i dette afsnit, er opført i linierne med mærket a) i tabel 14 nedenfor i afsnit 40, og kommentarer til tallene findes i det netop nævnte og det derefter følgende afsnit.

39. Bryggeriernes rentabilitetsberegninger.

Det er allerede nævnt i afsnit 37, at Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier ikke har kunnet tiltræde den rentabilitetsberegning, der er gjort rede for i forrige afsnit, og at de to bryggerier i givet fald har ønsket at få medtaget andre beregninger i betænkningen. Bryggerierne har til kommissionen afleveret resultaterne af to andre rentabilitetsberegninger, og til disse skal der nu i dette afsnit gives de nødvendige forklaringer, medens resultaterne gengives under b) og c) i tabellen i næste afsnit. Den ene af bryggeriernes rentabilitetsberegninger er baseret på bryggeriernes skattemæssige afskrivninger og de tilsvarende nedskrevne værdier af de faste aktiver. Bryggerierne har opfordret kommissionen til helt at erstatte den i forrige afsnit omtalte rentabilitetsberegning med denne beregning. De to bryggeriers skattemæssige afskrivninger i den periode, beregningerne dækker, har imidlertid for en del været fastsat ud fra assuranceværdier, og da kommissionen har ønsket at medtage en beregning, hvor man holder sig til de faktisk afholdte anskaffelsessummer, har man derfor ikke kunnet efterkomme bryggeriernes ønske, selv om der i sin tid blev foretaget et vist fradrag i den assurancesum, der blev afskrevet på. Spørgsmålet bliver omtalt nærmere i næste afsnit.

Ved bryggeriernes beregning på basis af skattemæssige afskrivninger har de blandt udgifterne medregnet de pågældende perioders skattemæssige afskrivninger på bygninger, maskiner og inventar, der henhører under overenskomsten, i stedet for de til tilbagebetalingerne svarende beløb, som der er regnet med ved den rentabilitetsberegning, der er omtalt i forrige afsnit. Svarende her-

til er også de pågældende aktivers skattemæssigt nedskrevne værdier medtaget under aktiverne i stedet for de restbeløb, der er anvendt ved beregningerne i forrige afsnit. I øvrigt har bryggerierne oplyst, at deres beregning er blevet foretaget på grundlag af de samme tal og efter de samme retningslinier, som der er blevet gjort rede for i de to foregående afsnit.

Når man, som det er sket ved bryggeriernes beregning, overfører afskrivninger og tilsvarende restværdier fra skatteregnskaberne til § 13-årsopgørelserne, melder det spørgsmål sig, om grænsen mellem de anskaffelsesudgifter, der er opført som driftsudgifter, og dem, der er optaget til afskrivning, respektive tilbagebetaling, har været den samme henholdsvis i skatteregnskaberne og i § 13-årsopgørelserne. Bryggerierne har imidlertid meddelt, at dette har været tilfældet bortset fra visse beløb, der er oplyst over for kommissionen, og som må anses for uvæsentlige.

Bryggerierne har i deres beregning medtaget ekstraordinære skattemæssige afskrivninger blandt omkostningerne i perioderne 1946-50 og 1951-56. De samlede omkostninger er dog ikke herved blevet forøget i væsentlig grad.

Foruden de netop omtalte udregninger på grundlag af skattemæssige afskrivninger og restværdier har de to bryggerier foretaget en *rentabilitetsberegning med de faste aktiver opgjort efter ejendomsskyldværdier og reducerede brandassuranceværdier*. Bryggerierne har i denne forbindelse henvist til de retningslinier, der blev fulgt ved en rentabilitetsberegning, som findes i en beretning, udgivet af ædruelighedskommissionen af 1934.¹⁾

I overensstemmelse med de principper, der blev fulgt i ædruelighedskommissionens

¹⁾ Jfr. kapitlet »Beretning om en undersøgelse af bryggeriernes kapitalforhold og forentningsprocent, ved statsautoriseret revisor C. Jespersen« i »Bidrag til belysning af alkoholproblemet i Danmark. I. del. Materialesamling tilvejebragt af kommissionen af 1934 angående alkoholspørgsmålet«. Kbh. 1937. Den omtalte rentabilitetsberegning er foretaget på grundlag af oplysninger fra 28 bryggerier, herunder de to store, men kun for et enkelt år, nemlig bryggeriåret 1933/34.

beretning, har bryggerierne ved den her omtalte beregning optaget grunde og bygninger under aktiverne med beløb svarende til ejendomsskyldværdien. Maskiner og inventar er ansat til assurancesummerne med fradrag af 25%. Overskuddet er udregnet efter de samme retningslinier som ved den rentabilitetsberegning, der blev omtalt i forrige afsnit.

40. Sammenligning af rentabilitetsberegningerne.

I dette afsnit skal der foretages en sammenligning mellem resultaterne af de forskellige rentabilitetsberegninger for de to store bryggerier, der er omtalt i de foregående afsnit. Sammenligningen foretages med udgangspunkt i *tabel 14*. For hver af de 5 heri omtalte perioder finder man nederst de forskellige perioders *gennemsnitlige forrentningsprocenter* opgjort a) i overensstemmelse med kommissionens i afsnit 38 omtalte beregning på basis af de faktisk afholdte anskaffelsesudgifter, b) på grundlag af de skattemæssige afskrivninger og tilsvarende nedskrevne aktivværdier, c) efter bryggeriernes opgørelse på basis af ejendomsskyldværdier og reducerede forsikringssummer.

Disse forrentningsprocenter er beregnet på grundlag af overskudsbeløb og aktivværdier, der er udregnet efter de tre nævnte retninglinjer, jfr. dog nedenfor om de ved beregning c) benyttede overskudstal. Som omtalt i afsnit 37 har de anvendte overskudsbeløb ikke været helt rene nettooverskud, for så vidt som der ikke er fradraget renter af gæld, men ved udregningen af forrentningsprocenterne er overskudsbeløbene til gengæld sat i forhold til de samlede aktivbeløb uden fradrag for gæld. De benyttede tal for aktiver og overskud har været de samlede aktiver og overskudsbeløb vedrørende virksomhederne under de to bryggeriers overenskomstforhold, og der er således tale om en beregning for de to bryggeriers fællesforhold under ét. Under a) og b) er de benyttede aktiv- og overskudstal endvidere beregnet som gennemsnit af de tilsvarende tal for periodens enkelte år, for aktivernes vedkommende gennemsnit af tallene ved slutningen af de forskellige regn-

skabsår. Beregningen af tallene under c) omtales senere.

I den øverste del af *tabel 14* er anført - ikke selve de aktiv- og overskudsbeløb, på grundlag af hvilke forrentningsprocenterne i tabellens nederste del er beregnet - men indekstal for disse aktiv- og overskudsbeløb, jfr. fodnoten nederst s. 109. Samtlige *indekstal for aktiverne* er beregnet med udgangspunkt i det gennemsnitlige aktivbeløb for perioden 1922-31 efter beregning a). Når der eksempelvis i tabellens sidste kolonne står et indekstal på 281 under beregning b), betyder dette, at det ved beregning b) benyttede aktivbeløb for perioden 1951-56 udgør 281 % af aktivbeløbet ved beregning a) for perioden 1922-31. *Indekstallene for overskudsbeløbene* er på tilsvarende måde beregnet med overskudsbeløbet efter beregning a) for perioden 1922-31 som basis. Da de faktisk benyttede aktiv- og overskudsbeløb er erstattet med indekstal i *tabel 14*, kan man ikke på grundlag af tallene i tabellens øverste del beregne forrentningsprocenterne, men ved den valgte indeksberegning kan man dels linje for linje følge bevægelserne i aktiverne og overskudet fra periode til periode, dels kolonne for kolonne se det indbyrdes forhold mellem de beløb, aktiverne henholdsvis overskudet er opgjort til efter de tre beregninger.

Betragter man forrentningsprocenterne i tabellens nederste del, gør der sig visse fællestræk gældende i bevægelserne fra periode til periode. Udviklingen i rentabiliteten skal imidlertid behandles i næste afsnit, medens fremstillingen i indeværende afsnit drejer sig om afvigelserne mellem de tre beregningers resultater. Først sammenholdes beregningerne a) og b), og senere omtales bryggeriernes anden rentabilitetsberegning, hvor de faste aktiver er ansat efter ejendomsskyldværdier og reducerede brandassuranceværdier.

Sammenligning mellem a) og b).

Som tidligere omtalt har bryggerierne ikke kunnet tiltræde beregning a), hvor der er regnet med afskrivningsbeløb af samme størrelse som tilbagebetalingsbeløbene i § 13-årsopgørelserne. Udover den argumentation,

*Tabel 14. Sammenligning af de foreliggende rentabilitetsberegninger 1922—56 for virksomhederne under Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers overenskomst af 1903 ¹⁾ *).*

	1922—31 gnstl.	1932-39 gnstl.	1940-45 gnstl.	1946-50 gnstl.	1951-56 gnstl.
Indeks for samlede aktiver²⁾					
Med de faste aktiver ansat efter:					
a) Kommissionens beregning på basis af anskaffelsesudgifterne	100	110	134	174	287
b) Bryggeriernes beregning efter skattemæssige principper	114	123	151	184	281
c) Bryggeriernes beregning på basis af ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier ³⁾	122	153	220	303	523 ⁴⁾

Indeks for samlet overskud²⁾:					
a) Kommissionens beregning på basis af anskaffelsesudgifterne	100	55	67	131	186
b) Bryggeriernes beregning efter skattemæssige principper	90	60	67	119	164
c) Bryggeriernes beregning på basis af ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier ³⁾	96	55	68	120	195 ⁴⁾

Forrentningsprocenter					
Overskud (uden fradrag for renter af gæld) i procent af aktiverne beregnet efter:					
a) Kommissionens beregning på basis af anskaffelsesudgifterne	16,4	8,1	8,3	12,3	10,6
b) Bryggeriernes beregning efter skattemæssige principper	12,9	8,0	7,2	10,5	9,5
c) Bryggeriernes beregning på basis af ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier ³⁾	12,9	5,8	5,1	6,5	6,1 ⁴⁾

Anmærkninger: ¹⁾ Tabellen vedrører bryggeriårene. Perioden 1922-56 betyder bryggeriårene 1921/22-1955/56. - ²⁾ Ved beregningen af de anførte indekstal er beløbene for henholdsvis samlede aktiver og samlet overskud 1922-31 ifølge beregning a) ansat — 100 og tallene for de øvrige perioder og opgørelsesmåder sat i forhold hertil. - ³⁾ Periodeinddelingen og beregningsmåden ved denne beregning afviger noget fra de to andre beregninger, jfr. nærmere herom i teksten side 112. - ⁴⁾ Tallene vedrører alene året 1956. Beregnes aktiver og overskud på samme måde som de øvrige tal under c), bliver indeks for aktiverne 430, indeks for overskuddet 185 og forrentningsprocenten 7,0.

*) Kommissionen har over for handelsministeren angivet de samlede aktiver og overskuddet (tallene over den vandrette streg) i mill. kr., men efter handelsministerens bestemmelse er disse tal ved offentliggørelsen erstattet af indekstal. Dette har medført visse redaktionelle ændringer i teksten.

der allerede er gengivet i afsnit 38, har bryggerierne anført, at afskrivningerne på dem må blive for lavt ansat. De har henvist til, at deres skattemæssige afskrivninger har andraget større beløb end tilbagebetalingsbeløbene på § 13-årsopgørelserne.

De skattemæssigt tilladte afskrivningssatser har været 3 % for bygninger, 10 % for maskiner og 5 % for inventar. Tilbagebetalingsbeløbene, der er blevet anvendt som afskrivninger ved beregning a), har som tidligere nævnt normalt andraget 5 % årligt af anlægsudgifterne under overenskomstforholdet. I 1932 og 1933 var tilbagebetalingerne dog 7 % og i årene 1934-1939 6 %. Anlægsudgifterne under overenskomstforholdet foreligger ikke udspecificeret på bygninger, maskiner og inventar.

Det må altid til en vis grad være en skønssag, efter hvilken sats afskrivninger skal ansættes. Da bryggerierne gjorde gældende, at de skattemæssige afskrivninger var større end dem, der blev regnet med i kommissionens rentabilitetsberegning på basis af anskaffelsesudgifterne, erklærede man sig derfor fra kommissionens side villig til at omregne afskrivningerne, således at de blev beregnet med en højere procent af anlægsudgifterne, der forelå oplyst for kommissionen. Bryggerierne foretog imidlertid i stedet den i forrige afsnit omtalte rentabilitetsberegning, hvor de faktiske skattemæssige afskrivningsbeløb og de dertil svarende nedskrevne værdier af bygninger, maskiner og inventar er indføjet i beregningerne i stedet for de tilsvarende poster i kommissionens rentabilitetsberegning. De to bryggerier har anmodet kommissionen om at lade denne beregning (tallene under b) i tabel 14) indgå i betænkningen i stedet for rentabilitetsberegningen i afsnit 38 (tallene under a) i tabel 14). Når kommissionen ikke har ment at kunne efterkomme dette ønske, skyldes det, at de to bryggeriers skattemæssige afskrivninger for en del har været beregnet ud fra assuranceværdier, medens kommissionen har ønsket at bringe en rentabilitetsberegning, der i videst mulige udstrækning er baseret på de faktisk afholdte anskaffelsesudgifter.

Ved en kendelse af 7. januar 1922 fra landsoverskatterådet vedrørende De forenede

Bryggerier og en kendelse af 13. november 1923 fra Københavns skatteråd angående Carlsberg Bryggerierne blev der med en speciel motivering fastlagt særlige afskrivningsgrundlag for de to bryggerier. Herefter er De forenede Bryggeriers skattemæssige afskrivninger på bygninger, maskiner og inventar fra og med regnskabsåret 1917/18 blevet beregnet på basis af assurancesummerne pr. 30. september 1914 med tillæg af anskaffelsesværdien for de senere tilkomne nye anlæg og med fradrag af værdien af de aktiver, der senere er udgået af afskrivningsgrundlaget. Hos Carlsberg Bryggerierne er de skattemæssige afskrivninger blevet beregnet på lignende måde fra og med regnskabsåret 1920/21. For Carlsberg Bryggeriernes vedkommende blev dog forsikringssummerne pr. 1914 for bygningernes vedkommende reduceret med 25 % og for maskiner og fast inventar med 50 %. Hos De forenede Bryggerier, hvor assurancesummerne fra 1914 ikke blev reduceret, blev der i 1924 foretaget en engangsnedsættelse af afskrivningsgrundlaget på 2,5 mill. kr., hvis baggrund ikke nærmere har kunnet oplyses. Fradrage hos Carlsberg Bryggerierne blev ifølge kendelsen foretaget under hensyn »dels til, at assuranceværdien må antages højere end anskaffelsesværdien, dels til at en del af aktiverne må antages udgåede siden 1914 eller fuldt afskrevne med benyttelse af den hidtil anvendte afskrivningsprocent.« Den sidste del af denne begrundelse må ses i forbindelse med den omstændighed, at Carlsberg Bryggerierne først fra regnskabsåret 1920/21 begyndte at skrive af på de reducerede assurancesummer fra 1914 + de senere nyanskaffelser, altså uden fradrag for afskrivninger i perioden 1914-20.

Til forklaring af den forskellige reduktion af de to bryggeriers forsikringssummer har bryggerierne henvist til, at De forenede Bryggerier i regnskabsårene 1914/15-1921/22 foretog afskrivninger på 6,3 mill. kr., og at det endelige afskrivningsgrundlag hos de to virksomheder, når man tager hensyn hertil, blev af praktisk taget samme størrelse. Det kan i denne forbindelse tilføjes, at de reduktioner, der med den ovenfor omtalte dobbelte begrundelse blev foretaget i Carls-

berg Bryggeriernes assurancesummer, I alt androg 6,6 mill. kr.

De to bryggerier finder, at der i sin tid blev foretaget meget betydelige reduktioner i assurancesummerne. Efter kommissionens opfattelse synes nedsættelserne hos Carlsberg Bryggerierne imidlertid i alt væsentligt at have svaret til afskrivninger for perioden 1914—20. Endvidere må de to virksomheders sammenlagte forsikringssummer pr. 1914 selv med fuldt fradrag for nedsættelserne anses for at ligge højt i forhold til anskaffelsessummerne, når spørgsmålet bedømmes på basis af de for kommissionen foreliggende oplysninger dels om de bogførte anlægsværdier, der blev indført under kontrakten i 1903, dels om anlægsudgifterne i årene 1903-1914, samt under hensyntagen til at der må regnes med en betydelig reduktion for afskrivninger i perioden 1903-14. Der henvises heom til *bilag V*.

Det må i forbindelse med det omtalte spørgsmål erindres, at de reducerede assuranceværdier har været medbestemmende for de samlede skattemæssige afskrivningsbeløb og for aktivernes nedskrevne restværdier i en betydelig periode frem fra de tidspunkter, da man begyndte at foretage afskrivninger efter de ved skattekendelserne fastsatte grundlag. Med de årlige afskrivningssatser, der har været gældende, drejer det sig for assurancesummerne vedrørende maskiner om 10 år, for inventar om 20 år og for bygninger om 33 år. Forsikringssummerne må dog på den anden side have fået aftagende relativ betydning, efterhånden som de pågældende aktiver er udgået som fuldt afskrevne, samtidig med at de senere anskaffelsesudgifter er kommet til at udgøre en større og større del af afskrivningsgrundlaget.

Det harmonerer meget godt hermed, at *indekstallene for aktivbeløbene* under b) i tabel 14 i de første perioder ligger betydeligt over tallene under a), medens den relative forskel derefter viser aftagende tendens. (Når der ses på forholdet mellem aktivbeløbene i de omtalte to linier af tabellen, må det erindres, at de til grund for indekstallene liggende absolutte beløb ikke blot omfatter de nedskrevne summer for bygninger, maskiner og inventar efter to bereg-

ninger, men at der tillige er medregnet andre aktiver, nemlig grunde, varelagre, debitorer og likvide beholdninger, som alle er optaget med de samme beløb i begge beregninger. Set i forhold til værdierne for faste aktiver alene er forskellen imellem de to opgørelser altså endnu større, end tabellens tal giver udtryk for). Sammenlignes tabellens *indeks for overskudsbeløb* under a) og b) vil det ses, at overskuddet efter kommissionens beregning under a) i perioden 1932-39 er mindre end overskuddet efter bryggeriernes på skattemæssige afskrivninger baserede beregning under b), medens forskellen som helhed går i modsat retning. Dette skyldes bl. a., at afskrivningerne i kommissionens beregning som tidligere nævnt er baseret på § 13-årsopgørelsens tilbagebetalinger, der i årene 1932-39 androg 6-7 % af de oprindelige anskaffelsessummer, mod normalt 5 %. Endelig fremgår det af tallene for aktivernes *forrentning* i tabellens nederste del, at de to beregninger viser en betydelig forskel i perioden 1922-31, hvor forrentningsprocenten på basis af skattemæssige afskrivninger var 12,9, men efter kommissionens beregning 16,4. I de senere perioder stemmer tallene nærmere overens.

En hovedårsag til de netop omtalte forskelligheder mellem tallene under a) og b) må efter de foreliggende oplysninger anses for at være den, at de foran omtalte reducerede assurancesummer, der kort før tabellens første periode kom til at indgå i de to virksomheders skattemæssige afskrivningsgrundlag, har ligget højt i forhold til de pågældende aktivers anskaffelsesværdier. Og det er ikke blevet godtgjort over for kommissionen, at de tilladte skattemæssige afskrivningssatser på 3, 10 og 5 % for hhv. bygninger, maskiner og inventar som helhed har udgjort en højere procent af afskrivningsgrundlaget end svarende til den fælles tilbagebetalingsprocent, der er blevet benyttet ved kommissionens afskrivningsberegninger. Rentabilitetsberegningen på basis af skattemæssige afskrivninger må herefter - navnlig i den første tid efter 1922 - siges at repræsentere et skridt over i retning af bryggeriernes anden rentabilitetsberegning (tallene under c) i tabel 14), hvor de faste

aktiver er ansat på grundlag af ejendoms-skyldværdier og reducerede assuranceværdier. Da kommissionen som tidligere omtalt har ønsket at have en rentabilitetsberegning, der i videst mulige udstrækning er baseret på anskaffelsesprisprincippet, har man derfor opretholdt beregningerne under a).

Sammenligning mellem a) og c).

Som tidligere omtalt er *overskudsbeløbene* ved rentabilitetsberegningerne a) og c) opgjort efter de samme retningslinjer, nemlig de i afsnit 38 omtalte. Når der dog, som det ses af indekstallene for overskudet under a) og c) i tabel 14, ikke er benyttet helt de samme overskudsbeløb ved udregningen af forrentningsprocenterne under a) og c), hænger det sammen med visse forskelligheder i periodeinddelingen og gennemsnitsberegningen. Overskudsbeløbene er ved beregning c) ligesom ved beregningerne a) og b) udregnet som gennemsnit af de enkelte års overskud. Men medens første periode iøvrigt omfatter årene 1922-31, er året 1932 medtaget ved beregning c). Overskudet fra 1932 indgår under c) imidlertid også i gennemsnittet for den næste periode, og noget lignende gælder de senere perioder, således at f. eks. overskudet for 1945 er medtaget såvel under krigsperioden som under den første efterkrigsperiode.

Bortset fra differencerne i overskudstallene, hvis årsager her er forklaret, skyldes afvigelserne mellem forrentningsprocenterne under a) og c), at *aktivbeløbene* er af væsentlig forskellig størrelse, opgjort efter de to principper. Som omtalt i forrige afsnit er de faste aktiver ved beregning c) ansat på den måde, at grunde og bygninger er opført med ejendomsskyldværdien og maskiner og inventar til assuranceværdien med fradrag af 25 %¹⁾. Bryggerne har foretaget opgørelser af denne art pr. 30. september 1922, 1932, 1939, 1945, 1950 og 1956. De gennemsnitlige aktivbeløb i rentabilitetsberegningens forskellige perioder er herefter ved beregning c) udregnet således, at akti-

verne for perioden 1922—32 er beregnet af gennemsnittet af opgørelserne for 1922 og 1932, aktiverne for perioden 1932-39 er gennemsnittet af tallene fra 1932 og 1939 o. s. fr. Medens aktivbeløbene ved beregning a) og b) er gennemsnit af beløbene ved slutningen af hvert af periodernes enkelte år, er aktiverne ved beregning c) altså kun baseret på 6 opgørelser, og gennemsnitsberegningen under c) må derfor anses for at være behæftet med en ret betydelig usikkerhed.

Den sidste *forrentningsprocent* under c) i tabel 14 har bryggerierne beregnet alene på grundlag af aktivopgørelsen for 1956 og samme års overskud. Hvis beregningen her foretages på samme måde som for de øvrige tal under c), bliver forrentningsprocenten 7,0. Indeks for aktiverne bliver 430 og indeks for overskudet 185.

Forrentningsprocenterne under c) er tabellens laveste, og det skyldes først og fremmest, at de aktivbeløb, der ligger til grund for denne beregning, i samtlige perioder er større end aktiverne ved de andre opgørelser. Som det vil ses af de på grundlag af aktivbeløbene beregnede indekstal, ligger aktivbeløbene ved beregning c) særlig højt i perioden 1940-45, og det kan ikke undre at ejendomsskylds- og assuranceværdier under krigen kommer til at ligge betydeligt over aktivbeløb, der er ansat som restværdier af anskaffelssummer stammende fra tider med lavere priser.

Fra bryggeriernes side er det over for kommissionen blevet fremhævet, at der ved rentabilitetsberegningen i ærdelighedskommissionens beretning, som har dannet forbillede for bryggeriernes værdiansættelse for aktiverne ved beregning c), er anvendt reducerede forsikringssummer, og at disse er fastsat under hensyn til de oprindelige anskaffelsespriser. Som det vil ses af indekstallene i tabel 14, har aktivværdierne imidlertid også for de to perioder fra mellemkrigsårene været højere ved beregning c) end ved de andre opgørelser. Det fremgår endvidere af den regnskabsundersøgelse for 28 bryggerier, der findes i ærdelighedskommissionens redegørelse, at det samlede afskrivningsbeløb for disse bryggerier i regnskabsåret 1933/34 blev 20 % større end

¹⁾ Ærdelighedskommissionens beretning, hvis retningslinjer bryggerierne har fulgt, indeholder intet om motiveringen for den foretagne reduktion af assurancesummerne.

det skattemæssige, hvis det beregnedes efter de af skattevæsenet godkendte satser, men anvendt på de værdier, der indeholdtes i opgørelsen til ædruelighedskommissionen. Disse værdier synes herefter at have været en del højere end det skattemæssige afskrivningsgrundlag, der som regel er anskaffelsessummerne for de endnu ikke helt afskrevne aktiver, og endnu højere i forhold til de skattemæssigt nedskrevne restværdier.

Betragtet som udtryk for aktivernes forrentning må tallene under c) i tabel 14 alt i alt anses for at være temmelig lave i perioden 1922—39, der som helhed var en prisfaldsperiode. Derimod kan der anføres visse argumenter for, at forrentningsprocenter, der som kommissionens beregning under a) er beregnet på basis af anskaffelsesudgifterne, giver et for højt udtryk for forrentningen i perioder, hvor der foregår en vedvarende og stærk prisstigning, således som tilfældet har været i den anden halvdel af det tidsrum, tabellen dækker, altså årene 1940-56. Den værdistigning for allerede anskaffede ejendomme, maskiner m. m., der under sådanne forhold bl. a. viser sig i ejendomsskyldværdierne og forsikringssummerne, er ganske vist udtryk for grundværdistigninger og andre prisstigninger, som ikke er ledsaget af, at de pågældende formuegenstandes ejere har indskudt tilsvarende flere penge i virksomheden, således som det er tilfældet, når aktivernes samlede sum stiger som følge af nye anskaffelser. På den anden side fremkommer der i en periode med stærk prisstigning det forhold, at visse poster i overskudsberegningen, f. eks. omsætningen, materialeforbruget og lønningerne, følger med prisstigningen, medens afskrivningerne beregnes efter anskaffelsessummer fra et lavere prisniveau. Dette sidste gælder også de faste aktivers nedskrevne værdier. Forrentningsprocenterne ville altså blive lavere, hvis afskrivningerne og aktivernes nedskrevne værdi blev ansat efter genanskaffelsespriser.

I forbindelse med de netop anførte betragtninger kan det gøres gældende, at de midler, der tilbageholdes i virksomhederne gennem afskrivningerne, ikke under et stadigt stigende prisniveau vil være tilstrækkelige til at genanskaffe tilsvarende nye ak-

tiver ved de nødvendige udskiftninger, hvis afskrivningerne har været beregnet på basis af de faktisk afholdte anskaffelsespriser. Ved en mere omfattende bedømmelse af dette argument må dog også andre forhold tages i betragtning. Man må bl. a. se på, hvor store muligheder overskudet, beregnet med afskrivninger efter anskaffelsespriserne, giver for at foretage henlæggelser. Endvidere kan man i et vist omfang finansiere anskaffelserne ved lån uden derved at forøge gældsprocenten, når aktivernes værdi samtidig vokser under det stigende prisniveau, dels fordi der foretages anskaffelser til højere priser end før, dels fordi der fremkommer prisstigninger på allerede eksisterende aktiver. Endelig kan genanskaffelsesargumentet ikke gøres gældende med hensyn til grundværdierne, der ikke er genstand for afskrivning.

For de to bryggeriers vedkommende kan de forrentningsprocenter, der under c) i tabel 14 er udregnet på basis af ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier, i perioden 1940-56 i forhold til de øvrige forrentningsprocenter i tabellen betragtes som en art tilnærmelse til en beregning på basis af genanskaffelsespriser. Afskrivningerne er dog ikke beregnet på dette grundlag, og aktivernes vurdering svarer heller ikke nødvendigvis netop til de nedskrevne genanskaffelsesværdier. Bryggerierne har gjort gældende, at aktiverne i virkeligheden er for lavt ansat, når ejendomme er optaget til ejendomsskylden og maskiner og inventar til assurancebeløbet med fradrag af 25 %. De forenede Bryggerier har i denne forbindelse henvist til, at selskabet i årene 1952 og 1953 fik foretaget en vurdering af dets bygninger som til en låneforretning og ligeledes en uvildig vurdering af maskiner og inventar. Sammenlignet hermed giver en ansættelse efter ædruelighedskommissionens principper på det pågældende tidspunkt værdier, der for bygninger er 50 % og for maskiner og inventar 20 % for lave. Retningslinierne for de omtalte vurderinger foreligger ikke nærmere oplyst for kommissionen.

Spørgsmålet om genanskaffelser, konsolidering m. m. bliver taget op igen i slutningen af afsnit 41.

41. Udviklingen i priser, omkostninger og rentabilitet.

I januar 1921 ophævedes Den overordentlige Kommission og dens prisregulering, og bryggeribranchen kunne derefter i årene frem til den anden verdenskrig fastsætte sine priser uden offentlige indgreb. Som tidligere omtalt har kommissionen indhentet de mest specificerede regnskabsoplysninger fra de to store bryggerier for denne periodes vedkommende, og i den første del af nærværende afsnit skal nu udviklingen i priser, omkostninger og rentabilitet i årene 1922—39 omtales nærmere med udgangspunkt i dette materiale samt i visse indekstal for priser og lønsatser.

I *tabel 15* er der i de to første kolonner beregnet indekstal for *Bryggeriforeningens aftalepriser* vedrørende øl af skatteklasse I, henholdsvis iberegnet afgifter og med fradrag af de afgifter, der er betalt af bryggerierne. Den forskellige udvikling i de to talrækker skyldes afgifterne og deres indflydelse på priserne. I 1932 gennemførtes der som omtalt i afsnit 36 en afgiftsforhøjelse, som praktisk taget fuldt ud blev lagt på prisen, og man ser derfor, at indekstallet i første kolonne stiger fra 1932 til 1933, medens tallet i anden kolonne er næsten uændret. På den anden side blev afgifterne sat op uden pågølgende prisforhøjelse i 1923, 1930 og 1931, og dette medfører, at indekstallene i anden kolonne — navnlig i årene efter 1930 — kommer til at ligge væsentligt lavere end i kolonne 1.

Indekstallene i tabellens fem sidste kolonner er beregnet på grundlag af de oplysninger, der er indhentet fra de to store bryggerier. For *salget* af øl af skatteklasse I, A og B er der kun beregnet et fælles indekstal, men skatteklasse I var i den her omtalte periode helt dominerende, således at tallene i kolonne 5 praktisk taget kan betragtes som gældende for klasse I. Udviklingen i indekstallene for de solgte mængder afviger noget fra hinanden for de forskellige varers vedkommende, og navnlig viser mineralvandet en stærkt stigende langtidstendens. Beregner man på grundlag af tallene i kolonne 2 og 5 et indeks for *omsætnings-*

beløbet for øl af skatteklasse I, svarer dette imidlertid ret nøje til de indekstal, der i tabellens sidste kolonne er beregnet på basis af de faktiske regnskabstal for hele omsætningsbeløbet for samtlige varer. De sidstnævnte indekstal ligger ganske vist hele vejen lidt til højere, men den maksimale afstand mellem tallene i kolonne 9 og dem, der kan beregnes på basis af kolonne 2 og 5 er 7 enheder (ét år i 1930'erne). Endvidere ledsages bevægelserne op og ned i kolonne 9's tal af lignende svingninger i det beregnede indeks for omsætningsbeløbet vedrørende skatteklasse I. Det fremgår også af de i øvrigt for kommissionen foreliggende oplysninger, at det stærke øl havde en dominerende position i de to bryggeriers salg. Man kan herefter konkludere, at udviklingen i de to bryggeriers samlede vareomsætningsbeløb (kolonne 9 i *tabel 15*) i alt væsentligt kan forklares ved bevægelserne i prisen for øl af skatteklasse I og i de solgte mængder af denne vare (kolonne 2 og 5).

I kolonne 3 og 4 er der beregnet indekstal for *timelønnen* for mandlige bryggeriarbejdere i hovedstaden og for *bygprisen* (kapitelstaksterne). Disse indekstal gælder kalenderåret, medens de øvrige tal i tabellen er beregnet for bryggeriår, således at f. eks. 1925 her betyder perioden 1. oktober 1924 - 30. september 1925. Tidsafgrænsningen er altså ikke helt ens, men dette er uden nævneværdig betydning, når man som i det følgende ser på tallenes bevægelse gennem flere år.

Det vil ses, at indekset for bygpriserne (kol. 4) fra 1922 frem til 1930 viser et betydeligt stærkere fald end klasse I-prisen eksklusive afgifter i kolonne 2, og forlænger man beregningen tilbage til 1920, er der en stærk nedgang i bygprisindekset fra 1920 til 1922, medens prisen for øl af skatteklasse I stod uforandret fra september 1920 til maj 1922, jfr. *tabel 13*, side 100. På den anden side ses det af *tabel 15*, at bygprisindekset i slutningen af 1930'erne steg stærkere end ølprisen.

Timelønnen for bryggeriarbejdere kulminerede i 1921 og faldt en snes procent fra 1921 til 1922. Herefter ses det af *tabel 15*, at bevægelserne i klasse I-prisen eksklusive afgifter (kol. 2) og timelønnen (kol. 3)

Tabel 15. Indekstal for priser og lønninger og for de to store bryggeriers salg 1922-39.

	Indeks for prisaftalens engrospris for øl af skatteklasse I ¹⁾)		Indeks for time- løn for bryg- geri- arbej- dere ²⁾)	Indeks for byg- pri- ser ³⁾)	Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier ⁴⁾)				
					Indeks for solgte mængder af			Indeks for samlet om- sætnings- beløb ekskl. afgifter, men inkl. forhandler- vederlag, fragt m. m.	
					Beskattet øl		Hvidt- øl		Mine- ral- vand
	Skatte- klasse I, A og B	Skatte- klasse II							
	Inkl. afgif- ter	Ekskl. afgif- ter							
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1922	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1923	96	94	88	118	98	89	108	107	93
1924	96	89	92	174	96	75	109	109	89
1925	96	89	97	100	108	76	120	144	102
1926	92	84	87	92	103	69	117	140	91
1927	90	81	84	99	97	60	114	134	84
1928	90	81	85	88	92	54	109	128	80
1929	90	81	85	76	97	59	110	138	83
1930	90	79	89	54	107	64	115	156	89
1931	90	76	90	57	106	63	112	159	86
1932	91	72	90	56	98	52	104	162	77
1933	96	71	90	60	95	44	97	157	74
1934	96	71	92	72	102	45	97	152	78
1935	96	71	92	62	106	48	103	151	81
1936	96	71	92	83	111	49	107	151	84
1937	97	73	97	93	116	51	113	165	91
1938	99	75	98	63	117	51	117	165	93
1939	99	75	99	90	127	54	122	172	100

Anmærkninger: ¹⁾ Tallene i første kolonne er baseret på oplysninger fra Bryggeriforeningen om de aftalte engrospriser, inkl. afgifter. I de år, hvor der er sket prisændringer, er der beregnet et gennemsnit af de forskellige priser for hele bryggeriåret (1922 svarer til bryggeriåret 1/10 1921-30/9 1922 o. s. fr.). Tallene i kolonne 2 er beregnet med udgangspunkt i tallene i kolonne 1 med fradrag af skatter og afgifter, inkl. den del af detailhandlernes omsætningsafgift, som blev båret af bryggerierne, jfr. fodnote 2 til tabel 13. Tallene i kolonne 2 er ligesom i kolonne 1 gennemsnit for bryggeriåret. — ²⁾ Tallene er beregnet på grundlag af oplysninger i den officielle statistik om den gennemsnitlige timeløn for mandlige bryggeriarbejdere i hovedstaden. Tallene er gennemsnit for kalenderåret, der som nævnt under ¹⁾ for de ni måneders vedkommende er sammenfaldende med bryggeriåret. — ³⁾ Tallene er beregnet på grundlag af de gennemsnitlige kapitels-takster for hele landet og vedrører kalenderåret. — ⁴⁾ Tallene er baseret på oplysninger fra de to bryggerier og vedrører bryggeriåret.

var nogenlunde parallelle i årene 1922-29, dog at opgangen i lønningerne fra 1923 til 1925 ikke genfindes i ølprisen. I årene 1930—36 var timelønnen ret uforandret, medens bryggeriernes nettopris for øl af skattekasse I (kol. 2) i begyndelsen af denne periode blev formindsket som følge af afgifts-forhøjelserne, der blev båret af bryggerierne. I slutningen af 1930'erne steg timelønnen procentvis lidt stærkere end ølprisen.

De to bryggerier har gjort opmærksom på, at timelønnen for mandlige arbejdere i hovedstaden ikke helt er bestemmende for deres udgifter til arbejds-løn. Bemærkningen er ikke uddybet nærmere, men der er muligvis tænkt på lønningerne til kvindelige arbejdere og til funktionærer. De forskellige grupper er naturligvis til enhver tid blevet aflønnet efter forskellige satser, men i tabel 15 er det lønbevægelserne gennem tiden, der

behandles, og kolonne 2 giver formentlig i hvert fald et tilfredsstillende udtryk herfor for arbejdernes vedkommende.

Til bygpris-indekset har de to bryggerier bemærket, at det af forskellige grunde ikke er velegnet til at yde bidrag til belysning af udviklingen i bryggeriernes omkostninger. Der er bl. a. blevet henvist til, at bryggerierne køber specielle bygsorter, hvis prisbevægelser ikke nødvendigvis svarer til kapitalstaksternes forløb. Det er endvidere blevet anført, at den virkning, prisbevægelserne for byg får for bryggeriernes omkostninger, afhænger af bryggeriernes indkøbspolitik, og at der må regnes med en betydelig tidsforskydning, før virkningerne på omkostningerne viser sig.

Spørgsmålet kan belyses ved § 13-årsopgørelsernes oplysninger om udgifterne til byg og malt. Beregner man disse i procent af den samlede vareomsætning, eksklusive afgifter, men inklusive forhandlervederlag m. m., finder man, at procenten steg fra 10,3 i 1922 til 12,7 i 1925. Den stærke stigning i bygpris-indekset (kol. 4) fra 1923 til 1924 synes altså ikke at være slået tilsvarende igennem i omkostningerne, og den højeste udgiftspocent viser sig først i bryggeriåret efter kalenderåret for bygpris-indeksets kulmination. Fra 1925 til 1933 faldt udgifterne til byg og malt fra 12,7 % til 5,6 % af vareomsætningen, medens bygpris-indekset (kol. 4) faldt stærkt, ledsaget af et noget svagere fald i ølprisen eksklusive afgifter (kol. 2). Her synes prisfaldet for byg at have sat sig tydelige spor i udgiftsprocenten, selv om muligvis også en nedgang i forbruget ved rationalisering el. lign. har været en medvirkende årsag til udgiftsprocentens dalen. I slutningen af 1930'erne steg den omtalte udgiftsprocent igen noget og viste det største tal i 1938, et år efter toppen på bygpris-indekset.

I tabel 16 et en række omkostningsposter udregnet i procent af den samlede vareomsætning. Det skal for fuldstændigheds skyld gentages, at der er tale om omsætningen af samtlige de to bryggeriers produkter, men som foran omtalt har øl af skattekasse I været af overvejende betydning. Procenterne er beregnet af varesalget inklusive forhand-

lervederlag, fragt m. m., men eksklusive afgifter. Prismæssigt er omsætningen altså beregnet efter engrospriser, der hvad angår øl af skattekasse I er de samme som dem, der er beregnet indekstal for i 2. kolonne i den forrige tabel. Af udgifterne til *materiale- og brændselsforbrug* (kol. 2) udgjorde byg og malt i den behandlede årrække omkring halvdelen. Under posterne *pensionsudgifter* (kol. 5) og *andre udgifter ekskl. afskrivninger* (kol. 6) indgår - jfr. anmærkningerne til tabellen — dels udgiftsposter fra § 13-opgørelserne, dels de udgifter, der ikke er posteret på disse opgørelser, men som jfr. afsnit 37 er blevet medregnet blandt omkostningerne ved rentabilitetsberegningerne i denne betænkning. »Andre udgifter ekskl. afskrivninger« omfatter bl. a. posten »Reklamer«, der i § 13-opgørelserne er bogført med beløb, som i størstedelen af perioden 1922-39 varierede mellem 0,6 og 1,2 % af vareomsætningen til engrospris eksklusive afgifter.

Tabellens to sidste kolonner vedrører et *restbeløb*, som udgør forskellen mellem omsætningen (ekskl. afgifter) og de i kol. 1-6 anførte udgifter. I kolonne 7 er dette restbeløb angivet i procent af omsætningen, medens indekstallene i kol. 8 viser bevægelserne i restbeløbets absolutte størrelse. Det omtalte restbeløb er et bruttooverskud, som omfatter, hvad virksomhederne under fællesdriften efter dækning af de specificerede udgifter i kol. 1-6 har kunnet yde som bidrag til afskrivninger, renter af gæld, indkomstskat, dividende o. lign. samt henlæggelser. Inden for restbeløbet vil grænsen mellem afskrivninger og overskud inklusive renter af gæld bero på, hvorledes afskrivningerne beregnes. Dette spørgsmål tages der altså ikke stilling til i tabel 16.

Udgiftsprocenter som dem, der er opført i tabellens kol. 1-6, vil bl. a. bero på forholdet mellem engrospriserne eksklusive afgift på den ene side og på den anden side forhandlervederlaget, fragtudgifterne samt priserne for de benyttede arbejdsydelser, materialer og andre produktionsmidler. Endvidere spiller forholdet mellem de afsatte varemængder og de anvendte mængder af arbejdsydelser, materiale etc. en rolle. F. eks. vil rationalisering medføre en nedgang i en

Tabel 16. Udviklingen i de store bryggeriers omkostninger og brutto over skud 1922-39.

Procentvis opdeling af den samlede vareomsætning eksklusive afgifter, men inklusive forhandlervederlag, fragt m. m. ¹⁾).								
	Forhandlervederlag, fragt og godtgørelser	Materiale og brændselsforbrug	Administration og lønninger	Generalomkostninger	Pensionsudgifter ²⁾	Andre udgifter ekskl. afskrivninger ³⁾	Restbeløb inklusive afskrivninger m. m. (bruttooverskud)	
	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	Indekstal
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1922	13,0	17,3	24,3	22,1	1,9	3,3	18,1	100
1923	12,1	16,8	22,5	22,5	2,2	2,2	21,7	111
1924	12,4	19,8	22,9	22,9	2,5	1,5	18,1	89
1925	12,8	19,6	22,2	18,7	2,3	2,0	22,5	127
1926	12,9	16,8	22,8	22,5	2,4	3,5	19,1	96
1927	11,0	18,0	22,5	21,8	2,6	2,6	21,5	99
1928	11,1	15,3	23,3	21,4	2,1	4,1	22,6	100
1929	11,4	14,1	23,0	21,9	2,2	3,8	23,7	108
1930	11,8	12,5	23,5	22,1	1,7	3,7	24,6	120
1931	11,7	10,4	25,0	22,1	1,8	4,3	24,8	117
1932	12,5	11,1	26,6	23,9	1,4	4,3	20,3	86
1933	12,4	11,1	26,5	23,7	1,7	5,2	19,3	79
1934	12,5	13,0	25,9	24,8	1,4	3,3	19,0	82
1935	12,9	14,7	25,7	26,2	1,0	3,9	15,6	70
1936	15,2	13,9	25,2	23,9	1,5	3,6	16,6	77
1937	15,0	14,7	24,9	24,0	1,2	3,0	17,2	86
1938	15,1	16,7	24,5	23,8	0,9	3,4	15,6	80
1939	14,7	13,3	25,0	23,1	1,2	4,4	18,2	100

Anmærkninger: ¹⁾ Tabellen er opstillet på grundlag af oplysninger fra de to bryggerier. Oplysningerne vedrører bryggeriåret, således at 1922 omfatter perioden 1/10 1921-30/9 1922 o.s.fr. — ²⁾ Omfatter dels udgifter til pensioner og understøttelser ifølge § 13-årsopgørelserne, dels tilskud til pensionsfonds. — ³⁾ Omfatter udgifter til reklame, returfragt, ejendomsskatter, sociale foranstaltninger, jubilæumsgratier og forskellige andre udgifter. Desuden er beholdningsforskydninger medregnet i denne kolonne.

eller flere af udgiftsprocenterne i kol. 1-6 og en stigning i restbeløbet i kol. 7-8, medmindre priserne straks nedsættes svarende til de indvundne besparelser. Endelig kan man ikke regne med, at variationer i salgets størrelse altid vil ledsages af en helt tilsvarende bevægelse i forbruget af arbejdsydelse m. m. Ved mere kortvarige svingninger i afsætningen må navnlig de faste omkostninger ventes at komme til at udgøre en veksellende procent af omsætningen, medmindre denne tendens ophæves af samtidige pris- eller lønbevægelser eller andre modgående faktorer. Betragter man således tabellens kol. 4, vil det ses, at generalomkostnings-

procenten faldt fra 1924 til 1925 samtidig med, at de afsatte mængder — jfr. forrige tabel — gik i vejret, men i øvrigt udviser generalomkostningsprocenten som helhed en betydelig stabilitet. I forbindelse med spørgsmålet om de faste omkostninger må det imidlertid erindres, at der hverken er regnet med rente eller afskrivninger blandt tabellens omkostninger.

Ved de rentabilitetsberegninger, der er omtalt i de foregående afsnit, er perioden 1922-39 delt op i to dele, 1922-31 og 1932-39. Betragter man *arene* 1922-31, ses det af tabel 16, at udgifterne til lønninger og administration (kol. 3) efter en ind-

ledende nedgang fra 1922 til 1923 udgjorde en temmelig stabil procent af vareomsætningen frem til 1930. Generalomkostningsprocenten (kol. 4) var bortset fra året 1925 ret uforandret i hele perioden 1922—31. Derimod var udgiftsprocenterne for posten forhandlervederlag, fragt og godtgørelser (kol. 1) og navnlig for materiale- og brændselsforbrug (kol. 2) lavere i den sidste del af perioden 1922-31 end i årene fra 1922 frem til 1926 og til 1927. Svarende her til ses det af næstsidste kolonne, at det beregnede bruttooverskud procentvis var større i årene 1928-31 end i de foregående år. Bruttooverskudets absolutte beløb, hvis vægelser ses af indekstallene i kol. 8, var særlig stor i årene 1925, 1930 og 1931, hvor afsætningen mængdemæssigt var særlig stor, jfr. forrige tabel.

Fra 1931 til 1932 var omsætningsbeløbet eksklusive afgifter stærkt nedadgående, jfr. sidste kolonne i forrige tabel. Hertil bidrog en tilbagegang i det mængdemæssige salg, da de dårlige konjunkturf forhold efter verdenskrisen i 1929 efterhånden bredte sig til Danmark. Men desuden reduceredes de af bryggerierne opnåede nettopriser for øl af skatteklasse I som følge af afgiftsforhøjelserne i 1930 og 1931, der blev båret af bryggerierne uden prisforhøjelse.

Betragter man igen tabel 16, vil det ses, at de fleste omkostningsprocenter fra 1930 eller 1931 til 1932 viser en stigning, som formentlig især kan henføres til nedgangen i klasse I-prisen eksklusive afgifter. Af de to sidste kolonner ses det, at det beregnede bruttooverskud såvel procentvis som absolut gik stærkt ned fra 1931 til 1932. Faldet i bruttooverskudets absolutte beløb må ses i forbindelse med nedgangen i den procentvise bruttofortjeneste og i omsætningsbeløbet.

I *perioden 1932—39* holdt generalomkostningsprocenten (kol. 4) og udgifterne til lønninger og administration (kol. 3) i procent af omsætningen sig stabile eller svagt faldende efter stigningen i 1931 og 1932. Derimod lå procenterne for posterne »Forhandlervederlag, fragt og godtgørelser« (kol. 1) og »Materiale- og brændselsforbrug« (kol. 2) højere i periodens sidste end i dens første år. Heri må man se år-

sagerne til, at bruttofortjenesten i procent af omsætningen (kol. 7) bortset fra 1939 var lavere i slutningen end i begyndelsen af perioden. Når bruttooverskudets absolutte beløb, som det vil ses af indekstallene derfor i kol. 8, alligevel holdt sig nogenlunde uforandret gennem årene 1932-1938, må det henføres til, at de afsatte mængder og omsætningsbeløbet var voksende i den sidste del af 1930'erne.

I *tabel 17* finder man øverst for hvert af tabellens tidsafsnit periodens gennemsnitlige bruttooverskud i procent af vareomsætningen eksklusive afgifter for de to store bryggerier under ét. Desuden er i tabellen gentaget de forrentningsprocenter, der er udfundet ved de i afsnit 38—40 omtalte beregninger. Årene 1922-56 er i tabel 17 ligesom også i øvrigt i denne betænkning delt op i 5 perioder, der er afgrænset under hensyntagen til udviklingen i bryggeribranchens prisforhold samt til landets almindelige konjunktur- og forsyningsforhold. Perioderne er herved blevet af noget forskellig længde, således at f. eks. tabellens første periode omfatter 10 år, andre kun 5. Tabellens to første perioder, der udgør halvdelen af hele den behandlede år-række, dækker det tidsafsnit mellem de to krige, hvor bryggerierne kunne fastsætte deres priser uden offentlig kontrol. I 1940 kom bryggeriindustriens produkter ind under krigstidens prisregulering, og priserne på bajerskøl og hvidtøl har været underkastet offentlig regulering frem til dato. Som omtalt i afsnit 38 er beregningerne for årene 1940-56 blevet tilføjet på de to bryggeriers foranledning.

Bruttooverskudet i tabellens første linie er overskudet uden fradrag for afskrivninger eller renter af gæld. Når man ser på procenternes størrelse, må det erindres, dels hvad det omtalte bruttooverskud omfatter, dels at det er beregnet i procent af vareomsætningen eksklusive afgifter, men inklusive forhandlervederlag, fragt og godtgørelser, altså ikke af den nettopris, bryggerierne har opnået. Det er imidlertid ikke så meget tallenes generelle højde som forandringerne i det procentvise bruttooverskud, der er af interesse for det følgende.

Tabel 17. Forrentningsprocenter m. m. for de to store bryggerier 1922-56.

	Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers virksomheder under overenskomstforholdet af 1903 ¹⁾				
	1922-31 gnstl. 0/0	1932-39 gnstl. 0/0	1940-45 gnstl. 0/0	1946-50 gnstl. 0/0	1951-56 gnstl. 0/0
Bruttooverskud i procent af vareomsætningen inklusive forhandleryederlag m. in., men eksklusive afgifter ²⁾	22,0	18,1	13,6	12,5	12,0
Overskud (uden fradrag for renter af gæld) i procent af de samlede aktiver ³⁾ ifølge:					
a) Kommissionens beregning på basis af anskaffelsesudgifterne.....	16,4	8,1	8,3	12,3	10,6
b) Bryggeriernes beregning på basis af skattemæssige afskrivninger.....	12,9	8,0	7,2	10,5	9,5
c) Bryggeriernes beregning med de faste aktiver ansat efter ejendomsskylds- og assuranceværdier.....	12,9	5,8	5,1	6,5	7,0

Anmærkninger: ¹⁾ Tallene vedrører bryggeriåret. 1922-31 betyder bryggeriårene 1921/22-1930/31 o.s.fr. - ²⁾ Bruttooverskuddet er summen af afskrivninger og overskud uden fradrag for renter af gæld. - ³⁾ De anførte forrentningsprocenter er de samme som i tabel 14, for så vidt angår den under c) anførte forrentningsprocent for 1951-56 omregnet som angivet i fodnote 4 til tabel 14.

Som nærmere omtalt i de foregående afsnit er rentabilitetsberegningerne foretaget med udgangspunkt i årsopgørelserne i henhold til 1903-kontraktens § 13, men dog således at der er foretaget *forskellige korrektioner*. Her skal der erindres om, at man blandt omkostningerne har medregnet en række udgifter, der ikke figurerer på § 13-opgørelserne, men som er afholdt af de to parter hver for sig, og som med den nedenfor nævnte undtagelse har været fradragsberettigede udgifter over for skattevæsenet. Det drejer sig — foruden om ejendomsskatter - om 1) tilskud til pensionsfonds, 2) udgifter til sociale foranstaltninger, 3) dotationer ved jubilæer, 4) andre udgifter uden for fællesforholdet. Som nærmere omtalt i afsnit 38 er det tvivlsomt, om de pågældende udgifter ved rentabilitetsberegningerne kan anses for at være normale driftsomkostninger, og om de ikke snarere bør betragtes som dispositioner over det indvundne overskud. Da de omtalte udgifter i hvert fald næppe fuldt

ud kan betragtes som almindelige driftsomkostninger, må forrentningsprocenterne i tabel 17 - navnlig i visse perioder - hver under deres forudsætninger anses for at være beregnet i underkant.

I perioden 1922-31 udgjorde tilskudene til pensionsfonds betydelige beløb, og dette skyldes ifølge bryggeriernes oplysninger dels en forhøjelse af den pensionsgivende løn i 1919, dels et stigende antal funktionærer. Bryggerierne gør gældende, at tilskudene fuldt ud må anses for at være driftsomkostninger. De to bryggeriers pensionsfonds voksede imidlertid meget stærkt i den her omtalte periode, og dette taler for, at de pågældende tilskud i hvert fald for en stor del har haft karakter af kapitalindskud. Det kan endvidere nævnes, at tilskudene indtil 1930 kun blev betragtet som omkostninger i skatteregnskaberne hos det ene af de to bryggerier. Holder man tilskud til pensionsfonds uden for omkostningsberegningen, får man efter de tre rentabilitetsberegninger

følgende forrentningsprocenter for perioden 1922-31 med tallene fra tabel 17 anført i parentes: 17,4 (16,4), 13,9 (12,9), 13,8 (12,9).

I perioden 1946-50 forekom der relativt store udgifter til jubilæumsgratualer. Bryggerierne har henvist **til**, at det er almindelig kutyme inden for dansk industri at udbetale sådanne gratualer, og at der er tale om skattefradragsberettigede udgifter, ikke om dispositioner over overskudet, hvis størrelse ikke påvirker gratualerne. Imidlertid forekommer udgifter af denne art kun i bestemte spredte år, og de kan derfor efter kommissionens opfattelse ikke uden videre betragtes som almindelige løbende driftsomkostninger. Holder man jubilæumsgratualerne uden for omkostningsberegningen, bliver forrentningsprocenterne i denne periode 12,9 (12,3), 11,0 (10,5) og 6,8 (6,5).

I perioden 1951-56 er der som følge af en forhøjelse af de pensionsgivende lønninger blevet ydet temmelig store tilskud til pensionsfondene med karakter af henlæggelser. Disse henlæggelser er ved beregningen af tabellens forrentningsprocenter blevet medtaget som udgifter med beløb svarende til de gældende skattemæssige regler, hvorefter sådanne henlæggelser er fradragsberettigede fordelt over en vis årrække. Også i denne periode har der været en del udgifter til gratualer ved jubilæer. Holdes disse udgifter samt endvidere henlæggelserne til pensionsfonds uden for omkostningsberegningen, bliver forrentningsprocenterne for denne periode 11,2 (10,6), 10,1 (9,5) og 7,4 (7,0).

Tabel 17 viser de højeste *forrentningsprocenter* i perioden 1922-31. I perioden 1932-39 ligger procenterne en hel del lavere, og når det tages i betragtning, at de tilskud til pensionsfonds, der blev ydet i den første periode, i tabellen er medregnet fuldt ud under de pågældende års omkostninger, må man i virkeligheden regne med, at nedgangen i forrentningen fra den første periode til den næste var noget større end svarende til tabellens tal. For årene under den anden verdenskrig viser tabellen forrentningsprocenter af nogenlunde samme størrelse som i den umiddelbart foregående periode. I årene efter krigen er procenterne

noget højere, og denne tendens forstærkes, hvis jubilæumsgratualer og henlæggelser til pensionsfonds holdes uden for omkostningsberegningen.

Forrentningsprocenternes nedgang fra 1922-31 til 1932-39 skyldes for en del, at bruttooverskudet lå på et lavere niveau i den anden periode end i den første. Den gennemsnitlige bruttofortjeneste i procent af omsætningen fremgår af tabel 17, og udviklingen i såvel det procentvise bruttooverskud som i bruttofortjenestens absolutte beløb i perioden 1922-39 er behandlet i den forrige tabel (restbeløbet i kol. 7 og 8) og i den dertil hørende tekst. En anden medvirkende årsag til faldet i forrentningsprocenterne er den, at de aktivbeløb, hvoraf forrentningen er beregnet, var større i 1932-39 end i 1922-31, jfr. indekstallene for disse aktivbeløb i tabel 14 i forrige afsnit. Det skal i denne forbindelse nævnes, at de to bryggerier foretog betydelige investeringer i 1920'rne. Endelig er de gennemsnitlige afskrivningsbeløb, hvorved man kommer fra bruttooverskudet til de overskudsbeløb, på grundlag af hvilke forrentningsprocenterne er beregnet, større i den anden periode end i den første; dette gælder navnlig ved beregning a), hvor afskrivningsprocenterne i 1930'rne blev forhøjet fra normalt 5 til 6 à 7.

Indekstallene i tabel 14 i forrige afsnit viser fra perioden under den anden verdenskrig og frem gennem de to følgende perioder en stærk vækst i aktivbeløbene, og på grundlag af oplysningerne om de to bryggeriers årlige anlægsudgifter kan det tilføjes, at disse investeringsbeløb efter at have ligget på ret lave tal under krigen steg stærkt i efterkrigsårene. Forholdsmæssigt steg imidlertid overskudsbeløbene stærkere end aktivbeløbene, og forrentningsprocenterne ligger følgelig i efterkrigsårene noget højere end i perioden 1940-45 og ligeledes højere end i 1932-39. Derimod ses det af tabel 17, at bruttooverskudet, som allerede under krigen udgjorde en lavere procent af omsætningen end i den foregående periode, yderligere viser en vis nedgang i procenten i årene efter krigen. I forbindelse med denne noget forskellige udvikling i forrentningsprocenterne og i den procent-

visе bruttofortjeneste skal det nævnes, at vareomsætningsbeløbet i årene efter krigen forholdsмæssigt er steget stærkere end både overskudsbeløbene og aktivbeløbene. Som omtalt i afsnit 33 har de to bryggeriers мængdemæssige afsætning i efterkrigsårene været væsentlig større end før krigen. Salget er steget både på hjemmemarkedet og — forholdsмæssigt endnu stærkere - på eksportmarkederne.

I det foregående er de forrentningsprocenter, der er beregnet for de to store bryggerier efter retningslinjerne a), b) og c) kommenteret under ét, og der har navnlig været tale om at gøre rede for bevægelsen i de beregnede procenter fra periode til periode. Inden der i det følgende fremsættes nogle kommentarer til de enkelte beregninger og til forrentningsprocenternes højde, skal der indføjes nogle bemærkninger om de øvrige bryggerier og om prisudviklingen i årene 1920-39.

Kommissionen har ikke foretaget rentabilitetsberegninger for *de øvrige bajerskøl-bryggerier*, således som det er gjort med hensyn til de to store bryggerier, for hvis vedkommende man har kunnet tage udgangspunkt i ensartet opstillede årsopgørelser. Som tidligere berørt har de to store bryggerier imidlertid i hele den undersøgte periode haft hovedparten af bajerskølproduktionen. På det vigtigste vareområde, øl af skatteklasse I, har deres andel som omtalt i afsnit 32 været ca. 75 % og i den sidste del af det undersøgte tidsrum over 80%.

Det er vanskeligt at udtale nogen bestemt formodning om, hvorvidt rentabiliteten i almindelighed har været størst hos de to store eller hos de øvrige bajerskøl-bryggerier. De sidstnævnte imellem har rentabiliteten antagelig været noget varierende. Medens nogle som helhed synes at have opnået gode regnskabsresultater, kan det bl. a. nævnes, at visse bryggeriselskaber til tider intet udbytte har betalt, og som omtalt i afsnit 7 er der gennem Bryggeriforeningen eller dettes finansieringsinstitut blevet ydet støtte til 5 mindre bryggerier, der var kom-

met i vanskeligheder. I øvrigt henvises der til omtalen af konkurrenceforholdet mellem større og mindre bryggerier i afsnit 32, hvor der er behandlet forskellige faktorer, som også må være af betydning for rentabiliteten, bl. a. det indbyrdes prisforhold, omkostningerne hos større og mindre bryggerier samt afgiftslempelserne for mindre bryggerier.

Medens det som nævnt er vanskeligt at udtale sig om forholdet mellem forrentningen henholdsvis hos de to store og de øvrige bajerskøl-bryggerier, er der bedre holdpunkter for en formodning om, at der også i indtjeningen ved bajerskølproduktionen hos andre bryggerier har gjort sig noget lignende bevægelser gældende fra periode til periode som dem, der er konstateret hos de store bryggerier. I hvert fald må man på baggrund af den redegørelse, der i begyndelsen af dette afsnit er givet for udviklingen hos de to store bryggerier fra perioden 1922-31 til perioden 1932-39, gå ud fra, at indtjeningen også hos andre bajerskøl-bryggerier er gået ned fra den første periode til den næste. En sådan antagelse støttes af foreliggende oplysninger om udviklingen i de officielle regnskabsresultater samt i dividendebetalingerne hos forskellige andre bajerskøl-bryggerier.

Herefter skal der fremsættes nogle kommentarer til *udviklingen i priser, omkostninger ni. m. i perioden 1922-39*. Den nedgang i indtjeningen, der gjorde sig gældende fra perioden 1922-31 til 1932-39 hos de to store bryggerier - og antagelig også hos andre bajerskøl-bryggerier — synes ikke at være forløbet parallelt med en lignende udvikling i dansk industri som helhed, hvor en sådan tendens i hvert fald ikke gjorde sig generelt gældende. Flere industrigrene var i 1920'erne udsat for en til tider ret skarp konkurrence fra importen, medens importreguleringen fra 1932 afsvækkede denne konkurrence. Indførselen af øl var derimod ganske minimal såvel i perioden 1922-31 som efter importreguleringens indførelse, hvad enten dette nu skyldes toldbeskyttelsen, eller at det danske øl af andre grunde var uden konkurrence fra udlandet.

Som det fremgår af de to sidste kolonner i tabel 16 foran, fremkom der fra 1931 til 1932 en niveauforskydning i det bruttooverskud, der er beregnet for de to store bryggerier. En hovedårsag hertil var som nævnt i den tilhørende tekst afgiftsforhøjelser, der ikke blev lagt på ølprisen. Der skal her erindres om, at der i afsnit 36 er gengivet nogle udtalelser fra Bryggeriforeningen om de grunde, der må antages at have medført, at bryggerierne valgte selv at bære afgiftsforhøjelserne. Det fremgår heraf, at afgiftsforhøjelsen i hvert fald i 1931 foregreb en påtænkt prisnedsættelse. Det er ikke oplyst, af hvilke grunde aftaleprisen tænkes nedsat, og der foreligger heller ikke yderligere oplysninger om retningslinjerne for prisfastsættelserne i 1920'erne og 1930'erne ud over de i afsnit 36 gengivne udtalelser fra Bryggeriforeningen gående ud på, at priserne har været moderate, og at det ved forhandlingerne om aftalepriserne altid har været den, der ville sælge billigst, der har fået det afgørende ord med hensyn til prisernes højde.

Det er tidligere omtalt, at prisen for øl af skatteklasse I stod uforandret fra september 1920 til maj 1922, medens byggerprisen faldt stærkt fra 1920 og lønningerne fra 1921. Denne udvikling må have bidraget til at forbedre bryggeriernes rentabilitet. Selv om klasse I-prisen under prisreguleringen blev forhøjet i 1918, 1919 og 1920 - jfr. tabel 13 i afsnit 36 - må det dog tilføjes, at bryggerierne muligvis ikke fik fuld dækning for den stærke stigning i lønningerne og materialepriserne i disse år. Kommissionen er ikke i besiddelse af detaljerede regnskabsoplysninger fra tiden før 1922, men de to store bryggeriers § 13-årsopgørelser for bryggeriåret 1919/20 viser et temmelig beskedent resultat set i forhold til omsætningen, og resultatet for 1920/21 var heller ikke særlig stort i sammenligning med de omliggende år. Om den efterfølgende udvikling henvises til den tidligere redegørelse i dette afsnit. Her skal blot fremdrages nogle enkelte træk. De to store bryggeriers samlede mængdemæssige salg var fra 1920 noget større end før krigen, selv under hensyntagen til nedgangen i De forenede Bryggeriers hvidtølssalg, og afsæt-

ningen af hovedprodukterne holdt sig i store træk på et stabilt niveau gennem hele mellemkrigsperioden. I den sidste del af perioden 1922-31 bidrog bl. a. en nedgang i udgifterne til materiale- og brændselsforbruget til at forbedre de to store bryggeriers indtjening. Efter den foran omtalte niveauforandring i indtjeningen i årene 1931-32 blev afgifterne i 1932 forhøjet med påfølgende prisstigning, og i 1937 kom der en forhøjelse af klasse I-prisen, som ikke var begrundet i afgiftsforhøjelser. I slutningen af 1930'erne steg imidlertid udgifterne til materiale m. v. samt posten forhandlervederlag, fragt og godtgørelse, og bortset fra 1939, hvor det mængdemæssige salg var særlig stort, kom de to store bryggeriers bruttooverskud, som det vil ses af sidste kolonne i tabel 16, ikke op på niveauet fra 1922-31.

Set på baggrund af de to store bryggeriers forhold tegner bryggeribranchens aftalepriser i årene 1921-39 sig alt i alt som stabile priser, der ikke har fulgt alle bevægelser i omkostningerne, hverken i opadgående eller nedadgående retning. Kommissionen er ikke i besiddelse af omkostningstal fra de øvrige bayerskøl-bryggerier, men disses omkostninger er formentlig, hvad angår virkningerne af lønbevægelserne og prisbevægelserne for materialer og andre produktionsmidler, blevet påvirket i samme retning som de to store bryggeriers.

Dernæst skal der fremsættes nogle bemærkninger om *forrentningsprocenter, udbyttebetalinger, henlæggelser m. m. i perioden 1922-36*.

I første kolonne af *tabel 18* er der beregnet gennemsnitstal for De forenede Bryggeriers dividendeprocenter, der i øvrigt har været ret stabile både fra år til år og på længere sigt. I tabellens tre sidste kolonner er opført de tidligere omtalte forrentningsprocenter, der er beregnet for de to store bryggerier under ét. De angår som foran omtalt forrentningen af de samlede aktiver vedrørende virksomhederne under de to bryggeriers overenskomstforhold, medens der ikke er beregnet nogen forrentningsprocent for egenkapitalen.

Tabel 18. Oversigt over dividende- og forrentningsprocenter 1922-56.

	Aktieselskabet De forenede Bryggerier:		Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier under ét:		
	Dividende- procent	Dividende i pct. af gnstl. ak- tiekurs ¹⁾	Overskud (uden fradrag for renter af gæld) i pct. af samlede aktiver, efter opgørelserne ²⁾):		
			a)	b)	c)
1922-31 gnstl. ³⁾ ...	16,1	6,9	16,4	12,9	12,9
1932-39 » ...	13,8	5,8	8,1	8,0	5,8
1940-45 » ...	11,7	4,5	8,3	7,2	5,1
1946-50 » ...	14,0	4,6	12,3	10,5	6,5
1951-56 » ...	14,3	5,6	10,6	9,5	7,0

ger: ¹⁾ Gennemsnit af beregninger for de enkelte år, hvor årets udbytte er sat i forhold til gennemsnittet af de i Statistisk Årbog meddelte oplysninger om kurserne på De forenede Bryggeriers aktier. - ²⁾ De tre sæt forrentningsprocenter er de tidligere omtalte: a) kommissionens beregning på basis af de faktiske anskaffelsesudgifter, b) bryggeriernes opgørelse på grundlag af skattemæssige afskrivninger og restværdier, c) bryggeriernes beregning med de faste aktiver opgjort efter ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier. - ³⁾ 1922-31 betyder bryggeriårene 1921/22-1930/31, o.s.v.

Den effektive forrentning, en aktionær opnår af sine penge ved en bestemt udbytteprocent, afhænger af den kurs, han har købt sine aktier til. Aktiekøbere vurderer ofte aktiers værdi ud fra de seneste års udbytte, og dividendeprocenter af den størrelse, der er opført i kolonne 1, vil i almindelighed medføre, at kursen kommer til at ligge over pari. I anden kolonne i tabel 18 er dividenderne beregnet i procent af de samtidige kurser, og tallene viser således, hvor høj effektiv forrentning, aktiekøberne i de forskellige perioder har kunnet vente at få på grundlag af den løbende dividende. For årene 1922-39 ligger tallene i anden kolonne 1 à $1\frac{3}{4}$ procentenhed over den effektive rente af kreditforeningsobligationer, medens der praktisk taget er overensstemmelse i perioden 1940-45. For 1946-50 ligger tallet knap en halv procentenhed over den effektive rente af kreditforeningsobligationer, medens der i årene 1951-56 er en lille difference i modsat retning.

Kursværdien og dermed også den effektive forrentning af de forskellige slags værdipapirer — kredit- og hypoteksforeningsobligationer, private pantebreve, aktier etc. — beror på købernes og sælgernes vurdering af en række faktorer, bl. a. sikkerheden, pa-

pirernes omsættelighed og udsigterne med hensyn til hovedstolens og renteafkastets realværdi. Kreditforeningsobligationer er særligt sikrede ved første prioritets pant samt solidarisk hæftelse, og køberne har derfor i almindelighed været villige til at nøjes med en lavere effektiv forrentning end ved køb af aktier. Når den effektive forrentning af en række børsnoterede aktier, beregnet på grundlag af den løbende dividende, i visse perioder efter den anden verdenskrig har ligget på linje med eller været lavere end den effektive rente af kreditforeningsobligationer, må det ses som udtryk for, at køberne har anset aktier for at være bedre sikret mod forringelse af realværdien under et stigende prisniveau end obligationer.

Tallene i kolonne 2 giver af forskellige grunde ikke et nøjagtigt udtryk for den effektive forrentning, de forskellige perioders købere af aktier i De forenede Bryggerier faktisk har fået. Der er ikke ved beregningen af disse tal taget hensyn til senere udstedelse af friaktier eller mulighed for at tegne aktier til favørkurs - og heller ikke til senere bevægelser i dividendeprocenterne. I 1922 var De forenede Bryggeriers aktiekapital 12 mill. kr., hvoraf 2,3 mill. kr. var

friaktier, udstedt i 1913. I 1930 udvidedes aktiekapitalen til 19 mill. kr. ved udstedelse af friaktier, hvoraf 1 mill. kr. blev henlagt til Tuborgfondet, medens de hidtidige aktionærer fik én ny aktie for hver to gamle. For aktiekøbere fra før 1930 skal dividende-procenterne i tabellens første kolonne altså i virkeligheden forhøjes med 50 %. I 1953 nyttegnedes 9,5 mill. kr. nye aktier til en kurs af 105, der var forbeholdt de gamle aktionærer.

Medens dividenden på kort sigt kan stabiliseres ved hjælp af variationer i henlæggelserne, kommer udbyttet naturligvis på længere sigt til at bero på den forrentning, der opnås af aktiverne under virksomhedens drift. Der er dog også en række andre faktorer, som gør sig gældende. De forenede Bryggerier har foruden overskudet af bryggeridriften også andre indtægter, navnlig af fondsbeholdningen (aktier og obligationer), hvis afkast altså kommer til at spille en rolle. Da selskabets gæld antagelig er blevet forrentet med lavere satser end de forrentningsprocenter, der er opnået af aktiverne, fremkommer der herved et yderligere beløb, som tilfalder egenkapitalen. Endelig beregnes dividenden ikke af hele egenkapitalen, men af aktiekapitalen, således at forrentningen af reserveerne kan siges at indgå i den pulje, hvoraf dividenden betales. Det følger heraf, at det bliver lettere at opretholde eller forøge dividenden, hvis reserveerne vokser i forhold til aktiekapitalen. På den anden side må der af den omtalte pulje ikke blot betales dividende, men også afholdes selskabsskatter og foretages henlæggelser.

De forenede Bryggerier har tilstillet kommissionen oplysninger om de betalte selskabsskatter i årene 1922-56. Det er imidlertid vanskeligt at sætte disse tal i relation til de overskudsbeløb, der regnes med i denne betænkning, bl. a. fordi skatterne ikke blot afhænger af overskudet ved selskabets bryggeridrift, men også beror på fondsindtægterne og på overførslerne ved delingen af § 13-overskudet med Carlsberg Bryggerierne. Mere generelt kan det dog siges, at selskabsskatterne kun havde forholdsvis ringe betydning i perioden 1922-39, medens de derefter er steget stærkt. Til illustration heraf kan det nævnes, at De for-

enede Bryggeriers udbetalinger til dividende i perioden 1922-31 androg omkring det tredobbelte beløb af selskabsskatten, medens de to slags udbetalinger i årene 1951-56 var nogenlunde lige store. Det må dog herved tages i betragtning, at der betales selskabsskat af hele overskudet, ikke blot af udbyttet, og at reserveerne samt indtægterne deraf var større i forhold til aktiekapitalen i den sidstnævnte periode end i 1920'erne.

Ved beregningen af de forrentningsprocenter, der er omtalt i denne betænkningstabeller og tekst, er indkomstskatterne som tidligere nævnt ikke fradraget ved overskudsberegningen. Ved den udregning, der undertiden foretages af andre forrentningsprocenter, f. eks. landbrugets forrentningsprocent eller den effektive rente af obligationer, drejer det sig imidlertid også om indtægter, hvoraf en større eller mindre del går til skat. For selskabsskattens vedkommende kan det anføres, at dividenden også beskattes hos aktionærerne, men der svares dog kun to gange skat af udbyttebeløbet, ikke af et aktieselskabs henlæggelser. Endvidere er Carlsberg Bryggerierne ikke noget aktieselskab og betaler ikke aktieselskabsskat. Carlsbergfondet har i den periode, undersøgelserne dækker, betalt en indkomstskat som ejer af Carlsberg Bryggerierne, men der har ikke foreligget nogen dobbeltbeskatning.

Efter de foreliggende oplysninger har Carlsberg Bryggerierne ikke i årene 1922-56 givet ringere overskud end virksomhederne under De forenede Bryggerier. Da Carlsberg Bryggerierne ikke er noget aktieselskab, foreligger der ikke her nogen dividende procent. Udbetalingerne til Carlsbergfondet og Ny Carlsbergfondet kan til en vis grad sidestilles med udbyttet til De forenede Bryggeriers aktionærer. Der er dog den forskel, at samtlige fondsindtægter hos De forenede Bryggerier indgår i den pulje, hvoraf bl. a. dividenden betales, medens Carlsbergfondet har en stor beholdning af værdipapirer uden for bryggeriregnskabet. På den anden side foretages der henlæggelser af overskudet hos begge virksomhederne. Udbetalingerne fra Carlsberg Bryggerierne til Carlsbergfondene synes ikke gennem årene at have fulgt samme udviklingslinje

som De forenede Bryggeriers udbytte, hvis kronebeløb navnlig er blevet påvirket af forandringerne i aktiekapitalens størrelse.

Carlsberg Bryggerierne og De forenede Bryggerier har i en fællesskrivelse af 14. august 1958 fremsat følgende bemærkninger med henblik på *vurderingen af de foretagne rentabilitetsberegningers resultater*:

»Med hensyn til de foretagne overskudsberegninger . . . ønsker vi, som ved tidligere forhandlinger stærkt fremhævet, at gøre opmærksom på, at Carlsberg og D. f. B. gennem årene har måttet investere meget betydelige beløb i nyanlæg udover de beløb, der har stået til rådighed gennem de lovmæssigt tilladte skattefri afskrivninger.

Ved 1903-kontrakten er de to virksomheder forpligtet til - uanset øjeblikkelige fordele - at udvikle fabrikationen til den størst mulige fuldkommenhed, og bryggeriernes øverste ledelse har derfor måttet drage omsorg for, at de to virksomheders produktionsapparat ligger på det højeste niveau, som teknik og udvikling til enhver tid tillader. Dette *kvalitetskrav*, som for bryggeriernes virksomhed såvel i indlandet som på eksportmarkedene er en forudsætning for deres trivsel, har stillet meget betydelige krav til bryggeriernes investeringspolitik, og til det kvalitetsmæssige kommer yderligere det prismæssige. Vore virksomheder er ikke mindst på eksportmarkedene ude for en skarp konkurrence, der gør det til en livsbetingelse for bryggerierne at gennemføre en vidt-dreven rationalisering, som uden at slække på kvalitetskravet sætter dem i stand til at nedbringe produktionsomkostningerne til det mindst mulige.

De store nyanlægsprogrammer har stillet virksomhederne overfor vanskelige finansieringsproblemer. Igennem en meget lang årrække har nyanlæg måttet gennemføres under et stigende - i en vis årrække endda meget stærkt stigende - prisniveau, således at det har været umuligt at erstatte materiel indenfor den økonomiske ramme af afskrivningsbeløbene. Hertil kommer, at der ikke mindst gennem de senere år er foregået en rig teknisk udvikling, der på mange områder har medført, at et anlæg teknisk var forældet, lang tid før det var udslettet og afskrevet.

De kapitalkrav, nyanlægsprogrammet stiller bryggerierne overfor, har derfor været og er stadig betydelige, og såfremt kun de skattemæssige afskrivningsbeløb havde stået til rådighed, ville det have været umuligt at foretage nyanlæg af den størrelsesorden, som fremgår af bilag II i bryggeriernes skrivelse af 21/2 1956¹⁾. Det har derfor været nødvendigt for de to virksomheder årene igennem at foretage betydelige henlæggelser, og det ville være urimeligt at medregne henlæggelserne i deres helhed til det udbytte, som driften af virksomhederne har givet til fordel for disses

ejere. Dette synspunkt er i de senere år i stigende omfang anerkendt fra lovgivningsmagtens side og har fundet udtryk i statsmagtens henstillinger til erhvervslivet om at konsolidere sig. De forenede Bryggeriers og Carlsbergfondets konsolideringsbestræbelser i den sidste menneskealder har kun foregrebet dette synspunkt.«

De anskaffelsesudgifter, en virksomhed har til bygninger, maskiner og inventar, kan dels skyldes udskiftning af faste aktiver, der er opslidt eller forældede, dels være forbundet med udvidelser af anlæggenes kapacitet. Til rådighed ved finansieringen står som nævnt af bryggerierne afskrivningsbeløb og henlæggelser. Det må dog tilføjes, at midler også kan skaffes på anden måde, nemlig ved udvidelse af aktiekapitalen og ved lån. Aktieudvidelse er dog et middel, der ikke kan benyttes af Carlsberg Bryggerierne, der altså er henvist til de øvrige udveje.

De forenede Bryggerier har kun én gang i perioden 1922-56 skaffet sig nye penge ved aktieudvidelse, nemlig i 1953. Aktiekapitalen blev herved udvidet med 50 %, men set i forhold til væksten i hele den investerede kapital i de omtalte 35 år er de ca. 10 mill. kr., der indkom ved aktiemissionen, et beløb af ret begrænset størrelse.

Såvel ved aktieudvidelse som ved optagelse af lån må man kunne tilbyde en tilstrækkelig forrentning til at fremskaffe de ønskede midler, men De forenede Bryggerier kan næppe i den omtalte periode have haft nogen vanskeligheder ved at få nye aktier afsat. Herpå tyder tallene i anden kolonne i tabel 18 foran, der viser, at kurserne har ligget i en sådan højde, at forrentningen beregnet på basis af det løbende udbytte har været langt lavere end dividendeprocenterne og også som helhed lavere end de forrentningsprocenter, der i denne betænkning er beregnet for de to store bryggeriers driftsaktiver under ét. Tallene i kolonne 2 er dog ikke et helt nøjagtigt mål for, hvad det ville have kostet De forenede Bryggerier at skaffe sig nye penge ved aktieudvidelser, men viser på den anden side som foran omtalt heller ikke fuldt ud den forrentning, køberne fra de forskellige perioder faktisk har opnået. Ved aktieudvidelsen i 1953 blev tegningsretsbeviser omsat til sådanne kurser, at nye aktionærer indskød penge i De

¹⁾ Bilaget indeholdt en oversigt over de to bryggeriers investeringer år for år i henhold til 1903-kontraktens § 8, stk. 2.

forenede Bryggerier til en samlet kurs, som den løbende dividende på 14 % ville forrente med 7—75 %. Den effektive rente af kreditforeningsobligationer var samtidig ca. 5,5 %; men bryggerierne har henvist **til**, at den effektive rente af gode private pantebreve med sekundær sikkerhed var mindst 7 %.

Selvfinansiering gennem henlæggelser har inden for den periode, der dækkes af kommissionens rentabilitetsundersøgelser vedrørende de to store bryggerier, fået stigende betydning inden for dansk industri og er også blevet opmuntret fra statsmagts side, bl. a. derved at aktieselskabers henlæggelser beskattes lempeligere end det udbetalte udbytte. Mange virksomheder og erhverv har dog i ret stor udstrækning måttet benytte sig af lånefinansiering. Forøges gælden, må bedømmelsen heraf naturligvis bl. a. afhænge af, hvor stor gælden i forvejen var, og i visse tilfælde kan det være ønskeligt at få gældsprocenten nedbragt. På den anden side kan man i en virksomhed med voksende aktivmasse i et vist omfang forøge gælden, uden at gældsprocenten vokser. I alle tilfælde er bevægelserne i gælden en del af helhedsbilledet, når man betragter udviklingen i en virksomheds finansieringsforhold og øvrige økonomi.

Der skal nu på baggrund af de foretagne rentabilitetsundersøgelser og forskellige andre oplysninger fremsættes nogle *afsluttende bemærkninger om de to store bryggeriers økonomiske resultater gennem perioden 1922-56*. De beregnede forrentningsprocenter for aktiverne vedrørende virksomhederne under overenskomstforholdet er bl. a. gengivet i de to sidste tabeller, og der blev til tabel 17 knyttet nogle kommentarer om, hvorledes procenterne ændres, hvis man til overskudet medregner visse udgifter, som ved beregningen af tabellens tal med noget tvivlsom berettigelse er betragtet som driftsomkostninger.

Først skal omtales *årene 1922-39* og de to delperioder i dette tidsafsnit. De tre beregninger, hvis resultater i tabellerne er gengivet under a), b) og c), blev sammenlignet i forrige afsnit. Som dér omtalt må for-

rentningsprocenterne under c) i perioden 1922-39 anses for at give for lavt et udtryk for aktivernes forrentning. Efter de to øvrige beregninger bliver forrentningsprocenten praktisk taget den samme, ca. 8 %, i delperioden 1932-39. Derimod er der en divergens i årene 1922-31, hvor kommissionens beregning på basis af de faktisk afholdte anskaffelsesudgifter (a) giver en forrentningsprocent på 16-17 %, medens bryggeriernes udregning på grundlag af skattemæssige afskrivninger og restværdier (b) viser 13-14 %. Som nærmere omtalt i forrige afsnit må det sidstnævnte resultat imidlertid anses for at være stærkt præget af specielle forhold vedrørende de skattemæssige afskrivninger, der i denne periode for en væsentlig del fandt sted på basis af reducerede assuranceværdier.

Betragter man finansieringsforholdene i *perioden 1922-31*, kan det først nævnes, at de to bryggeriers aktiver under driften efter begge beregningerne a) og b) undergik en kraftig stigning gennem denne årrække, hvor der blev foretaget betydelige investeringer. Samtidig viser De forenede Bryggeriers status en stærk vækst i beholdningen af værdipapirer, der ved periodens begyndelse var af forholdsvis begrænset størrelse. Tilvæksten foregik bl. a. ved henlæggelser til pensions- og understøttelsesfondene, der også voksede stærkt hos Carlsberg Bryggerierne. Endvidere fandt der en vis nedgang sted i De forenede Bryggeriers gæld. Restbeløbet af et partialobligationslån blev udbetalt og prioritetsgælden formindsket. Begge de nævnte gældsposter var dog kun af forholdsvis ringe størrelse ved periodens begyndelse. Samtidig med den omtalte udvikling i finansieringsforholdene udbetalte De forenede Bryggerier 14-17 % i udbytte og udvidede i 1930 aktiekapitalen med godt 50 % ved udstedelse af friaktier.

Alt i alt viser de foreliggende oplysninger, at bryggeribranchens prisaftaler i perioden 1922-31 levnede de to store bryggerier plads for en særdeles god indtjening.

I *perioden 1932-39* var de to bryggeriers overskud mindre. Også anlægsudgifterne var i denne periode gennemsnitligt noget lavere end i den foregående, og aktiverne under driften forblev stort set uforandrede.

Væksten i fondsbeholdningerne fortsatte imidlertid, i hvert fald hos De forenede Bryggerier, der samtidig betalte 13-14 % dividende til den udvidede aktiekapital.

I perioden 1922-39 under ét fandt der således efter de foreliggende oplysninger en betydelig konsolidering sted hos de to bryggerier. Den fandt for en stor del udtryk i stigende beholdninger af værdipapirer, således at der blev foretaget henlæggelser ud over, hvad investeringerne i selve bryggeridriften lagde beslag på. Fondsbeholdningernes vækst hang dog for en stor del sammen med en stigning i pensions- og understøttelsesfondene. Som det vil ses, fandt konsolideringen sted samtidig med, at De forenede Bryggerier udbetalte et stigende beløb i udbytte.

I modsætning til årene 1922-39 var perioden 1940-56 præget af en stærk prisstigning, og bryggeriernes vigtigste produkter var i denne periode underkastet offentlig prisregulering. De stærke og vedvarende prisstigninger frembyder særlige problemer for bedømmelsen af de økonomiske resultater. Som nærmere omtalt i forrige afsnit kan det under sådanne vilkår - bl. a. ud fra genanskaffelsessynspunktet - gøres gældende, at man får for højt et udtryk for forrentningen ved rentabilitetsberegninger, hvor afskrivningerne og de nedskrevne restværdier af de faste aktiver er baseret på de faktisk afholdte anskaffelsesudgifter. Dette gælder rentabilitetsberegningen under a), men i denne periode også i alt væsentligt beregning b). Som omtalt i forrige afsnit kan beregning c), hvor de faste aktiver er vurderet efter ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier, i den her omtalte periode betragtes som en slags tilnærmelse til en beregning på basis af genanskaffelsesværdier. De to bryggerier er dog af den opfattelse, at også resultaterne af denne beregning, der ligger mellem 5 og godt 7 %, ligger over den forrentning af aktiverne, som i virkeligheden er opnået. Som omtalt i forrige afsnit er der bl. a. blevet henvist til, at særlige vurderinger fra 1952 og 1953 af De forenede Bryggeriers aktiver har givet væsentligt højere tal for værdien af ejendomme og maskiner end dem, der indgår i beregning c). Der skal endelig henvises til

de to bryggeriers udtalelse, der er citeret tidligere i nærværende afsnit, og som formentlig i særlig grad tager sigte på den periode, hvis forhold nu drøftes.

Som bemærket af kommissionen i slutningen af forrige afsnit må man i forbindelse med genanskaffelsessynspunkterne bl. a. tage i betragtning, hvor store muligheder det overskud, der beregnes med afskrivninger på basis af anskaffelsespriserne, giver for, at der kan foretages henlæggelser. Det er endvidere nævnt, at man under et stigende prisniveau, hvor aktivernes værdi forøges, i et vist omfang kan finansiere anskaffelserne ved lån, uden at gældsprocenten vokser.

De to store bryggeriers udgifter til nyanskaffelser var forholdsvis små under krigen, men voksede stærkt i efterkrigsårene, hvor investeringsudgifterne i væsentlig grad har oversteget afskrivningsbeløbene. Som det vil ses af indekstallene i tabel 14 i forrige afsnit, var også overskuddet stigende gennem perioden 1940-56 efter både beregning a) og b). Det beløb, De forenede Bryggerier årligt har udbetalt som udbytte til aktionærene, var under krigen lavere end lige før krigen og havde efter krigen praktisk taget samme størrelse som i 1930'erne, indtil aktiekapitalen blev udvidet i 1953. Samtidig lå selskabsskatten på et højere niveau end før krigen.

Ved den omtalte udvidelse af aktiekapitalen tilførtes der som tidligere nævnt De forenede Bryggerier ca. 10 mill. kr. Carlsberg Bryggeriernes og De forenede Bryggeriers gæld var i 1956 næppe større i forhold til aktiverne end i 1939 - i hvert fald ikke, hvis værdien af de faste aktiver under driften som anført af bryggerierne i virkeligheden er større end de ejendomsskyldværdier og reducerede assuranceværdier, der er benyttet ved den rentabilitetsberegning c), som er gengivet i denne betænkning. De to bryggerier er således fortsat meget velkonsoliderede virksomheder, og de store anlægsudgifter i årene efter krigen er i hovedsagen blevet finansieret gennem henlæggelser i forbindelse med afskrivningsmidlerne.

Såvel opgangen i investeringsudgifterne som stigningen i overskuddet gennem perio-

den 1940-56 har naturligvis for en stor del været af nominel karakter, for så vidt som prisniveauet har været stadigt stigende. De store anlægsudgifter i efterkrigsårene kan dog ikke betragtes som erstatningsinvesteringer alene, men repræsenterer også en vis udvidelse af kapaciteten. Det synes altså at

have været muligt ikke blot at opveje virkningerne af, at afskrivningerne, ansat efter anskaffelsesværdier, kan siges at blive for lavt beregnet under et stærkt stigende prisniveau, men også at finansiere en vis kapacitetsudvidelse uden nogen væsentlig opgang i gældsbeløbene.

København, den 22. juni 1959.

P. **Nyboe** Andersen. A. H. M. Andreasen.

Einar Cohn. Stephan Hurwitz. H. Hjernø Jeppesen.

H. Winding Pedersen. Kristen Skovgaard.

S. Gammelgård.

OVERSIGT OVER GAMLE CARLSBERGS
PRODUKTION, SALG OG PRISER M. M. 1847-1897.

År ¹⁾	I. Produktion 1.000 tdr.	II. Salg (hjemmemarked og eksport) 1.000 tdr	III. Pris til forhandler ²⁾ kr. pr. td.	IV Vareforbrug (malt, humle, kul, beg) kr. pr. td.	V. Direkte arbejds løn kr. pr. td.	VI. Vareforbrug + direkte arbejds løn kr. pr. td. (kol.IV+kol.V)
1847-48	2,7	2,5	24-	9,16	1,80	10,96
1848-49	3,4	3,3	24-	8,56	1,91	10,47
1849-50	4,8	4,4	24-	7,39	1,81	9,20
1850-51	4,3	4,4	24-	7,67	2,02	9,69
1851-52	4,3	4,6	24-	10,62	2,41	13,03
1852-53	5,0	5,1	24-	8,78	1,90	10,68
1853-54	5,6	5,4	24-	10,76	1,47	12,23
1854-55	5,6	5,5	24-	12,11	1,74	13,85
1855-56	9,4	8,9	24-	13,54	1,50	15,04
1856-57	9,9	9,4	24-	11,54	1,81	13,35
1857-58	13,6	13,6	24-	11,22	1,45	12,67
1858-59	14,5	14,0	24-	11,80	1,43	13,23
1859-60	15,8	16,5	20- (20. dec.)	11,38	1,54	13,36
1860-61	20,4	17,7	20-	14,34	1,14	15,48
1861-62	16,1	17,3	18- (28. febr.)	11,38	1,29	12,67
1862-63	21,9	20,9	18-	9,57	1,02	10,59
1863-64	25,0	24,1	18-	8,94	1,00	9,94
1864-65	23,1	23,2	18-	8,99	1,14	10,13
1865-66	19,1	19,0	18-	10,04	1,40	11,44
1866-67	18,1	20,1	18-	11,07	1,50	12,57
1867-68	23,5	22,6	18-	11,51	1,22	12,73
1868-69	25,6	25,5	20-	11,77	1,20	12,97
1869-70	27,7	25,3	20-	8,79	1,07	9,86
1870-71	31,3	31,1	20-	8,19	1,02	9,21
1871-72	39,1	37,8	20-	9,73	0,94	10,67
1872-73	46,3	44,3	20-	9,46	0,94	10,40
1873-74	53,6	54,0	20-	10,41	1,18	11,59
1874-75	58,4	57,9	20-	10,86	1,18	12,04
1875-76	65,9	64,5	20-	8,35	1,12	9,47
1876-77	71,0	70,0	20-	10,84	1,08	11,92
1877-78	80,5	75,2	20-	9,68	1,07	10,75
1878-79	73,4	75,5	20-	8,37	1,40	9,77
1879-80	79,9	77,1	20-	10,07	1,49	11,56
1880-81	82,3	77,3	18- (1. juni)	8,44	1,49	9,93
1881-82	93,5	91,6	18-	9,68	1,41	11,09
1882-83	142,0	119,4	18-	10,19	1,40	11,59
1883-84	147,1	151,0	18-	10,31	1,60	11,91
1884-85	177,6	159,0	18-	8,86	1,54	10,40
1885-86	137,2	145,4	18-	7,49	1,90	9,39
1886-87	150,8	150,6	18-	7,51	1,75	9,26
1887-88	167,2	165,2	18-	7,62	1,80	9,42
1888-89	178,4	181,4	18-	8,70	1,76	10,46
1889-90	195,7	194,2	18-	8,59	1,84	10,43
1890-91	204,0	202,5	18-	8,57	1,84	10,41
1891-92	175,9	162,9	25-	8,70	2,15	10,85
1892-93	167,6	176,6	25-	8,04	2,35	10,39
1893-94	187,3	184,9	25-	8,55	2,20	10,75
1894-95	187,8	185,2	25-	7,52	2,23	9,75
1895-96	194,0	190,5	25-	7,61	2,21	9,82
1896-97	203,0	195,5	25-	7,51	2,20	9,71

Kildeangivelse og anmærkninger findes på næste side.

Kilde: Fraenkel: Gamle Carlsberg 1847-1897, tabel II, side 132-167. Der bringes her på grundlag af bryggeriets bøger og øvrige forretningspapirer en tabeloversigt over størrelsen år for år af bryggeriets produktion og salg samt over salgspriserne og udgifterne til vareforbrug og direkte arbejds løn, der udgør de vigtigste direkte produktionsomkostninger. Om øvrige omkostninger, nemlig eventuelle andre direkte produktionsomkostninger, indirekte produktionsomkostninger og salgsomkostninger, foreligger der ikke oplysninger, og bryggeriets nettofortjeneste har altså ikke kunnet udledes af tallene.

Anmærkninger: ¹⁾ Bryggeriets regnskabsår løber fra 1/10 til 30/9 (bryggeriåret). - ²⁾ 1. oktober 1891 indførtes en ølskat på 7 kr. pr. td., hvorefter prisen forhøjedes med skattens beløb.

OVERENSKOMSTEN AF 12. FEBRUAR 1895 MELLEM BRYGGERIERNE GAMLE CARLSBERG, NY CARLSBERG OG DE FORENEDE BRYGGERIER

Formaalet med nærværende Overenskomst er ved Afsætningen af skattepligtigt 01 (01 med Indhold over $2\frac{1}{4}$ Vægt - % Alkohol) under loyalt Samarbejde at virke til fælles Fordel ved Afskaffelse af al illoyal Konkurrence, og at samarbejde overfor Tvang fra Kjøberes Side.

De kontraherende Parter forpligte sig - hver for sig - til ikke, saalænge nærværende Overenskomst varer, til nogen tilkommende Kunde, som paa det Tidspunkt, da Overenskomsten træder i Kraft, aftapper eller fra Træ udskjenker 01 fra noget af de kontraherende Bryggerier, at give Kredit, Rabat paa den officielle Pris ¹⁾, Douceurer, Gaver, levere Is gratis, give Laan og yde Kaution, anskaffe Inventar gratis eller til modereret Pris (heri dog ikke indbefattet Kulsyreudskjenkningsapparater til Beværtere) og til, ligeoverfor saadanne Kunder som ovennævnt ikke at anvende hidtil brugte eller nye Konkurrencemidler, hvadenten saadant sker directe eller ved Mellemmand; den samme Bestemmelse gjælder ogsaa for de Kunder, som de kontraherende Bryggerier maatte have erhvervet efter denne Overenskomsts Ikrafttræden. Derhos er det ikke tilladt at foranstalte Tractements for at erhverve Kunder, eller at give Douceurer eller lignende til Opvartere i Restaurants og Værtshuse, hvor Konkurrenters 01 sælges.

Kontrahenterne forpligte sig til, saavidt muligt, og i alle Tilfælde ikke uden forud-

gaaende Forhandling mellem alle tre Parter, ikke at antage hverandres Kunder til Levering af 01 paa Træ; en Kunde, der fører Lagerøl fra et Bryggeri og Pilsnerøl eller andre Bayerskølssorter fra et andet, regnes som Kunde hos det Bryggeri, hvor han faar sit Lagerøl. Dersom Uenighed skulde opstaa imellem Parterne angaaende dette Punkt, afgiøres Tvisten af den i § 6 nævnte Befuldmægtigede. Ligeledes forpligter man sig til ikke at yde Hjælp som ovenfor nævnt - naar saadant sker paa illoyal Maade - til Kjøb eller Overtagelse af Forretninger, hvor Medkontrahenters 01 sælges fra Fad ²⁾. Kulsyre maa ikke leveres Kunder til billigere Pris end den, hvortil Bryggerierne i Kjøbenhavn almindeligvis levere den. Gratis Is eller Is til modereret Pris maa ikke gives til andre end til de Kunder, som for nærværende Tid erholde denne Fordel. Dog forbeholde »De forenede Bryggerier« sig Ret til fra deres Isværker at lavere Is til Prissatser i Proportion med de nugældende, som blandt andet tillade, at Værtshusholdere og Ølhandlere erholde mindre Kvantiteter Is til samme Pris, som i Priscourant opføres for et Kvantum af mindst 150 Pund Is.

Hvert af de kontraherende Bryggerier udfærdige 3 enslydende Lister over deres Kunder pr. 1ste Januar 1895. Det ene Exemplar tilstilles den i § 6 nævnte Befuldmægtigede, de to andre Exemplarer tilstilles hvert især

¹⁾ »De forenede Bryggerier« ønsker bemærket, at den officielle Pris er: for Tuborg 18 Kroner for Td. og for »De forenede Bryggerier«s øvrige Bryggerier: 18 Kroner — 1 Krone Rabat exclusive Ølskat.

²⁾ Det bemærkes udtrykkeligt, at denne Bestemmelse *ikke* har til Hensigt at indføre nogen Indskrænkning i Handlendes eller Consumenters Frihed til at købe deres 01, hvor de maatte behage; man har ved den kun villet rejse endnu en Skranke imod eventuelle Udvidelsestilbøjeligheder hos Kontrahenterne i Overenskomsten.

BILAG II

af de medkontraherende Bryggerier. Paa disse Lister tilføres efterhaanden alle nye tilkommende Kunder efter Opgivelse fra det paagjældende Bryggeri. Mulige Uoverensstemmelser berigtiges gennem den i § 6 nævnte Befuldmægtigede. Hvert enkelt Bryggeri tilstiller maanedligt den Befuldmægtigede og hver af Medkontrahenterne en Opgjørelse over den forløbne Maanedes Salg; Opgjørelsen indsendes inden den 15de i enhver løbende Maaned.

Skulde Tvivl om Overholdelse af disse Forpligtelser rejses, forelægges Sagen først for den i § 6 nævnte Befuldmægtigede til Undersøgelse og Mægling; hvis Enighed ikke opnaas, afgiver den Befuldmægtigede Sagen til den i § 11 nævnte Voldgiftsret til Paadømmelse, hvorhos det Bryggeri, der ifølge Voldgiftsrettens Skjøn maatte have erhvervet Kunder under Benyttelse af ovennævnte utilladelige Konkurrencemidler, er pligtigt at opføre med Ølleverancen til vedkommende Kunder.

§ 2.

Som Grundlag for de i det følgende fastsatte Stipulationer antages Gjennemsnitsafsætningen af skattepligtigt 01 i de fire sidste Regnskabsaar, 1ste Oktober 1890 til 30. September 1894, ifølge hvilke Gjennemsnitsafsætningen for eet Aar har været ialt for alle tre Firmaer:

402.846,09 Tønder, deri indbefattet Salget af paa Flasker aftappet 01, og for de enkelte Firmaer:

Gamle Carlsberg

I Kjøbenhavn	177.336,92
I Provinds	0
Export	4.426,28
Total, tdr.	181.763,20

Ny Carlsberg

I Kjøbenhavn	48.971,63
I Provinds	59.009,77
Export	4.249,03
Total, tdr.	112.230,43

Tuborg og »De forenede Bryggerier«

I Kjøbenhavn	77.431,26
I Provinds	25.181,45
Export	6.239,75
Total, tdr.	108.852,46

Totalsalgstallene og Exporttallene erholdes ved Henvendelse til Ølskatinspecteuren.

De øvrige Tal opgives af de paagjældende Firmaer paa Tro og Love, idet det staar ethvert af de interesserede Firmaer frit for i Tvivlstilfælde at indanke Spørgsmaalet om rigtig Opgivelse til Prøvelse af den i § 6 nævnte Befuldmægtigede, som kan forlange sig Firmaernes Handelsbøger forelagt og eventuelt til Paadømmelse af den i § 11 nævnte Voldgiftsret.

§3.

Overenskomstens Formaals er endvidere - for saa vidt — at bevare for hvert enkelt Firma dets af § 2 fremgaaende Forholdsandel i Summen af Afsætningen af skattepligtigt 01 for alle 3 Firmaer tilsammen, som enhver *Forøgelse* udover en enkelts Normalafsætning efter § 2, skal komme hvert især af Firmaerne tilgode i samme Forhold, som de efter § 2 have deltaget i Totalafsætningen.

Til dette Formaals Opnaaelse vil ethvert af de 3 Firmaer, som maatte have opnaaet en Totalafsætning (i Kjøbenhavn + Provindserne + Export) *udover* de i § 2 nævnte Tal, have at tilsvare to Trediedele af Fortjenesten af den overskydende Afsætning til et Fællesfond, denne (Fortjenesten) beregnet for hvert Aar paa Grundlag af det af Gamle Carlsberg for bemeldte Aar aflagte Regnskab. Beløbene indbetales inden det løbende Kalendersaars Udgang for hver overskydende af det paagjældende Firma afsat Tønde 01 med $\frac{2}{3}$ af den fulde Fortjeneste pr. Tønde af Gamle Carlsberg solgt 01.

Dersom Gamle Carlsbergs Afsætning, ligegyldigt af hvilken Grund, det være sig indre eller ydre Aarsager, af hvad Art nævnes kan og blandt hvilke eksempelvis og rent i Flæng anføres: Ildsvaade, Kjedelssprængning, Tvang fra Kjøberes Side, i noget Aar skulde blive mindre end det for Gamle Carlsberg i § 2 nævnte Totalsalgstal med Fradrag af 15 % bliver Fortjenesten, hvorefter Indbetaling finder Sted til Fællesfondet, at beregne efter Regnskabsaarene 1890/91, 91/92, 92/93, 93/94's Middelværdi (Middelværdien har i dette Tidrum været Kr. 4,89 pr. Td. solgt 01), alt under Forudsætning af, at Gamle Carlsbergs Pris

forbliver uforandret, det er: 18 Kroner pr. Td Lagerøl med Tillæg af den for det paagjældende Aar fastsatte Ølskat; ellers bliver Fortjenesten pr. Td. — udregnet efter de ovennævnte Aar - at forhøje eller formindske i Forhold til Prisens Stigen eller Falden.

Ny Carlsberg og »De forenede Bryggerier« ere villige til at betragte en Udskrift af, hvad Gamle Carlsbergs Bøger udvise som Nettogevinst pr. Td. solgt 01, som normgivende, og de anse sig uberettigede til at gjøre nogen Indsigelse mod sidstnævnte Bryggeris Regnskabsføring og imod Posteringer i Regnskabet, som muligen kunde influere paa Nettoudbyttet. Gamle Carlsberg er paa den anden Side forpligtet til at føre og affatte sit Regnskab efter samme Regler, som hidtil ere fulgte, efter at Bryggeriet er blevet Carlsbergfondets Ejendom ¹⁾.

Skulde Dissens opstaa, forelægges Sagen for den i § 6 nævnte Befuldmægtigede.

§ 4.

Det eller de i Henhold til foregaaende § til Fællesfondet indbetalte Beløb fordeles, forsaavidt fornødent og forsaavidt tilstrække kan, imellem de Firmaer, hvis Afsætning ikke har naaet det for dem i § 2 opførte Totalsalgstal, indtil hvert enkelt af disse Firmaer har faaet den beregnede Fortjeneste ($\frac{2}{3}$ af Gamle Carlsbergs Fortjeneste pr. Td. solgt 01 danner Grundlaget, hvorefter Beregningen foretages) af det fulde Antal Tdr., det mangler i Afsætning. Strækker Fællesfondet ikke hertil, sker Fordelingen af det disponible Beløb imellem Firmaerne i Forhold til det Antal Tønder, de mangle i det normerede Totalsalg. Hvad der er indbetalt til Fællesfondet udover, hvad der udfordres til at kompensere de enkelte Firmaers Mindreaftsætning, fordeles imellem samtlige 3 Firmaer i Forhold til Totalsalgstallene i § 2.

¹⁾ Det betragtes som selvfølgeligt, at de Beløb, som i Henhold til Carlsbergfondets Directions Beslutning af 30/11 92 bestemtes til at skulle tilskydes af Bryggeriet til Opførelsen af det nye »Carlsberg Laboratorium« udsøndres saaledes, at de ikke influere paa Nettoindtægten pr. Td. solgt 01.

Hidrører Mindreaftsætningen fra forsættigt Ophør med Driften, gives ikke nogen Godtgørelse.

§ 5.

Dersom Forholdet i § 2 mellem hvert enkelt af de ovennævnte Firmaers Salg til København paa den ene Side og deres Salg til Provindserne paa den anden Side i noget Aar er blevet forrykket derved, at det Københavnske Salg er steget i større Forhold end Provindssalget, vil det paagjældende Firma - forsaavidt som dets for Københavns gjældende i § 2 nævnte Salgstal er overskredet — have at indbetale til Fællesfondet til Fordeling efter Totalsalgforholdstallene i § 2 imellem alle 3 Firmaer: $2\frac{1}{2}$ Kroner pr. Td. af vedkommende Firma efter det nævnte Forhold for meget solgt 01.

Til »Kjøbenhavn« henregnes ogsaa Byens Omegn, forsaavidt som denne forsynes med 01, leveret fra Bryggerierne med Vogne. Det Københavnske Salg omfatter desuden alt paa Bryggeriernes Af tapningsanstalter aftappet 01. Alt 01, som fra Bryggerierne paa Træ forsendes pr. Skib eller Jernbane, betragtes som hørende under »Provindssalg«, forsaavidt som det ikke maa henføres under »Export«.

De kontraherende Firmaer ere pligtige til ikke gennem Depot eller Forhandler udenfor København at sælge deres Produktion i København; dog tillades det »Ny Carlsberg« gennem sine to nuværende Forhandlere henholdsvis i Lyngby og i Bagsværd at sælge 01 paa Flasker indenfor Københavns Grændser ²⁾.

²⁾ Den af Bestemmelserne i §§ 3-4 følgende Sikkerhed mod Tab, hidrørende fra en ved Konkurrence fremkaldt Forringelse i Totalafsætning, indeholder for Firmaerne: Ny Carlsberg og »De forenede Bryggerier«, som nu directe have Afsætning til Provindserne, en Tilskyndelse til delvis at opgive Provindsforretningen, og til i Stedet derfor at forcere Salget i København, fordi dette sidstnævnte Marked ifølge Forholdenes Natur levner Sælgeren en betydelig større Avance. Da man imidlertid ønsker saavidt muligt at bevare disse Firmaers nuværende Andele i Afsætningen paa hvert enkelt Marked (Kjøbenhavn-Provindserne), men dog særligt paa det københavnske, har man suppleret §§ 3-4 med ovenstaaende Bestemmelser.

§ 6.

Til at foretage Beregningen af de Beløb, som i Henhold til §§ 3, 4 og 5 skulle indbetales til Fællesfondet, og til at foretage Fordelingen af disse til de interesserede Parter, og til at sørge for Indbetaling og Fordeling af de i § 11 anførte Bøder, samt til at forsøge Mægling i Tilfælde af Uoverensstemmelse mellem Parterne, ansættes efter Samraad en Mand, som beklæder et Statsembede. Det skal desuden paahvile ham at udføre alle skriftlige og andre Forretninger denne Overenskomst vedrørende. Han honoreres med 2.000 Kroner aarligt, hvilket Beløb afholdes af de interesserede Parter efter det ved § 2 givne Forhold.

Skulde noget af de interesserede Firmaer være utilfreds med den af ham foretagne Beregning eller Fordeling, indankes Sagen for det i § 11 nævnte Forum.

§ 7.

Skulde et af de tre Firmaers Afsætning blive væsentligt indskrænket ved Tvangsforholdsregler, iværksatte af Kjøbere som Medlemmer af Foreninger, Korporationer, Syndicater eller lignende, ifølge en af de paagældende Foreninger, Korporationer o. s. v. eller disses Bestyrelser fattet Beslutning eller derfra udgaaet Parole, ere de øvrige Firmaer, naar derom stilles Krav fra den skadelidende Part, forpligtede til at bistaa denne paa bedste Maade. Navnlige skulle de være forpligtede til hver især at sørge for, at deres Afsætning i et Aar, hvor Tvang maatte finde Sted, holdes indenfor saadanne Grændser, at den ikke overstiger Salget af skattepligtigt 01 i de nærmest foregaaende 12 Maaneder - saavel i København som i Provindserne - med 5 % eller derover. Paa samme Maade vil man fremdeles i det følgende eller i et andet Aar have at forholde sig, dersom Tvangen fortsættes eller gjen tages.

I de i denne § omtalte Tilfælde, hvor der trues med Tvangsforholdsregler som ovennævnt, sammentræde de Kontraherende med den Befuldmægtigede til Raadslagning og Beslutning.

Der vil være at søge en Overenskomst med Provindsbryggerierne for at forhindre

disser Indtrængen i København under de i denne § omtalte Eventualiteter.

Ligesom Hensigten med denne Overenskomst i det hele taget er at bevare det bestaaende Forhold, saaledes forpligte de to Firmaer: Gamle Carlsberg og Ny Carlsberg sig for et Tidsrum af 5 Aar fra denne overenskomsts Ikrafttræden til ikke at paabegynde Brygningen af »overgjæret« 01 af den københavnske Hvidtølstype og til ikke directe eller indirecte at begunstige ny opstaaede eller ældre Bryggeriers Salg af saadant 01. Den samme Regel gjælder ogsaa for Gamle Carlsberg og Ny Carlsberg for de derefter følgende 5 Aar, men dog kun forsaavidt som hvert især af disse to Bryggeriers Salg ikke i noget af disse 5 Regnskabsaar skulde synke mere end 10 % under de i § 2 anførte Totalsalgstal.

Disse Forpligtelser have dog kun Gyldighed, forsaavidt som »De forenede Bryggerier« ikke paa nogen Maade gennem deres Hvidtølssalg søge at influere paa det bayerske (undergjærede) Øls Afsætningsforhold — hvortil ikke henregnes Bestræbelser for at forbedre Kvaliteten af det over gjærede 01 - og saalænge som det undergjærede 01 ikke ved Lovgivningen eller kommunale Vedtægter i nogen Maade er stillet ugunstigere end overgjæret 01, afset fra den særlige Beskatning, som den nuværende Lovgivning har paalagt det første, eller saalænge som Totalomsætningen efter § 2 af det undergjærede 01 ikke i noget Regnskabsaar formindskes med $\frac{1}{3}$ eller derover.

Saafernt Gamle Carlsberg eller Ny Carlsberg, af hvilkensomhelst Aarsag vitterligt maatte overtræde Bestemmelserne i denne §, er Firmaet »De forenede Bryggerier« berettiget til strax at fordre denne Overenskomst i sin Helhed harvet for sit Vedkommende. Spørgsmaalet om selve Kjendsgjerningernes Constatering af gjøres af Voldgiftsdomstolen i Henhold til § 11.

§ 9.

Denne Overenskomst indgaas for et Tidsrum af 10 Aar fra 1ste Oktober 1894 til 30. September 1904. Herved tages dog det

Forbehold, at dersom det ved Opgjørelse ved et Regnskabsaars Afslutning, det er en 1ste Oktober, maatte vise sig, at den totale Afsætning for alle 3 Firmaer, beregnet som Gjennemsnit af to paa hinanden følgende Aar, er sunken mere end 20 % under den i § 2 nævnte Totalsum for alle 3 Firmaers Afsætning, da træder nærværende Overenskomst ud af Kraft fra nævnte Dag at regne, uden at nogen særlig Opsigelse dertil er fornøden.

§ 10.

I Tilfælde af et af de kontraherende Bryggeriers Overgang til Enke eller Arvinger, er denne Overenskomst bindende for disse. I Tilfælde af et Bryggeris Salg eller Overdragelse til andre, skal Overenskomsten gjøres bindende for Erhververen.

§ 11.

Alle Tvivlsspørgsmaal angaaende denne Overenskomsts Forstaaelse, hvorom Enighed ikke har kunnet opnaas, af gøres af et Forum af 3 uvillige Mænd, som beklæde Dommerembeder, og som maatte være rede til at paatage sig dette Hverv imod et Honorar paa 1.000 Kroner aarligt for hver; Beløbet afholdes af de interesserede Firmaer efter det ved § 2 givne Forhold. Hvert Firma besætter 1 Dommerplads.

Dette Forum prøver indkomne Klager fra Kontrahenterne og idømmer i Overtrædelses-tilfælde det skyldige Firma Bøder, ikke under 5.000 Kroner og ikke over 20.000 Kroner (for Overtrædelse af Bestemmelserne i § 1 og for urigtig Opgivelse af Tallene i § 2, naar denne ikke maa betragtes som uagtsom, idømmes altid Bøder paa 20.000 Kroner), hvorhos det fastsættes, om der skal ydes Erstatning af det skyldige Bryggeri, og i bekræftende Tilfælde dennes Størrelse og Fordeling mellem de Skadelidende. Ved Afgjørelsen af Tvivlsspørgsmaal og Fortolkningen af denne Overenskomst have Dommerne at tage Hensyn foruden til Ordlyden af Overenskomsten tillige til Aanden i samme og Formaalet med den, saaledes at de have at afgjøre ethvert af en Deltager paa klaget Forhold, selvom dette ikke udtrykkeligt findes omtalt i nogen af de foregaaende §§, naar det dog maa skjønnes, at have

været Deltagernes Mening og Hensigt at give Regler for samme.

De tre valgte Dommere vælge strax efter deres Udnævnelse en Opmand, ligeledes af Dommerstanden, der i Tilfælde, i hvilke intet Resultat har kunnet opnaas, afgjør Sagen ved frit Valg mellem de afgivne Vota. For hver Sag, i hvilken Opmanden fungerer, ydes der ham et Honorar af fra 100 til 500 Kroner efter hans egen Bestemmelser, og Beløbet udredes paa samme Maade som Honorarerne til Dommerne.

Kjendelserne kunne ikke appelleres til Domstolene.

Idømte Bøder tilfalde de kontraherende Bryggeriers Arbejder-Pensionskasser i det ved § 2 givne Forhold.

Til Befuldmægtiget er udnævnt: Hr. ingénieurcapitain Axel Thorsen. R. af D.

Til Voldgiftsdommere ere udnævnte:

af »Gamle Carlsberg«: Hr. Overretsassessor A. P. Grüner. R. af D.

af »Ny Carlsberg«: Hr. Højesteretsassessor P. F. Koch. Command af D. og Dmbmd.

af »De forenede Bryggerier«: Formand i Sø- og Handelsretten, Hr. I. N. A. Madvig. Command af D. og Dmbmd.

De nævnte Herrer have erklæret sig vilige til at modtage disse Hverv.

Nærværende Document opbevares af Carlsbergfondets Direction.

Kjøbenhavn, den 12te Februar 1895.

for Aktieselskabet
»De forenede Bryggerier«
H. Fritzsche
Wm. Haurowitz
for Carl Jacobsen
»Ny Carlsberg«
Carl Jacobsen
for I. C. Jacobsen
»Gamle Carlsberg«
Kühle

Til Vitterlighed:

N. G. Mygind R. Koejoed
Hesberg H. P. Ludvigsen A. Raabymagle

BILAG II

Efter at Directionen for Carlsbergfondet har overvejet Spørgsmaalet om Bryggeriet »Gamle Carlsberg«s Tilslutning til ovenstaaende Overenskomst, skal den herved udtale, at skjøndt den er forberedt paa, at en Overenskomst, som den vedtagne, kan komme til at volde Bryggeriet »Gamle Carlsberg« Pengeofre, vil den dog ikke herved lade sig afholde fra at give sit Samtykke til den.

Den maa nemlig ganske dele det Ønske, der tydeligt ligger bagved Overenskomsten, at der ved denne skulde blive lagt et Baand paa en tøjlesløs Konkurrence, som med Demoralisationen til Følge vilde kunne føre til Ødelæggelse af en saa betydelig Erhvervsgren, som den Brygningen af undergjæret 01 for Tiden danner her i Landet. Directionen stoler paa, at Overenskomsten vil fremme en sund og rolig Udvikling af de store Etablissementer, der have sluttet den; men den haaber tillige paa, at den vil faa heldbringende Virkninger for de øvrige

danske Bryggerier, saaledes at det engang vil blive anerkjendt, at der ved den er ydet et Bidrag til Opfyldelsen af afdøde Capitain Jacobsens Ønske om, at Ølindustrien i Danmark stedse maa holdes paa et højt og hæderligt Standpunkt.

*E. Holm
S. Af. Jørgensen
Japetus Steenstrup
/ L. Ussing
Eug. Warming*

Jeg slutter mig i Et og Alt til ovenstaaende af Carlsbergfondets Direction anførte Motivering, idet jeg fremfor Nogen kjender og bifalder min Faders Tanker om Carlsberg Bryggeriernes Opgaver og særlig har taget hans ovenanførte Ord i Arv for mit eget og for Ny Carlsbergs Vedkommende.

Carl Jacobsen

KONTRAKTEN AF 6. MAJ 1903 MELLEM CARLSBERGFONDET OG AKTIESELSKABET DE FORENEDE BRYGGERIER

I Anledning af, at den Fællesaftale mellem Bryggeribestyrrelserne, der har fundet sit Udtryk i Overenskomsten af 12. Februar 1895, ifølge sit Indhold ophører at være gældende d. 30. September 1904, og i Erkendelsen af, at de hidtil gældende Bestemmelser har vist sig at være til megen Gavn for Bryggeriforholdenes Betryggelse og heldige Udvikling, og at der vil kunne naas endnu større og i alle Retninger gunstigere Resultater, naar den hidtil bestaaende Fæl-

lesaftale fornyes med de Modifikationer, hvis Ønskelighed og Formaalstjenlighed den indvundne Erfaring har klargjort, deriblandt den, at Aftalen vedtages for et langt Aaremaal, — har den undertegnede *Direktion for Carlsbergfondet* som Ejer af Bryggerierne Gamle Carlsberg og Ny Carlsberg og den ligeledes undertegnede *Bestyrelse for Aktieselskabet: »De forenede Bryggerier«* med Approbation fra Aktieselskabets Generalforsamling indgaaet følgende

Kontrakt.

§ i-¹⁾

De fælles Interesser, som denne Kontrakt angaar, omfatter alle Forhold, der vedrører Salg af Øl og andre Produkter, saasom Is, Kulsyre og Mineralvand, og Fordelingen af de kontraherende Parter Overskud saavel af Bryggeridriften som af al anden Virksomhed, som nu er forbundet dermed, jfr. nærmere nedenfor, eller som med det ved § 15 indsatte Raads Approbation senere optages af begge Parter eller af en af dem.

¹⁾ Paragraffen er her gengivet i uddrag. De udeladte bestemmelser, hvis placering er angivet ved prikker, indeholder en flere sider lang specifikation af, hvilke bygninger og anlæg der omfattes af overenskomsten, og af de gældsbyrder, der hviler på de pågældende anlæg. Endvidere er der foretaget en opregning af ejendomme og anlæg, der falder uden for kontraktsforholdet (Carlsberg-laboratoriet, de nedlagte bryggerier »Svanholm«, »Rabeshave« og »Frederiksberg« samt forskellige ejendomme og grundarealer).

I Henhold hertil angaar Kontrakten for *Carlsbergf ondets* Vedkommende:

1. Bryggeriet Gamle Carlsberg,
2. Aftapningsanstalten og Mineralvandsfabriken »Alliance« med den f. T. under Opførelse værende nye Ølftapningsanstalt m. m.,
3. Bryggeriet Ny Carlsberg,
4. Aftapningsanstalten »Activ« for den Tid og i det Omfang, hvori den er til Brug for Carlsberg-Bryggerierne;

for *Aktieselskabet »De forenede Bryggeriers»* Vedkommende:

5. Bryggeriet »Tuborgs Fabrikker« med dertil hørende Aftapningsanstalt, Mineralvandsfabrik, Kulsyrefabrik, Havn og Ølpavillon,

6. Kroneøl-Bryggeriet paa Vodroffsvej med tilhørende Isværk,
7. Bryggeriet i Rahbeks Allé,
8. Bryggeriet Tvede,
9. Kongens Bryghus,
10. Porterbryggeriet ved Alliancevej,
11. Bryggeriet i Kastrup,
12. Bryggeriet Trekroner.

Det, som indgaar under Kontraktsforholdet, vedbliver selvfølgelig med de Baand og Indskrænkninger, som følger af dette, at være den hidtidige Ejers Ejendomsret underyget.

§ 2.

Overfor de af denne Kontrakt omfattede fælles Interesser er Forholdet mellem Carlsberg-Bryggerierne (hvis indbyrdes Forhold er 5 (Gamle Carlsberg) til 4 (Ny Carlsberg)) og Aktieselskabet »De forenede Bryggerier« = 1 : 1 .

§ 3.

Et ved Kontraktens Indgaaelse i Drift værende Bryggeri eller andet Anlæg maa ikke sættes ud af Drift, med mindre det bliver vedtaget af det ved § 15 indførte Raad paa den i samme §'s 7. Stk. bestemte Maade og med den dér angivne Majoritet.

Skulde Driften blive definitivt nedlagt paa nogen af de faste Ejendomme (eller nogen Del af saadanne), som i Henhold til § 1 er indbefattet under Kontrakten, kan Raadet bestemme, at vedkommende Kontrahent igen skal have fri og af Kontraktsforholdet uafhængig Dispositionsret over den paa de af det herfor nærmere fastsatte Vilkaar. Raadet vil samtidig dermed have at bestemme den Værdi, som paagældende Ejendom eller Del af samme skal ansættes til ved den Opgørelse, som eventuelt skal finde Sted i Henhold til nedenstaaende § 19, 12. stk. Med Nybygninger og Nyanskaffelser, som for saadan Ejendoms Vedkommen-

de er bekostet under Kontraktens Bestaaen, forholdes som nedenfor i § 8 in fine angivet.

Saalænge Kontraktsforholdet vedvarer, er den enkelte Kontrahent uberettiget til uden Samtykke af det i § 15 omhandlede Raad at sælge, pantsætte eller paa anden Maade disponere over noget af de under Kontrakten indbefattede Anlæg eller Dele af eller Tilbehør til disse, ligesom ingen af Kontrahenterne uden Raadets Approbation maa optage nogen ny, hidtil af den paagældende ikke dreven Virksomhed.

Ingen af Kontrahenterne maa, saalænge Kontraktsforholdet vedvarer, under nogen Form, direkte eller indirekte, etablere eller paa nogensomhelst anden Maade virke i eller for nogen konkurrerende Virksomhed. Ved Afhændelse af faste Ejendomme - hvad enten disse har været indenfor eller udenfor Kontraktsforholdet - skal der paalægges dem den Servitut, at de ikke maa anvendes til Bryggeridrift.

§ 5.

Kontraktsforholdet regnes som indgaaet fra den 1. Oktober 1902, pr. hvilken Dato der finder en fuldstændig Opgørelse Sted af Kontrahenternes Beholdninger af Varer og Raamaterialer samt af Heste og Emballage i Overensstemmelse med de Principer, der er lagte til Grund for den af Aktieselskabet »De forenede Bryggerier« pr. nævnte Dato foretagne Opgørelse.

Alle udestaaende Fordringer saavel for Varer som for ydede Laan vurderes af Kontrahenterne i Forbindelse med en af dem valgt Opmand, hvis Værdiansættelse i Tilfælde af Meningsforskel er afgørende ¹⁾.

Med Hensyn til Kautionsforpligtelser, som Kontrahenterne forinden Kontraktens Indgaaelse har paataget sig, gælder, at vedkommende Kontrahent altid skal være forpligtet til kontant af Midler udenfor Kon-

¹⁾ Denne bestemmelse blev kort efter overenskomstens indgaaelse af fællesrådet (jfr. § 15) ændret således, at de respektive kontrahenter skulle indestå som selvskyldnerkautionister for indgangen af fordringer, hvis sande værdi det var vanskeligt at bedømme på daværende tidspunkt.

traktsforholdet at tilsvare den Del af Kautionsforpligtelsen, som maatte blive gjort effektivt gældende.

Alle Indtægter og Udgifter, som vedrører Tiden inden Kontraktsforholdets Begyndelse, er dette udvedkommende.

§ 6.

Kontrahenternes Driftskapitaler er de i Henhold til Opgørelserne efter § 5 fremkomne Summer samt for hver af Kontrahenternes Vedkommende et saa stort kontant Beløb, som af Raadet skønnes fornødent, idet det bliver at iagttage, at Kontrahenternes Driftskapitaler kommer til at staa i det i § 2 angivne Forhold til hinanden ¹⁾).

Er yderligere Driftskapital efter Raadets Skøn nødvendig, tilskydes denne af Kontrahenterne i det i § 2 jfr. § 19 angivne Forhold. Formindskelse af Driftskapitalerne kan kun foretages ifølge Beslutning af Raadet og skal da ske i samme Forhold.

Hverken for Driftskapitalernes eller for Anlæggenes Vedkommende finder Godskrivning af Renter Sted.

§ 7.

Over samtlige Indtægter og Udgifter ved Kontrahenternes Bryggerier og andre Virksomheder skal der føres tydelige og nøjagtige Regnskaber, og skal Bogholderi og Regnskabsvæsen være indrettet paa ensartet Maade og føres efter samme Regler.

§ 8.

Under det enkelte Bryggeries aarlige Driftsudgifter bliver ikke blot at henregne de med den almindelige Vedligeholdelse af

Ejendomme, Anlæg, Maskiner m. m. forbundne Udgifter, men ogsaa Udgifterne til saadanne mindre Nyanlæg og Nyanskaffelser, som træder i Stedet for ældre, eller for saa vidt angaar mindre Maskiner eller andet mindre Materiel, som nødvendiggøres paa Grund af Forretningens Fremgang.

Med alle Nyanlæg og Nyanskaffelser, som ikke falder ind under foranstaaende Bestemmelser, bliver at forholde paa følgende Maade:

De hertil fornødne Beløb udredes af Kontrahenterne ved Tilskud i det i § 2 jfr. § 19 angivne Forhold og debiteres paa en særlig Anlægskonto den Kontrahent, paa eller til hvis Ejendom Nyanlægget eller Nyanskaffelsen er sket, idet Anlægget eller Genstanden strax bliver vedkommende Kontrahents Ejendom paa samme Maade som de denne oprindelig tilhørende, af Kontraktsforholdet omfattede Anlæg og Genstande. De til saadanne Nyanlæg (Nyanskaffelser) af Kontrahenterne tilskudte Beløb bliver fra det løbende Regnskabsaars Udgang aarlig at tilbagebetale med et af Direktionen (§ 15) fastsat Beløb, dog mindst med 3 % af den oprindelige Anskaffelsessum, hvilken Tilbagebetaling henregnes under Driftsudgifter. Ved den i Anledning af Kontraktens eventuelle Ophør (udenfor de i § 19 omhandlede Tilfælde) stedfindende Opgørelse tilsvares den Kontrahent, som i Henhold til foranstaaende er Ejer af paagældende Anlæg eller Genstand, til Medkontrahenten Halvdelen af den Brugsverdi, som Anlægget eller Genstanden da skønnes at have for Ejeren (eventuelt efter uvillige Mænds Vurdering), hvormed alt Mellemværende vedrørende Anlægget eller Genstanden er afgjort.

§ 9.

(Paragraffen indeholder detaljerede regler for fordelingen af udgifter og erstatningsbeløb i tilfælde af brand, anden ødelæggelse samt ekspropriation. Da disse er uden betydning for forståelsen af kontraktens karakter, er de udeladt her.)

§ 10.

Alle af faste Ejendomme gaaende Skatter og Afgifter til det offentlige og til private

¹⁾ Bestemmelsen er ændret 18. november 1903 gennem et protokollat af følgende ordlyd: »Da det praktisk set ikke lader sig gøre til enhver Tid at fastslaa Kontrahenternes Driftskapitaler, og da disse derhos ved en fornuftig Ledelse af Virksomhederne maa antages at staa i et sandt Forhold til de paagældende Virksomheders Produktion og Udbytte, udtaler Raadet: At der med de almindelige aarlige Opgørelser indtil videre vil være at bortse fra den i Overenskomstens § 6 indeholdte Bestemmelse om, at Kontrahenternes Driftskapitaler kommer til at staa i det i § 2 angivne Forhold til hinanden, og at der følgelig ej heller ved disse Opgørelser vil være at foretage nogen Regulering af Renterne af Driftskapitalerne.«

— dog ikke Vandafgifter, hvilke bæres af Driften, - saavel som Renter af ved Pant i Ejendom sikrede Kapitaler eller af anden Gæld, som nu eller fremtidig paahviler nogen af Kontrahenterne, bliver ikke at føre til Udgift i Regnskaberne for nogen af de Virksomheder, som er indbefattet under dette Kontraktsforhold, men maa udredes af det paagældende Kontrahent tilfaldende Overskud (§§ 13-14) eller af Vedkommen- des Midler udenfor Kontraktsforholdet.

§ 11.

Med Hensyn til Pensioner og Understøttelser forholdes saaledes:

- a) For Gamle Carlsbergs og Ny Carlsbergs inden den 1. Oktober 1902 med Adgang til Ydelse fra Pensionskasserne antagne Arbejderes Vedkommende udredes de aarlige fundatsmæssige Tilskud til Pensionskasserne af Driften og indbetales til Carlsbergfondet, som er pligtigt til - for egen Regning af Midler udenfor Kontraktsforholdet - at fyldestgøre disse Arbejderes Krav ifølge de for Kasserne gældende Statuter og Fundatser.
- b) For »De forenede Bryggerier«s den 1. Oktober 1902 pensionsnydende Funktionærers og Arbejderes Vedkommende udredes Pensionerne af Aktieselskabets Midler udenfor Kontraktsforholdet.
- c) Alle Pensioner og Understøttelser, som ikke falder ind under foranstaaende under a) og b) anførte Bestemmelser, udredes af Driften.

§ 12.

Regnskabsaaret skal for alle Bryggerierne gaa fra 1. Oktober til 30. September, det første Aar fra 1. Oktober 1902 til 30. September 1903.

Ved Ansættelsen af Priser i Aarsoppgørelserne bliver at iagttage, at Raamaterialer ikke maa ansættes over Indkøbspriser, færdige Varer og Varer under Arbejde ikke over Produktionspriser og Emballage ikke over Indkøbspriser under Hensyntagen til Slid og Tab ved sket Udlaan. Heste og udestaaende Fordringer af enhver Art ansættes til deres ved nøjagtig Vurdering udfundne sande Værdier. Eventuelle Beholdninger af

Is, der anvendes i Driften, optages ikke til nogen Værdi i Aarsoppgørelserne.

§ 13.

De enkelte Bryggeriers (Fabrikkers) Aarsoppgørelser samles i et Regnskab for hver af Kontrahenternes Vedkommende, hvilke to Regnskaber derefter forenes i en afsluttende Aarsoppgørelse, som saaledes kommer til at omfatte samtlige de Indtægter og Udgifter, der i paagældende Aar er henholdsvis oppebaaret og afholdt af hver enkelt af de under Kontraktsforholdet indbefattede Virksomheder.

Af Nettoudbyttet efter denne Aarsoppgørelse udredes de ved denne Kontrakts Bestemmelser foranledigede Udgifter, derunder Honorarer til Raadets Medlemmer og de Medlemmerne af Direktionen tilkommende Gager og Tantiemer.

Restudbyttet fordeles mellem Kontrahenterne i det i § 2 jfr. § 19 angivne Forhold, idet hver af Kontrahenterne er pligtig til aarlig at henlægge mindst $\frac{1}{5}$ Del af den Vedkommende tilfaldende Andel af Overskud et til et Reserve- og Fornyelses fond¹⁾.

Aktieselskabet foretager denne Henlæggelse til Forøgelse af sit alt nu bestaaende Reserve- og Fornyelsesfond; Carlsbergfondet opretter et særligt Reserve- og Fornyelsesfond, som udelukkende skal være til Disposition for Carlsberg-Bryggerierne til fremtidige Nyanlæg og Nyanskaffelser og saaledes ikke skal kunne inddrages under Carlsbergfondets andre Midler eller komme dets andre Formaaler til Gode og ej heller kunne anvendes til Fyldestgørelse af dette alt paahvilende Forpligtelser, selv om disse hidrører fra Bryggerierne eller disses Drift.

¹⁾ Bestemmelsen er den 29. november 1948 ændret gennem et protokollat af følgende ordlyd: »Da der ikke gennem Aarene har kunnet opnaas Enighed om Forstaaelsen af Henlæggelsesbestemmelserne i Overenskomstens § 13, er Kontrahenterne for at faa denne Uoverensstemmelse ud af Verden enedes om, at det overlades hver Part at fastsætte, hvor store egentlige Henlæggelser det hvert Aar er fornødent at foretage for den paagældende Parts Vedkommende. Det er en Forudsætning for denne Aftale, at der ogsaa herefter vil blive foretaget passende Henlæggelser i Overensstemmelse med god og forsigtig Forretningsbrug.«

Omkostningerne ved den under Opførelse værende Carlsberg-Aftapningsanstalt kan dog udredes af dette Fond.

Henlæggelserne kan helt eller delvis bortfalde, naar Raadet skønner, at de i noget Aar slet ikke eller kun delvis er fornødne.

§ 14.

Den i forrige § nævnte Aarsopgørelse bliver af Direktionen inden Udgangen af hvert Aars Oktober Maaned at forelægge Raadet til Vedtagelse.

Naar Regnskabet er approberet, bliver Kontrahenterne at godskrive for det dem efter samme tilkommende Overskud, hvorefter de ved denne Kontrakts Bestemmelser hjemlede Udbetalinger skal finde Sted.

§ 15.

Til at føre det øverste Tilsyn med de af dette Kontraktsforhold følgende Fællesinteresser dannes et Raad, der vil have at drage Omsorg for, at Kontrahenternes under Kontrakten indgaaede Virksomheder til enhver Tid ledes i Overensstemmelse med de i denne Kontrakts Slutningsbestemmelse nævnte Principer og med Kontraktens øvrige Indhold og Aand.

Raadet bestaar af 14 Medlemmer, nemlig for Carlsbergfondets Vedkommende de til enhver Tid værende 5 Medlemmer af dets Direktion samt Musæumsdirektør, Dr. phil. Carl Jacobsen og Kaptajn S. A. v. d. Aa Kühle, eller hvem Carlsbergfondets Direktion i Tilfælde af deres Død eller Fratrædelse vælger til at indtræde i den Af dødes eller Fratraadtes Sted, - og for Aktieselskabet »De forenede Bryggerier«s Vedkommende de til enhver Tid værende 6 Medlemmer af dets Bestyrelsesraad og Hr. Benny Dessau, eller hvem nævnte Bestyrelsesraad i Tilfælde af hans Død eller Fratrædelse vælger til at indtræde i hans Sted. Den her fastsatte Sammensætning af Raadet staar vedblivende ved Magt, ogsaa efter at et af Carlsberg-Bryggerierne maatte være overgaaet til Aktieselskabet.

Under Raadets Tilsyn varetages Fællesinteresserne af en Direktion, som har at sørge for, at den daglige Drift af Kontrahenternes under Kontraktsforholdet indgaa-

ede Virksomheder sker i Overensstemmelse med denne Kontrakts Ord og Aand.

Den første Direktion bestaar af D'Hrr. Carl Jacobsen som Formand, S. A. v. d. Aa Kühle som Næstformand og Benny Dessau.

Naar Hr. Jacobsen fratræder Formandspladsen, indtages denne af Hr. Kühle og efter denne Fratrædelse af Hr. Dessau; ellers bestemmer Raadet, hvilket af Direktionens Medlemmer der skal indtage denne Plads. Løvrigt indtræder i Direktionen ved et af dens Medlemmers Død eller Fratrædelse den, som i hans Sted indvælges i Raadet; dog kan dette, naar enten Hr. Jacobsen eller Hr. Kühle afaar ved Døden eller fratræder Direktionen, bestemme, at denne i Fremtiden eller indtil videre kun skal bestaa af to Medlemmer, nemlig det af »De forenede Bryggerier«s Bestyrelsesraad valgte Medlem af Raadet og et af de af Carlsbergfondets Direktion til Raadet valgte Medlemmer.

Ethvert af Direktionens Medlemmer kan fordre, at en Sag, med Hensyn til hvilken Enighed indenfor Direktionen ikke er opnaaet, skal forelægges Raadet til Afgørelse i Overensstemmelse med denne §'s næste Stk.

Raadet vælger aarlig af sin Midte en Formand og en Næstformand, der fungerer i Formandens Forfald; i Tilfælde af Stemmelighed afgøres Valget ved Lodtrækning. Den fungerende Formand sammenkalder Raadet, leder dets Forhandlinger og drager Omsorg for, at de tagne Beslutninger, som skal føres til Protokol, bringes til Udførelse. For at Raadet kan tage gyldig Beslutning kræves, at mindst 5 af de hver Kontrahent i Raadet repræsenterende Medlemmer er tilstede paa Mødet. Beslutning tages med almindelig Stemmeferlighed; naar det drejer sig om en Beslutning, som vedrører en af Kontrahenternes Virksomheder, udkræves dog, at der blandt de af Raadets Medlemmer, som stemmer for samme, skal være mindst 4 af Repræsentanterne for den paa gældende Kontrahent, hvilke 4 repræsentanter for »De forenede Bryggerier«s Vedkommende skal være Medlemmer af dettes Bestyrelsesraad. I Tilfælde af Stemmelighed er et Forslag bortfaldet. Den fungerende Formand eller 4 Medlemmer af Raadet kan altid forlange, at en til Beslutning foreliggende Sag, inden Afgørelse træffes,

skal undergives fornyet Behandling i et nyt Møde, som da bliver at afholde senest 8 dage efter.

Raadet skal holde Møde mindst en Gang i hvert Kvartals første Maaned. Formanden er derhos pligtig til at sammenkalde Raadet til Møde, naar saadant begæres af mindst 4 af dets Medlemmer eller af et af Direktionens Medlemmer, og skal Mødet da afholdes senest 8 Dage efter Begæringens Fremkomst ¹⁾.

Hvert af Raadets Medlemmer erholder et aarligt Honorar af Kr. 1000.

Raadets Medlemmer maa uden dettes Samtykke ikke under deres Funktionstid beklæde nogen Stilling i nogen anden Bryggerivirksomhed eller paa anden Maade tage aktiv eller passiv Del i en saadan.

I Kontrakter (Instruxer) med Direktionens Medlemmer bliver bl. a. at fastsætte, at de ikke under nogen Form, være sig direkte eller indirekte, maa etablere eller paa nogensomhelst anden Maade virke i eller for nogen med Kontrahenterne konkurrerende Virksomhed.

§ 16.

Medens Driften af de under Kontrakten i Henhold til § 1 indbefattede enkelte Bryggerier foregaar selvstændig, er det en Følge af det Interessesfællesskab, som Kontrakten medfører, at alle vigtigere Anliggender, inden de bringes til Udførelse, skal være godkendte af den af Raadet valgte Direktion.

I Kontrakter med Direktører (Driftsbestyrere) for de enkelte Bryggerier og Dagsrevisor (er) er Kontrahenterne pligtige til at indføre Bestemmelser, der kan sikre denne Kontrakts Overholdelse.

§ 17.

Denne Kontrakt gælder til 30. September Aar 2000.

¹⁾ Den 25/11 1925 vedtog rådet følgende ændring til dette stykke: »Raadet afholder i hvert Aars sidste Kvartal et Møde, paa hvilket forelægges Regnskab for det forløbne Regnskabsaar m. m. Desuden sammentræder Raadet, naar Formanden mener det rigtigt, og han er pligtig til at sammenkalde det, naar saadant begæres af mindst fire af dets Medlemmer eller et af Directionens Medlemmer; i saa Fald skal Mødet afholdes senest to Dage efter Begæringens Fremkomst.«

Hver af Kontrahenterne kan dog fordre Kontrakten hævet ogsaa inden dette Tidspunkt, naar den anden Kontrahent maatte gøre sig skyldig i væsentlig Misligholdelse af denne Kontrakt. Om saadan Misligholdelse foreligger, til hvilket Tidspunkt Kontrakten da skal ophøre, samt hvilke Følger med Hensyn til Erstatning m. m. Misligholdelsen bør medføre, afgøres af den i § 20 fastsatte Voldgift.

I Tilfælde, hvor en af Kontrahenterne maatte gøre sig skyldig i væsentlig Misligholdelse af Kontrakten, er Medkontrahenten ogsaa berettiget til kun at fordre sig tilkendt Erstatning, hvilken Paastand ligeledes paakendes af Voldgiften.

Den Kontrahent, som vil fordre Kontrakten hævet eller Erstatning paa Grund af Misligholdelse, skal fremsætte Forlangende herom senest 2 Maaneders Dagen efter, at Vedkommende er bleven vidende om den eller de Omstændigheder, i hvilken Paastanden om, at Misligholdelse foreligger, søger sin Støtte.

Skulde en af Kontrahenternes Bo komme under Konkursbehandling eller Likvidation, har den anden Kontrahent Ret til at betragte Kontrakten som væsentlig misligholdt af den Paagældende.

§ 18.

Ved Kontraktens Ophør af hvilkensomhelst Grund udenfor de i § 19 omhandlede Tilfælde finder fuldstændig og endelig Opgørelse Sted af Kontrahenternes Mellemværende. Med Nyanlæg og Nyanskaffelser forholdes da som i § 8 in fine fastsat. Mulig etablerede Fællesfond fordeles i det i § 2 jfr. § 19 angivne Forhold.

Beholdninger af Varer, Emballage og Heste ansættes i Opgørelsen efter de samme Regler, som i § 12 er foreskrevne for de aarlige Opgørelsens Vedkommende. Afviklingen af ydede Laan og i Kontraktstiden paatagne Kautionsforpligtelser sker efter de i de paagældende Dokumenter indeholdte Bestemmelser for Kontrahenternes fælles Regning ved en af dem dertil valgt Befuldmægtiget, som aarlig foretager Opgørelse derover, hvorefter hver Kontrahent erholder udbetalt den Andel af Nettoprovenuet, som ef-

ter de for Laanet eller Kautionen udstedte Dokumenter, jfrt. med de i denne Kontrakt fastsatte Regler, tilkommer Vedkommende.

§ 19.

(Denne paragraf, der er en af de længste i kontrakten, indeholder en række detaljerede bestemmelser om de nærmere vilkår for en eventuel sammenslutning af de to kontraherende parter til én virksomhed. Da enkelthederne er uden betydning for forståelsen af kontraktens karakter, skal kun hovedpunkterne refereres her:

Så længe kontrakten løber, har Carlsbergfondet en ensidig ret til efter tre måneders varsel til en 1. maj at indtræde som aktionær i De forenede Bryggerier med begge sine bryggerier, Gamle Carlsberg og Ny Carlsberg, eller kun med det ene af dem. Såfremt fondet indtræder med begge sine bryggerier, overtager det på nærmere fastsatte vilkår halvdelen af De forenede Bryggeriers aktiekapital, som til dette formål skal fordobles. Indtræder det kun med enten Gamle eller Ny Carlsberg, bliver De forenede Bryggeriers aktiekapital at udvide med henholdsvis $\frac{5}{8}$ og $\frac{4}{8}$, som overtages af Carlsbergfondet. Hvis Carlsbergfondet pr. 30. september 1995 er indtrådt som aktionær i De forenede Bryggerier med kun et af sine bryggerier, har De forenede Bryggerier en ensidig ret til at kræve kontrakten forlænget i 10 år ad gangen, så længe denne tilstand vedvarer.

Under hensyn til den Carlsbergfondet således tillagte ret til at indtræde som aktionær i De forenede Bryggerier, må der ikke uden Carlsbergfondets samtykke foretages nogen ændring i De forenede Bryggeriers love, hvorved aktionærernes stemmeret begrænses).

§ 20.

Skulde der i Anledning af denne Kontrakt og dens rette Forstaaelse eller angaaende Kontrahenternes Stilling under sammes Bestaaen eller i Anledning af sammes Ophør opstaa nogen Meningsforskel, da skal denne ikke kunne gøres til Genstand for Rettergang, men skal afgøres endeligt og inappellabelt ved Voldgiftskendelse.

Voldgiftsretten sammensættes i hvert enkelt Tilfælde saaledes:

Hver af Kontrahenterne vælger to i København hjemmehørende Voldgiftsmænd, af hvilke den ene skal være Forretningsmand og den anden Jurist. Voldgiftsmændene skal, inden de befatter sig med Sagen, vælge en Opmand, som ligeledes skal være hjemmehørende i København. Opmanden skal være Medlem af en af Landets kollegialt sammen-

satte, i København domicilerede Domstole eller af den til enhver Tid værende officielle Repræsentation for Københavns Grossererstand. Kan Flertallet af Voldgiftsmændene ikke enes om Valget af Opmanden, udnævnes han af Formanden for Københavns Grossererstands officielle Repræsentation, som i saa Fald, om han maatte ønske det, er berettiget til selv at overtage Hvervet som Opmand.

Naar den Kontrahent, som begærer Voldgift, har valgt sine Voldgiftsmænd, og den anden Kontrahent ikke senest 14 Dage efter, at Valget vidnefast er meddelt ham, har valgt sine, er den første Kontrahent berettiget til ogsaa at vælge de to andre Voldgiftsmænd, og er desuagtet den Kendelse, der afsiges, endelig afgørende uden at kunne indbringes for Domstolene.

Hver af Kontrahenterne har kun Ret til 3 Gange skriftlig at fremsætte sine Bemærkninger og kan kun hver Gang benytte 3 Uger dertil; Voldgiften kan dog altid give en Kontrahent Ret til at fremkomme med flere Indlæg og til at benytte mere end 3 Uger til at fremsætte dem. Oversiddes de fastsatte Frister, fortaber Vedkommende Retten til Genmæle, og Sagen paadømmes i den Stand, hvori den er.

Naar Voldgiftsmændene har optaget Sagen, hvilket skal ske, naar Proceduren er endt, er de pligtige til inden 8 Uger derefter at afsige Kendelse; sker dette ikke, kan hver af Kontrahenterne forkaste Voldgiften og kræve Tvisten afgjort ved de sædvanlige Domstole.

Voldgiften fastsætter i sin Kendelse, hvorledes der skal forholdes med Betaling af Omkostninger ved Sagens Behandling, derunder Honorarer til dens Medlemmer.

Voldgiftsmændene og Opmanden maa ikke have nogen Interesse i Sagen eller dens Udfald.

Fra og med den Dag, da denne Kontrakt træder i Kraft, er alle tidligere mellem Kontrahenterne indgaaede Overenskomster bortfaldne, og meddeler de ved deres Underskrifter paa Kontrakten hinanden Generalkvittering for ethvert fra disse hidrørende, den ene eller den anden af dem tilkomende Krav.

BILAG III

Ved Bryggeriernes Drift skal det være det stadige Formaal uden Hensyn til øjeblikkelig Fordel at udvikle Fabrikationen til den størst mulige Fuldkommenhed, saaledes at

disse Bryggerier og deres Produkt altid kan staa som Mønster og ved deres Exempel virke til, at Ølbrygningen her i Landet holdes paa et højt og hæderligt Standpunkt.

Kjøbenhavn, den 6. Maj 1903.

Paa Carlsbergfondets Vegne:

E. Holm. C. Christiansen. S. M. Jørgensen.
Vilh. Thomsen. Eug. Warming.

Tiltrædes af:

Carl Jacobsen. Kühle.

Bestyrelsen for Aktieselskabet »De forenede
Bryggerier«:

H. Fritsche. Alfr. Benzon.
F. Lassen Landorph. I. C. Tvede.
L. Zeuthen. B. Dessau.

ANTAL BRYGGERIER SAMT PRODUKTION OG SALG
AF DE FORSKELLIGE ØLSORTER OG MINERALVAND
1892-1956

	Skattepligtigt øl					Skattefrit øl ³⁾		Mineral- vand ³⁾ Produktion ⁵⁾ 1000 hl		
	Antal brygge- rier ¹⁾	Indenlandsk salg (1000 hl)				Eksport i alt 1000 hl	Antal brygge- rier ¹⁾		Produ- tion ⁴⁾ 1000 hl	
		Kl. I ²⁾	Kl. A	Kl. B	Kl. II					I alt
1892		688				688	22	1172		
1893		722				722	22	1207		
1894		755				755	20	1237		
1895		770				770	18	1252		
1896		842				842	19	1302		
1897	45	896				896	20	1355		
1898	43	931				931	20	1366		
1899	42	971				971	22	1467		
1900	45	978				978	24	1480		
1901	43	979				979	25	1455		
1902	44	907				907	28	1497		
1903	44	917				917	30	1459		
1904	43	912				912	28	1517		
1905	42	894				894	31	1553		
1906	39	958				958	35	1553		
1907	38	965				965	37	1501		
1908	37	1001				1001	35	1530		
1909	37	923				923	34	1421		
1910	37	979				979	37	1505		
1911	37	1014				1014	47	1550		
1912	36	883				883	47	1457		
1913	36	877				877	60	1495	21	
1914	36	905				905	64	1500		
1915	35	921				921	78	1348		
1916	35	987				987	106	1393		
1917	33	995			23 ⁴⁾	1018	67	1219 ⁴⁾		
1918	39	635			227	862	—	246	864	
1919	39	1075			207	1282	3	230	858	
1920	45	1540			210	1750	7	234	789	
1921	42	1493			154	1647	8	226	753	165
1922	41	1252			122	1374	8	230	687	162
1923	41	1170	88 ²⁾	10 ²⁾	109	1377	11	230	757	168
1924	40	1164	114	17	97	1392	18	228	775	181
1925	41	1373	34	11	94	1512	29	225	792	217
1926	41	1331	9	9	83	1432	27	229	735	208
1927	38	1201	24	12	70	1307	29	222	696	191
1928	37	1175	23	14	62	1274	40	222	647	181
1929	37	1244	16	16	66	1342	48	218	655	191
1930	38	1356	16	19	70	1461	50	218	686	217

(Fortsættes)

(Fortsat)

	Skattepligtigt øl							Skattefrit øl ³⁾		Mineral- vand ³⁾
	Antal brygge- rier ¹⁾	Indenlandsk salg (1000 hl)					Eksport i alt 1000 hl	Antal brygge- rier ¹⁾	Produk- tion ⁴⁾ 1000 hl	Produktion ⁵⁾ 1000 hl
		Kl. I ²⁾	Kl. A	Kl. B	Kl. II	I alt				
1931	40	1308	15	24	65	1412	45	205	665	217
1932	41	1163	14	24	55	1256	42	205	647	231
1933	41	1169	16	28	49	1262	55	209	649	251
1934	41	1259	20	34	53	1366	60	211	677	259
1935	41	1265	24	40	51	1380	71	208	673	289
1936	38	1289	30	45	52	1416	75	203	679	305
1937	37	1309	36	50	53	1448	87	201	690	333
1938	44	1323	40	54	55	1472	93	197	710	333
1939	46	1400	45	61	56	1562	94	194	706	340
1940	45	1151	30	62	63	1306	20	191	541	246
1941	37	1412	15	4	60	1491	7	182	597	288
1942	36	1318	0	0	60	1378	5	175	575	328
1943	33	1484	0	0	69	1553	10	171	658	321
1944	37	1687	0	0	80	1767	12	174	725	399
1945	37	1380	0	0	65	1445	20	173	629	311
1946	37	1852	0	0	80	1932	97	172	740	468
1947	37	1992	0	0	85	2077	155	174	762	522
1948	37	2118	0	0	85	2203	160	174	742	532
1949	36	2240	0	0	85	2325	198	172	727	562
1950	37	2291	0	0	82	2373	251	159	702	661
1951	34	2081	65	24	79	2249	350	155	650	658
1952	39	2024	41	50	69	2184	299	145	641	702
1953	38	2147	56	61	69	2333	306	142	649	807
1954	37	2115	74	71	65	2325	325	142	607	848
1955	33	2112	76	84	71	2343	438	136	608	961
1956	32	2056	64	105	64	2289	530	126	555	840

Kilde: Den officielle produktionsstatistik og statistikken over statskontrollerede produktioner.

Anmærkninger: ¹⁾ Omfatter de enkelte arbejdende bedrifter, uanset om disse er led i en flere bedrifter omfattende virksomhed. - ²⁾ I tiden indtil 1923, da der indførtes højere skat på luksusølsorterne (kl. A og B), omfatter tallet for kl. I også disse ølsorter. Produktion af kl. A og B var forbudt i årene 1942-50. - ³⁾ Eksport af skattefrit øl og mineralvand finder kun sted i ringe omfang. Tallene for produktionen af disse varer er derfor praktisk taget sammenfaldende med tallene for det indenlandske salg. - ⁴⁾ Tallene for produktionen af skattefrit øl omfatter i tiden indtil 1917 også de senere skatteklasse II-sorter. - ⁵⁾ For tiden forud for 1921 foreligger kun oplysning om mineralvandsproduktionens størrelse i 1913. Oplysningerne om mineralvandsproduktionens størrelse forud for 1952 er ikke fuldstændige, og der foreligger ligeledes kun ufuldstændige oplysninger om mineralvandsfabrikkenes antal.

BEMÆRKNINGER VEDRØRENDE DE TO STORE BRYGGERIERS AFSKRIVNINGSGRUNDLAG

Som omtalt i afsnit 40 blev der ved kendelser fra skattevæsenet af 7. januar 1922 og 13. november 1923 fastsat særlige afskrivningsgrundlag for De forenede Bryggerier og Carlsberg Bryggerierne. Kendelserne behandlede desuden forskellige andre forhold. De oprindelige anskaffelsessummer for bygninger, maskiner og inventar havde ikke kunnet oplyses, og ved kendelserne blev det bestemt, at de skattemæssige afskrivninger med virkning fra og med henholdsvis regnskabsårene 1917/18 og 1920/21 kunne foretages på et afskrivningsgrundlag, der beregnedes som assurancesummerne pr. 30. september 1914 for aktiver af den pågældende art med tillæg af de senere nyanskaffelser og med fradrag af senere udgåede aktiver.

For Carlsberg Bryggeriernes vedkommente blev det bestemt, at assurancesummerne for bygningernes vedkommende skulle reduceres med 25 % og for maskiner og inventar med 50 % »under hensyn dels til, at assuranceværdien må antages højere end anskaffelsesværdien, dels til at en del af aktiverne må antages udgåede siden 1914 eller fuldt afskrevne med benyttelse af den hidtil anvendte afskrivningsprocent«. Det skal i denne forbindelse nævnes, at Carlsberg Bryggerierne først fra regnskabsåret 1920/21 begyndte at skrive af på assuranceværdien fra 1914 med tillæg af de mellemliggende anskaffelsesbeløb.

For De forenede Bryggeriers vedkommende blev der ikke ved den nævnte skattekendelse foretaget nogen nedsættelse af assurancesummerne. I 1924 blev afskrivningsgrundlaget nedsat med 2,5 mill. kr. Grundene hertil har ikke kunnet oplyses, men De forenede Bryggerier har i kor-

respondancen med kommissionen betragtet denne nedsættelse som en korrektion af assurancesummerne. For De forenede Bryggeriers vedkommende blev der regnet med afskrivninger i perioden mellem 1914 og regnskabsåret 1917/18, fra hvilket år den omtalte skattekendelse skulle have virkning.

Den første aktivopgørelse, der indgår i kommissionens rentabilitetsberegninger, er pr. 30. september 1922, og De forenede Bryggerier har oplyst, at den skattemæssige restværdi af bygninger, maskiner og inventar pr. denne dato fremkommer som vist i omstående oversigt.

For Carlsberg Bryggeriernes vedkommente, hvor der som nævnt ikke i perioden 1/10 1914–30/9 1920 er foretaget afskrivninger på de reducerede assurancesummer fra 1914 eller på senere nyanskaffelser, foreligger der ingen tilsvarende specifikation, men det er oplyst, at de skattemæssige restværdier pr. 30/9 1922 og grundværdien i 1924 tilsammen udgør 22,9 mill. kr. Fradraget man heri grundværdien, 3,9 mill. kr., fremkommer en restværdi for bygninger, maskiner og inventar på 19,0 mill. kr.

De nævnte aktivers samlede skattemæssige restværdi pr. 30. september 1922 for de to bryggerier under ét bliver herefter $15,3 + 19,0 = 34,3$ mill. kr.

Ved kommissionens rentabilitetsberegning, der er omtalt nærmere i afsnit 38 og 40, er restværdierne af bygninger, maskiner og inventar beregnet på basis af afskrivninger af samme størrelse som tilbagebetalingerne i § 13-opgørelserne, i alle årene 1903–1922 5 % årligt. Med denne sats regnes den bogførte værdi af de bygninger, maskiner m. v., som blev indført under kontrakts-

BILAG V

	Mill. kr.
Assurancesummer 30/9 1914.....	18,3
Nyanlæg i regnskabsårene 1914/15-17/18.....	11
	19,4
Udgåede aktiver i samme tidsrum.....	0,6
Afskrivningsgrundlag pr. 30/9 1918 ifølge skattekendelsen af 18/1 1922.....	18,8
Korrektion herpå, foretaget i 1924.....	2,5
	16,3
Anskaffelser i regnskabsårene 1918/19-21/22.....	5,3
	21,6
Afskrivninger foretaget i regnskabsårene 1914/15-21/22.....	6,3
Restværdi af bygninger, maskiner og inventar 30/9 1922.....	15,3

forholdet pr. 1' oktober 1902, for at være fuldt afskrevet pr. 30' september 1922. Restværdien af de over for kommissionen oplyste anskaffelsesudgifter under kontraktsforholdet mellem de to nævnte datoer bliver med en årlig afskrivning på 5 % 14,5 mill. kr. pr. 30' september 1922. Til de her anførte beløb for fællesfinansierede nyanlæg under overenskomstforholdet kommer visse udgifter, som de to bryggerier har haft til fuldførelse af arbejder, som var i gang ved kontraktens indgåelse, og som de ifølge kontraktens § 1 skulle afholde af deres særmidler. Ifølge bryggeriernes oplysninger er der hertil anvendt ca. 2 mill. kr. Anlægsudgifter, der vedrører virksomhederne under kontraktsforholdet, men er afholdt af særmidler, er som nævnt i afsnit 38 taget med i betragtning ved kommissionens rentabilitetsberegninger, men kommissionen er ikke i besiddelse af specificerede oplysninger om restværdien af disse beløb og altså heller ikke om restværdien af de nævnte 2 mill. kr. pr. 30' september 1922. Der foreligger heller ikke oplysninger om selve de pågældende udgifters tidsmæssige placering og fordeling. Da udgifterne formentlig er afholdt i de første år af kontraktperioden, kan det nedskrevne restbeløb i 1922 imidlertid kun være temmelig ringe. Og selv om man til restværdien af anlægsudgifterne under kontraktsforholdet, 14,5 mill. kr., lægger det fulde beløb på 2 mill. kr., ligger restværdien efter kommissionens beregning, der er foretaget på basis af anskaffelsesudgifterne, langt lavere end de skattemæssige restværdier af bygninger, maskiner og inventar, der som nævnt androg 34,3 mill. kr.

dier af bygninger, maskiner og inventar, der som nævnt androg 34,3 mill. kr.

Det er kommissionens opfattelse, at denne forskel i alt væsentligt må henføres til, at de reducerede assuranceværdier fra 1914 lå højt i forhold til anskaffelsesværdierne. Til belysning heraf skal anføres følgende:

Det foreligger oplyst for kommissionen, at de faste aktiver, der pr. 1' oktober 1902 indførtes under overenskomstforholdet, havde en bogført værdi på 27 mill. kr. for begge virksomheder under ét. Beregnes der 5 % årlig afskrivning på dette beløb frem til 30' september 1914, bliver restværdien 10,8 mill. kr. Herved er der - i bryggeriernes favør - set bort fra, at en (ukendt) del af den ovennævnte bogførte værdi pr. 1902 var grundværdier, der ikke skal indgå i sammenligningen med assurancesummerne for bygninger, maskiner og inventar. Det kan endvidere nævnes, at de bogførte værdier i 1902, for så vidt angår bygninger, maskiner og inventar, formentlig var nedskrevne restværdier, og at afskrivningerne frem til 1914 derfor må antages at ville være større, hvis de blev ansat efter det pr. 1902 eksisterende afskrivningsgrundlag. Den nedskrevne restværdi af de fællesfinansierede anskaffelsesudgifter i perioden 1' oktober 1902-30' september 1914 bliver med 5 % årlig afskrivning 4,3 mill. kr. Hertil må lægges restværdien af de ovennævnte anlægsudgifter på ca. 2 mill. kr., der er afholdt af særmidler. Denne restværdi kan ikke beregnes på grundlag af de foreliggende oplysninger, men er naturligvis i hvert fald mindre end

2 mill. kr. Den samlede restværdi pr. 30' september 1914, beregnet efter de foran omtalte retningslinier, kommer altså til at ligge mellem 15 og 17 mill. kr.

Det fulde assurancebeløb pr. 30' september 1914 for de to bryggeriers bygninger, maskiner og inventar var 36 mill. kr. Fradrages den i 1924 foretagne nedsættelse af De forenede Bryggeriers afskrivningsgrundlag, kommer man til 33,5 mill. kr., og tages der yderligere hensyn til de fradrag, der i henhold til skattekendelsen skulle foretages i Carlsberg Bryggeriernes assurancesummer, fremkommer et samlet beløb på 26,9 mill. kr., som er indgået i de to bryggeriers skattemæssige afskrivningsgrundlag.

Som forklaring på, at fradraget i assurancesummerne blev mindre hos De forenede Bryggerier end hos Carlsberg Bryggerierne, har de to virksomheder i en fællesskrivelse af 28' januar 1959 henvist til, at der - som vist i ovenstående beregning af De forenede Bryggeriers restværdier pr. 30/9 1922 - i årene 1914/15 og 1921/22 blev foretaget afskrivninger på i alt 6,3 mill. kr. på De forenede Bryggeriers aktiver, og det er udtalt, at det endelige afskrivningsgrundlag hos de to bryggerier herefter blev af praktisk taget samme størrelse.

Reduktionen af Carlsberg Bryggeriernes assurancebeløb androg 6,6 mill. kr., og selv om skattekendelsen for en del begrundet nedsættelsen med, at assurancebeløbet måtte antages at ligge højere end anskaffelsesværdien, synes reduktionen altså efter de foreliggende oplysninger i alt væsentligt at være begrundet med, at man som foran nævnt først fra 1920/21 begyndte at foretage skattemæssige afskrivninger på assurancesummerne fra 1914 og de mellemliggende anskaffelsesbeløb.

Betrakter man fuldt ud reduktionen som afskrivning for perioden 1' oktober 1914-30' september 1920, må de restværdier, kommissionen foran har beregnet ud fra de bogførte værdier fra 1902 og anskaffelserne i perioden 1' oktober 1902-30' september 1914, sammenholdes med assuranceværdier-

ne pr. 1914 uden fradrag for reduktionen hos Carlsberg Bryggerierne, d.v.s. 33,5 mill. kr., altså et beløb, der ligger ca. dobbelt så højt som de beregnede restværdier på 15-17 mill. kr. Det kan tilføjes, at summen af de faste aktivers bogførte værdi i 1902 og anskaffelsesbeløbene i perioden 1902-1914, inklusive de foran omtalte 2 mill. kr., i alt andrager 35 mill. kr. Assurancesummerne for bygninger, maskiner og inventar svarer altså næsten til de omtalte beløb (inklusive grundværdi) uden fradrag for afskrivninger i perioden fra kontraktens ikrafttræden til 1914,

Anlægger man omvendt den betragtning, at reduktionerne i begge de to bryggeriers assurancesummer fuldt ud begrundes med, at assurancebeløbene måtte antages at ligge højt i forhold til anskaffelsesværdien, bliver de reducerede assurancebeløb som nævnt 26,9 mill. kr. Det er altså stadig et stort beløb i forhold til den beregnede restværdi på 15-17 mill. kr., og det må ved den her anlagte betragtning erindres, at der under denne forudsætning intet er afsat til afskrivninger hos Carlsberg Bryggerierne i perioden 1' oktober 1914-30' september 1920, således at disse afskrivninger med andre ord udskydes til den efterfølgende periode.

De to netop anstillede sammenligninger er ydergrænser, hvor reduktionen hos Carlsberg Bryggerierne i det ene tilfælde fuldt ud betragtes som afskrivninger, i det andet helt som en prisnedskrivning. Konklusionen må i alle tilfælde blive, at de reducerede assurancesummer, der indgår i de to bryggeriers rentabilitetsberegning på basis af skattemæssige afskrivninger, efter de for kommissionen foreliggende oplysninger må anses for at ligge højt i forhold til anskaffelsesværdierne. I betragtning af de deraf følgende konsekvenser har kommissionen, som nærmere omtalt i afsnit 40, ikke kunnet lade sin rentabilitetsberegning efter anskaffelsesprincippet erstatte med bryggeriernes beregning på grundlag af de skattemæssige afskrivninger.

